

ఊరస్తు

ఊహయవదనవరబ్రహ్మజ్ఞానమః

ఊమద్వైదమాగౌత్యాద్యనుపమవిరుదాలంకృత
శ్రీఊకృష్ణబ్రహ్మతంత్రీపరకాలసంయమిసార్వభౌమ

ఊవదారవిస్తేదిని రాయమాణాస్తః కరజ్ఞాన

ఊమత్తర్కతీర్థపణ్డితరత్నోపాహ్వయ

కస్తూరీరక్తాచార్యవర్యానైవాసినా

శ్రీమద్వనపత్రిసంస్థానాస్తర్వర్తిఊరజ్ఞపురనివాసినా

ఊ ఆనురి - అనన్తాచార్యేణ పరిఘోధితాం

మాతృకామనుస్మత్య - సాహిత్యవిదుషా

హసనాభిజనేన నరసింహశాస్త్రిణా

యథామతేపరిఘోధితః

తర్కసజ్జిహనిరుక్తి న్యాయబోధినీ దీపికాదీపికాప్రకాశ

వాక్యార్థబోధినీ భాషాపరిచ్ఛేదాత్తకః

తర్కశాస్త్రగ్రంథః

శ్రీ*శ్రీ

ఊమస్తహిశూరమహారాజ కృష్ణరాజేంద్రాశ్రిలైస

ధర్మాధికారి చక్రవర్త్యయ్యక్టార్వేణ సంస్థాపితాయామ్

మహిశూరపురమధ్యవర్తిన్యాం

విద్యాతరగ్గణ్యాఖ్య ముద్రాక్షరశాలామూఽ

త ద ధి కా రి భి ః

ద్వితీయవారం

ముద్రాపితావిజయతేతమామ్

ఇదానీమేతన్నూల్యమేకరూప్యమ్

సక ౧౯౦౭.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః.

త్రు || నిధాయహృదివిశ్వేకం విధాయగురువంశసమ్ |

బాలానాంసుఖబోధాయ క్రియలైతర్కసంగ్రహః || ౧ ||

శ్రీ తర్కసంగ్రహవాక్యఖ్యాన్యాయబోధనీపార్థవశ్శ్రీ

త్రుః || అఖిలాగమనంచారి శ్రీకృష్ణాఖ్యంపరంమహః | ధ్యాత్వా
గౌవర్ధనసుధీ స్తనులైన్యాయబోధనీమ్ || ఒకీషీతస్యగ్రింధస్య ని
ర్వస్తుపరినమాప్త్యర్థ మిష్టదేవతా నమస్కారాత్తకం మంగళం
శిష్యశిక్షాయై గ్రంథతోనిబధ్నాతి * నిధాయేతి * అథ పదార్థా
విభజయే ||

శ్రీ తర్కసంగ్రహవాక్యఖ్యాన్యాయనిరుక్తిపార్థవశ్శ్రీ

త్రుః || ప్రణమ్యదక్షిణామూర్తిః షోడశగుణలక్షణమ్ | తర్కసం
గ్రహవాక్యార్థ నిరుక్తిక్రియలైవయా || ఇహఖలు పార్థివీతవ్రక
రణసమాప్తి ప్రత్యర్థివత్ప్రమాణా వ్యూహవిధ్వంసనాయ గ్రంథా
రంభే మంగళమనుతిష్ఠంతి శిష్టాః | ప్రతిఃత్సానం ప్రతిపత్తయే ద్వి
వ్యాది పదార్థాక్ ప్రతిపాదయిషు రన్నంభట్టస్వానుష్ఠితం మంగ
ళముపనిబధ్నాతి * నిధాయేతి * ననుశిష్టసంప్రదాయా దనప్రీయ
తాం న మమంగళం తదుపనిబంధనం తు నిరర్థకమితి చేన్న, ఉప
నిబంధనస్యశిష్యశిక్షార్థతామన్నంభట్టోహనుతే| తర్కసంగ్రహ మా
త్పార్థవయనేనబాలానాం గ్రింధక రణసాక్షిభ్యఃస్వ శశో మాః సౌదరత
యా నవయం తదర్థతాం మస్తజే-కింతుమంగళౌప నిబంధనస్యా
పి మంగళతాం ప్రతిపద్యామహే - ఇను కిమర్థఃవయంగ్రింధః క్రి
యతఇత్యతలహ * సుఖబోధాయేతి * సుఖందుఃఖధ్వంసః మోక్షఇ
తియావత్ సుఖాయబోధస్సృజబోధః ప్రయోజకత్వం చతుర్థ్యర్థః

(ని) తథాచ మోక్షప్రయోజకం జ్ఞానమితి ఫలితం తిచ్చజ్ఞానం పదార్థా విషయక మేవ-తర్కసంగ్రహ ఇతి సంజ్ఞాబలాత్-సవ్యక్ గృహ్యంతే బుధ్యంతే అనెనెతి సంగ్రహః బోధకః జ్ఞానజనకః, తర్కాణాం దృ వ్యాదిపదార్థాణాం సంగ్రహః తర్క-సంగ్రహ ఇతి తదర్థత్వాత్. తథాచ మోక్షప్రయోజకీభూత పదార్థా విషయక తత్త్వజ్ఞాన సంపా దనాయ అయంగ్రింథః కి మిత ఇతి భావః, నను మోక్షే న పదార్థా వి షయక తత్త్వజ్ఞానము పయజ్యతే ఆత్మవిషయక జ్ఞానస్యేవ మోక్షోప యోగితయా శ్చుతిసిద్ధత్వాదితీచెన్న ఆత్మా ఇతరభిన్నః ఇత్యేకార కాత్త విషయక తత్త్వజ్ఞానే దృవ్యాదిపదార్థా విషయక తత్త్వజ్ఞాన స్యేవోపయోగిత్వాత్, శూన్యతేచార్థాయ మిశావాస్యాపనపది “రసర్యగాచ్ఛక్రిమకాయజవ్రణ మస్నావిరం శుద్ధమపాపవిద్ధమ్। కవిమః నీషీపరిభూస్స్వయంభూర్యాథాతథ్యతార్థా వ్యదధాచ్ఛా శ్వతీభ్యస్సమాభ్యః” ఇతి-అయవధః. శుక్రింశుద్ధమాత్మానం నవీవపు మాకపర్యగాల్ పరిగతవాన్భవేత్ జ్ఞాతవాకభవేత్-కీదృశమాత్మానం అకాయంశరీరరహితం అనగ్నిణం దుఃఖరహితం అస్నావిరం స్నావాస్సిరా యస్తిన్నవిద్యంత ఇత్యస్నావిరం శుద్ధం రాగద్వేష మోహంహితం అ పాపవిద్ధం భర్మాధర్మసంబంధశూన్యమ్, అథవా ఆత్మానంస్యాత్మా నం అకాయాదిరూపం నవీవపర్యగాల్ పాస్తవాకభవేత్ ముక్తోభవే దిత్యర్థః. యేపుమాక ఆర్థాదృవ్యాదిపదార్థా వ్యదధాద్వి వేచితవాకకీదృశస్సన్, పరిభూః ఇతరమతాన్పరిభవిష్టుః వక్తృత్వాది శూన్యస్యపరిభవన సామధ్యం న సంభవతీత్యత ఆహ- కవిరితి, కవిః కవిత్వాకల్పకః వక్తెతియావత్, జ్ఞానరహితస్య వక్తృత్వాకానన కౌముదీ త్యత ఆహ. మనీషీతి, మనీషీబుద్ధిమాక అతవీవస్వయంభూః స్వయం భవతి వ్రభవతి సమధోకభవతీతి । యథాకథం చిత్పదార్థా వివేచనం న ఫలాయకల్పతే తదాహ, యథాతథ్యతాయథార్థ త్వేన । సకృత్పదా

ద్రవ్యగుణకమే సామాన్య విశేషసమవాయాభావా స్పష్టపదార్థాః

(న్య) *ద్రవ్యేతి* అతిసప్తపదగ్రహణంపదార్థాత్వంద్రవ్యాదిసప్త
స్వతమత్వే వ్యాప్యమితి వ్యాప్తిలాభాయ|| నను శక్తిపదార్థాన్యస్తమ
స్వసత్త్వాత్కథా సప్తైవేతి, తథాహి, మన్యోది సంయ కైకంభనాచౌ
సత్యపి వహ్నిసంయోగే దాహోనజాయతే - తచ్చాన్యేతుజాయతే అ
జామణిరమవధానై దాహోమహాలాశక్తి ర్మశ్యతి మన్యభావదశయాం
దాహోమహాలాశక్తిరుత్పద్యతే - తస్మాద్భక్తిరతిక్తః పదార్థా ఇతిచే
న్న - దాహంవ్యతి మణైః ప్రతిబంధకేష్వన తదభావస్య కాలణకేష్వనే
వ నిర్వాహేమణిరమవధానానమవధానాభ్యామపతశక్తిత్వాగ్భా
నతద్ధ్వంసకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ | తస్మాత్సప్తేవపదార్థా ఇతి

(ని) ర్థవివేచనం నాథాయ సంపద్యతే తదాహ, శాశ్వతిభ్యస్సమాఖ్యః
అనెకసంవత్సరానిత్యధాః - ఏనంచ మోక్ష ప్రయోజకీభూతం యత్ప
దార్థాతత్త్వజ్ఞానం తస్మై తర్కసంగ్రహః క్రియత ఇతి నానుపపత్తిః.
అన్నంభట్టస్తుపఖన అనాయాసేన బోధస్సుబోధఇతి వ్యాచప్త-త
చ్చవ్యాఖ్యానం కించిదపకషకమాలంబతే, స్వతః పరిమపురుషార్థా
భూతమోక్షంవ్యతిస్వగ్రంథస్యోపయోగితా మప్రత్యాయ్య గ్రంథే
బాలకస్య ప్రవర్తయితు మశక్యత్వాత్ అథపదార్థాన్నిధజతే.

* ద్రవ్యేతి * నన్వయంవిభాగోనుపపన్నః - సామాన్యలక్షణకథనా
సంతరమేవ విభాగస్య కర్తవ్యత్వాత్ - యథాతత్క గ్రంథపరిపృథివీ
త్యనెన పృథివీసామాన్యలక్షణ ముక్త్యాసాద్వివిధేతి తద్విభాగశ్శూన్య
తైతథా, నచహ పదార్థా సామాన్యలక్షణముక్త మతస్తద్విభాగో
నుపపన్నఇతిచేన్న, తర్కసంగ్రహ-ఇతివాక్య మటకీభూత తర్కపదేన
తల్లక్షణస్యోక్తప్రాయత్వాత్ - తథాహి, తక్కుం తెజ్ఞాయంతఇతిప్రస్తు
త్వా తర్కపదేన ద్రవ్యాదిపదార్థాః ఉచ్యంతే - తేనజ్ఞాయంత్యేవదా
ర్థా సామాన్యలక్షణమితిలభ్యతే - అన్నంభట్టస్తుపదసాధకః పదా

తత్తద్రీవ్యాణివృథావృజౌవాయాన్వాకాశకాలదిగాత్తమనాం
 సిసవైవ, యావరసగంధస్పర్శసంఖ్యావరిమాణపుథక్త్వసంయో
 గవిభాగపరత్వాపరత్వగురుత్వద్రవత్వస్నేహశబ్దబుద్ధిసమఖదుః
 ఘోర్యాద్యేషప్రయత్నధర్మాధర్మసంస్కారాశ్చతుర్వింశతి
 గుణాః! ఉత్పైవణావత్సేవణానుచనప్రసారమునానిపంచక
 ర్తాశిసామాన్యంద్వివిధం! పరమపరంచేతినిత్యద్రవ్యవృత్తయో
 విశేషాస్త్యనంతావిన || నమవాయస్తేషవిన || అథావశ్చతు
 ర్విధః | ప్రాగభావఃప్రథవ్యంసాభావోత్పత్తంతాభావోన్యానాన్

(నాన్)సిద్ధః, ద్రీవ్యాణివిభజయైవృథావృజౌవాయాన్వాకాశకాలదిగాత్తమద్రీవ్య
 స్వసత్త్వాత్కథంనవైవేతి-తథాహి, నీలంతమశ్చలతీతి ప్రతీత్వానీలయా
 పాశ్రయశ్చైవ క్రియాశ్రయత్వేనచ తమసోద్రవ్యత్వం సిద్ధం - నచక్ష్
 వద్రీవ్యత్వంతర్భావాత్కుతోదశమద్రీవ్యత్వమితి వాచ్యం, తమసో
 రూపవత్త్వాదాకాశాది పంచకస్య నీరూపత్వాద్యయోశ్చ నీరూప
 త్వాన్నతేష్వంతర్భావః, తమసోనిగంధజ్వాత్పృథివ్యాగంధవత్త్వా
 న్నతత్ప్రాంతర్భావః - తమసోనిస్పృశత్వాజ్జలతేజసోశ్చిత్తాష్టస్పృశ
 వత్వాన్నతయోఽంతర్భావః, తస్మాత్తమసోదశమద్రీవ్యత్వం సిద్ధమితి
 యేన్న - తమరస్తేకాభావత్వేనైవోపపత్తావతిరిక్తత్వ కల్పనాయాం
 మానాభావాత్, సచవినిగమనావిరహతైజవీవాంధకారాభావస్వరూప
 మితివాచ్యం, తేజసోఽభావరూపత్వేనర్వామభూతోష్ణస్పృశాశ్రయ
 ద్రీవ్యాంతరకల్పనేగౌంచాత్, తస్మాదుష్ణస్పర్శగుణాశ్రయతయాతేజసో
 ద్రీవ్యత్వంసిద్ధం-తమసినీలరూపప్రతీతిస్తుధ్యాంతిరేవ-ఏవంకర్మవత్త్వా
 ప్రతీతిరపి, దీపాపసరణక్రియాయావినతప్రతిభావాత్, వృథావృజౌవయతి||

(ని) ధర్మఇతి పుష్పత్వాన్ అభిధేయత్వం పదార్థసామాన్యలక్షణ మి
 తిలభ్యత ఇత్యనైన గ్రంథేనవిభాగ వాక్యములక పదార్థ పదనైవ
 సామాన్యలక్షణలాభం మన్యతే - సామాన్యలక్షణ కథనానంతరమేవ

భావశ్చేతి || తత్త్రగంధవతీవృధివీ || సాద్వివిధా | నిత్యాని
త్యాచేతి | నిత్యావరమాణురూపా | అనిత్యాకార్యరూపా

(న్యా)*గంధవతీతి*గంధవత్త్వంవృధివ్యావృత్తం, లక్ష్యావృధివీ-వృధివీ

(ని) తేకతివిధానిత్యాకాంతాయావిభాగవాక్యస్యావతరణీయత్వేనన
వయం తత్ప్రక్షమాద్రియామహే | పదార్థేషు ప్రధమోద్విష్టానిద్ర
వ్యాణి, తేషుప్రధమోద్విష్టాం వృధివీంలక్షయతి * తత్త్రేతి * తత్త్ర
ద్రవ్యాది పదార్థేషుదామై | నస్తమ్యాస్త్రుల్ | తదర్థశ్చఘటక
త్వం | తథాదద్రవ్యాదిపదార్థేషుదాయఘటకీభూత ద్రవ్యఘటకీభూ
తా వృధివీగంధవతీత్వేనన్వయబోధః || అత్యేతివృధివీ | వృధివీ
త్వం లక్ష్యతావచ్ఛేదకం | లక్ష్యవాచకపదాద్యధర్మ విశిష్టం ప్ర
త్యాయ్య తేనధర్మోలక్ష్యతావచ్ఛేదకః | యోధర్మోయస్యామృతవచ్ఛే
దకస్సాతద్ధర్మోవచ్ఛిన్నా | ప్రకృతేలక్ష్యతాయాం వృధివీత్వమన
చ్ఛేదకం | అతఃవృధివీత్వావచ్ఛిన్నాలక్ష్యతా | లక్ష్యతావచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్నం లక్ష్యమిత్యుక్తావచ్ఛిన్నం పదవిశిష్టార్థకం ప్రత్యేతవ్యం
అత్యగంధవత్త్వంలక్షణం || గంధవత్త్వంచ నమవాయంబంధేన గం
దాధికరణత్వం | గుణగుణినోన్యమవాయాత్ | గంధస్యగుణత్వానప్ర
ధివ్యాగుణిత్యాత్ | వృధివీంవిభజతే, * సేతి విధీయతేవిభజ్యతేఅన
యేతి పుత్యత్వా విభాశబ్దో విభాజకధర్మోపరః | ద్వేవిధే విభాజ
కధర్మా యస్యాస్సాద్వివిధా | తద్విశిష్టేత్వార్థః | తద్వయమేనస్పష్ట
యతి * నిత్యానిత్యాచేతి*నిత్యానిత్యవచే నిత్యత్వానిత్యత్వవరే, తయో
రభేదసంబంధేన విభాజక ధర్మోద్వయేన్వయః | తథాచ వృధివీనిత్య
త్వా నిత్యత్వాభిర్న విభాజకధర్మోద్వయవిశిష్టై త్వన్వయబోధః | ని
త్యవృధివీందశయతి*నిత్యావరమాణురూపేతి*వృధివీత్వనుపబ్యతే,
తథాచ పరమాణురూపాయాసావృధివీనిత్యవృధివీత్వధర్మః | అనిత్యవృ
ధివీందశయతి * కార్యరూపేతి* ఉత్పాదవినిశ్చయినీద్యవృణాది

(ని) రూపా యా వృథిపీసాఅని త్యేత్యథః*పునస్త్రివిధేతి *సవ్యతి
కింపృథిపీత్వావచ్చిన్నస్యవిధాగః । ఆహాసిద్ధ నిత్యవృథిపీత్వావచ్చి
న్నస్య ॥ నాద్యః । వృథిపీత్వావచ్చిన్నస్యేవ యద్యయం విభాగ
స్యాస్త్రహి నిత్యవృథివ్యాప్తి శరీరేంద్రియవిషయేషు క్షిచిదంత
భావోవాచ్యః । సచ ససంభవతి, తథాహి, శరీరేంద్రియయోగని
త్యేత్వాస్త్రహి నిత్యవృథివ్యాప్తాంతభావః । నాపివిషయే । మృత్వామౌ
ణాదిరూపస్య విషయస్యానిత్యత్వాత్ । సచాదిపదసంగ్రాహ్యసు పర
మాణురూపవృథిపీష్వంతభావతీతివాచ్యమ్ । ఏవమపి తేజోవిషయేని
త్యేతేజసాంతభావాసంభవాత్ । తత్ర, విషయశ్చతుర్విధః । భౌమ
దివ్యాదర్శకరజభేదాదితిలిఖితమ్ । భౌమంధూమిజన్యం, దివ్యంధ్యుజ
న్యమ్ । ఔదర్యముదరజన్యం ఆకరజమాకరజన్యం సహ్యేమజన్యరూప
విషయేషు నిత్యతేజోంతభావితమిష్టే । అత్ర నాద్యపక్షస్సమీచినః,
నాపిద్వితీయః । పునస్త్రివిధేతి పునశ్చ బ్దేనపూర్వంవిభక్తస్తేన విభా
గాంతరం క్రియత ఇతి సూచనాత్ సచ పునశ్చబ్దో వాక్యాలంకా
రాధాక ఇతివాచ్యమ్ । వాక్యదావస్యపునశ్చబ్దస్య వాక్యాలంకా
రాధాకతాయాః కుత్రాప్యదృష్టవరత్వాత్ । యత్కించిశ్చదోత్తరంప్ర
యజ్యమానస్తేనా స్య వాక్యాలంకారాధాకతాయా స్త్రహితత్ర
దృష్టవరత్వాత్ । అన్నంభట్టసౌవ్యయం సక్షస్సంమత ఇతి పృతిభాతి,
శరీరేంద్రియభిన్నో విషయ ఇతి తేన లిఖితత్వాత్ । పునస్త్రివిధేతి
వాక్యస్య ప్రకారాంతరేణ విభజితఇత్యవతరణికా దానాచ్చ । తేన
హి పాకేన క్రికారేణ విభక్తస్తేవేదానీం ప్రకారాంతరేణవిభా
గః క్రియత ఇత్యవగమ్యతే । అత్ర మహదసమజనమితి చేన్న, పృథి
పీత్వావచ్చిన్నస్యేవవిభజనాత్ । నిత్యవృథివ్యాప్త మృత్వామౌణాది
రిత్యాది పదసంగ్రాహ్యేషు పరమాణుష్వంతభావాన్నినుపపత్తిః ।
సచవృథిపీజలతేజోవాయుష్వేకీత్వా పునస్త్రివిధాపునస్త్రివిధాఃపు

పునఃస్త్రివిధా । శరీరేంద్రియవిషయభేదాత్ । శరీరమస్తదా
దీనం । ఇంద్రియంగంధగ్రాహకంఘ్రాణం । తచ్ఛసాసాగ్ర
వృత్తి । విషయోమ్మత్పామణాదిః । శీతస్పృశః నత్యుతపః । తా
శ్చద్వివిధాః । నిత్యాఅనిత్యాశ్చైతి । నిత్యాఃపరమాణురూ
పాః । అనిత్యాఃకార్యరూపాః । పునఃస్త్రివిధాః । శరీరేంద్రి

(న్యా)శ్వలక్ష్యతావచ్ఛేదకం-వృధిపీత్యావచ్ఛిన్నలక్ష్యతా-యద్ధర్మా
వచ్ఛిన్నలక్ష్యంసభమోలక్ష్యతావచ్ఛేదకఃయోధర్మోయస్యామవచ్ఛే
దకస్సాతద్ధర్మావచ్ఛిన్నేతి న్యాయాత్,తథాచలక్ష్యతావచ్ఛేదకంవృధి

(ని)నస్త్రివిధంపునస్త్రివిధఇతివాక్యానాందర్శనాత్తైష్యథఃరీతిరపి
కైవవాచ్యా । తచ్ఛసంభవతి ॥ నిత్యవృధివా నిత్యజలస్య నిత్యవా
యోశ్చవిషయేంతభావనంభవేపి నిత్యతేజసో విషయేంతభావన
సంభతి భౌమాదీనాం జన్యత్వాదితి పూర్వమేవాక్తత్వాదితివాచ్యం
తత్రభౌమం భూమినంబంధి । దివ్యంద్వయసంబంధి ఔదర్యముదరసం
బంధి । ఆకరకమాజరసంబంధీతి వ్యాఖ్యానాత్ । ఏవంసతి నిత్యతేజ
సావిషయేంతభావన సంభవతి । భూమ్యాదిసంబంధిత్వస్య నిత్యతేజ
సాపిసంభవాదిత్యాస్తాంవిస్తరః । పౌర్థివశరీరందశయతి*అస్తదా
దీనామితి * అత్రావచ్ఛేదకత్వంపప్యథః । తథాచాస్తదాదిరూపా
త్తావచ్ఛేదకీభూతం యచ్ఛరీరం తత్పౌర్థివశరీరమిత్యథః । ఆత్మాహి
శరీరావచ్ఛిన్నః । తదవచ్ఛేదకం శరీరమితి నవాక్యాధానువవత్తి ।
పౌర్థివేంద్రియందశయతి * ఇంద్రియమితి * కీదృశం తదిత్యతలహ
* గంధగ్రాహకమితి * గంధస్య గ్రాహకంగంధగ్రాహం-విషయత్వం
పప్యథః గ్రహణాత్సాక్షానమథః । ణ్వలృప్త్యయన్య జనకత్వ
మథః । తథాచగంధవిషయకజ్ఞానజనకమిత్యథః*నాసాగ్రవృత్తితి*
అయంసుగంధత్యాకారక జ్ఞానజనకంఘ్రాణంనామపార్థివేంద్రియం
తత్రవత్తేనతు నాసాగ్రమేవ ఇతివిశేషః । అథజలీయశరీరందశ

యవిషయభేదాత్ । శరీరంవరుణలోకే । ఇంద్రియం రసగాఢ
హాకం రసనమ్ । తచ్చజిహ్వగ్రన్మత్తి । విషయస్సరిత్సముక్తా
దిః । ఉష్ణస్పృశవత్తైజః । తద్ద్వివిధమ్ । నిత్యమనిత్యంచైతి ।
నిత్యంపరమాణురూపం । అనిత్యంకార్యరూపం । పునఃప్రవి
ధం । శరీరేంద్రియవిషయభేదాత్ । శరీరమాదిత్యలాకే । ఇం
ద్రియంరూపగాఢహాకం చక్షుః । తచ్చకృష్ణతారాగ్రవృత్తి ।
విషయశ్చతుర్విధః । భౌమఃస్వాద్యక్షరాకరజభేదాత్ । భౌ
మంవహ్నోవి । దివ్యమబింధనంవిద్యుదాది । భుక్త్యవరణా
మహేతురౌదర్యమ్ । అకరజంసువణాది ॥ రూపరహితస్స
శ్శవానాప్యయః । నద్వివిధః । నిత్యోఽనిత్యశ్చైతి । నిత్యఃప

(న్యా)వీణ్వంపృథివీతావనచ్చిన్నానామక్ష్యతా, ఏనంశితస్పృశవత్తావదిలక్ష
ణేమజలాదీనాం లక్ష్యకాజలతావదీనాం లక్ష్యతావచ్చేదకత్వంచ చో
ధ్యం-ఏవంపృథివాదిత్రికం నిరూప్యవాయుంనిరూపయతి*రూపరహిత
తైతి * రూపరహితత్వేనతి స్పృశవత్తత్వంచాయో లక్షణం సతిసత్త్వ

(ని)యతి *వరుణలోక ఇతి*వృత్తిత్వం సత్త్వమ్యథః । తథాచజలీయశ
రీరంవరుణలోకవృత్తిత్యథః । తైజసవిషయందశయతి*దివ్యమితి*
విద్యుదాదిరూపయతైజస్తద్వివ్యం తైజ ఇత్యథః । కీదృశంతద్విద్యు
దాదీత్యతలచా * అబింధనమితి * అపభంధనాని యస్యతదబింధ
నం । నన్విదమనుపపన్నమ్ । అస్మిన్వింధనతావసంభవాత్ । ఇంధనత్వం
కాష్టత్వమ్ । నహ్యపుకాష్టత్వం సంభవతీతిచేన్న । ఇంధదీప్తావితీ
గ్గాతాః కరణాధికరణయోశ్చైతి కరణేల్కుటి యవౌరనాకాచిత్య
నాదేశేద సతీనిష్పన్న ఇంధనశబ్దోదీప్తిసాధనవరః । నకాష్టత్వవిశిష్ట
వరః । అథవాఅద్భిరింధనం దీపనంయస్య తదబింధనమ్ । ఇహానీమింధ
నశబ్దబాధేల్కుడంతః । పూర్వంతు కరణేల్కుడంతఇతి విశేషః'వా
యుంలక్షయతి*రూపేతి* రూపేణరహితః రూపరహితఇత్యత్ర తృతి

రమాణురూపః । అనిత్యః కాభ్యరూపః । పునఃస్త్రివిధః । శరీ
రేంద్రియవిషయభేదాత్ । శరీరం వాయులోకే । ఇంద్రియం
స్పృశః గ్రాహకం త్వక్ । సర్వశరీరవృత్తిః । విషయో వృత్తాది
కం పనశౌతుః । శరీరాంతస్సంచారివాయుః పాణిశ్చ । సచై

(నాన్) మృవిశిష్టాథకతయాసామానాధికరణ్య సంబంధేనరూపత్వావ
చ్చిన్నప్రతియోగితాకాభావ విశిష్టస్పృశవత్త్వంలక్షణమితిఫలితాథ్య-
విశేషణానుపాదానేపృథివ్యాదితికెతి వ్యాప్తిస్తత్కాపిస్పృశవత్త్వస
త్త్వాదతస్తద్వాసానాయవిశేషణోపాదానం - తావన్నాత్మోపాదానే
అకాశాదావతివ్యాప్తిస్తత్కాపిరూపరహితత్వ సత్త్వాదతడ క్తం స్పృశ-
వత్త్వమితి - అతివ్యాప్తిర్నామాలక్ష్యేలక్షణస్య సత్త్వం యథాగో
శ్చంగిత్యం లక్షణముక్తంచెదలక్ష్యభూతగోభిన్న మహిషాదావతి
వ్యాప్తిః - తత్కాపిశ్చంగిత్యస్యసత్త్వాత్ - అవ్యాప్తిర్నామాలక్ష్యే
కదేశావృత్తిత్వం- లక్ష్యేక దేశావృత్తిత్వంచ లక్ష్యతావచ్ఛదకాశ్రయే
కవచిల్లక్ష్యేలక్షణాసత్త్వం యథాగోర్నిలరూప వత్త్వంలక్షణముక్తం
చెచ్ఛేవతగవి నీలరూపాభావాదవ్యాప్తిః - అనంభవోనామలక్ష్యమా
త్రై కుత్కాపిలక్షణాసత్త్వం యథాగోరైకశఫవత్త్వం లక్షణముక్తంచె
ద్గోసామాన్యస్య ద్విశఫవత్త్వేనేకశఫవత్త్వస్య కుత్కాప్యసత్త్వాదసం
భవః - అతివ్యాప్త్యవ్యాప్త్యసంభవానం నిష్క్రష్టలక్షణాతు లక్ష్య
(ని)యార్థఃప్రతియోగిత్యం,రహితాతారభావః|క్రపృథ్వీయస్యాశ్రయః,
తథాచరూపప్రతియోగికాభావాశ్రయత్వేనతి స్పృశవత్త్వం వాయో
లక్షణమితిభవః, అతి స్పృశవత్త్వమాత్మోక్తా పృథివ్యాదావతి
వ్యాప్తిః అతావిశేషణదశముపాత్తం - తావన్నాత్మోక్తాగ్రనాదావతి
వ్యాప్తిః అతఏవవిశేషోపాదానం, సను పాణిణాపానాద్యతిరిక్తద్ర
వ్య సత్త్వాత్కృథం నవైవద్రవ్యాణీత్యాశంకాం పృసంగాదిదానం పరి
హర్తతి*శరీరాంతస్సంచారితి*యద్వాసానస్యవిషయాదిభేదేనవిభా

కోపుపాధిభేదాత్పానాది సంజ్ఞాం లభతే || శబ్దగుణ
కమాకాశమ్ | తచ్చైకంవిభునిత్యంచ | అతీతాదివ్యవహార

(న్యాయ) తావచ్ఛేదక సమాసాధికరణ త్వేసతిలక్ష్యతా వచ్ఛేదకావచ్ఛేదక
ప్రతియోగితాక భేదసామాసాధికరణ్యమతివ్యాప్తిః, లక్ష్యతావచ్ఛేదకస
మాసాధికరణ త్వేసతి లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమాసాధికరణాత్వంతాభావ
ప్రతియోగితవ్యాప్తిః లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యావకీర్ణతాభావ ప్రతి
యోగిత్య మసంభవఇతి - ఆకాశంలక్ష్యయతి- * శబ్దగుణకమితి* అతీ
గుణపదమాకాశే శబ్దవీచితేషగుణఇతి ద్యోతనాయనత్వతివ్యాప్తివా
రణాయ, సమవాయేన శబ్దవత్త్వమాత్రస్య సమ్యక్త్వాత్-తదుక్తమ్ ||
“రూపంగంధోరసస్పృశః స్పృహసాన్ధికోద్యవః-బుద్ధ్యాదిభావ
సాంతాశ్చ శబ్దో వైశేషికాగుణా” ఇతి* తచ్చైకమితి * అనేక త్వే
మాగుణావాదితిభావః - * విభిత్తి * సర్వమూర్తదృవ్యసంయోగి
త్వం చిదుత్త్వం-మూర్తత్వంచక్రియాశ్రయత్వం. వృథివ్యప్తేజోవాయు
మనాంసి మూర్తానివృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశవంచకంఘాత పద
వాచ్యం ఘాతత్వంగామ బహిరింద్రియగ్రాహ్యవిశేష గుణవత్త్వం |
కాలంలక్ష్యయతి * అతీతేతి * వ్యవహారహేతుత్వస్య లక్షణత్వేషుట

(ని) గోభాప్యేదశితః, సచానువపవన్న ఇత్యతలహ. శరీరాంతస్సంచారీ
తి, విషయఇత్యనుషజ్యతే-తథాచశరీరాంతస్సంచారీవాయురూపాయః
ప్రాణస్సవిషయవైత్యధః ఇతిరీత్యావ్యాఖ్యాయం, ఆకాశంలక్ష్యయతి
* శబ్దగుణకమితి* తచ్చైకం విభాజకధర్తద్యయశూన్యమ్ * విభిత్తి*
సర్వమూర్తదృవ్యసంయోగీత్యర్థః, వృథివ్యప్తేజోవాయుమనాంసిమూర్త
దృవ్యాణి, నిత్యంధ్వంసాప్రతియోగి, కాలంలక్ష్యయతి* అతీతాదీతి* అతీ
తలదిర్భేదాంతే అతీతాదయః, తేషాంవ్యవహరశ్శబ్దప్రయోగః, అతీ
తః, వర్తమానః, భవిష్యతీతి, తత్రకాలః కారణం, వ్యవహారేవ్యవహ
తవ్యతా వచ్ఛేదకస్య కారణత్వాత్, యథాయం ఘటఇతి శబ్దప్ర

పాతుఃకాలః । సచైకోవిభుర్నిత్యశ్చ ॥ పౌచ్చ్యాదివ్యవహారపాతుదిక్ । సాచైకావిభీనిత్యాచ ॥ జ్ఞానాధికరణమాత్మాసద్వివిధః । పరమాత్మాజీవాత్మాచతి । తత్తేష్వంస్సర్వజ్ఞఃపరమాత్మాపకవవ । జీవస్తుప్రతివరిరంభిన్నః । విభుర్నిత్యశ్చ ॥

(న్య) ఇత్యాదివ్యవహారపాతుభూతఘటాదావతి వ్యాప్తిస్తద్వా రణాయాతీతాదీతి-దిహోలక్షణమాహ * పౌచ్చీతి* ఉదయాచలసన్నిహితాయాదికాసౌచీ - అస్తాచల సన్నిహితాయాదికాసౌచీ - మేరొస్సన్నిహితాయాదికొదీచీ - మేరొర్వ్యవహితాయాదికావాదీ - ఆత్మాననిరూపయతి * జ్ఞానాధికరణమితి * అధికరణపదం సమవాయేన జ్ఞానాశ్రయత్వ లాభాథం , మనోనిరూపయతి,

(ని) యోగేభూతోవ్యవహారేవ్యః ఘటత్వంవ్యవహారేవ్యతావచ్ఛేదకం, తస్యఘటశబ్దప్రయోగ కారణత్వం, వ్యక్తతేచాతీతః అతీతకాలవానితీసర్వత్ర తత్తత్కాలవానేవ వ్యవహారేవ్యః, అతీతకాలవత్త్వం వ్యవహారేవ్యతావచ్ఛేదకం, తత్తత్కాలవత్త్వంచ తత్తత్కాలవన, అతస్తాదృశ శబ్దప్రయోగ తత్తత్కాలవనకారణం, ఇత్యేవ మతీతాది వ్యవహారపాతుత్వస్యకాలే విద్యమానత్వాల్లక్షణసంగతిః, దిహోలక్షణమాహ * పౌచ్చ్యాదీతి * అత్యాపినర్వంపూర్వవదేవవాచ్యం । పౌచ్చ్యాదిదిగ్వత్త్వంచపౌచ్చ్యాదిదిగేవ, ఏవమన్యత్యాపి, పౌచ్చ్యశబ్దప్రయోగే పౌచ్చీదిక్కారణం, ఇత్యేవంతాదృశప్రయోగేషు తస్మాప్రపకారణత్వాల్లక్షణసమన్వయః, అతీయదృశి బహువ్యాఖ్యాయం, తథాపి గ్రంథగౌరవభియాబాలదురూహతయాచవిరమ్యతే, ఏతత్ప్రపంచస్తవ్యత్రదశి-తాస్తాభిః - ఆత్మనోలక్షణమాహ * జ్ఞానాధికరణమితి * జ్ఞానసాధికరణమితి వస్తీతత్పురుషః- నిరూపితత్వంపప్యథః అధికరణత్వ మాశ్రయత్వం - తథాచ జ్ఞాననిరూపితాశ్రయత్వమాత్మనోలక్షణం- సర్వజ్ఞానాతీతి సర్వజ్ఞః- సర్వవిషయకజ్ఞానవాక్ - మ

సుఖాదుపలబ్ధిసాధనమింద్రియం మనః తచ్చ ప్రత్యాత్తనియత
త్వాదనంతం పరమాణురూపనిత్యంచ | చక్షుర్మాత్రాగ్రా

(న్య) * సుఖాదీతి* ఉపలబ్ధిర్నామసాక్షాత్కారః, తథాచ సుఖదుఃఖ
సాక్షాత్కారకారణత్వే సతీంద్రియత్వం మనసోలక్షణం, ఇంద్రియత్వ
మాత్మాక్తాచక్షురదావతివ్యాప్తిరతస్సుఖత్వాది- విశేష్యానుపాదా
నై-ఆత్మసత్తివ్యాప్తిరాత్మనాజ్ఞానాదికం ప్రతిసమవాయికారణత్వాదత
ఇంద్రియత్వాపాదానం | రూపం లక్షయతి* చక్షుర్మాత్రేతి* చక్షు
ర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వవిశిష్టగుణత్వం రూపస్య లక్షణం విశేష్యమాత్మాపా
దానే రసాదావతి వ్యాప్తిరతత్పక్షుర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వ విశేషణం
తావంతాత్మాపాదానైరూపత్వనీలత్వాదావతివ్యాప్తిః, యోగుణోయ
దిద్విముగ్రాహ్యస్తన్నిష్ఠాబాతిరపితదింద్రియగ్రాహ్యేతి న్యాయాత్-
అతస్తద్వారణాయ విశేష్యాపాదానం - చక్షుర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వం
నామచక్షుభిః స్నేంద్రియాగ్రాహ్యత్వేనతిచక్షుర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వం మా
త్రేపదానుపాదానై సంఖ్యాదావతివ్యాప్తిస్సంఖ్యాదావపి చక్షు
ర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వ విశిష్టగుణత్వస్య నత్వాదతస్తద్వారణాయమాత్రేపదం
సంఖ్యాదేస్తుచక్షుభిః స్నేత్వగింద్రియగ్రాహ్యత్వాచ్చక్షుర్మాత్రా
గ్రాహ్యత్వం నాస్తి- అతీంద్రియైగురుత్వాదావతివ్యాప్తివారణాయచ

(ని) లక్షయతి* సుఖాదీతి* ఉపలబ్ధిజ్ఞానం విషయత్వం షష్ట్యథాః.
తత్సాధనత్వం తూపలబ్ధినిరూపితకారణత్వం - తథాచాహం సుఖి - ఆ
హం దుఃఖిత్వేనం సుఖాదివిషయకజ్ఞాన నిరూపితకారణత్వాయత్వ
మితి పర్యవసన్నమ్ - * ప్రత్యాత్తనియతత్వాదితి * అయమనంతమి
త్యత్రేపాతుః పక్షేకస్యాత్మనపిక్షైకం మనః ప్రకమిత్యాత్మనామనంత
త్వాత్తనసావ్యనంతత్వమిత్యథాః. ద్రవ్యమేవం నిరూపితమ్, అథగు
ణానిరూప్యంతే, తత్ప్రతిపథమోద్దిష్టం రూపం లక్షయతి * చక్షుర్మాత్రే
తి * చక్షుర్మాత్రాగ్రాహ్యత్వేనతి గుణత్వం రూపస్య లక్షణం, రూ

హ్యోగుణోరూపమ్ । తచ్చ శుక్ల సీలపీఠర క్తహ రితకపి శచిత్ర
భేదాత్సప్తవిధమ్ । పృథ్వీజలతేజోవృత్తి । తత్రవృథివ్యాం
సప్తవిధమ్ । అభాస్వర శుక్లంజలే । భాస్వరశుక్లం లేజ
సి । రసనగ్రాహ్యోగుణారసః । సదమధురాన్యులవణకటుర

(స)ముగ్రాహ్యేతి-అత్రగ్రాహ్యత్వం లౌకికప్రత్యక్షవిషయత్వమ
గ్రాహ్యత్వం తదవిషయత్వం తథాచ చక్షుభిః స్నేంద్రియజన్యలౌకి
కసాక్షాత్కారావిషయత్వేనతిచాక్షుషలౌకికప్రత్యక్ష విషయత్వమితి
ఫలితాథాః, ననుప్రభాఘటసంయోగేతివ్యాప్తిస్తస్య చక్షుమాత్ర
గ్రాహ్యగుణత్వాదితీచేన్న, గుణపదస్యవిశేషగుణవరత్వాత్, నచైవం
విశేషగుణత్వ ఘటితలక్షణే సంఖ్యాదానతివ్యాప్త్య భావాన్తాత్రపద
మైశ్వర్యమితివాచ్యం, సాంసిద్ధికద్రవత్వేతి వ్యాప్తివారణాయ తదు

(ని)సంచక్షుమాత్రగ్రాహ్యంగుణశ్చ భవతీతిలక్షణసమన్వయః, చక్షు
ర్భూతేణగ్రాహ్యఇత్యత్ర జన్యత్వంతృప్తీయాథాః. గ్రహధాతోజ్ఞా
నమథాః. యత్ప్రత్యయస్య విషయోధాః. తథాచచక్షుమాత్ర జ
న్యజ్ఞానవిషయత్వేనతి గుణత్వస్యరూపే సత్త్వాల్లక్ష్యేలక్షణసమన్వ
యః, తత్రవృథిపీజలతేజస్సముదాయే, ఘటకత్వంసప్తమృథాః. పృథ
వ్యామిత్యత్ర వృత్తిత్వం సప్తమృథాః. తథాచ సప్తవిధ మపిరూ
పంపృథివీజలతేజస్సముదాయేఘటకీభూతవృథిపీవృత్తిత్వన్వయబోధః,
అభాస్వరశుక్లంజలవృత్తి, భాస్వరశుక్లం తేజోవృత్తిత్వర్థః నను “గుణాశు
క్లాదయఃపుంసి గుణిలింగాస్తుతద్వతీతికోశాల్ గుణవాచకశుక్లాది
శబ్దానాం పుల్లింగత్వాభిధానాల్, రూపాత్తక గుణవాచకశుక్లశబ్ద
స్య కథమత్రసంసకత్వమితిచేన్న, అస్త్రీనియతలింగానం యోగే
తల్లింగతాపిచైతి విశేషవచనబలేన పృథ్వీ రూపవ్యతిరేకమల సపుం
సకలింగం విశేష్యపదమనుషజ్య శుక్లపదస్య సపుంసకతాయాఉపపా
దయితుంశీకృత్వాల్, రసంలక్షయతి * రసనెతి * పృథివీప్రభృతి

పాదుతి క్తభేదాత్పక్షిధః । పృథివీజలవృత్తిః । తత్త్ర పృథి
వ్యాం షడ్విధః । జలేమధురవీవ । ఘృణగాగ్రహ్యోగుణోగం
ధః । సద్వివిధః । సురభిరసురభిశ్చైతి । పృథివీమాత్రీవృత్తిః
త్వగిందియమాత్రగాగ్రహ్యోగుణస్సృజః । సత్త్రివిధః । శీ
తోష్ణానుష్ణాశీతభేదాత్ । పృథివ్యపైజోవాయువృత్తిః । త
త్త్రశీతంజలై । ఉష్ణస్తేజసి । అనుష్ణాశీతఃపృథివీవాయోః । రూ
పాదిచతుష్టయం పృథివ్యాంపాకజమనిత్యంచ । అన్యత్రాపాక

(నాన్)పాదానాత్, అథవాచక్షుర్దాత్రగాగ్రహ్యజాతిమధురత్వస్యలక్ష
ణకావన్నప్రభాఘటనంయోగాదావతి వ్యాప్తిస్సంయోగత్వ జాతేశ్చ
క్షుర్దాత్రగాగ్రహ్యత్వాభావాద్భటపటంయోగస్యత్వగిందియగాగ్రహ్య
త్వేన తద్గత జాతేరపి త్వగిందియగాగ్రహ్యత్వాత్, నచైవంజాతిఘటిక
లక్షణగుణత్వరూప విశేషస్య వైయథ్యం, జాతిమత్వాభావాదేవ
రూపత్వాదావతివ్యాపివారణాదితివాచ్యం - చక్షుమాత్రగాగ్రహ్య
జాతిమతిసువర్ణాదావతివ్యాప్తివారణాయ తదుపాదానమ్-నవంరసా
దిలక్షణే విశేషణానుపాదానై లక్ష్యభిన్నగుణైతి వ్యాప్తిర్విశేష్యాను
పాదానై లక్ష్యవృత్తిరసత్వాదావతివ్యాప్తిరతో విశేషణవిశేష్యయో
గుభయోరుపాదానం, స్పృశంలక్షయతి * త్వగిందియమాత్రైతి *
అత్రాపిమాత్రీవదంసఘృణాదావతి వ్యాపివారణాయ అన్యత్సర్వం
పూర్వవర్బాధ్యం * రూపాదిచతుష్టయంపృథివ్యాంపాకజమితి * ఏతత్త

(స)రాంభవానాంధ్రవ్యాణాంనిత్యానిత్యవివేకాదశితాహి, అతారూ
పాదీనాం చతుశామసి తద్వివేకమెకోక్త్యాస్యాహ * పృథివ్యామి
తి * తద్వృత్తిచతుష్టయ మనిత్యమిత్వస్వయః, పాకజమితిపేతు
గభావిశేషణమ్, తథాచపృథివీవృత్తిరూపాదిచతుష్టయం పాకజత్వా
దేవనిత్యపృథివ్యామనిత్యపృథివ్యా చ వత్తేమానం సర్వమప్యనిత్యమి
త్యథః. అన్యత్రజలాదివృత్తి రూపాదిచతుష్టయం నిత్యమనిత్యంచే
త్యథః. (అనిత్యమేవేత్యత్రాపాకజశబ్దాభావాదిత్యేఅహ) * అపాక

జనిత్యమనిత్యంచ | నిత్యగతం నిత్యమనిత్యగతమనిత్యమ్ | ఏ
కాదివ్యవహారపాతస్సంఖ్యా | నవదర్శనవృత్తిః | ఏకత్వాది

(నాన్)త్వనిర్ణయశ్చేత్తం, పాకో నామవిజాతీయతేజస్సంయోగస్సచనా
నాజాతీయః-రూపజనకోవిజాతీయతేజస్సంయోగస్తదపేక్షయారసజన
కోవిజాతీయతేజస్సంయోగవీచం గంధజనకోవిజాతీయతేజస్సంయో
గవీచం స్పృశజనకోపితదైవ - వీచంప్రకారేణ భిన్నభిన్నజాతీ
యాః పాకాః కార్యవైలక్షణ్యేన కల్పనీయాః || తథాహి, తృణపుం
జన్తిప్రైతమృదావుష్ణత్వలక్షణవిజాతీయతేజస్సంయోగాత్పూర్వహ
రితరూపనాశే రూపాంతరస్య పీతరూపాదే రేవాత్పత్తిః పూర్వరస
స్యాన్లురసస్తేవానుభవాత్ - క్వచిత్పూర్వరూపస్య సత్త్వేపి రసవ
రావృత్తిర్వశ్యతే, విజాతీయతేజస్సంయోగేన పూర్వతనాన్లునాశేమ
ధురరసస్యానుభవాత్ తస్మాద్భూతజనకాపేక్షయా రసజనకోవిలక్ష
ణవీచ- వీచంగంధజనకోపీ విలక్షణవీచత్వంగీకార్యః- రూపరసయోర
వరావృత్తావపి పూర్వగంధనాశే విజాతీయతేజస్సంయోగేనసురభిగం
ధోపలభ్యే- వీచంస్పృశజనకోపి, పాకవశాత్కృతిస్పృశనాశేమృదు
స్పృశానుభవాత్ - తస్మాద్భూతపాది జనకావిజాతీయా వీచపాకాయ
థాకార్యమున్నేయాః- ఆతవీచపాధివ వరమాణానామేక జాతీయ

(ని)జమితి* తస్మాదేవనిత్యమనిత్యంచైత్యథాః. నన్వతీజలాదౌవర్తక
మానం రూపాది చతుష్టయమిత్యసంగతం, గంధాదేజకలాద్యవృత్తి
త్వేన తద్భూత చతుష్టయస్యజలాద్యవృత్తిత్వాదితిచెన్న || రూపాదిచ
తుష్టయ మిత్యస్యరూపాది చతుష్టయ మధ్యప్రవిష్ట మిత్యథాక
త్వాత్, తథాచ రూపాది చతుష్టయ మధ్యప్రవిష్టానాం యేషాం జ
లాది వృత్తిత్వం సంభవతి తాన్వేవాత్త్రీ రూపాది చతుష్టయ పదేన
గ్రాహ్యణీతి నవాక్యాథానువవత్తిః - సంఖ్యాంలక్షయతి * ఏకా
దీతి * అయమేకఇమాద్యాదిత్వాది వ్యవహారే ఏకత్వద్విత్వాది

పరాధానపర్యంతా । ఏకత్వద్వివిధమ్ । నిత్యగతనిత్యమనిత్య
గతమనిత్యమ్ । ద్విత్వాదికంతుసర్వత్రానిత్యమేవ । మానవ్య
వహారాసాధారణకారణంపరిమాణమ్ । నవదగివ్యవృత్తి । త
చ్చతుర్విధమ్ । అణుమహద్విఘ్నంహృస్వంచేతి । పృథగ్వ్యవ
హారాసాధారణకారణం పృథక్త్వమ్ । సర్వదగివ్యవృత్తి ।

(న్యా) త్వేపిపాకమహిమ్నావిజాతీయద్రవ్యాంతరానుభవః, యథాగో
భుక్తతృణాదీనామాపరమాణ్వంతంభంకేతృణారంభకపరమాణుమవిజా
తీయతేజస్సంయోగాత్పూర్వరూపాదిచతుష్టయనాశేతదనంతరం
ద్వైయాదృశంరూపాదికంవర్తతేతాదృశరూపరసగంధస్పృశజనకా
స్తేజస్సంయోగాజాయంతేతదనంతరంత్రైవేతాదృశరూపరసాదయశ్చ
త్పద్యంతేతాదృశరూపాదివిశిష్టపరమాణుభిరుద్గద్యవ్యణకమారభ్య
తేతతస్త్రిణుకాదికక్రమేణమహదుద్ధారంభః ఏషందుద్ధారంభకైఃపర
మాణుభిరేవదధ్యారభ్యతేపాకమహిమ్నా-దధ్యారంభకైః పరమాణు

(ని)రూపవ్యవహారవృత్తావచ్ఛేదకస్యకారణతయాఏకత్వద్విత్వాదీనం
ఖ్యాయా ఏకేదావవిత్వాదిశబ్దప్రయోగకారణత్వస్యవిద్యమానత్వాన్
ల్లక్షణసంగతిః * నిత్యగతనిత్యమితి * ఏకత్వనాశం ప్రత్యాశీయ
నాశఃకారణమ్, అతఃపరమాణునాంనాశాభావేనతద్గతమేకత్వమ
పిననశ్యతీతినిత్యగతమేకత్వమపినిత్యం, అనిత్యంద్వ్యణుకాదికం
తుయదానశ్యతితదాతద్గతమేకత్వమపిశశ్యతీత్యనిత్యగతమేకత్వ
మనిత్యమ్* ద్విత్వాదికంత్యితి* సర్వత్రానిత్యే అనిత్యేచైత్యధః. ద్వి
త్వాదికంహిఅపేక్షాబుద్ధ్యాఉత్పద్యతేఅపేక్షాబుద్ధినాశేనచనశ్యతి, అ
యమేకఇమాద్వావిత్వాకారకాపేక్షాబుద్ధిగ్రహజాయంతేతదానీం
ద్విత్వాదికంహిఅపేక్షాబుద్ధినాశేచతన్నానశ్యతిరిత్యాద్విత్వాదికంత్వని
త్యమేవేత్యధః. పరిమాణంలక్ష్యమితి * మానవ్యవహారేతి* అయమే
తావత్పరిమాణనానిత్యాదివ్యవహారేతావత్పరిమాణవాక్ స్యవహార

సంయుక్తవ్యవహారహేతుస్సంయోగః | సర్వదృవ్యవృత్తిః || సంయో
గనాశకోగుణోవిభాగః | సర్వదృవ్యవృత్తిః | పరాపరవ్యవహారా
సాధారణకారణేపరత్వాపరత్వే | తెద్వివిధే | దిక్ష్మతైకాల
కృతేచేతి | దూరస్థేదిక్ష్మతంపరత్వమ్ | సమీపస్థేదిక్ష్మత
మపరత్వమ్ | జ్యేష్ఠేకాలకృతంపరత్వమ్ | కనిష్ఠేకాలకృతమప

(నాన్య)భిరేవనననీతాదికమితిదిక్, విభాగంలక్షయతి* సంయోగనాశక
ఇతి* సంయోగనాశకత్వ విశిష్టగుణత్వంవిభాగస్వలక్షణం, విశేషణమా
త్రాహిదానెక్రియాయామతివాప్తిప్రసాగిలపి సంయోగనాశకత్వాద
(ని)వ్యతావత్పరిమాణవత్త్వంవ్యవహారవ్యతావచ్ఛేదకం, తచ్చ, నిమా
ణమేవ, తాదృశవ్యవహారహేతురిదమేవేతికృతాన్వలక్షణసమన్వ
యః, అణ్వాదీనిచత్వారిభావప్రధానాని, పృథక్త్వంలక్షయతి* పృథగితి*
ఇదమస్తాత్ పృథగితి వ్యవహారే వ్యవహారవ్యతావచ్ఛేదకీభూతపృథ
క్త్వస్యకారణత్వాత్, సంయోగంలక్షయతి* సంయుక్తవ్యవహారేతి* ఇ
మాసంయుక్తావతివ్యవహారేసంయుక్తత్వం వ్యవహారవ్యతావచ్ఛేదకం
తచ్చ, సంయోగవత్త్వం, సచసంయోగవీచ, తాదృశవ్యవహారతస్యకారణ
త్వాన్వలక్షణసమన్వయః, విభాగంలక్షయతి* సంయోగనాశకఇతి* అత్ర
షష్ఠ్యాఃప్రతియోగిత్యమథః | నశేధాతౌధ్వంసోధ్వఃఃఽన్వప్యత్యయ
స్య జనకత్వమథః | తథాచ సంయోగప్రతియోగికధ్వంస జనకత్వేన
తి గుణత్వంవిభాగస్వలక్షణం, కార్యమాత్రంప్రతికాలస్యకారణతయా
సంయోగప్రతియోగికధ్వంసస్యాపి కార్యత్వాత్తంప్రత్యపికాలస్యకారణ
త్వేనాతివాప్తివారణాయగుణపదమ్, రూపాదానతివాప్తివారణాయ
విశేషణదశమ్. ఏకోక్త్యాపరరాపరత్వయోలక్షణమహా* పరాపరేతి
* పరవ్యవహారాసాధారణకారణత్వంపరత్వస్వలక్షణమపరవ్యవహారా
సాధారణకారణత్వమపరత్వస్వలక్షణమిత్యర్థః. పరాపరయోవ్యవ
హారయోవ్యవహారవ్యతావచ్ఛేదకీభూతేపరత్వాపరత్వేవేతిలక్షణ

రత్వమ్ || ఆద్యపతనానమవాయికారణం గురుత్వమ్ | పృథివీ
జలవృత్తి | ఆద్యస్యచసానమవాయికారణంద్రవత్వమ్ | పృథి
వీజలతేజోవృత్తి | తద్ద్వివిధమ్ | సాంసిద్ధికం నేమిత్తికంచేతి |
సాంసిద్ధికంజలై | నేమిత్తికంపృథివీతైజసోః | పృథివాన్ఘ్న
తాదానగ్నిసంయోగజంద్రవత్వమ్ | తేజసిదుగ్రతసుషణాదా
చూణాదిపిండిభావమౌతుగుణస్నేహః | జలమాత్రివృత్తిః

(న్యాయ) తస్మాద్వా రణాయవిశేష్యం-గురుత్వంలక్షయతి*ఆద్యేతి* పతనం
చాధోదేశ సంయోగానుకూలక్రియా, ద్వితీయపతనక్రియాయాంకేగ
స్యాసమవాయికారణత్వత్రాతివాప్తిస్సాదిత్యతేఆద్యేతి-ద్రవత్వం
లక్షయతి* ఆద్యస్యచనేతి * న్యదనంనిమ్నదేశ సంయోగానుకూల
క్రియా ఆద్యపద ప్రయోజనం పూర్వవద్బాధ్యం-స్నేహంలక్షయతి*
చూర్ణాదీతి * చూర్ణాదిపిండిభావమౌతులైస్సతి గుణత్వంస్నేహస్య
లక్షణం-పిండిభావో నామభారణ కర్షణమౌతుభూతో విలక్షణసం
యోగస్తాదృశ సంయోగే స్నేహస్యేవా సాధారణకారణత్వం నతుజ
లాదిగతద్రవత్వస్య తథాసతి దుగ్రతసువర్ణాది సంయోగేన చూర్ణాదైః

(ని) సమన్వయః, గురుత్వంలక్షయతి*ఆద్యేతి*ఆద్యంయత్పతనంతస్యాన
మవాయికారణమిత్యర్థః. తాత్పర్యేపాప్రథమంపతనక్రియోత్పద్యతే,
తాంప్రతిగురుత్వ మనమవాయికారణం, కార్యేణపతనేన సహఏక
స్థిః ఫలరూపాథేనమవేతం, క్రియాక్రియావతోస్సమవాయాత్,
కారణంగురుత్వం తదపిఫలతనమవేతమ్, గుణగుణిన్సమవాయాత్
అతఆద్యపతనా సమవాయికారణం భవతీతిలక్షణం సంగతమ్, ద్రవ
త్వం లక్షయతి * ఆద్యేతి * ప్రథమం జలాదాయస్యం దనక్రి
యోత్పద్యతే తాం ప్రత్యేతదసమవాయికారణమ్, స్నేహస్యలక్షణ
మాహ * చూర్ణాదీతి * జలసంయోగ చూర్ణాదీనాం
పిండిభావోజాయతే తం ప్రతిజలసిష్ఠస్నేహః కారణమితి కృత్వాంల

కౌత్సగ్రాహ్యగుణశ్శబ్దః । ఆకాశమాత్రస్త్రివిధః । సద్వివిధః
ధ్వన్యత్కావణాత్కృత్పిత్తి । ధ్వన్యత్కాభేర్యాదా । వ
ణాత్కన్యస్సంస్కృతభాషాదిరూపః ॥ సర్వస్వవహారవేతు

(నాన్)పిండిభావాపత్తిః-అతస్మిహవీవతత్రాసాధారణకారణం-విశే
షణమాత్రాపాదానెకాలాదావతివ్యాప్తిరతస్తవ్యాఽణాయవిశేష్య
పాదానం-వస్తుత్వదుర్లబ్ధసంయోగస్యేవ చూణాదిపిండిభావ
సాతుత్వం స్నేహస్య పిండిభావసాతుత్వేమానాభావాత్, జలదుర్
తత్వవిశేషాత్కరకాదివ్యాప్తిః - శబ్దంలక్షయతి * కౌత్సేతి *
శబ్దత్వేతి వ్యాప్తివారణాయ గుణవదం, రూపాదావతివ్యాప్తివారణా
యకౌత్సేతి - సత్త్వివిధః - సంయోగతో విభాగజశ్శబ్దజశ్చేతి-తథా
భేరిదండసంయోగజన్యో ధారకారాదిః - హస్తాభిఘాతసంయోగ
జన్యో వృదంగాదిశబ్దః - వంశే పాట్యమానే దళద్రవ్యవిభాగజ
న్యః పటపటశబ్దః- శబ్దాత్పత్తిదేశమారభ్యకణపర్యంతంనిమిత్తపవ
నేన శబ్దధారాజాయంతే తత్రాత్తరశబ్దేపూర్వశబ్దః కారణం - అద్య
శబ్దవిహాయ ద్వితీయాదిశబ్దాశ్శబ్దజాః - బుద్ధేలక్షణమాహ * సర్వ
వ్యవహారేతి * స్వవహారశ్శబ్దప్రయోగః- జ్ఞానంవినాశబ్దప్రయోగాసం

(ని)త్యైలక్షణసమన్వయః, శబ్దంలక్షయతి*కౌత్సేతి*తృతీయాతత్పు
రుషనమాసః, జన్యత్వం తృతీయాథాః. గ్రహధాతోజ్ఞానవర్ధకః.
ణ్యత్ప్రత్యయాహోవిషయః, తథాచ కౌత్సేదియ జన్యజ్ఞానవిష
యత్వేనసతి గుణత్వం శబ్దస్యలక్షణమ్ * భేర్యాదాఽతి * ఆతావ
చ్ఛేద్యత్వం సప్తమర్థః. తథాచ భేర్యాశ్చవచ్ఛేద్య ఇత్యర్థః.
బుద్ధింలక్షయతి * సర్వవ్యవహారేతి * సర్వేషాంవ్యవహారాణాం హే
తురిత్యర్థః. అథంబుద్ధావశబ్దరసనేతి న్యాయేన సకలశబ్దపయో
గకారణత్వరూపలక్షణస్య బుద్ధావిద్యమానతాల్లక్షణసమన్వయః,
జ్ఞానమితి, బుద్ధిరేవజ్ఞానమితుచ్యత ఇత్యర్థః, అస్మిన్ శబ్దస్తజ్ఞానశ్చ

జ్ఞాక సంబుద్ధిః । సాద్వివిధా ॥ స్మృతిరనుభవశ్చేతి । సంస్కార
రమాత్రజన్యంజ్ఞానం స్మృతిః । తద్భిన్నంజ్ఞానమనుభవః ।

(న్యాయ) భవాద్భిన్నప్రయోగరూపవ్యవహారశాతుత్వం జ్ఞానస్వలక్షణం-
ఘటఇతివ్యవహారశాతుభూతమతేతివ్యాప్తి వారణాయనరేతి కా
లతివ్యాప్తివారణాయవిశేష్యం, బుద్ధింవిభజతే * స్మృతిరనుభవశ్చేతితి *
స్మృతింలక్షయతి * సంస్కారేతి * బహిరింద్రియాజన్యత్వవిశిష్ట సం
స్కారజన్యత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వం స్మృతేలక్షణం - సంస్కారజన్యత్వ వి
శేషణానుపాదాననుభవేతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయతమపాదానం-
సంస్కారభవంసేతివ్యాప్తివారణాయ విశేష్యం. భవంసంప్రతిప్రయో
గినః కారణత్వాత్సంస్కారభవంసేతి సంస్కారజన్యత్వస్య నత్వాత్-
ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తివారణాయమాత్రపదం-మాత్రపదార్థక
దేశసంస్కారేతరాజన్యత్వస్యబహిరింద్రియాజన్యత్వార్థకణాన్నాన
మృత్యుః-అనుభవంలక్షయతి*తద్భిన్నమితి * తద్భిన్నత్వంసామన్మృతి
భిన్నత్వం - తథాచ స్మృతిభిన్నత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వ మనుభవస్వలక్షణం-
విశేషణానుపాదానే స్మృతావతివ్యాప్తిః - విశేష్యానుపాదానే ఘ

(ని) మేవబుద్ధైర్లక్షణంచదక సర్వవ్యవహారశాతురిత్యస్య స్వరూపకథ
న మాత్రపరతామనుతే, తదాశయస్తుదీపికావ్యాఖ్యానావసరేనిపు
ణతరముపపాదయిష్యేతిస్తాభిః*సేతి * బుద్ధిరిత్యర్థః. స్మృతింలక్ష
యతి * సంస్కారేతి * స్మృతిహింభావసాఖ్యసంస్కారతాజన్యతే
జ్ఞానందభవతీతి లక్షణసమన్వయః, అత్యానుభవేతివ్యాప్తి వారణా
య విశేషణదళం అనుభవస్యేంద్రియాదిజన్యత్వేనసంస్కారజన్యత్వా
భావాన్నాతివ్యాప్తిః, సంస్కారభవంసేతి వ్యాప్తివారణాయ విశేష్య
దళమ్, అనుభవం లక్షయతి * తద్భిన్నమితి * స్మృతిభిన్నమిత్వ
ర్థః. జ్ఞానత్వమాత్రాక్తా స్మృతావతివ్యాప్తిః, అతఏతద్విశేషణం తా
వత్తాత్రాక్తా ఘటావావతివ్యాప్తిః- అతాజ్ఞానత్వమితి, సవీవానుభ

సేద్వివిధః । యథార్థోఽయథార్థశ్చేతి । తద్వతితత్ప్రకార

కానుభవో మథాధికః | యథాఽయంఘట ఇతి | సేవప్రమేత్స్య

(న్యూ)టూ దావతివ్యాప్తిరత స్తద్వా రణాయ విశేషణవిశేష్యయోరుపా
దానం, అనుభవవిభజతే సద్వివిధఇతి యథార్థానుభవం లక్షయతి *
తద్వతితి * తద్వతీత్యత్ర సప్తమ్యర్థో విశేష్యత్వం - తచ్చ జ్ఞేన ప్రకారి
భూతధర్మో గ్రాహ్యః - తథాచ తద్వద్విశేష్యక త్వేనతి తత్ప్రకారక త్వే
నత్యనుభవత్వం యథాభావం భవస్వలక్షణం - ఉదాహరణం - రజత
త్వవద్విశేష్యక త్వేనతి రజతత్వప్రకారకం రజతే ఇదం రజతమితిజ్ఞానం
తద్వన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వన్నిష్ఠప్రకారతా శాల్యనుభవత్వమితిని
మూర్ఖః - అన్యథా యథాశ్రుతేరంగ రజతయోరిమేరజతరంగ. ఇత్యాకా
రకసమూహాలమ్బన భృమేతివ్యాప్తిస్తత్కాపి రజతత్వవద్విశేష్యకత్వ
రజతత్వప్రకారకత్వయోః - రంగత్వవద్విశేష్యకత్వ రంగత్వప్రకారక

(ని) నొద్దవిధుః, తత్ప్రయథాథా నుభవంలక్షయతి * తద్వతీతి * తద
స్యాస్తీతి తద్వాత్, తచ్చజ్జేన ప్రకారత్వోపలక్షితోధమోగాగ్రహ్యః
తద్వతీత్యత్ర విశేష్యత్వం సప్తమ్యధః. తథాచ తద్వద్విశేష్యకత్వే
సతి తత్ప్రకారకత్వే సత్యనుభవత్వంయథాథా నుభవస్య లక్షణమిత్య
ధః. యత్రపురోవతిని ఘటేయంఘటజత్యాకారకం జ్ఞానం
జాతం, నయథాథానుభవః, సవీవలక్ష్యః, వర్తతేచతత్ప్రేదంలక్షణం
తథాహి, తాదృశజ్ఞానేత్రయోవిషయాః, విశేష్యః ప్రకారస్సంసగః
శ్చేతి, అత్రపురోవతీః ఘటోవిశేష్యః, ఘటత్వంప్రకారః, సమవా
యస్సంసగః, తథాచ తజ్ఞానం ఘటవిశేష్యతం ఘటత్వప్రకారకం
సమవాయస్సంసగః కంచభవతి, ఏవంచాత్రతచ్చజ్జేన ప్రకారత్వోప
లక్షితఘటత్వంగాగ్రహ్యమ్, తద్వాత్ఘటః, నచాస్తజ్ఞానేవిశేష్యః
ఘటత్వం ప్రకారః, తద్వద్విశేష్యకత్వేనతి తత్ప్రకారకత్వేనసత్య
నుభవత్వంసిద్ధః * సేవతి * యథాథా నుభవాత్తి కాబుద్ధిరేవేత్యధః. అ

చ్యుతే | తదధావనతీతత్ప్రకారకానుభవోఽయథార్థః

యథాశక్త్యావిదంరజతమితి | సేవాప్రమేతుచ్యుతే |

(నా)తప్రయోశ్చసత్త్వాత్, ఉక్తనిష్కర్షైతుదర్శితభిమేనాతివ్యాప్తిః - తజ్జ్ఞానస్వరంగాం శేరజతత్వావగాహిత్యేనరజతాం శేరంగత్వావగాహిత్యేనచ రజతత్వప్రకారతాయారంగత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వే పిరంగత్వప్రకారతాయా రజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వేపి రజతత్వప్రకారతాయా రజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వాభావాద్యంగత్వప్రకారతాయారంగత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వాభావాచ్చ-అయథార్థానుభవంలక్షయతి * తదధావనతీతి * అత్రాపిపూర్వవత్తదధావనన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపిత తన్నిష్ఠకకారతాశాల్యనుభవత్వంవివక్షణీయం - అన్యథా యథాశక్తి తేరంగరజతయోరిమే రంగరజతైకత్వాకారకసమాహుత్వసప్రమాయా మతివ్యాప్తిస్తస్యారజతరుగోభయ విశేష్యకత్వేన రజతత్వరంగత్వాభయప్రకారకత్వేనచ రజతత్వాభావవద్యంగవిశేష్యకత్వే రజతత్వప్రకారకత్వయో రంగత్వాభావవద్యజతవిశేష్యకత్వరంగత్వప్రకారకత్వయోశ్చసత్త్వాత్, ఉక్తనిష్కర్షైతునతత్కాంతివ్యాప్తిస్తద్భవప్రమామారజతాం శేరజతత్వావగాహిత్యేన రంగాంశే రంగత్వావగాహిత్యేనచ రజతత్వప్రకారతాయారజతత్వాభావవద్యంగవిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వాభావాద్యంగత్వప్రకారతాయారంగత్వాభావవద్యజతన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వాభావాచ్చ, ఉదాహరణం - రజతత్వాభావవద్యశేష్యకత్వేనతి రజతత్వప్రకారకం

(ని)యథార్థానుభవంలక్షయతి * తదధావనతీతి * అత్రాపి తచ్చజ్ఞేన ప్రకారత్వావలక్షిత ధర్మోగ్రాహ్యః, తదధావనతీత్యత్రాపి విశేష్యత్వం సప్తమ్యుక్తేః. తథాచ తదధావనవద్యశేష్యకత్వేనతి తత్ప్రకారకత్వే సత్త్యనుభవత్వమయథార్థానుభవస్యలక్షణం, యత్ర పురోవృత్తిశుక్తా ఇదం రజతమిశ్యకారకం జ్ఞానంబాతుం, సోయ

యథాథాన్యభవత్ప్రతుర్విధః । ప్రత్యక్షానుమిత్యవమితిశాబ్ద
భేదాత్ । తత్కారణమపిచక్షుర్విధమ్ । ప్రత్యక్షానుమానోపమా
సశబ్దభేదాత్ । అసాధారణకారణంకరణమ్ । కార్యనియత

(న్య) శుక్తావిదంరజతమితిజ్ఞానం- యథార్థానుభవంవిభజతే*యథా
ర్థానుభవఇతి* తత్కారణమితి*ఫలీధూతప్రత్యక్షాదికరణమిత్యర్థః-ప్ర
త్యక్షాదిచతుర్విధప్రమాణానాం ప్రమాకరణత్వంసామాన్యలక్షణం-వి
క్షేకప్రమాణలక్షణంతునక్ష్యతే ప్రత్యక్షజ్ఞానైత్యాదినా, కరణంవిభజ
తే* చతుర్విధమిత్యాదినా * కరణలక్షణమాహ * అసాధారణకా
రణమితి * వ్యాపారపదసాధారణకారణంకరణమిత్యర్థః- అసాధారణ
కారణత్వంచ- కార్యత్వావతిరిక్తధర్మావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితకార
ణతాశాలిత్వం-యథా-దండాదెర్ఘటాదికంప్రత్యసాధారణకారణత్వం-
కార్యత్వావతిరిక్తోఽఘటత్వరూపౌధర్మః - తదవచ్ఛిన్నకార్యతాఘటేత
న్నిరూపితకారణతాదండే - అతాఘటం ప్రతిదండోసాధారణకారణం
భిర్యుద్విద్యుదాపవ్యాపారవత్త్వావచ్ఛకరణం- సాధారణకారణత్వంచ-కా
ర్యత్వావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితకారణతాశాలిత్వం- యథా, ఈశ్వ
రాదృష్టాదేః కార్యత్వావచ్ఛిన్నంప్రత్యేవ కారణత్వాత్సాధారణకా
రణత్వం - కారణంలక్షయతి * కార్యనియతేతి * కార్యంప్రతినియత
త్వేనతి పూర్వవృత్తిత్వం కారణత్వం- నియతత్వవిశేషణానుసాదానే
పూర్వవర్తినో రాసభాచేరపి కారణత్వంస్వాదతోనియతత్వేనతీతివిశే

(ని) థాథాన్యభవఃఅత్యప్రథమోద్దిష్టంయథాథాన్యభవంవిభజతే*న
చతుర్విధఇతి* ప్రత్యక్షంప్రత్యక్షప్రమా, అనుమితరనుమితిప్రమా, ఉ
పమితరుపమితి ప్రమా, శాబ్దశ్చాబ్దప్రమా, తత్కారణంయథాథాన్య
భవకరణం- ప్రత్యక్షంప్రత్యక్షప్రమాణమిత్యర్థః. నను కిం నామకర
ణం, తదాహ * అసాధారణకారణమితి * నను కిమిదమసాధారణ
త్వం, అతిశయితత్వమితిగృహీత, తద్బుద్ధిపికావ్యాఖ్యానావసరేనమ్య

పూర్వవృత్తికారణమ్ | కార్యం పాగభావప్రతియోగి | కారణంత్యి

విధం | సమవాయ్యసమవాయినమి త్తథేదాతే | యత్సమచేతంకా

(స్వా)ప్రణం - కార్యేతివ్యాప్తివారణాయ - పూర్వేతి - నియతపూర్వవత్ =

నాదండరూపాదేరపి ఘటకారణత్వం స్యాదిత్యతోఽనన్యథాసిద్ధత్వ

మపి కారణలక్షణే నివేశనీయం - ఏవంచ - దండరూపాదీనామన్యథాసి

ద్ధత్వాన్నతత్కారిత్యాప్తిః - అన్యథాసిద్ధత్వంచావశ్యక్త్యప్తవియతపూర్వ

వృత్తిభిన్నత్వం, అవశ్యక్త్యప్తనియతపూర్వవృత్తిదండాది స్తద్భిన్న

త్వం తద్రూపాదావీతి - కార్యం లక్షయతి * కార్యమితి * పాగభా

వప్రతియోగిత్యం కార్యన్యలక్షణం - ఉత్పత్తైః పూర్వమిహ ఘటోభవి

ష్యతీతియావృత్తితి జ్ఞాయతే తత్ప్రతీతి విషయోయోఽభావస్స పాగ

భావః - తత్ప్రతియోగిఘటాదికార్యం - కారణం విభజయే * కార

ణం త్యివిధమితి * సమవాయాతి * సమవాయికారణసమవాయ

కారణనిమిత్తకారణ భేదాదిత్యధాః. సమవాయికారణం లక్షయతి,

నిగుణపాదయిష్యామః, కారణలక్షణమాహ * కార్యనియతపూర్వవృ

త్తితి * కార్యం ప్రతికార్యోత్పత్తిప్రతినియతం వ్యాపకం సత్తత్త్వాదీ

వృత్తికారణం, యథాఘటం ప్రతిదండః కారణంతి స్థితతత్త్రేదం లక్ష

ణమ్, కార్యోఘటస్తదుత్పత్తిం ప్రతిదండోవ్యాపకః యత్రయత్ర

ఘటోత్పత్తిస్తత్రదండశ్చితి వ్యాప్తేదండస్య వ్యాపకత్వాత్ ; కా

ర్యపూర్వవృత్తిశ్చ దండశ్చితి కార్యోత్పత్తివ్యాపకత్వేనతి పూర్వ

వృత్తిత్వరూప లక్షణస్యదండే విద్యమానత్వాల్లక్షణసమన్వయః, కా

ర్యం లక్షయతి * పాగభావ ప్రతియోగీతి * ఉత్పత్తైః పూర్వంకార్య

న్య విద్యమానాయోభావస్తత్ప్రతియోగి కార్యమిత్త్యధాః. జన్యస్తేన

హి పాగభావావిద్యతే, సనిత్యస్య అతఃకార్యమేవ తత్ప్రతియోగీ

తినిశ్చయః, కారణం విభజయే * త్యివిధమితి * తత్త్రసమవాయికా

రణం లక్షయతి * యదితి * కార్యం యస్మిన్ సమవాయసంబంధేన

ర్యమత్పద్యతై తత్సమవాయికారణమ్ | య
భాతంతవఃపటన్యః పటశ్చస్వగతరూపాదేః |

(స్వా) * యత్సమవేతమితి * యస్మిన్ సమవేతం సత్సమవాయసంబ
ధేన వత్కమానం సత్కార్యమత్పద్యతై తత్సమవాయికారణమిత్వార్థః
ఉదాహరతి * యథాతంతవజ్జతి * యేషు తంతుః సమవాయేన సం
బద్ధం సత్పటాత్తకం కార్యమత్పద్యతై తత్తంతవస్సమవాయికారణమి
త్వార్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న కార్యతా
నిరూపితతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్న కారణత్వం సమవాయికారణత్వ
మితి - సమవాయసంబంధేన ఘటాద్యధిక రక్షా కపాలాదా కపాలాదే
స్తాదాత్మ్యసంబంధేనైవ కారణత్వాత్సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న
ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్న
కపాలత్వాద్యవచ్ఛిన్న కారణతాయాః కపాలాదా సత్వాల్లక్షణసమ
న్వయః - సమవాయేన జన్యభావత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతితాదాత్మ్యసంబంధేన
ద్రవ్యస్వేవ హేతుత్వాన్జన్యభావేషు ద్రవ్యగుణకమకసుత్రిషు ద్రవ్య
మేవ సమవాయికారణమతౌ గుణాదావపి ద్రవ్యమేవ సమవాయి
కారణమిత్వాశయేనాహ * పటశ్చస్వగతరూపాదేరితి * సమవాయి
కారణమిత్వనుషజ్యతై - సమవాయేన పటాదిగతరూపాదికం ప్రతితా
దాత్మ్యేన పటాదేరేవ హేతుత్వాత్సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న

(ని) తక్మానం సదుత్పద్యతై, తత్సమవాయికారణమిత్వార్థః. దృష్టా
స్తముఖేన తత్ సప్తయతి * యథాతంతవఃపటస్యేతి * సమవాయికారణ
మిత్వనుషజ్యతై, అత్ర హి పటాత్తకం కార్యంతంతుషు సమవాయసంబం
ధేన విద్యతే అవయవావయవినోగ్నమవాయాత్, విషయవ్యాప్త్యర్థః
మన్యత్రాప్యదాహరతి * పటశ్చస్వగతరూపాదేరితి * రూపాద్యాత్త
కం కార్యం పటే సమవాయసంబంధేన వత్కమానం సదేవోత్పద్యతై,
గుణగుణినోగ్నమవాయాత్, అతస్స్వగతరూపాదికం ప్రతిపటస్సమవా

కార్యేణ కారణజననానప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమవా
యికారణం యథాతంత్రుసంయోగః పటస్య | తంత్రురూపం పటగతరూప

(న్యాయ) రూపతావద్యవచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత తేదాత్మ్యసంబంధావ
చ్ఛిన్న కారణతాన్విత్యవత్వం పటాదానస్తీతిలక్షణసంగతిః. అనమవా
యికారణం లక్ష్యయతి * కార్యేణైతి * అనమవాయికారణం ద్వివిధం -
కార్యేణ సప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమవాయికారణ
మిత్యేకం, కారణజననప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమ
వాయికారణమిత్యవరమిత్యర్థః. అత్యకారణనేత్యస్య స్వకార్యసమ
వాయికారణనేత్యర్థః. జన్యదృశ్యమాత్రేన వయవసంయోగస్యైవా
గమవాయికారణత్వాత్పటాత్తక కార్యేతదవయవసంయోగస్యైవానమ
వాయికారణమిత్యేకా దశాయస్పృహమముదాహరతి * యథాతంత్రు
సంయోగః పటస్యేతి * అనమవాయికారణమిత్యనుషజ్యతే, పటా
త్తక కార్యేణ సప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమవాయసంబంధేన విద్యమా
నత్వేనైతి కారణత్వాత్పటాత్తక కార్యంప్రతితంత్రు సంయోగోనమవా
యికారణమిత్యర్థః, ద్వితీయముదాహరతి * తంత్రురూపమిత్యేతి *

(2) యికారణమిత్యర్థః అనమవాయికారణం లక్ష్యయతి * కార్యేణైతి *
తస్మాదేవతానామనమవాయసంబంధేన, కార్యేణ సప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమ
వాయికారణత్వాత్, కేచి, కారణజననప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమ
వాయికారణత్వాత్ * తత్యప్రహమముదాహరతి * యథాతంత్రుసంయోగః పట
స్యేతి * అత్యపటాత్తక కార్యంతంత్రుమనమవేతం, అవయవావయవి
నొన్నమవాయాత్, అతంత్రుసంయోగోపితంత్రుమనమవేతం, గుణ
గుణినొన్నమవాయాత్ - తథాచ కార్యేణ వేదేన సప్రేక్ష్యమన్వేష్య తేన తస్మాదేవతానామనమ
వాయికారణత్వాత్ - తంత్రుసంయోగః పటం
ప్రత్యసమవాయికారణమిత్యర్థః. ద్వితీయముదాహరతి * తంత్రు
రూపమిత్యేతి * అత్యకారణనేత్యస్య స్వకార్యసమవాయికారణనేత్య

స్వచ్ఛ, తదుభయభిన్నం కారణం నిమిత్తకారణమ్ ।

(న్యూ)స్వకార్యసమవాయుకారణేన పటేన సవైక స్థితంతౌ సమవేతత్యైసతి కారణత్వాత్తంతరూపం పటరూపస్యా సమవాయుకారణమిత్యథాః, సామాన్యలక్షణంతు సమవాయుసంబంధావచ్ఛిన్నకార్యతా నిరూపితసమవాయుస్వసమవాయుసమవేతత్యాన్యతిర సంబంధావచ్ఛిన్న కారణకాశ్యయత్వం, స్వసమవాయు సమవేతత్యానివేశేపటరూపాద్యసమవాయుకారణీభూతతంతరూపాదావవ్యాప్తిస్సమవాయుసంబంధానివేశేతాదృశతుతుద్వయసంయోగాదావవ్యాప్తిరతతన్యతిర సంబంధనివేశః - ఘటంవ్యతి కపాలసంయోగస్య ఘటరూపంవ్యతికపాలరూపన్యదా సమవాయుకారణత్వంబోధ్యం - సమవాయుసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటకావద్యవచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపితసమవాయుసమ్బద్ధావచ్ఛిన్నకపాలద్యయసంయోగకావద్యవచ్ఛిన్న కారణతాకపాలద్యయసంయోగాదావర్తతే, ఏవమాద్యపతినక్రియామాద్యస్వస్వక్రియా యాంచ గురుత్వద్యవత్త్వేన సమవాయు కారణైభవతిః - ఆద్యవత్తక్రియాంప్రత్యాద్యన్యంగన క్రియాంప్రతిచ సమవాయుసమ్బద్ధేనైవ తయోః కారణత్వాత్ - అవయవిగుణభూతఘటపటరూపాదాత్వవయవగుణభూతకపాలతన్తరూపాదెస్స్వపదగ్రాహ్యకపాలరూపతన్తరూపాదిన సమవాయుకపాలతంత్యాదిన మవేత్యైసమ్బంధేనైవ కారణత్వాత్తత్సమ్బంధావచ్ఛిన్న కారణకాశ్యయత్వమవయవగుణభూత కపాలరూపతన్తరూపాదా వర్తత ఇతిలక్షణసంగతిః - నిమిత్తకారణంలక్షయతి * తదుభయభిన్నమితి * సమవాయుకారణభిన్న త్వేన త్యైసమ

(ని)థాః. స్వంతంతురూపంస్వకార్యంపటరూపంస్వకార్య సమవాయుకారణంపటః, నదతంతమసమవేతి, తంతరూపమపి తంతమసమవేతి, తథాదస్వకార్య సమవాయుకారణేన పటేన సవైక స్థితంతౌత్వాత్త కారణే సమవేతత్యైసతి కారణత్వాత్తంతరూపంపటరూపస్యా సమవాయుకారణమిత్యథాః. నిమిత్తకారణంలక్షయతి * తదుభయభి

యథాతురీవేమాదికంపటస్య । తదెత్త్ర్యవిధకారణమ్

ధ్యేయదసాధారణ కారణం తదేవకరణమ్ । తత్ప్రప

త్యక్షజ్ఞానకరణంప్రత్యక్షమ్ ।

(న్యాయ)వాయికారణభిన్నత్వేనతికారణత్వంనిమిత్తకారణస్యలక్షణమి
త్యర్థఃసమవాయ్యసమవాయికారణయో రతివ్యాప్తివారణాయతత్తద్భి
న్నత్వంఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయకారణత్వంచ నివేశితం-నిమిత్త
కారణముదాహరతి*తురీవేమాదికమితి* నిమిత్తకారణమిత్యనుషజ్య
తే-కరణలక్షణముపసంహరతి*తదెతదితి*యదసాధారణకారణమితి*
వ్యాపారవత్త్వేనతీతి పూరణీయమన్యథాకపాలతంతుసంయోగయోరతి
వ్యాప్తిః - కపాలతంతు సంయోగయోరపి కార్యత్వాతిరిక్తఘటత్వపట
త్వావచ్ఛిన్నంప్రతికారణత్వాదసాధారణకారణత్వమస్త్యేవాతిస్తత్కాతి
వ్యాప్తివారణాయ వ్యాపారవత్త్వేనతీతి కరణలక్షణైవశేషణం దేయ
మేవ, వ్యాపారత్వంచ తజ్జన్యత్వేనతితజ్జన్యజనకత్వం, భవతిహేదండజ
న్యత్వేనతి దండజన్యఘటజనకతా భిమణాత్తకవ్యాపారస్య - ఏవంక
పాలసంయోగతంతునంయోగాదెరపి కపాలతంత్యాదివ్యాపారత్వంక
పాలతంత్యాదిజన్యత్వేనతి కపాలతంత్యాదిజన్యఘటపటాది జనకత్వా
త్ - కరణలక్షణైవసాధారణత్వానుపాదానై ఈస్వరాద్భూతదేరపి
వ్యాపారవత్త్వాత్కరణత్వం స్యాదత స్తత్కాతివ్యాప్తివారణాయసాధా
రణైతి -షష్ఠిధేంద్రియభూతప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణమాహ* తత్ప్రేతి *
ప్రమాభూతప్రత్యక్షాదిమ ప్రత్యక్షాత్తకం యజ్ఞానం చాక్షుషాది

(ని)స్తమితి * సమవాయ్య సమవాయిభిన్నత్వేనతి కారణత్వం ని
మిత్తకారణస్యలక్షణమ్, తదుదాహరతి * యథాతురీవేమాదికమితి*
కరణలక్షణముపసంహరతి * తదెతదితి * ప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణమా
హ * తత్ప్రేతి * ప్రత్యక్షానుమానాదిమధ్యే ప్రత్యక్షజ్ఞానం ప్రతియ
త్కరణంతదేవ ప్రత్యక్షప్రమాణమ్, ప్రత్యక్షప్రమాణం కింత

ఇంద్రియాధానన్నికర్షణజన్యంజ్ఞానంప్రత్యక్షమ్ | తద్వివిధమ్ |
నిర్వికల్పకం సవికల్పకంచేతి | తత్ర నిష్పుకారకంజ్ఞానం ని
ర్వికల్పకమ్ | (కించిదిదమితివస్తుమాత్మావగాహిజ్ఞానం) సప్రకా

(న్యా) తత్ప్రతికరణం వ్యాపారవద సాధారణ కారణమింద్రియం భ
వత్యతః ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణత్వంప్రత్యక్షస్యలక్షణం-అద్యసన్నికర్షణా
రిక్తచతుర్విధసన్నికర్షణాం సమవాయరూపత్వేన వ్యాపారత్వం స
సమ్భవతీంద్రియమనన్యాయోగస్యైవ బాహ్యప్రత్యక్షే జననీయే ఇం
ద్రియవ్యాపారతాబోధ్యా మానసప్రత్యక్షేత్వాత్తమన స్సయోగస్యే
వసాబోధ్యా ప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణ ముక్త్యాప్రత్యక్షప్రమాలక్షణమా
హ * ఇంద్రియార్థసన్నికర్షణా * ఇదంలక్షణం జన్యప్రత్యక్షస్యైవల
క్ష్యత్వాభిప్రాయేణ - ఈశ్వరప్రత్యక్షసాధారణం లక్షణంతుజ్ఞానాక
రణకంజ్ఞానమితి- జ్ఞానం వ్యాప్తిజ్ఞానం సాదృశ్యజ్ఞానం వదజ్ఞానంచ త
దేవకరణం యేమాతాని జ్ఞానకరణకాన్యనుమిత్యుపమితిశాస్త్రానితద్భి
న్నమిత్యర్థః - ప్రత్యక్షే ఇంద్రియాణామేవ కరణత్వం సజ్ఞానస్య తథా
చ జ్ఞానాకరణకజ్ఞానత్వస్య ప్రత్యక్షసామాన్యవిన విషయమానత్వాల్లక్ష
ణసంగతిః- ప్రత్యక్షంవిభజతే * నిర్వికల్పకమితి * తల్లక్షయతి * ని
ష్పుకారకమితి * ప్రకారతామాన్యజ్ఞానత్వమేవ నిర్వికల్పకత్వమిత్య
ర్థః - నిర్వికల్పక చతుర్థవిషయతా స్వీక్రియతే త్రివిధవిషయతామధ్యే
పకాపితత్రినాన్యతావిశేష్యతామాన్యజ్ఞానత్వం సంసగతామాన్య
జ్ఞానత్వమిత్యపి లక్షణంసంభవతి-సవికల్పకంలక్షయతి * సప్రకారక
మితి * విషయతాయాజ్ఞాననిరూపితత్వాల్ జ్ఞానస్య విషయతానిరూ
పకత్వేన ప్రకారతానిరూపకజ్ఞానత్వం సవికల్పకస్య లక్షణం, ఏవంవి
(సి)దాహ*ఇంద్రియేతి * ఇంద్రియం చక్షురాది - అథోఽఘటాదిః,
అనయోస్సన్నికర్షణస్సయోగాదిః తజ్జన్యంయదయంఘట ఇత్యాకార
కం జ్ఞానంతదేవప్రత్యక్షంప్రత్యక్షజ్ఞానమ్, నిర్వికల్పకమిత్యత్రప్రకాత

రకంజ్ఞానం సవికల్పకం | యథాడిత్యాయంబ్రాహ్మణోయంశ్యా
మోయంపాచకోయమితి | ప్రత్యక్షజ్ఞానహేతురింద్రియాధా
నన్నికషణప్రదీప్తః | సంయోగస్సంయుక్తసమవాయస్సంయు
క్తసమవేతసమవాయ స్సమవాయస్సమవేత సమవాయోవిశే
షణవిశేష్యభావశ్చేతి | చక్షుషాఘటప్రత్యక్షజననే సంయో
గస్సంనికషణః | ఘటరూపమితి | ఘటరూపప్రత్యక్షేసంయుక్త

(న్యాయ) శిష్యతానిరూపకజ్ఞానత్వం సంసర్గతానిరూపకజ్ఞానత్వమిత్యపి
లక్షణంసంభవతి-ఉదాహరతి*యథేతి* ఇదంతావవచ్చిన్న విశేష్యతా
నిరూపకండిత్యత్వాదిప్రకారకం జ్ఞానం సవికల్పకమిత్యర్థః - చాక్షు
షాదిప్రత్యక్షకారణీభూతాః ప్రదీప్తధనన్నికర్ణాః విభజ్య దర్శయతి-
* సంయోగిత్యాదినా* ద్రవ్యవృత్తిలౌకిక విషయతాసమ్బంధేనచా
క్షుషతావచ్చిన్నంప్రతిచక్షుస్సంయోగస్య కారణత్వం- ద్రవ్యసమవే
(ని)తాఖ్యవిషయతాహున్యమిత్యర్థః*యథేతి*ఇదంనిర్వికల్పత్వం
జ్ఞానంకించిదనిర్వాచ్యంనిరూపకమిత్యర్థః. సవికల్పకంప్రకారతా
ఖ్య విషయతావిశిష్టమిత్యర్థః. తదుదాహరతి* యథాడిత్యేతి* ఇదం
జ్ఞానండిత్యత్వాది ప్రకారకం డిత్తశ్యామాది విశేష్యకం భవతీతిప్రకార
తాఖ్య విషయతానిరూపకత్వ రూపసప్రకారకత్వస్య తాదృశజ్ఞానేవి
ద్యమావతాన్వల్లక్షణసంగతిః, ఇంద్రియాధానన్నికషాన్నిరూపయి
తుమువక్రమతే * ప్రత్యక్షేతి * చక్షుషేతి * ఘటస్య ప్రత్యక్షం
ఘటప్రత్యక్షమిత్యత్ర విషయత్వం ప్రస్థానం, ఘటవిషయక ప్రత్య
క్షమిత్యర్థః, అయంఘటిత్యాకారకం ఘటవిషయకప్రత్యక్షం
యదాచక్షురింద్రియేణజన్యతే తదాసంయోగఇంద్రియాధానన్నిక
షణః-ఇంద్రియంచక్షురథోఽఘటః ఆనయోస్సంబంధస్సంయోగః అవ
యవావయవిభిన్నద్రవ్యయోస్సంబంధస్యసంయోగతావదిత్యర్థః - సం
యుక్తసమవాయముదాహరతి*ఘటరూపేతి* చక్షుషేత్యనువజ్యతే

సమవాయః చక్షుస్సంయుక్తేఘటేరూపస్య సమవాయాత్ | రూపత్వసామాన్యప్రతిష్ఠే సంయుక్తనమవేత సమవాయస్సన్నికర్షః | చక్షుస్సంయుక్తేఘటేరూపం సమవేతం తత్పరూపత్వస్య సమవాయాత్ | శోత్రేణశబ్దసాక్షాత్కారే సమవాయస్సన్నికర్షః | కర్ణవివరవృత్త్యాకాశస్య శోత్రత్యాచ్యబ్దస్యాకాశగుణత్వాద్గుణగుణిసామవాయాత్ | శబ్దత్వ సాక్షాత్కారే నమవేతసమవాయస్సన్నికర్షః | శోత్రసమవేతే

(ని) * ఘటేరూపమితి * అత్యసప్తమ్యాస్సమవేతత్వమథః. ఘటసమవేత రూపస్య ప్రత్యక్షమిత్యత్యేష్యోవిషయాత్వాత్ తయాఘటసమవేత రూపవిషయకం, అస్తిత్వఘటే ఈదృశంరూపమస్తీత్యాకారకం జ్ఞానం యదాజాయతే తదాత్తందియం చక్షురథోఽఘటరూపం, అనయోస్సంబంధస్సంయుక్తసమవాయః - చక్షుస్సంయుక్తోఘటస్తస్తిత్వరూపస్య సమవాయాదిత్యాహ * చక్షుస్సంయుక్తఇతి * సంయుక్తసమవేత సమవాయముదాహరతి * రూపత్వేతి * రూపత్వాత్తకం యత్సామాన్యం తద్విషయక ప్రత్యక్షజననఇత్యథః. అత్యాపి చక్షుశ్చేత్యనుషజ్యతే - తథాచ చక్షుస్సంయుక్తో ఘటస్తత్సమవేతం రూపంజాతివ్యక్త్యస్సమవాయనియమేన తత్పరూపేరూపత్వస్య సమవాయాత్ - ఘటరూపత్వవిషయక చాక్షుషప్రత్యక్షజ్ఞానెన సంయుక్తసమవేత సమవాయః; సమవాయముదాహరతి * శోత్రేణేతి * శోత్రేణ ద్వియేణ శబ్దవిషయకస్యాశబ్దఇత్యాకారక ప్రత్యక్షజ్ఞానస్యోత్పత్తావిందియాథాయోగ్యోత్రీశబ్దయో స్సన్నికర్షసమవాయః - తత్ప్రకారం ప్రదర్శయతి * కర్ణవివరేతి * సమవేత సమవాయముదాహరతి * శబ్దేతి * అత్యాపి శోత్రేణేత్యనుషజ్యతే - శబ్దేశబ్దత్వమిత్యాకారక శబ్దత్వ విషయక శోత్రేందియ జన్యప్రత్యక్షే ఇందియార్థయోగ్యోత్రీశబ్దత్వయో స్సన్నికర్షసమవేత సమవాయాత్

శబ్దేశబ్దత్వస్య సమవాయాత్ । అభావప్రత్యక్షైవిశేషణ వి
శేష్యభావస్సన్నికషణః । భూతలఘటాభావవదిత్యత్రచక్షు
స్సంయుక్తే భూతలఘటాభావస్య విశేషణత్వాత్ । ఏవంసన్ని

(న్య)తవృత్తిరొకికవిషయతాసమ్బంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం పృ
తిచక్షుస్సంయుక్తసమవాయస్యకారణత్వం-దృవ్యసమవేశసమవేశవృ
త్తిరొకికవిషయతాసమ్బంధేనచాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం పృతిచక్షుస్సం
యుక్తసమవేశసమవాయస్యకారణత్వం, ఏవం దృవ్యవృత్తిరొకికవిష
యతాసంబంధేనత్వాచ పృత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నంపృతి త్వక్సంయోగస్య
కారణత్వం, దృవ్యసమవేశవిషయకత్వాచ పృత్యక్షై త్వక్సంయుక్తస
మవాయస్యకారణత్వం, దృవ్యసమవేశసమవేశోష్ఠ త్యాదిజాతిప్రత్య
క్షైత్వక్సంయుక్తసమవేశసమవాయస్యకారణత్వం, ఏవమాత్తమానసే
మనస్సంయోగస్య కారణత్వం-ఆత్మసమవేశసుఖాదిమానసే మనస్సం
యుక్తసమవాయస్యకారణత్వం-ఆత్మసమవేశ సమవేశసుఖత్వాదిమా
నసే మనస్సంయుక్తసమవేశసమవాయస్యకారణత్వం, దృవ్యగ్రాహ
కాణేంద్రియాణి చక్షుస్తవజ్ఞాంసి తీర్ణేవ, అన్యైని ఘోరస
వశానితానితు గుణాదిగ్రాహకాణి, తత్తరసనఘోరయోః రస గంధ
తద్గతజాతిగ్రాహకత్వేన ద్వితీయతృతీయయో స్సన్నికషణయోరేవరస
గంధాదిప్రత్యక్షే కారణత్వంవాచ్యం, శృవణేంద్రియస్యాకాశరూపత్వే
న శబ్దస్యాకాశగుణత్వేన శృవణేంద్రియేణసమం శబ్దస్య సమవాయ
స్సన్నికషణః, శబ్దసమవేశశబ్దత్వజాతివిషయకత్వావశ్యప్రత్యక్షై నమవేశ
తసమవాయస్య హేతుత్వంచబోధ్యం * అభావప్రత్యక్షఇతి * విశే

(ని)తత్ప్రకారమాహ*హృత్ప్రసమవేశత్యాదినా* విశేషణవిశేష్యభా
వసన్నికషణముదాహరతి* అభావప్రత్యక్షఇతి * అభావవిషయకప్ర
త్యక్షఇత్యర్థః. ఘటాభావవద్భూతలమిత్యాకారకం జ్ఞానంయదాచ
క్షురిందియేణ జన్యతేతదేంద్రియంచక్షుః - ఇంద్రియసంబద్ధభూత

కషేషట్యజన్యంజ్ఞానంప్రత్యక్షమ్ । తత్కరణమింద్రియమ్ ।
తస్మాదింద్రియంప్రత్యక్ష ప్రమాణమితిసిద్ధమ్ ॥ * * * *

— ఇతి తర్కసంగ్రహే ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదః —

అయ్యైసమః । అనుమితకరణమనుమానమ్ ।

(స్వా) షణవిశేష్యభావోనామవిశేషణతా సన్నికషేః పంచసుసన్ని
కషేషమమధ్యే సంయోగస్థానే సంయక్తపదం ఘటయిత్యాసమవా
యస్థానే సమవేతపదంఘటయిత్యా అభావస్థలె నిర్వాహ్యం-తథాహి,
ద్రవ్యాధికరణకాభావప్రత్యక్షే ఇంద్రియసంయక్త విశేషణతా-ద్రవ్యస
మవేతాధికరణకాభావప్రత్యక్షే ఇంద్రియసంయక్త నమవేతవిశేషణ
తా- ద్రవ్యసమవేతసమవేతాధికరణకాభావప్రత్యక్షే ఇంద్రియసంయక్త
సమవేతసమవేతవిశేషణతాచసన్నికర్షయథా ఘటేపటత్వాభావః
సంయక్తవిశేషణతయాగృహ్యతే - ఘటసమవేతఘటత్వాదౌ ప్రథిపి
త్వాభావః- సంయక్తసమవేతవిశేషణతయాగృహ్యతే - ఘటసమవేత
సమవేతరూపత్వాదౌ నీలత్వాభావశ్చ సంయక్తసమవేత సమవేత
విశేషణతయాగృహ్యత ఇతి సంత్యేపః ॥.....

— ఇతి న్యాయబోధిన్యాం ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదః —

అనుమానంలక్షయతి * అనుమితకరణమితి * అనుమితౌవ్యాప్తి
జ్ఞానంకరణం. వరామర్శోవ్యాపారః - అనుమితిఃఫలం-వరామర్శస్య
వ్యాప్తిజన్యత్వాద్వాప్తిజ్ఞాన జన్యానుమితి జనకత్వాచ్చ తజ్జన్యత్వే
(ని)లంతత్యఘటాభావోవిశేషణమ్, భూతలంవిశేష్యం- తథాచఇంద్రి
యసంబద్ధవిశేషణవిశేష్యభావోత్రిసన్నికషేః - అధికంతుదీపికా
వ్యాఖ్యానావసరే నిరూపయిష్యామః * ఇతివ్యాఖ్యాతంప్రత్యక్షం*

అథానుమానంనిరూయతి* ॥—అతస్తల్లక్షణమాచక్షే * అనుమి

తితి * అనుమిత్యాః కరణమిత్యత్ర షష్టానిరూపితత్వాధికతయా అ
నుమితిప్రమానిరూపితకరణత్వమనుమానస్య లక్షణమ్- అనుమానలక్ష

పరామర్శజన్యజ్ఞానమనుమితిః ! వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతా

జ్ఞానంపరామర్శః | యథావహ్నివ్యాప్యధూమవాసయం పర్వ

(స్వా)సతితజ్జన్యజనక త్వరూపవ్యాపారత్వముపపన్నం- అనుమితకరణ
త్వమనుమానస్యలక్షణం- అనుమానంవ్యాప్తిజ్ఞానం-వీతస్యపరామర్శ
రూపవ్యాపారద్వాదా అనుమితింప్రత్యసాధారణకారణతయా అను
మితకరణత్వముపపన్నం- అనుమితేలక్షణమాహ * పరామర్శజన్య
మితి * పరామర్శజన్యత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వమనుమితేలక్షణం-అత్యజ్ఞా
నత్వమాత్రాపాదానే ప్రత్యక్షాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ ప
రామర్శజన్యత్వేనతీవిశేషణోపాదానం-పరామర్శజన్యత్వమాత్రా
క్తాపరామర్శధ్వంసేతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ జ్ఞానత్వాపాదానం
అనుమితలక్షణఘటకీభూతపరామర్శలక్షణమాచచ్ఛే * వ్యాప్తివిశిష్టే
తి * వ్యాప్తివిశిష్టంచ తత్పక్షధర్మతాజ్ఞానంచేతికర్మధారయః-అత్య

(ని)ణఘటకీభూతానుమితలక్షణమాచచ్ఛే * పరామర్శేతి * పరామ
ర్శజన్యత్వేనతి జ్ఞానత్వమనుమితేలక్షణమిత్యర్థః. ధ్వంసంప్రతి
ప్రతియోగినః కారణత్వేన పరామర్శజన్యత్వస్యస్వధ్వంసేపివిద్యమా
నత్వాదతివ్యాప్తిస్సాదతస్తద్వారణాయజ్ఞానత్వమితి-తావన్మాత్రాక్తా
ప్రత్యక్షాత్తజ్ఞానేతివ్యాప్తిస్తద్వారణార్థంవిశేష్యదశం, అనుమితల
క్షణఘటకీభూత పరామర్శలక్షణమాహ * వ్యాప్తివిశిష్టేతి * వ్యా
ప్త్యా విశిష్టస్య పక్షధర్మతాయాం జ్ఞానమిత్యర్థః, తల్లక్షయతి*య
థేతి * వహ్నిసావ్యాప్యః వహ్నివ్యాప్యః నిరూపితత్వం తృతీయా
ర్థః, వ్యాప్యవ్యాప్తివిశిష్టః తథాచ వహ్నినిరూపితవ్యాప్తివిశిష్టో
యోధర్మస్తద్వాక్ పర్వతత్త్వాకారకజ్ఞానంలక్ష్యం - తత్యవ్యాప్తి
విశిష్టస్యధూమరూపహేతూః పక్షధర్మతాపర్వతాది వృత్తిత్వం భా
నతత్త్వేతి వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానత్వ రూపలక్షణస్య సత్త్వేతి
త్వేలక్షణసమన్వయః- పరామర్శజన్యత్వేనతి జ్ఞానత్వరూపమనుమి

తత్తత్తజ్ఞానం పరామర్శః । తజ్జన్యం వన్వతో వ
హ్నిమాని తజ్ఞానమనుమితిః ॥

(నా) విశిష్టపదస్య ప్రకారతానిరూపక పరత్వా త్పక్షధర్త తాయాః జ్ఞాన
మిత్యత్ర పర్యవశ్యం విషయత్వబోధనాత్ - ధర్మతాపదస్య సంబంధార్థకత్వా
త్కర్తృధారయసమాసే శస్త్రసమస్యమానవదాథా యోరభేదసంసర్గాలా
భావప్రవాప్తిప్రకారకాభిప్రాయత్వసంబంధ విషయకజ్ఞానం త
త్పరామర్శ ఇతి లభ్యతే - ఏవం న త్రిధూమో వహ్ని వ్యాప్యః ఆలూకవాన్
పర్వత ఇత్యాదికారక సమూహం బలవంతే పుక్తపరామర్శలక్షణ మస్తీత్యతి
వ్యాప్తిః - తద్వారణాయ పక్షనిష్ఠ విశేష్యతానిరూపిత హేతునిష్ఠప్రకార
తానిరూపితవ్యాప్తినిష్ఠప్రకారతాశాలిజ్ఞానం - పరామర్శ ఇతి నిష్కర్షః
కర్తవ్యః - ఏతాదృశపరామర్శజన్యత్వైస్స తి జ్ఞానత్వమనుమితైర్లక్షణం
అనుమితిపరామర్శయోర్విశిష్టకారణభావశ్చైత్యం - వహ్నితావ
వచ్ఛిన్నసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నవిధేయతానిరూపిత పర్వతత్వావ
చ్ఛిన్నా దైశ్చిత్యాశాల్యనుమితత్వావచ్ఛిన్నప్రతివహ్నితావచ్ఛిన్న
ప్రకారతానిరూపితవ్యాప్తితావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపిత ధూమ
తావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలిని
ణయః కారణం - వహ్నితావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవ్యాప్తితావ
వచ్ఛిన్నవిశేష్యతాయాః ధూమతావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితవ్యా
ప్తితావచ్ఛిన్నప్రకారతాయాశ్చ అభేదాసంగీకర్తృమతే - వహ్నితావ
వచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపిత విశేష్యతావచ్ఛిన్నవ్యాప్తితావచ్ఛిన్న
ప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతావచ్ఛిన్న ధూమతావచ్ఛిన్న ప్రకార
తానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణమితి వా
చ్యః - సచ నిణాయో వహ్ని వ్యాప్యధూమవాన్ పర్వత ఇత్యాదికారణో

(ని) తిలక్షణమనుమితౌ లక్ష్యే సంగమయేత్ లక్ష్యే మనుమితం దశే
యతి * తజ్జన్యమితి * పరామర్శజన్యమిత్సార్థః పరామర్శలక్ష్యే

యత్రయత్రీధూమస్తత్కాగ్నిరితిసాహచర్యనియమోవ్యాప్తిః ।

(న్యాయ) బోధ్యః యత్ర యత్రేతి యత్ర పదవిష్ణుధూమాధికరణే
యావత్పిన్నమత్వలాభాయ - యావత్పదమహిమ్నా వహ్నేధూమ
మవ్యాపకత్వం లబ్ధం తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్నిసామానాధికరణ్యం
వ్యాప్తిరితి-తదేవస్పష్టయతి * సాహచర్యనియమఇతి * నియతసాహ
చర్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః- నియతత్వంవ్యాపకత్వం సాహచర్యంసామా
నాధికరణ్యం తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్ని సామానాధికరణ్యంవ్యాప్తి
రిత్యర్థః వహ్ని ధూమవ్యాపకత్వంచ ధూమసమానాధికరణత్వం
తాదావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకధర్తవత్త్వం- తథాహి ధూమాధికరణే
వర్వతమహాసాదౌ వర్తతేయోధావః ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న ప్రతియో
గితాకాధావః శతు వహ్నిత్వాద్యవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాధావః కుతః
తత్ర వహ్నిస్సత్వాత్, ఏవంసతి ధూమాధికరణేవర్వతాదౌ వర్తమా
నస్య ఘటాద్యభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం ఘటత్వాదికమనవ
చ్ఛేదకం వహ్నిత్వం తద్వత్త్వంవహ్నివర్తతే అతోధూమవ్యాప
కత్వం వహ్ని వర్తతే తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్నిసామానాధికర
ణ్యం వ్యాప్తిరితి ఫలితం - ఎహిమాన్ధామాదిత్యత్ర సద్ధేతౌ ధూ
మేసానర్తతిఇతిలక్షణసంగతిః - ధూమవాన్వహ్నిరిత్యత్ర ధూమాధి
కరణేయోగోశ్చైవవర్తతే యోధావః ధూమాధావః తత్ప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకమేవ ధూమత్వమితి నాతివ్యసంగః - ఇతీయమన్వయవ్యా
ప్తిస్సిద్ధాంతానుసారేణ- పూర్వపక్షీయవ్యాప్తిస్తు సాధ్యాభావవదవృ
త్తిత్వం-సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్యాయబొధినీనిరుక్తిసహిత తర్కసంజ్ఞాపే.

వ్యాప్యస్యపర్వతాదివృత్తిత్వంపక్షధర్మతా! అనుమానంద్వివి
ధంసావధానంపరాధానంచేతి! సావధానంసాన్వనుమితిహేతుః! త
థాహి! స్వయమేవ ధూయోదతాననయత్యధూమస్తత్యాగ్ని
రితి మహానసాదౌవ్యాప్తింగృహీతావపర్వతసమీపం గత సద్గ

(స)న్నప్రతియోగితాకాప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న వైయధికరణ్యావచ్ఛిన్నాభావపన్నిరూపి
తహేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వతావచ్ఛిన్న ప్రతియోగి
తాకాభావౌవ్యాప్తిరిత్యర్థః-తద్వ కేవలాన్వయస్య వ్యాప్తమితిసిద్ధా
ంతానుసరణం-పక్షధర్మతానిరూపయతి * వ్యాప్యస్యేతి * వ్యాప్య
స్యవ్యాప్తిప్రకారకజ్ఞానవిశేషస్య హేతురిత్యర్థః- పర్వతాదివృత్తి
త్వంచ పర్వతాదిసంబంధపక్షధర్మతైత్యర్థః-అనుమానంవిభజయే* సా
ధామితి * సాధానానుమానంనామ న్యాయా ప్రయోజ్యానుమానం

(ని)వ్యపక్షధర్మతానిరూపయతి * వ్యాప్యస్యేతి* వ్యాప్యస్యవ్యా
ప్తివిశిష్టస్య ధూమాదిరూపహేతు ర్యత్పర్వతాదివృత్తిత్వం తదేవప
క్షధర్మతైత్యుచ్యతేత్యర్థః. పూర్వం వ్యాప్తివిశిష్ట పక్షధర్మతా
జ్ఞానమితి పరామర్శాలక్షణవ్యాప్తివిశిష్టంవ్యాప్తివిషయకం యత్పక్ష
ధర్మతాజ్ఞానం తత్పరామర్శ ఇత్యర్థః ఇతివ్యాప్తివిశిష్టపదస్య ప
క్షధర్మతాజ్ఞాన పదేన సహకర్మధారయమభిప్రేత్య వ్యాచఖ్యా
వన్నంధట్టి, తత్తువ్యాప్యస్య పర్వతాదివృత్తిత్వం పక్షధర్మతేతిమం
గ్రంథంవిరుంధే, వ్యాప్తివిశిష్టస్యపక్షధర్మతైత్యన్త హాస్యఖ్యానంతు
గ్రంథమిమమనురుంధే, అనుమానంవిభజయే * ద్వివిధమితి * తత్కా
ద్యంలక్షయతి * సావధానమితి * అనుమానస్వరూపం దర్శయితుం
ప్రక్రియా మాచక్షే * స్వయమేవేతి * తద్గతే, పర్వతగతే, అగ్నావిత్య
త్రీసప్తమ్యధోవిశేష్యత్వం, తథాచపర్వతవృత్తివహ్నివిషయకంసందే
హావానిత్యర్థః. పర్వతత్యత్వే విశేష్యత్వం సప్తమ్యర్థః- ధూమ

తేచాగ్నానందిహానకపర్యతేధూమంపశ్యన్వాప్తిం స్తరతి య
త్రధూమస్తత్యాగ్నిరితి । తదనంతరంవహ్నివ్యాప్యధూమవాన
యంపర్యతఇతిజ్ఞానముత్పద్యతే అయమేవలింగపరామశః ఇ
త్యుచ్యతే తస్మాత్పర్యతోవహ్నిమానిత్యనమితిదుత్పద్యతే । త
దైత్యాన్వర్థానుమానం । యత్తున్వయమేవధూమాదగ్నమను
మాయపరప్రతిపత్త్యర్థం పంచావయవవాక్యం ప్రయంజై
తత్పరాథానుమానం ।

(ని)మితి ద్వితీయాధఃప్రకాంత్యం, వశ్యన్నితిదృశధాత్విధః చాక్షు
షప్రత్యక్షం, ఇథించపర్యత విశేష్యకంధూమప్రకారః పర్యతోధూ
మవానితి ప్రత్యక్షం, తిద్వాన్పురుషః, వ్యాప్తిమితిద్వితీయాధోవి
షయత్వం, స్పృధాత్పథః. స్పృత్యాత్తకంజ్ఞానం - అఖ్యాతాథఃఅ
శ్యయత్వం యత్రీధూమస్తత్యాగ్నిరితి వ్యాప్తివిషయక స్తరణాకారప్ర
దశఃనమ్, తథాచ యత్రీధూమస్తత్యాగ్నిరిత్యాకారకవ్యాప్తివిషయ
కం స్పృత్యాత్తకంయజ్ఞానంతదాశ్రియఇత్యర్థః. తదనంతరం, వ్యాప్తి
స్తరణానంతరమిత్పథః * అయమేవతి * లింగపరామశఃమపేక్ష్య
పుల్లింగనిదేశః తస్మాత్, లింగపరామశాదేవేత్యర్థః * తదితి * తా
దృశలింగపరామశఃజ్ఞానమితిధః-సావధానుమానమపేక్ష్య నపుం
సకలింగనిదేశః- సావధానుమానం ప్రదశ్యేపరాథానుమానం
ప్రదశయతి * యత్ప్రతి * అనుమానవాక్యమిత్వేనాన్వయః-పం
చావయవమనుమానవాక్యమిత్పథః * పరాథానుమానమితి * న
నివిదమసంగతం-వాక్యస్యానుమానత్వాసంభవాత్ - అనుమితకరణం
హ్యనుమానమ్-సహిపంచావయవవాక్య మనుమితకరణీభవितుం ప్రభ
వతి-అచచ్ఛే చొపరిష్టాత్ గ్రంథకృదపిస్పష్టమ్ - సావధానుమితి ప
రాథానుమిత్వోలింగపరామశ్యవకరణంతస్థాల్లింగపరామశో
నుమానమితి - అతఃపంచావయవవాక్యాదుత్పద్యమానః శ్రోతృలింగ

యథా । పర్వతౌ వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాద్యయో
 ధూమవాన్సోగ్ని మాన్యథా మహానసస్తథాచాయం త
 స్తాత్తథేతి । అనేనవాక్యేనప్రతిపాదితాల్లింగాత్పురోవ్యగ్నిం
 ప్రతిపద్యతే । ప్రతిజ్ఞాపేతూదాహరణోపనయనిగమనాని
 పంచావయవాః । పర్వతౌవహ్నిమానితిప్రతిజ్ఞా । ధూమవ
 త్త్వాదితిపేతుః । యోయోధూమవాన్సోగ్నిమాన్యథామహాన
 సస్తత్పుదాహరణమ్ । తథాచాయమిత్యవనయః । తస్మాత్తథే
 తినిగమనం । స్వాధాన్మమితిపరాధాన్మమిత్యోర్విఙ్గవ
 రామశ్శేషవకరణం తస్మాల్లింగవరామశ్శేషాన్మమానం । లింగం

(ని) పరామశ్శేషవతేదీయానుమితౌకరణీభవితుంప్రభవేన్నతు పంచావ
 యవవాక్యం, అతఃకథంపరాధాన్మమానమితిచేన్న - పరాధాన్మ
 మానమిత్యత్రనకమధారయః, కింతుపరాధాన్మనుమానం యస్మాదితి
 పంచమీగభేదహుప్రీహిః, తతశ్చపంచావయవవాక్యం పరాధాన్మ
 మానజనకమితిలభ్యతే, సంభవతిచేదం, పంచావయవవాక్య జన్యలింగ
 పరామశ్శేష్య పరాధాన్మమానత్వేన పంచావయవ వాక్యస్య ప
 రామశ్శేషజనకత్వోపపత్తేః - పంచావయవవాక్యం వణయతి * య
 థాపర్వతఇత్యాది* తథాచాయమితి* అయం, పర్వతశ్చ, తథా, ధూమ
 వాన్ తస్మాత్, ధూమవత్త్వాత్, తథా, వహ్నిమాన్ * అనెనెతి* పంచా
 వయవవాక్యే నైత్యధః - అగ్నింప్రతిపద్యతఇత్యత్ర ద్వితీయాథోవిష
 యత్విం - ప్రతిపూర్వకపదధాతౌరనుమిత్యాత్మకజ్ఞానమధః - ఆఖ్యా
 తాథా ఆశ్రయత్వం - తథాచవహ్నివిషయకానుమిత్యాత్మకజ్ఞానాశ్ర
 యోభవతిత్యధః. పంచావయవవాక్యఘటకీభూతానామవయవానాం
 నామానిప్రతిపాదయతి* ప్రతిజ్ఞేత్యాది* ఉక్తానుమానవాక్యే ప్రతిజ్ఞాదీ
 నివృత్తభేదశ్చయతి * పర్వతౌవహ్నిమానిత్యాది * అనుమితకరణత్వ
 రూపలక్షణమనుమానే సంగమయతి * స్వాధాన్మ తి * అనుమానం ని

తిరివిధమ్ | అన్వయవ్యతిరేకికెవలాన్వయి కెవలవ్యతిరేకిచెతి |
అన్వయేన వ్యతిరేకేణవ్యాప్తిమదన్వయవ్యతిరేకి | యథావ
హ్నసాధ్యేధూమవత్త్వం | యత్రీధూమస్తత్కాగ్నిర్యథామ
హ్నసఇత్యన్వయవ్యాప్తిః | యత్రీవహ్నిర్వాస్తితత్రీధూమోపి

(న్యాయ)తత్త్వయోజ్యానుమానంపరాధానుమానం- న్యాయత్వంచపరి
జ్ఞాద్యవయవసశ్చక సముదాయత్వం - అవయవత్వంచపరిజ్ఞాద్యవ్యత
మత్వం- హేతుంవిధజతే * అన్వయవ్యతిరేకితి * అన్వయవ్యతిరేకిలక్ష
ణమాహ * అన్వయేనెతి * వ్యాపకసామానాధికరణ్యరూపాన్వయ
వ్యాప్తిమానిత్యర్థః * వ్యతిరేకేణైతి * వ్యతిరేకోనామాభావస్తథా
చ సాధ్యాభావహేత్వభావయోర్వాప్తిరీవ్యతిరేకవ్యాప్తిః - అన్వయ
వ్యాప్తిందర్శయతి * యత్రీధూమస్తత్కాగ్నిరితి * వ్యతిరేకవ్యాప్తిం
దర్శయతి * యత్రీవహ్నిర్వాస్తీత్యాదిసా * యత్రీ వహ్నిభావస్త
(ని)ష్కర్షయతి*తస్మాదితి*అనుమితకరణత్వాదిత్యర్థః-లింగం, హే
తుః * అన్వయవ్యతిరేకితి * అన్వయోన్వయవ్యాప్తిః - వ్యతిరేకో
వ్యతిరేకవ్యాప్తిః- అన్వయశ్చ వ్యతిరేకశ్చాన్వయవ్యతిరేకా-తావన్వ
స్తతఇత్యన్వయవ్యతిరేకి-తదేతదభిప్రేత్యాహ * అన్వయేనవ్యతిరేక
ణచెతి * అభేదస్త్వతీయాథః. తథాచాన్వయాభిన్నవ్యతిరేకాభి
న్నవ్యాప్తిమత్త్వమన్వయవ్యతిరేకిహేతులక్షణం-లక్ష్యందర్శయతి
* యథేతి * వహ్నిత్వావచ్ఛన్నే సాధ్యేధూమవత్త్వంధూమః-అన్వ
యవ్యతిరేకి, హేతురిత్యర్థః. అత్యాన్వయవ్యాప్తింవ్యతిరేకవ్యాప్తిం
చాభిసీయదర్శయతి * యత్రీధూమస్తత్కాగ్నిరితి * ఇదమత్రీబో
ధ్యమ్-హేతుసాధ్యయోర్భిన్నప్తిరన్వయవ్యాప్తిః-సాధ్యాభావహేత్వ
భావయోర్వాప్తిరీవ్యతిరేకవ్యాప్తిః - అన్వయవ్యాప్తౌ హేతుర్వాప్తి
ప్యః- సాధ్యంవ్యాపకం- వ్యతిరేకవ్యాప్తౌ సాధ్యాభావోవ్యాప్యః-హే
త్వభావోవ్యాపకః- వ్యాప్యస్యవచనంపూర్వంవ్యాపకస్యతతఃపరం-అ

నా స్తియథామహాహృదఇతివ్యతిరేకవ్యాప్తిః । అన్వయమా
త్యవ్యాప్తికం కెవలాన్వయి । యథామహాభిధేయఃప్రమేయ

(౮) తృధూమాభావఇతి యత్ప్రసవపీష్పయావహ్నాభావవతియావతి
ధూమాభావగ్రహణాయావత్త్వస్యవ్యాపకత్వవరతయా ధూమాభావేవ
హ్నాభావవ్యాపకత్వంలభ్యతే వహ్నాభావే ధూమాభావవ్యాప్య
త్వంచలభ్యతే వహ్నాభావనిస్సవ్యాప్యత్వంచ సావశ్యాయవహ్నాభా
వవ్యాపకీధూమాభావవృత్తియోగిత్యనంబంధేన ధూమనిష్ఠతయాగృహ్య
తఇతి వ్యతిరేకవ్యాప్తిమత్వై నాన్వయవ్యాప్తిమత్వై నచాన్వయవ్యతి
రేకిత్వేనగీయతే - వ్యతిరేకపరామళాకారశ్చ వహ్నాభావవ్యాపకీ
ధూమాభావవృత్తియోగిధూమవాన్పర్వతఇత్యాకారకొబోధ్యః- కేవలా
న్వయినొలక్షణమాహ*అన్వయేతి*వ్యతిరేకవ్యాప్తిహున్యత్వేనత్వన్వ
యవ్యాప్తిమత్వంకేవలాన్వయిత్వం-అథవాకేవలాన్వయిసాధ్యకత్వంత
త్,ఏతచ్చలక్షణంపాతోర్వ్యతిరేకిత్వేపిసంగచ్ఛతే- సాధ్యన్యకేవలా
న్వయితాదేవవ్యతిరేకవ్యాప్తిరభావాదన్వయ మాత్యవ్యాప్తికం కెవ
లాన్వయీతి మూలాక్తలక్షణముపపన్నం - అత్యంతాభావావృత్తియో
గిత్యంకేవలాన్వయిత్వం-నచైవమాకాశాభావసంయోగాభావేచావ్యా

(ని)తాన్వయవ్యాప్తౌపేతాఃప్రథమనిర్దేశః అనంతరంసాధ్యన్య-ప్ర
కృతేచవహ్నివ్యాప్తౌధూమోపేతుః ప్రథమనిర్దేశః తతస్సాధ్యో
వహ్నిః-యత్ప్రసవీర్షాస్తితత్ప్రధూమోపినాస్తితి వ్యతిరేకవ్యాప్తౌ
సాధ్యాభావః ప్రథమంతతాపేత్వభావోనిర్దేశః- కేవలాన్వయినంల
క్షయతి * అన్వయమాక్రొతి*కేవలమన్వయోయస్యతత్కేవలాన్వయ
యస్యలింగస్యాన్వయవ్యాప్తి రేవవతఃతేవ్యతిరేకవ్యాప్తిశ్చ నాస్తి
తతే-వలాన్వయిలింగం- అయమేవాథోన్వయవ్యాప్తిమాత్రకమిత్య
నెనాపి దశఃతః, కేవలాన్వయిస్థల పంచావయవవాక్యేందశాయతి,
* యథాఘటఇతి*అత్యఘటః పక్షోభిధేయత్వం సాధ్యం, ప్రమేయ

త్వాత్పటవదిత్యత్ర ప్రమేయత్వాభిధేయత్వయో రవ్యతిరేక
వ్యాప్తిర్నాస్తిసంస్పృశాపి ప్రమేయత్వాదభిధేయత్వాచ్చ! వ్య
తిరేకమాత్రవ్యాప్తిః కేవలవ్యతిరేకి । యథా ।

(న్య) ప్రితివాచ్యం-స్వవిరోధిన్య త్రిమ దత్వంతాభావాప్రతియోగిత్వ
ప్రేవతదర్థత్వాత్ - ఆకాశాభావేవాప్తివారణాయన్య త్రిమ త్వం
సంయోగాభావేవాప్తివారణాయవిరోధిత్వం-ఏకజాతీయసంబంధ
ససర్వత్రవిద్యమానత్వం కేవలాన్వయిత్వమితి సవ్యాః- కేవలవ్యతిరేకి
సోలక్షణమాహ * వ్యతిరేకీతి * నిశ్చితాన్వయవాప్తిశూన్యత్వేన
తి వ్యతిరేకీ వ్యాప్తిమ త్వం కేవలవ్యతిరేకీత్వం - ఉదాహరణి * య
థేతి * అత్ర పృథివీత్వావచ్చిన్నంపక్షః-పృథివీతరజలాదిభేదస్యాధ్యక్షః

(ని)త్వం హేతుఃఅభిధేయత్వంనామవాచ్యత్వంప్రమేయత్వంచ ప్రమా
విషయత్వం*పటవదితి*యోయఃప్రమేయత్వేవాక్ససోభిధేయత్వవా
న్ యథాపటత్వార్థః-అత్రతథాచాయంతస్తా తథేత్యసవయనిగమనా
వయవద్యయాపూరణీయం,తదర్థస్తులయం,ఘటశ్చ, తథా, ప్రమేయ
త్వవాక్తంతాత్,ప్రమేయత్వవత్త్వాత్,తథా,అభిధేయత్వవానితి,అత్ర
ప్రమేయత్వరూపహేతావన్వయవాప్తిరన్వతే! ఇహాదృష్టాంతేనయ
వ్యాప్తిర్దిర్ఘతత్వాత్, వ్యతిరేకవ్యాప్తిః పరంనాస్తిత్యాహ* అత్రప్రమే
యత్వాభిధేయత్వయోరితి * తత్రహేతుమాహ * సర్వస్యాపీతి *అ
త్రవ్యతిరేకవ్యాప్తౌ సత్త్వాంహియత్రాభిధేయత్వంనాస్తి, తత్రప్రమే
యత్వంనాస్తితి వక్తవ్యం యథాముకఇతిదృష్టాంతానాస్తి, అభిధే
యత్వాభావవతః ప్రమేయత్వాభావవతశ్చా ప్రసిద్ధేరిత్యర్థః. కేవల
వ్యతిరేకిసోలక్షణమాహ * వ్యతిరేక మాత్ర వ్యాప్తిమితి * కేవలం
వ్యతిరేకీవ్యతిరేక వ్యాప్తిర్యస్యతక్లేవల వ్యతిరేకి । యస్మిన్హే
తాకేవల వ్యతిరేకవ్యాప్తిరేవవిద్యతే, అన్వయవాప్తిః పరంనాస్తి
సహేతుః కేవలవ్యతిరేకీత్యర్థః, అయమేవాధో వ్యతిరేకమాత్ర

పృథీవీతరేభ్యోభిద్యతే | గంధవత్త్వాల్ | యదితరేభ్యోనభిద్యతేన

(న్యా) గంధవత్త్వం హేతుః అత్యయద్గంధవత్త్వదితరేభ్యోభిద్యతేయథే
త్యవ్యయద్వత్త్వాన్తాభావాద్గంధవ్యాపకతరభేదసామానాధికర్యానూపా
న్వయవ్యాప్తిగ్రహసంభవః కింతు యత్యయత్యే పృథీవీతరేభాభావ
స్తత్యగంధాభావః-యథా జలాదికమితి వ్యసరేకదృష్టాంతే జలాదా
వితరభేదాభావరూపసాద్యాభావవ్యాపకతాగంధాభావవ్యవ్యతే-ఇ
మవేవాథాం మనసినిదాయ, యదితరేభ్యోనభిద్యతేనతద్గంధవద్య
థాజలమితి గ్రంథేనమూలకారోవ్యతిరేకవ్యాప్తిమేన ప్రదర్శితవా
వీచంప్రకారేణ వ్యతిరేకవ్యాప్తిగ్రహసంతరమితరభేదాభావవ్యాపక
భూతాభావప్రతియోగి గంధవతీ పృథీవీత్యాకారకవ్యతిరేకపరావర్తనా
త్పృథీవీత్యావచ్చిన్నోద్దేశ్యతా నిరూపితతరభేదత్వావచ్చిన్నవిధేయ
తాకాపృథీవీతరభేదవతీత్యాకారకానుమితజ్ఞానతత్త్వం-య
థాశ్చోతమూలాథాస్తు - యత్ జల - ఇతరేభ్యోనభిద్యతే, ఇతరేభేదా
భావవత్ - సతద్గంధవత్, జలమితరభేదాభావవ్యాపకగంధాభావవత్ -
సచేయంతథా-ఇయం పృథీవీ - సతథా, గంధాభావవతీన, కింతుతదభావ
గంధవతీ-తస్మాన్నతథా, తస్మాత్ గంధాభావాభావవత్త్వాల్ గంధవత్త్వా
(ని) వ్యాప్తికమిత్య నేన విదధితే, కేవలవ్యతిరేకహేతుముదాహరణి
యథాపృథీవీతీ ఇతరేభ్యోజలాదిభ్యః ప్రతియోగిత్వం వంచమ్యధః.
భిదిర్ ధాతౌభేదోదధః, భేదశ్చాన్యోన్యభావః-అవ్యాతాథా ఆ
శ్చయత్వంతథాదజలాదిప్రతియోగి శాన్యోన్యభావవతీత్వధః. అత్య
వ్యతిరేకవ్యాప్త్యావదాహరణమూహా యదితరేభ్యోనభిద్యతే ఇతి ఇ
తరప్రతియోగికభేదాభావవదీప్యధః, ఇయంచ, పృథీవీ, సతథా, గం
ధాభావవతీన, అపితుగంధవశ్చేవేత్వధః-తస్మాత్ గంధవత్త్వాల్ సత
థాఇతరేభేదాభావవతీన, కింత్వితరభేదనశ్చేవేత్వధః. అత్యగంధవత్త్వ
రూపహేతువ్యతిరేకవ్యాప్తి యదితరేభ్యోనభిద్యతేనాదర్శితా అస్య

తద్గుంధవత్ | యథాజలమ్ | నచేయంతథా | తస్మాన్నతథేతి | ఆత్రయే,
 ద్గుంధవత్తదితరభిన్నమిత్యన్వయదృష్టాంతోనాస్తి | పృథివీమా
 త్రస్యపక్షత్వాత్ | సందిగ్ధసాధ్యవాన్పక్షః | యథాధూమవ
 త్వేహేతావర్వతః ||

(న్యాయ) త్ నతిథా, ఇతరభేదాభావవతీన, కింతితిరభేదాభావాభావవతీ,
 ఇతరభేదవతీతివర్వవసన్నఇతి - వనుగంధవ్యావకేతరబేద సమానాధికర
 ణగర్భవతీత్యాకారకాద్యధోక్తానుమితిరిత్యాశజ్ఞాహ * అత్రయద్గంధ
 తదితి * అత్రహేతుమాహ * పృథివీమాత్రస్యేతి * పక్షలక్షణమా
 హ * సందిగ్ధేతి * సాధ్యప్రకారకసందేహవిశేష్యత్వం పక్షత్వం -
 నందేహశ్చపర్వతోవహ్నిమాన్నవైత్యాకారకః - ఇదంచలక్షణం అ
 నుమితేఃపూర్వం సాధ్యసందేహోనియమేన వక్షేజాయత ఇత్యభిప్రాయే
 యేణ ప్రాప్తివైకృతం - గగనవిశేషక మెమప్రకారక సందేహాభావద
 శాయామపి గృహమధ్యస్థపురుషస్య ఘనగజతశ్రవణేన గగనమే
 ఘనవిద్యాకారక గగనత్వావచ్చిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవేఘత్వావచ్చి
 న్న విధేయతాకానుమితిదర్శనాత్ప్రాచీన లక్షణవిహాయ నవీనేరను
 మిత్యుద్దేశ్యత్వం పక్షత్వమితి స్థిరీకృతం - సపక్షలక్షణమాహ -

(ని)యవ్యాప్తిస్తునసంభవతీత్యాహ * అత్రయదితి * అన్వయదృష్టాంతః
 అన్వయవ్యాప్తౌదృష్టాంతః - నను యద్గుంధవత్తదితరభిన్నం యథావట
 ఇతి అన్వయదృష్టాంతోభవేత్ - తితిగంధముక్తమన్వయదృష్టాంతో
 నాస్తితిచేదాహ * పృథివీమాత్రస్యేతి * తథాచపక్షాతిరిక్తస్తేవదృష్టాం
 తితేవన పటస్యచపక్షాంతర్గత తావన్నదృష్టాంతత్వం సంభవతీతిభావః -
 ప్రసంగాత్పక్షలక్షణమప్యహ * సందిగ్ధసాధ్యవానితి * అత్రపూర్వం
 సందిగ్ధవతత్సాధ్యంచేతికర్తృధారయః, తదసాన్వీతి సందిగ్ధసాధ్యవాన్
 సవపక్షఇత్యర్థః, ధూమానుమానై ధూమవత్త్వహేతుస్థల పర్వతై
 వహ్నిమత్త్వరూపం సాధ్యంసందిగ్ధమ్, అతస్సపక్షః, ప్రసంగాత్సపక్షం

నిశ్చితసాధ్యవాక్ నవక్షః । యథాఽత్రైవమహానసః । నిశ్చితసాధ్యభి నవాన్వితక్షః । యథాత్రైవమహాహృదః । సవ్యభిచారిపద్ధసత్ప్రతిపక్షాసిద్ధిభాగితాః ॥ చంద్రావభాసాః । సవ్యభిచారి నైకాంతికః । సత్రివిధః ॥

(నాన్య) నిశ్చితసాధ్యతేన సాధ్యప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం నవక్షత్వం నిశ్చయశ్చమహానసావహిమానిత్యాకారకః - విసక్షలక్షణమాహ * నిశ్చితసాధ్యభావవానితి సాధ్యభావప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం విపక్షత్వం నిశ్చయశ్చ హృదోపహృత్యావవానిత్యాకారకః - సద్ధేతూన్నిరూప్య హేతవ్విభాసాన్నిరూపయతి * సవ్యభిచారేతి * హేతువదాధానంతర్యతి హేతవ్విభాసాః దుష్టహేతవః - దోషాశ్చ సవ్యభిచారవిరోధప్రతిపక్షాసిద్ధిభాగాః - ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వసంబంధేన ఏకత్వశిష్టహేతవత్ప్రథమః, యద్విషయకశ్చైవజ్ఞానస్యానుమితితత్కారణావ్యతిరేకప్రతిబంధకత్వం తత్త్వదోషసామాన్యలక్షణం - హేతాదోషజ్ఞానైసత్ప్రమితిప్రతిబంధస్తత్కారణప్రతిబంధోవాజాయతే అతావదినిగ్రహార్థం, వాదినోద్భావితహేతాదోషోద్భావనార్థం దుష్టనిరూపణమితిభావః, సవ్యభిచారిచిభజ్యదర్శయ

(ని)లక్షయతి * నిశ్చితేతి * అత్రైవధూమానుమానవివేచ్యథః, విపక్షంలక్షయతి * నిశ్చితసాధ్యభావవానితి * అత్రైవధూమానుమానఎవ - ఏతావతాప్రబంధేన సద్ధేతవోనిరూపితాః, ఇథానీమనద్ధేతవోనిరూపణీయాః, అతస్తాన్విభజ్యతే * సవ్యభిచారేతి * హేతవ్విభాసాగతి * హేతువదాధానంతర్యతీతధోక్తా, ఆనద్ధేతవత్ప్రథమః - తేత్రప్రథమోద్భిష్టం సవ్యభిచారం నిరూపయతి * అనైకాంతికగతి * ఏకాంతానియమః అవ్యభిచారగతియావత్ సోస్యాస్తీత్యైకాంతికః । అవ్యభిచారివ్యథః, సనభవతీత్యనైకాంతికః, అతస్సవ్యభిచారి నైకాంతికః, తత్త్రి, సాధారణో సాధారణోనుపసంహారి మధ్యకృత్యథః,

సాధారణాసాధారణానుపసంహరిభేదాత్ । తత్రసాధ్యాభా
వవద్యత్తిస్సాధారణః । యథాపర్వతోవహ్నిమాన్మృమేయ
త్వాత్ । అత్రప్రమేయత్వస్య వహ్నిభావవతిహృదేవిద్య
మానత్వాత్ । సర్వసపక్షవిపక్షవ్యావృత్తిసాధారణః । య
థాశబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాత్ ।

(గ్యా)తి*సాధారణైతి*సాధారణౌద్యృతమత్వం సవ్యభిచారసామా
న్యలక్షణం-సాధారణంలక్షయతి * సాధ్యేతి * ఉదాహరతి * యథే
తి * అత్రప్రమేయత్వరూపహేతో వహ్నిభావవద్యత్తిత్వరూప
వ్యభిచారేజ్ఞాతేవహ్నిభావవద్యత్తిత్వరూపవాగ్విజ్ఞానప్రతిబంధః
ఫలం-అసాధారణంలక్షయతి * సర్వేతి * నిశ్చితసాధ్యవద్యావృ
త్తత్వేనతి నిశ్చితసాధ్యాభావవద్యావృత్తత్వమసాదారణత్వం- హే
తౌసాధ్యవద్యత్తిజ్ఞేనిశ్చితే - సాధ్యవద్యత్తిత్వరూపవాగ్విజ్ఞానప్ర

(ని)*సాధ్యాభావవద్యత్తిరితి*సాధ్యసాధ్యానవత్ప్రతిప్రతియోగిత్వం
పప్యథాః,తథాచసాధ్యప్రతియోగికాభావవద్యత్తిర్యోహేతుస్ససాధా
రణానైకాంతికహేత్యాధానవత్ప్రథాః, తముదాహరతి* పర్వతవత్స
ది * అత్రవహ్నిమత్వంసాధ్యం, తత్ప్రతియోగికాభావవాస్తవహృ
దః, తద్యత్తిత్వంప్రమేయత్వరూపహేతోరితి సాధారణానైకాంతిక
త్వం తస్యేత్యాహ * సాధ్యాభావవతితి * విద్యమానత్వాదిత్యనంతరం
సాధారణానైకాంతికత్వం తస్యేతిపూరణీయం ; అసాధారణానైకాం
తికం లక్షయతి * సర్వేతి * సర్వసపక్షవ్యావృత్తవ్యక్తిసర్వసపక్ష
విపక్షవ్యావృత్తవ్యతి బహుమంపుస్తకేమపారోద్ధత్యై - తహేనిశ్చి
త సాధ్యవహ్నితసాధ్యాభావవద్యావృత్తయోపివ్యావృత్తత్వచ తత్రా
న్యత్తిత్వమసాధారణానైకాంతికలక్షణమిత్యధాః- లక్ష్యముదాహరతి
* యథానిత్యశ్శబ్దవ్యతి * అత్రశబ్ద వక్షః - నిత్యత్వంసాధ్యం-శబ్దత్వం
హేతుః, అయంచాసాధారణానైకాంతికః- సర్వసపక్షవిపక్షవ్యావృత్త

అత్యశబ్దత్వంహిస ర్వేభ్యోనిత్యేభ్యోఽనిత్యేభ్యోవ్యావృత్తం శబ్దమా
త్యవృత్తిః అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతరహితోనుపసంహారీ । యథాసర్వ
మనిత్యంప్రమేయత్వాత్ । అత్యశరస్వస్యాపిపక్షత్వాద్దృష్టాంతోనాస్తిః

(నా) తిబంధఃఫలమ్, అనుపసంహారిణం లక్షయతి * అన్వయేతి *
ఉభయదృష్టాంతాభావా దన్వయవ్యాప్తిజ్ఞాన వ్యతిరేక వ్యాప్తిజ్ఞానో
భయసామగ్గీనాస్తీత్యర్థః, కించిద్విశేష్యకనిశ్చయా విషయసాధ్య
కత్వేనతి కించిద్విశేష్యక నిశ్చయావిషయ సాధ్యాభావకత్వమేవా
నుప సంహరిత్వమ్, ఎతజ్ఞానస్య వ్యాప్తిసంశయజననద్వారా వ్యా
ప్తిజ్ఞానవ్యతిబంధఃఫలమితిభావః-వస్తుతస్తు అత్యంతాభావాపత్రియోగి
సాద్యాదిక మేవానుపసంహరిత్వమితిబోధ్యం-విరుద్ధంలక్షయతి * సా

(ని)త్వాత్, సపక్షానిత్యాదికాశాదయః- విపక్షానిత్యాఘటాదయఃత
దుభయవ్యావృత్తశ్చబ్దత్వరూపహేతుః, సహ్యకాశాదాఘటాదాచవ
త తే-శబ్దత్వస్య శబ్దమాత్యవృత్తిత్వాదిత్యాహ * శబ్దత్వంహీతి * ని
త్యేభ్యోనిత్యత్వ రూపసాధ్యవద్భ్య ఆకాశాదిరూపేభ్యస్సపక్షేభ్యః-
అనిత్యేభ్యఃఅనిత్యత్వరూపసాధ్యాభావవద్భ్యః ఘటాదిరూపవిపక్షే
భ్యోవ్యావృత్తం - తహితత్కుత్ర వతతత ఇత్యాహ * శబ్దమాత్య
వృత్తితి * అనుపసంహార్యనైకాంతికంలక్షయతి* అన్వయవ్యతిరేకదృ
ష్టాంతరహిత ఇతి * అన్వయవ్యాప్తౌవ్యతిరేకవ్యాప్తౌచ దృష్టాంతరహి
తోయో హేతుస్సానుపసంహార్యనైకాంతిక హేత్వాభాన ఇత్యర్థః, త
దుదాహరతి*యథాసర్వమితి * అత్యశరస్వంపక్షఃఅనిత్యత్వంసాధ్యం,
ప్రమేయత్వంహేతుః, సచానుపసంహారీ, అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతర
హితత్వాత్, సహ్యత్యాన్వయవ్యాప్తౌవ్యతిరేక వ్యాప్తౌకశ్చిద్దృష్టాంత
స్సంభవితంప్రభవతి, పక్షాతిరిక్తస్య దృష్టాంతత్వాత్, సహ్యత్యపక్షాతి
రిక్తఃకశ్చిదస్తి, సర్వస్యాపిపక్షత్వాదిత్యాహ * సర్వత్వాది * ఏవంత్యివ
కారం సవ్యభిచారం నిరూప్యవిరుద్ధం నిరూపయతి * సాధ్యాభావ

సాధ్యాభావవ్యాప్తౌ హేతుర్విరుద్ధః యథాశబ్దో నిత్యః కార్యత్వాద్
 ధృటవత్ | అత్ర కార్యత్వం నిత్యత్వాభావేనానిత్యత్వేన వ్యాప్తం |
 యస్య సాధ్యాభావసాధకం హేత్వంతరం విద్యతే స సత్ప్రతిప
 క్షః | యథాశబ్దో నిత్యత్వానిత్యత్వాచ్చద్యోఽనిత్యః కార్య

(నా)ధ్యాభావవ్యాప్త ఇతి * సాధ్యాభావవ్యాప్తి స్సాధ్యాభావసయాః
 తవ్యతి రక వ్యాప్తిస్సాధ్యవ్యాప్తీభూతాభావప్రతియోగిత్వం - తథాచవ
 క్షవిశేష్యక సాధ్యాభావవ్యాప్త్యహేతుః ప్రకారకజ్ఞానాత్ వక్ష విశేష్యక
 సాధ్యప్రకారకానుమితిప్రతిబంధః ఫలమ్, సత్ప్రతిపక్షం క్షయతి * య
 స్యేతి * యస్య హేతోస్సాధ్యాభావ సాధకహేత్వంతరం విద్యతే స
 సత్ప్రతిపక్ష ఇతి యోజనా - తాదృశహేతుముదాహరణి * శబ్దో నిత్య
 ఇతి * సాధ్యాభావవ్యాప్త్యహేతుమత్తాపరామర్శ కాలీనసాధ్యవ్యాప్త్య
 హేతుమత్తాపరామర్శ విషయత్వం సత్ప్రతిపక్షత్వం, ఏతాదృశసత్ప్ర
 తిపక్షజ్ఞానవ్యవత్తే సాధ్యానుమితిప్రతిబంధః ఫలమ్, ఏదృశసత్ప్రతిపక్ష
 యోగ్యశేషస్తు హేతోరక శ్చేన హేతోద్విత్త్వేన చ జ్ఞాతవ్యః - సా

(ని)వ్యాప్త ఇతి * సాధ్యసాధ్యావత్ప్రకృత్యయోగిత్వం షష్ట్యధ్యం,
 తథాచ సాధ్యప్రతియోగికాభావ ఇత్యధః వ్యాప్త్యవ్యాప్త్యాప్రయోగి
 వ్యాప్తివిశిష్ట ఇత్యధః సాధ్యాభావవ్యాప్త్యవత్ప్రకృత్యయోధో
 నీరూపితత్వం, ఏవంచ సాధ్యప్రతియోగికాభావ నిరూపిత వ్యాప్తివిశి
 ష్టోయో హేతుస్సవిరుద్ధహేత్యాభావ ఇత్యధః - తదుదాహరణం * య
 థానిత్యశ్చ ఇతి * అత్ర శబ్దే పక్షే నిత్యత్వరూప సాధ్యస్య కృతకత్వ
 రూపౌ హేతుర్విరుద్ధః - సాధ్యప్రతియోగికాభావ నిరూపితవ్యాప్తి వి
 శిష్టత్వాత్ తథాహి - యత్ర యత్ర కృతకత్వం తత్ర తత్ర నిత్యత్వమితి
 నాస్తి - తత్ర తత్ర నిత్యత్వాభావ ఏవ వత్తే - అతః కృతకత్వం వ్యాప్త్యం
 నిత్యత్వాభావో వ్యావకః తథాచ కృతకత్వరూప హేతోర్నిత్యత్వరూప
 సాధ్యప్రతియోగికాభావ నిరూపితవ్యాప్తి విశిష్టత్వాద్విరుద్ధమిత్యాహ

త్వాద్ధటవత్ ! అసిద్ధప్రివిధః । ఆశ్రయాసిద్ధస్వరూపసిద్ధో
వ్యాప్యత్వాసిద్ధశ్చైతి । ఆశ్రయాసిద్ధోయథా । గగనారవిందం
సురభ్యరవిందత్వాత్సరోజారవిందవత్ । అత్రగగనారవింద

(నా)భావభావవ్యాప్యప్రకృతహేతుర్విరోధః - సాధ్యాభావవ్యాప్య
ప్రతిహేతుమత్పక్షస్సత్ప్రతిపక్షః ఇతి యావత్, విరుద్ధసాధ్యాభావసా
ధకోహేతుస్సాధ్యసాధక త్వేనోపన్యస్త ఇత్యసామర్థ్యసూచనమపి ।
అసిద్ధవిభజ్యదర్శయతి * అసిద్ధప్రివిధఇతి * ఆశ్రయాసిద్ధాద్యన్యత
మత్వ మసిద్ధహేతోల్పక్షణం * ఆశ్రయాసిద్ధఇతి * పక్షతావచ్ఛేద
కవిరహవత్పక్షకత్వభేదః - ఆశ్రయాసిద్ధందర్శయతి * యథేతి *

(ని) * అత్రకృతకత్వమితి * నిత్యత్వాభావరూపందనిత్యత్వం తేన
వ్యాప్తం-తన్నిరూపితవాన్ప్రవిశిష్టమిత్యభేదః - సత్ప్రతిపక్షంనిరూప
యతి * యస్యేతి * సకవిద్యమానః ప్రతిపక్షః ప్రకృతసాధ్యస్యా
భావసాధనీభూతాన్యో హేతుర్యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యాల్పభ్యమేవాథేన
యస్యేత్యాది లక్షణవాక్యేన స్పష్టికృత్యాదాహరతి * యథానిత్య
శబ్దఇతి * అత్రప్రధమేశబ్దః పక్షనిత్యత్వం సాధ్యశ్చావణత్వం
హేతుః - శ్రావణత్వంచ శ్రవణేంద్రియజన్య ప్రత్యక్ష విషయ
త్వం ద్వితీయేశబ్దః పక్షః అనిత్యత్వం సాధ్యం కృతక
త్వం హేతుః-కృతకత్వంచాత్పాదవినిశ్చయత్వం- అత్రశ్రావణత్వరూ
పహేతోర్య త్సాధ్యనిత్యత్వంతదభావః-అనిత్యత్వమ్, తత్సాధకకృత
కత్వరూపహేత్వంతరం విద్యతి ఇతికృత్యాశ్రావణత్వరూప హేతుస్స
త్ప్రతిపక్షః - అసిద్ధభేదమాహ * త్రివిధఇతి * ఆశ్రయఃపక్షః - సఃఅసి
ద్ధోయన్యహేతోస్సఆశ్రయాసిద్ధః - తదుదాహరతి * గగనారవింద
మితి * గగనారవిందంపక్షః, సురభిత్వంసాధ్యం - అరవిందత్వంహే
తుః, సచాశ్రయాసిద్ధః-ఆశ్రయస్య గగనారవిందస్యాసిద్ధత్వాత్, నహి
గగనైకించదరవిందమస్త్యాహ * అత్రైతి * స్వరూపంహేతుః-తచ్ఛ

మాశ్రయః । సచనాస్యేవ । న్వరూపాసిద్ధోయథా । శబ్దో
గుణశ్చాక్షుషత్వాత్ రూపవత్ । అత్రచాక్షుషత్వం శబ్దే
నాస్తిశబ్దస్యశ్రావణత్వాత్ । సాపాధికోవ్యాప్యత్వాసిద్ధః ।
సాధ్యవ్యాపకత్వేనతీ సాధనావ్యాపకత్వముపాధిత్వమ్ । సా
ధ్యసమానాధికరణాత్వంతాభావాప్రతియోగిత్వంసాధ్యవ్యాప

(న్యాయ) అత్రాగ్రవిద్యేగగనీయత్వాభావేనిశ్చితేగగనీయత్వ విశిష్టారవిందే
సారభ్యానుమితిప్రతిబంధఃఫలమ్, న్వరూపాసిద్ధందర్శయతి* శబ్దో గుణ
ఇతి * న్వరూపాసిద్ధిర్నామపక్షే హేత్వభావస్తథాచ హేత్వభావవి
శిష్టపక్షజ్ఞానాత్పక్షవిశేష్యక హేతుప్రకారకవరామర్యప్రతిబంధఃఫలం
వ్యాప్యత్వాసిద్ధందర్శయతి* సాపాధికఇతి * ఉపాధిసహితఇత్యర్థః
ఉపాధిందర్శయతి * సాధ్యవ్యాపకత్వేనతీతి * సాధ్యవ్యాపకత్వేంద
శాసయతి * సాధ్యసమానాధికరణేతి * సాధనావ్యాపకత్వేందశా
(ని) పక్షేఅసిద్ధం యత్రహేతౌసన్వరూపాసిద్ధఃఉదాహరణంతు* య
థాశబ్దో గుణఇతి * అత్రశబ్దం పక్షీకృత్యగుణత్వే సాధ్యేచక్షురింది
యజన్య లౌకికప్రత్యక్ష విషయత్వరూప హేతుస్సన్వరూపాసిద్ధః ఈ
దృశహేతున్వరూపస్య పక్షేఅప్రసిద్ధత్వాత్ - నహిశబ్దశ్చాక్షుషవృ
త్త్యక్షవిషయః అపితుశ్రావణప్రత్యక్షవిషయసవెత్వాహ* అత్రచాక్షు
షత్వమితి * వ్యాప్యత్వాసిద్ధం నిరూపయతి * సాపాధికఇతి * ఉపా
ధివిశిష్టో యోహేతుస్సంపద వ్యాప్యత్వాసిద్ధః - ఉపాధిత్వవాంఛో
పాధిః - ఉపాధిత్వంకింతదాహ * సాధ్యవ్యాపకత్వేనతీతి * సాధ్య
వ్యాపకత్వేనిర్వక్తి * సాధ్యసమానాధికరణేతి * సమానమధికరణం
యస్యసమానాధికరణః - అథతృతీయాతత్పురుషేషు సాధ్యాధికరణ
వృత్తిరిత్యర్థః-తాదృశోయోత్యంతాభావః. తదప్రతియోగిత్వంతదిత్య
ర్థః-సాధనావ్యాపకత్వం నిర్వక్తి * సాధనెతి * సాధనాధికరణవృ
త్తిర్యోత్యంతాభావస్తత్ప్రతియోగిత్వమిత్యర్థః- యాదృశహేతుస్థలే

కీర్త్యంసాధనవన్నిష్ఠాత్వంతాభావప్రతియోగిత్యంసాధనావ్యా
పకత్వం. యథాపర్వతోధూమవాన్వహేర్నిరీత్యత్యార్థైర్ధనసం
యోగఉపాధిః । యత్రీధూమస్తత్యార్థైర్ధనసంయోగఇతిసా
ధ్యవ్యాపకతా । యత్రవహ్నిస్తత్యార్థైర్ధనసంయోగఇతిసా

(న్యాయ)యతి*సాధనవన్నిష్ఠేతి*వ్యాప్తతావసిద్ధహేతుముదాహరతి*
పర్వతోధూమవానిత్యాదిసా*ఉపాధౌసాధ్యవ్యాపకత్వముపపాదయ
తి* యత్రేతి* సాధనావ్యాపకత్వముపపాదయతి* యత్రవహ్నిరి
తి* పక్కతేధూమవ్యాపకత్వమద్రోణసంయోగే గృహీతంచ
(ని)ఉపాధిరస్తితాదృశహేతుముదాహరతి* యథేతి* అత్రపర్వతిః
పక్షః ధూమవత్త్వంసాధ్యంవహ్నిమత్త్వంహేతుఃసచవ్యాప్యతావసిద్ధః
సోపాధికత్వాత్. ఉపాధిశ్చత్యార్థైర్ధనసంయోగః, సాధ్యవ్యాప
కత్వేనతిసాధనావ్యాపకత్వాత్ తథాచయత్రీధూమస్తత్యార్థైర్ధన
సంయోగఇతివ్యాప్తావార్థైర్ధనసంయోగస్య సాధ్యవ్యాపకతాసంభవ
తిసాధనవ్యాపకతాద్రోణసంయోగసంభవతి, తథాహి, ఆద్రోణ
ధనసంయోగస్సాధనస్యయదివ్యాపకస్యైతదాసాధనవ్యాప్యమితి
వక్తవ్యమ్, సాధనంత్యత్రీవహ్నిః, తథాచయత్రీవహ్నిస్తత్యార్థైర్ధన
సంయోగఇతివాచ్యంతచ్చనసంభవతి, వహ్నిమత్వయోగోత్తరేఆద్రోణ
ధనసంయోగాభావాత్ అతస్సాధనావ్యాపకత్వం, ఏవంసాధ్యవ్యాపక
త్వమప్యాద్రోణధనసంయోగస్యసంభవతి, తథాహి, సాద్యోధూమః
సాధ్యాధికరణం మహానసపర్వతాది, తద్వత్త్విర్యోక్త్యంతాభావఃసతాన
దాద్రోణధనసంయోగాత్వంతాభావఃధూమవత్త్యాద్రోణధనసంయో
గస్యావశ్యకత్వాత్ - అపితుజలాత్వంతాభావః తత్ప్రతియోగిత్యంజల
స్య, అప్రతియోగిత్యమాద్రోణధనసంయోగస్యాస్తీతిసాధ్యవ్యాపకత్వం
ఏవంసాధనావ్యాపకత్వమపివతేతే, తథాహి - సాధనంవహ్నిః -
సాధనాధికరణం పర్వతాదికమివాయోగోత్తరమపి-తద్వత్త్విర్యోక్త్యం

స్తవయోగోళకేతద్రోంధనసంయోగాభావాత్ । ఏవంసాధ్య
వ్యాపకత్వేనతి సాధనావ్యాపకత్వా చాద్రోంధనసంయోగ
ఉపాధిః । సోపాధికత్వాదప్నీమ త్వంవ్యాప్య త్వాసిద్ధంయ
స్యసాధ్యాభావః ప్రమాణాంతరేణ నిశ్చితస్సబాధితః । యథా

(న్య) ధ్మామేతద్ద్రోంధనసంయోగవ్యాప్యత్వంగృహ్యతే-ఏవంవహ్నీ
వ్యాపకత్వమాద్రోంధనసంయోగైగృహీతం చేద్యహ్నాతదవ్యాప్యత్వం
గృహ్యతే-తదేవవ్యభిచరితత్వం- తథాచోపాధివ్యభిచరితత్వంసాధనే
గృహీతంచేదుపాధిభూతాద్రోంధనసంయోగవ్యాప్యభూమవ్యభిచరిత
త్వంగృహ్యతేఏవ-అనుమానప్రకారశ్చ పూర్వానుమానే హేతుం ప
క్షీకృత్వవహ్నిభూమవ్యభిచారీభూమవ్యాపకాద్రోంధనసంయోగవ్య
భిచరితత్వాద్భూతత్వాదివత్ యోయదావ్యపకవ్యభిచారి సనర్వోపిత
ద్యభిచారితిరిత్యాబోధ్యః - ఏవంప్రకారేణ ప్రకృతానుమానహేతు
భూతపక్షేసాధ్యవ్యభిచారోత్థాపకతయా దూషకత్వముపాధేఃఫలం-త
థాచ భూమాభావవదవృత్తిత్వాభావరూప భూమవ్యభిచారే గృహీతే
ఏహ్నో భూమాభావవదవృత్తిత్వరూపవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధఃఫలం, న
చ వ్యాప్యత్వాసిద్ధ్యభిచారాభేద ఇతివాచ్యం - భూమాభావవదవృ
త్తిత్వాభావాభావత్వేన వ్యాప్యత్వాసిద్ధిత్వం భూమాభావవదవృత్తి
త్వత్వేన వ్యభిచారత్వమితిభేదాత్ - బాధితహేతుముదాహరతి*య
స్యేతి * యస్యహేతో స్సాధ్యాభావస్సాధ్యబాధః ప్రమాణాంతరేణ
(ని) తాథావేతద్రోంధనసంయోగాత్యంతాభావ ఏవతిత్ప్రతియోగిత్వి
సాద్రోంధనసంయోగఏవవిద్యమానత్వాత్-తథాచోక్తోపాధిలక్షణ
సత్త్వేనాద్రోంధనసంయోగస్సోపాధిత్వంసంప్రతిపన్నమిత్యాహ *
ఏవమితి * దర్శితోపాధివిశిష్టత్వేన వహ్నిమత్త్వరూపహేతోవ్యాప్
యత్వాసిద్ధత్వం సుస్థిరమిత్యాహ * సోపాధికత్వాదితి * బాధితంలక్ష
యతి * యస్యేతి * సాధ్యసాధ్యాభావస్సాధ్యాభావఇత్యేతే-షష్ఠాఃప్ర

వహ్నిరనుష్ఠః పదార్థత్వాత్ జలవత్ । అత్యలన్వష్టత్వంసా
ధ్యం తదభావఉష్ణత్వంత్యాచ ప్రత్యక్షేగృహ్యతఇతి బోధ్యం
వ్యాఖ్యాతమనుమానమ్ ॥ — ఇతి న్యాయమనుమానపరిచ్ఛేదః —

ॐః॥ ఉపమితిక రణముపమానమ్ । సంజ్ఞాసంజ్ఞాసంబంధజ్ఞానము

(న్యా)ప్రత్యక్షప్రమాణేన పక్షేనిర్ణీతస్సబాధితఇత్యధః ఉదాహరతి
యథేతి తథాచప్రాత్యక్షికసాధ్యాభావనిశ్చయేజాతే సాధ్యానుమితి
ప్రతిబంధఃఫలం, బాధితసాధ్యక త్వాద్వాధితపాతురిత్సవ్యతే

— ఇతి న్యాయబోధన్యామనుమాన పరిచ్ఛేదః —

ఉపమానంలక్షయతి * ఉపమితికరణమితి * ఉపమితింలక్షయతి-
*సంజ్ఞాసంజ్ఞాతి * సంజ్ఞానామపదంసంజ్ఞే అధః తయోస్సంబంధశ్చ
కి-తథాచ పదపదార్థసంబంధజ్ఞాన ముపమితిరిత్యధః- ఉపమా

(ని)తయోగిత్వమధః-ఏవంచసాధ్యప్రతియోగితాకాభావ ఇత్యధః-
సప్రమాణాంతరేణ ప్రత్యక్షాది ప్రమాణేన నిశ్చితానిశ్చయవిషయా
భూతః బాధితఇత్యధః*తముదాహరతి*యథేతి* అత్యలన్వష్టత్వే
అనుష్టత్వేసాధ్యేద్రవ్యత్వరూపపాతుర్వాధితః-తత్సాధ్యస్యానుష్టత్వ
స్యయఃఅభావః-ఉష్ణత్వం-తస్యసార్వభౌమ ప్రత్యక్షరూపేణప్రమాణాం
తరేణ నిశ్చితత్వాదిత్యాహ * అత్యేతి * సార్వభౌమప్రత్యక్షేణత్వగిం
ద్రియజన్యప్రత్యక్ష ప్రమాణేన గృహీతంనిశ్చితమ్, అతఃపదార్థత్వ
రూపపాతుర్వాధితత్వమిత్యధః.....

— ॐ ఏవంవ్యాఖ్యాతమనుమానమ్ ॐ —

ఏవంప్రత్యక్షానుమానైనిరూప్యేదానీముపమానంనిరూపణీయః
మిత్యతస్తల్లక్షణమాచచ్చై * ఉపమితికరణమితి * ఉపమితికరణమి
త్యుక్తాప్రస్థా నిరూపితత్వాధఃత్వేనఉపమితి నిరూపితకరణత్వముప
మానస్యలక్షణమిత్యధః, ఉపమానలక్షణభుటకిఘాతాముపమితింలక్ష
యతి * సంజ్ఞాసంజ్ఞాతి * సంజ్ఞాపదం - సంజ్ఞ్యధఃతయోస్సంబంధా

వమితిః | తత్కరణంసాదృశ్యజ్ఞానమ్ || అతిదేశవాక్యాధాన్య
రణంవ్యాపారః || తథాహికశ్చిద్గవయశద్ధాధామజానకృతశ్చ
దారణ్యకపురుషార్థోసదృశోగవయశ్చిత్తుత్వావసంగతావా
క్యాధాన్యంస్తరగోసదృశపిండూపశ్యతి || తదనంతరమయంగ
వయపదవాచ్యతత్త్వమితిరుత్పద్యతే | వ్యాఖ్యాతముపమానమ్

— ఇత్యుపమాన పరిచ్ఛేదః —

త్రైవిదిః | ఆ వవాక్యంశబ్దః | ఆ వస్తుయథాధాన్యవాక్తా |

(న్యా) సంనామాతిదేశ వాక్యాధాన్యజ్ఞానం అతిదేశవాక్యాధాన్యస్తరణం
వ్యాపారః-ఉపమితిః ఫలం, గోసదృశోగవయపదవాచ్య ఇత్యాకారక
వాక్యాన్తోసాదృశ్యావచ్ఛిన్న విశేష్యకగవయపదవాచ్యత్వప్రకారకం
యత్ జ్ఞానంజాయతే తదేవకరణం ||

— ఇతి న్యాయబోధిన్యాముపమాన పరిచ్ఛేదః. —

శబ్దంలక్షయతి * ఆప్తేతి * ఆప్రాచ్యురితత్వేనతి వాక్యత్వం లక్ష

(ని) వాచ్యవాచకభావః-తజ్జ్ఞానత్వసౌఖ్యపమితౌ విద్యమానత్వాల్లక్షణ
సంగతిః-ఉక్తాధాన్యంస్పష్టయతుంప్రక్రియాంధర్మయతి * కశ్చిదిత్యాది
* గోసదృశంపశ్యతీత్యలృ ద్విగీయాయావిషయత్వవధాన్య, దృశ్యధాతౌ
శ్చక్షురిందియజన్యప్రత్యక్షజ్ఞానమధాన్యః - అఖ్యాతస్యాశ్రయత్వమ
ధాన్యః-తథాచగోసదృశ విషయక చాక్షుషజ్ఞానవాక్ భవతీత్యధాన్యః,
చాక్షుషజ్ఞానంచాయంగోసదృశఇత్యాకారకంతద్వాన్ భవతీత్యధాన్యః
తదనంతరం సాదృశ్యవిశిష్టపిండజ్ఞానానంతరం, అయంగవయపదవాచ్య
ఇత్యుపమితి రుత్పద్యతేఇతి గవయపదతదధాన్యోశ్చ క్తిరూపసంబంధ
జ్ఞానం జాయతేఇత్యధాన్యః, తత్కరణమితి, ఉపమితికరణమిత్యధాన్యః .

— త్రి వ్యాఖ్యాతమేవముపమానమ్ త్రి —

అథ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణ చతుష్టయేనిరూపితేభ్యస్త్రైభ్యోవశిష్టం
శబ్దప్రమాణమపి నిరూపయతి * అవవాక్యమితి * ఆ ప్రసన్యవా

వాక్యంతువదసమూహః । యథా గామానయేతి ॥

(న్యా)ణం-ప్రమాణశబ్దత్వంలక్ష్యతావచ్ఛేదకం- వాక్యత్వమాత్రాక్తా
వనాప్రొద్ధురితవాక్యేతివ్యాప్తిరతతప్రొద్ధురితత్వనివేశః - తావన్తాత్రా
క్తజబగడదశాదావతివ్యాప్తిరతావాక్యత్వం - ఆప్తత్వంచ ప్రయోగ
జేతుఘాతయథార్థజ్ఞానవత్త్వం - తథాచప్రయోగజేతుఘాతయ
థార్థజ్ఞానజన్యశబ్దత్వమితి పర్యవసన్నాథః - వస్తుతస్తు పదజ్ఞానం
కరణం వృత్తిజ్ఞానసహకృతపదజ్ఞానజన్యపదార్థోపస్థితిర్వాపిపాఠః-వా
క్యార్థజ్ఞానంశాబ్దబోధఃఫలం-వృత్తిర్నామశక్తిలక్షణస్యతరరూపా,
వాక్యస్యలక్షణమూహ * పదసమూహఇతి * పదస్యలక్షణమూహ

(ని) కృమిత్వక్తౌ సంబంధిత్వంవస్యథః- సంబంధశ్చోద్ధురితత్వం-
తథాచాప్రొద్ధురితత్వేనతివాక్యత్వం శబ్దప్రమాణలక్షణం, విశేష్యమా
త్రాక్తావనాప్రొద్ధురితే వాక్యేతివ్యాప్తిరతతప్రొద్ధురితత్వముపాత్తం-
తావన్తాత్రాక్తనిర్ధాకజబగడదశాదావతివ్యాప్తిః, అతావాక్యత్వ
ముపాత్తం-ననుఆప్తేనేష్టజనేనోద్ధురితత్వేనతి వాక్యత్వరూపశబ్దప్ర
మాణలక్షణ మనుపపన్నం, ఇష్టజనోద్ధురిత బాధితార్థకవాక్యేతి
వ్యాప్తిరేత్యతతహ * ఆప్తస్థితి * నను వాక్యత్వం నామతిజంతే
సంబంధ సముదాయత్వం- తిజ్జే సంబంధతచయోవాక్యమిత్యమరోక్తః -
తథాచయత్ర- ఘట స్త్వయా నేతవ్యఇత్యభ్యధాయితత్రనవ్యాపౌఠిదం
లక్షణం-యథోక్తవాక్యత్వస్య తత్త్వానంభవాదిత్యతతహ * వాక్యంతు
వదసమూహఇతి * తథాసత్యమరోక్తిరాత్మగికస్థలాభిప్రాయేణైతి
భావః- ననుపద్యతే గమ్యతేనెనెతి పున్రప్రత్యాపద శబ్దోనిష్పన్నః
పదధాతుశ్చ గత్యర్థకత్వాజ్ఞానార్థకౌపితేన జ్ఞానసాధనం పద
శబ్దార్థః, తత్రయద్యపి ఘటాదిపదస్య ఘటాదిజ్ఞానసాధనత్వాత్సం
భవత్యేవాయమథః, తథాపి పదశబ్దస్య జ్ఞానసాధనార్థక త్యేజ్ఞాన
సాధనసముదాయత్వం వాక్యలక్షణంలభ్యతే - తచ్ఛాతివ్యాప్తిర్నా

శక్తంపదమ్! అస్తాత్పదాదయమర్థోబోధవ్యఇతిశ్వరసంకేతశ్చ
క్రిః! ఆకాంతాయోగ్యతాసన్నిధిశ్చవాక్యార్థజ్ఞానమేతుః! ప
దస్యపదాంతరవ్యతిరేక ప్రయక్తాన్వయా ననుభావకత్వమా
కాంతా! అథాబాధోయోగ్యతా! పదానామవిలంబేన
చ్ఛార్ణణంసన్నిధిః ఆకాంతాదిరహితంవాక్యం నప్రమాణం ।

(న్యా)*శక్తమితి* శక్తిస్వరూపమాహ* అస్తాదితి* ఘటాదిపదజన్య
బోధవిషయత్వప్రకారకేశ్వరసంకేతః-ఈశ్వరసంకేతానామ్ ఈశ్వరే
చ్ఛార్ణ-నేపశక్తిరీత్యర్థః-శక్తినిరూపకత్వమేవ పశేతత్త్వం-విషయ
తాసంబంధేన శక్త్యాశ్రయత్వమథేశకృత్త్వం- శక్యసంబంధోలక్షణా
సోద్వివిధా-గౌణీముఖ్యాచేతి - గౌణీనామసాదృశ్యవిశిష్టేలక్షణా-య
థా సింహామాణవక ఇత్యాదౌసింహపదస్య సింహసాదృశ్యవిశిష్టేలక్ష
ణా- ముఖ్యాతివిధా - జహల్లక్షణా-జహల్లక్షణాజహదజహల్లక్షణా
చేతి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణలక్ష్యమాత్రబోధప్రయోజకాలక్షణాజ
హల్లక్షణా, యథాగంగాయోంఘూషఇత్యత్రగంగాపదశక్యప్రవాహ
సంబంధస్య తీరేసత్త్వాత్తాదృశశక్యసంబంధరూపలక్షణాజ్ఞానాద్గంగావ
దా త్తిరోపస్థితిః - లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణ లక్ష్యశక్యోభయబోధ
(ని)తథాహి,యత్రాపధిప్రవర్తమానై దేవదత్తైరిచతురైః కంఠధ్వనిభి
ర్యజ్ఞదత్తైః నివారితై సతితదాతైషాంధ్వనీనాంసముదాయేవాక్యత్వా
భావనతితస్య తాదృశపథప్రవృత్తి నివర్తనజ్ఞానసాధన సముదాయత్వం
వర్తతే, తత్క్రొత్తలక్షణస్యాతివ్యాప్తిరితిచేదాహ* శక్తంపదమితి*
శక్తంశక్తిమత్ - శక్తిస్సామధ్యంతచ్ఛజ్ఞానజననఇతి - తథాచజ్ఞాన
జనన సమర్థం పదమితిలబ్ధమ్ - ఏవంచభక్షి తైశిలశునె నశాంతావ్యా
ధిరితివత్ - శక్తంపదమిత్యుక్తావపి పూర్వోక్త కంఠధ్వని సముదాయే
తివ్యాప్తైరవారితత్వాదిత్యతఆహ * అస్తాదితి * ప్రసంగాచ్ఛబ్దప్ర
క్షాప్తైః శాబ్దబోధ జననీయో యానిసహకారీణి తాన్యపపాదయతి

(న్యా)ప్రయోజికాలక్షణోఽజహల్లక్షణో-యథాకాకెభ్యోదధిరక్ష్యతా
 మిత్యత్ర కాకపదస్యదధ్యవసూతుకేలక్షణో లక్ష్యతావచ్ఛేదకదధ్యవ
 సూతుకత్వేనయాపేణ దధ్యవసూతుకానాంకాక పిదాలకుకుటాదీ
 నాం శక్యలక్ష్యణం సర్వేషాంబోధాల్-శక్యతావచ్ఛేదకపరిత్యాగే
 న వ్యక్తిమాత్రబోధప్రయోజికాజహదజహల్లక్షణ - యథాతత్త్వమ
 సీత్యత్ర తర్వజ్ఞత్వకించజ్ఞత్వపరిత్యాగేన వ్యక్తిమాత్రబోధసాజ్ఞహ
 దజహల్లక్షణో-ఇయంచలక్షణో జీవబ్రహ్మణోరైక్యంబుగతాః పదా
 న్నినాం సిద్ధాంతరీత్యా * ఆకాంతేతి * ఆకాంతాజ్ఞానం యోగ్యతా
 జ్ఞానంసాన్నిధ్యజ్ఞానంచశాబ్దబోధేవేతురిత్యర్థః- ఆకాంతానిర్యక్తి
 * పదస్యేతి * యత్పదస్యేత్యర్థః-తథాచ యత్పదస్య అవ్యవహీ
 తోత్తరత్వాదిసంబంధేన యత్పదప్రకారకజ్ఞాన వ్యతిరేకప్రయక్తోహీ
 యాదృశశాబ్దబోధాభావస్తాదృశశాబ్దబోధేతత్పదస్యతాదృశసంబంధే
 న తత్పదవత్త్వ మాకాంతేతిభావః - యథా ఘటమిత్యాదిస్థలై
 వ్యవహీతోత్తరత్వాదిసంబంధేన అమృదం ఘటపదవిత్త్యాకారకామన
 దవిశేష్యకఘటపద ప్రకారకజ్ఞానసత్త్వే ఘటీయం కర్తవ్యమితి బో
 ధోజాయతేఅంఘటఇతి విపరీతోచ్ఛారణాతు తాదృశజ్ఞానాభావాత్తా
 దృశశాబ్దబోధోనజాయతేతత్తాదృశాకాంతాజ్ఞానంశాబ్దబోధేకార
 ణం,యోగ్యతానిరూపయతి*అథాబాధఇతి*బాధాభావోయోగ్య
 తేత్యర్థః-ఆగ్నిసానిచ్ఛతిత్యత్ర సేకకరణత్వస్య జలధర్తస్యవహ్నౌ
 బాధనిశ్చయసత్త్వాన్నతాదృశవాక్యాచ్ఛాబ్దబోధః- సన్నిధినిరూప
 యతి * పదానామితి * ఆకాంతాదిరహితంవాక్యం శాబ్దబోధాజన
 (ని)*ఆకాంతేతి*వాక్యస్యాధో వాక్యార్థఃప్రతిపాద్యత్వోషవ్యస్య
 థః-వాక్యప్రతిపాదితాథ ఇత్యర్థః - వాక్యార్థస్యజ్ఞానం వా
 క్యార్థజ్ఞానం ప్రస్థావిషయత్వాధికత్యైవాక్యార్థవిషయజ్ఞానమి
 త్యర్థః, శాబ్దబోధఇతియావత్, నన్వాకాంతానామేచ్ఛా,తథాచ

దాత్ । ఏక స్థితిధర్మిణి విరుద్ధనానాధర్మవైష్యజ్ఞానం సం
శయః । యథాస్థానైర్వాపురుషోవేతి ॥ మిథ్యాజ్ఞానం విపర్య
యః । యథాశక్త్యావిదంరజతమితి ॥ వ్యాప్యారోపేణ వ్యాప
కారోపస్తరూః । యథా యదినహ్నిర్నస్యాత్తర్హి ధూమోపి
నస్యాదితి । స్తృతిరపి ద్వివిధా యథార్థాఽయథార్థాఽచె
తి । ప్రమాజన్యాయధార్థా । అప్రమాజన్యాఽయథార్థా ।

(న్యా)యేత్వాదినా* సంశయస్యలక్షణమాహ* ఏక స్థితితి* ఏకధర్మా
వచ్చిన్న విశేష్యకవిరుద్ధభావాభావప్రకారకజ్ఞానం సంశయఇత్యర్థః-
భావద్వయకొటిక సంశయాప్రసిద్ధేః, ఉదాహరతి * యథేతి * స్థానై
ర్వేత్వాదేస్తానైర్వేత్వానైర్వాభావ పురుషత్వపురుషత్వాభావకోటిక
సంశయవివాదః విపర్యయస్యలక్షణమాహ * మిథ్యాజ్ఞానమితి *
అయథార్థజ్ఞానమితిర్వ్యక్తః- విపర్యయోనామభివ్యక్త-తర్కస్యలక్షణ
మాహ * వ్యాప్యారోపేణైతి * తర్కే వ్యాప్యస్యవ్యాపకస్యచబా
ధనిశ్చయఃకారణం- అన్యథేష్టాపత్తిహోషేణ తరాలనుత్పత్తేః- సుఖం

(ని)యతి * ఏక స్థితితి* ధర్మిణిపదంసంస్తువరం. నప్తమ్యధోవిశేష్య
త్వంవిరుద్ధాః పరస్పరానమానాధికరణాయోధర్మాస్తేషాం యద్వేషి
త్వం సంబంధస్తస్యజ్ఞానం, విషయత్వం షష్ట్యర్థః-తథాచైకధర్మిణి
శేష్యకవిరుద్ధనానాధర్మసంబంధవిషయకజ్ఞానత్వం సంశయలక్షణం-
లక్ష్యభూతం జ్ఞానందశయతి * యథాస్థానైరితి * మిథ్యాజ్ఞానం
బాధితార్థనిశ్చయః * వ్యాప్యైతి * అరోపఅహార్యజ్ఞానం బాధకా
లీనెచ్ఛాజన్యత్వ మాహార్యత్వం. వ్యాప్యారోపేణైత్యత్ర తృతీయా
ధోజన్యత్వం తథాచవ్యాప్యవిషయకాహార్యజ్ఞాన జన్యవ్యాపక విష
యకాహార్యజ్ఞానత్వం తరాలక్షణమితి పర్యవసన్నం- లక్ష్యందశయ
తి * యదీతి * తత్రనాశయే ఇంద్రియరూపం ప్రత్యక్షం కరణం-
విపర్యయేతు ఇంద్రియాదీని చత్వారికరణాని - తర్కేమనఃకరణమితి

సర్వేషామనుకూలతయావెదనీయంసుఖమ్ । పృథికూలతయా
వెదనీయందుఃఖమ్ । ఇచ్ఛాకామః । క్రోధోద్వేషః । కృతిః
ప్రయత్నః । విహితకర్మజన్యోధమః ।

(న్యా) నిరూపయతి*సర్వేషామితి* ఇతిరేచ్ఛానధీనేచ్ఛావిషయత్వ
మితినిష్కర్షణః-అన్యథాయథాశ్చైతే ఘటోనుకూలఇత్యాకారకాను
కూలత్వప్రకారకజ్ఞానవిశేష్యత్వస్య ఘటాదావపినత్వాత్తత్కాగ్రివ్యా
ప్తిః-సుఖచ్ఛాధీనేభోజనాదావతివ్యాప్తివారణాయేతరేచ్ఛానధీనేతీ
చ్ఛావిశేషణం - సుఖచ్ఛాను సుఖత్వప్రకారకజ్ఞానజన్యైవ- దుఃఖం
నిరూపయతి* పృథికూలతయేతి*అత్యాపీతరద్వేషానధీన ద్వేషవిషయ
త్వమితినిష్కర్షణః- ద్వేషవిషయత్వ మాత్రోక్తా సర్పాదావతివ్యా
ప్తిస్తత్కాగ్రి ద్వేషవిషయత్వనత్వాదతత్తత్కాగ్రివ్యాప్తి వారణాయేతర
ద్వేషానధీనేతి ద్వేషవిశేషణం, సర్వజన్యదుఃఖాదా ద్వేషాత్సర్వే
ద్వేషఇతి సర్పద్వేషస్య సర్పజన్యదుఃఖద్వేషజన్యత్వాదన్యద్వేషా జ
న్యద్వేషవిషయత్వ రూపలక్షణస్య సర్పాదానాతివ్యాప్తిః-ఫలచ్ఛా
ఉపాయేచ్ఛాంప్రతికారణమతః ఫలచ్ఛావశాదుపాయేచ్ఛాభవత్వేనం
ఫలద్వేషాదుపాయద్వేషః - ధర్మాధర్మానిరూపయతి* విహితేతి*

(ని)బోధ్యం - ప్రమాజన్యైత్యత్ర ప్రమాణజన్యేతిపారే భావెల్ల్యుగితి
బోధ్యం - ఏతావతాప్రపంచేన సప్రపంచంబుద్ధిం నిరూప్యసుఖంసద
శయతి* సర్వేషామితి* అనుకూలతయా ఇచ్ఛావిషయతయా-
ఇత్యతస్సకలపురుషీయేచ్ఛావిషయత్వం సుఖస్యలక్షణమిత్యర్థః-దుః
ఖంలక్షయతి* పృథికూలతయేతి* ద్వేషవిషయతయేత్యర్థః, అ
త్యాపినర్వేషా మిత్యనుషజ్యతే - తథాచసకలపురుషద్వేషవిషయత్వ
మితితల్లక్షణం లభ్యతే, ఇచ్ఛాయాఃకామత్వం ద్వేషస్యకోధత్వంప్ర
యత్నస్య కృతిత్వంలక్షణంబోధ్యం- ధర్మంలక్షయతి* విహితేతి*
వెదవిహితాన్నియానికర్మాణి యాగాదీని తజ్జన్యోధమఃఇత్యర్థః

నిషిద్ధకమజన్యోఽధమః | బుద్ధ్యాదయోష్టావాత్తమాత్రిగు
ణాః | బుద్ధిచ్ఛాప్రయత్నానిత్యానిత్యాశ్చ | నిత్యాశ్చ సర్వ
స్య | అనిత్యాజనస్య | సంసారస్త్రివిధః | వెగోఽననాస్తిత
స్థాపకశ్చైతి | వేగః పృథివ్యాగి చతుష్టయమనావృత్తిః |

(నా) వెదవిహితేర్థభేదః - అధమః నిరూపయతి * నిషిద్ధతే * వెదనిషి
ద్ధేర్థభేదః - సంసారం విభజయే * వెగఇత్యాదితా * భావనాం లక్ష

(ని) అధమః స్తు వెదనిషిద్ధానియానిః మాః * కలంజభక్షణం గమ్యాగ
మనసు రాపానాదీనితజ్జ్యైర్థభేదః - బుద్ధ్యాదీనామష్టానామాశ్రయ
మాహ * బుద్ధ్యాదీతి * ఆత్మనాగుణాంత్యక్తాసమపేతత్వం ప్రవృత్తభేదః -
ఆత్మసమపేతగుణాంత్యభేదః - సంసారం విభజయే * త్రివిధత్వేతి * వెగం
లక్షయతి * పృథివ్యాదీతి * పృథివ్యాదిచతుష్టయమనావృత్తిరిత్యత్యైర్థభేదః
వాదిచతుష్టయవృత్తి మనావృత్తిశ్చైతి పారేత్యాద్యం వేగస్య స్వ
రూపకథనం - మనావృత్తిరితి లక్షణం - మనసిన్మత్త్రిప్యస్య సః నిరూపితత్వం
సప్రమృతభేదః మనానిరూపితవృత్తిత్వాశ్చ మిత్థభేదః. తత్త్వం వెగ
స్య లక్షణం, ననుజన్యమాత్రిం కాలోపాధి, మూతకమాత్రిందిగుపాధీ
తినామేనజన్యమాత్రి కాలికసంబంధేన నవత్వం వత్తే, మూతకమా
త్రివదైకవిశేషణతానంబంధేన సర్వం వత్తే, తథాచ మనానిరూపి
తదైక సంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వస్య ఘటాదౌ సత్త్వాదతివ్యాప్తిరితి
చేన్న. మనానిరూపిత సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాశ్చ మి
త్వస్య వివక్షితత్వాత్, మనానిరూపిత సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నా
యావృత్తితాతదాశ్రయత్వం కేవలత్వే, తథాపి, యోయోసంబం
ధేన యత్యేవత్వేన సంబంధః తన్నిరూపితాయా తన్నిష్టావృత్తితాత
స్యామవచ్ఛేదకః యథాభూతలేసంయోగ సంబంధేన మతోవత్తే
చేమ్భాతలనిరూపితాయాం ఘటనిష్టాయాం వృత్తితాయాం సంయోగసం
బంధో వచ్ఛేదకః - అతాభూతలనిరూపిత సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న

అనుభవజన్య స్మృతిహేతుభావనా । ఆత్మమాత్మేష్వతిః ।

(న్యాయ) మతిః అనుభవేతి అనుభవజన్యత్వేన తస్మిన్ స్మృతిహేతుత్వం భావనా
యా లక్షణం - అత్రానుభవజన్యత్వేన తి విశేషణానుపాదానై ఆత్మ
మనస్సంయోగేతి వ్యాప్తిరాత్మమనస్సంయోగస్య జ్ఞానమాత్మంపరిత్య
సమవాయికారణత్వేన స్మృతింపరిత్యపి కారణత్వాదతత్సదుపాదానం,
ఆత్మమనస్సంయోగస్యానుభవజన్యత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః, తావన్నా
తేకృతేన అనుభవధ్వంసేతి వ్యాప్తిః - ధ్వంసంపరిత్యపరిత్యయోగినః కార
ణత్వేనానుభవధ్వంసస్యాప్యనుభవజన్యత్వాదతః స్మృతిహేతుత్వాపా
దానం, అనుభవధ్వంసే స్మృతిహేతుత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః - నన్వత్య
విశిష్టబుద్ధిం పరితివీ శేషణజ్ఞానస్య కారణతాసకలతాంత్రికమతస్సిద్ధాయ
(ఏ) వృత్తితాళయోనుటః, పృక్తతేచవేగస్సమవాయనంబంధేన మనసివ
ర్తతే అతామనోనిరూపితాయాం వేగనిష్ఠాయాం వృత్తితాయాం నమవా
యసంబంధోనచ్చేదకః, అతామనోనిరూపిత సమవాయనంబంధావ
చ్ఛిన్నే వృత్తితాళయత్వస్య వేగేవిద్యమానత్వాల్లక్ష్యే లక్షణమనన్వ
యః, ననేవమపిచాతి వ్యక్త్యోస్సమవాయనంబంధాన్తనసిమనస్తజ్ఞా
తిస్సమవాయనంబంధేన వత్తేత ఇతి మనోనిరూపిత సమవాయనం
బంధావచ్ఛిన్నే వృత్తితాళయత్వస్య మనస్తజ్ఞాతౌ విద్యమానత్వాద
తివ్యాప్తిః - నచ గుణత్వేన తి విశేషణం దీయతే మనస్తజ్ఞాతే గుణ
త్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిరితివాచ్యం - ఏవమపి మనస్సమవేతసంఖ్యా
పరిమాణాదౌ మనోనిరూపిత సమవాయనంబంధావచ్ఛిన్నే వృత్తి
తాళయత్వేన తి గుణత్వరూప లక్షణస్య విద్యమానత్వే హాతివ్యాప్తే
దుర్వారత్వాదితి చెన్న - నవయం గుణత్వ విశేషణం పృక్తిపాఠః కింతు
సంస్కారత్వం - తథాచ మనోనిరూపిత సమవాయనంబంధావ
చ్ఛిన్నే వృత్తితాళయత్వేన తి సంస్కారత్వం వేగలక్షణం పర్యవసన్నం
భావనాం లక్షయతి * అనుభవేతి * అనుభవజన్యత్వేన తి స్మృతిహే

(న్యాయ)భాదండవిశిష్టబుద్ధిప్రతిపక్షజ్ఞానం కారణందండవిశిష్టబుద్ధిర్నామ
 మదస్తవ్యకారకజ్ఞానంతథాచదండప్రకారకబుద్ధితావచ్చిన్నంప్రతిపక్ష
 జ్ఞానత్వేనకారణత్వమిత్యాపత్తిః, దస్తప్రకారకబుద్ధిదండీపురుషఇ
 త్యాకారకబుద్ధిస్తత్యదండజ్ఞానం కారణంసహిదండమజ్ఞానాశఃపుమాన్
 దండీపురుషఇతిప్రత్యేతి, ఏవంచయత్రాయందండఇతిప్రత్యక్షంజాతం త
 దనంతరం దండీపురుష ఇత్యాకారకవ్యక్త ముత్పన్నం తత్యదండీ
 పురుష ఇత్యాకారక ప్రత్యక్షేతివ్యాప్తి స్తద్ధిస్తావ్యవహిత పూర్వక్ష
 ణోత్పన్న దండజ్ఞానాత్కానుభవజన్యం జనివ్యమాణై దండీపురుష
 ఇత్యాకారక స్తరణకారణంచ స్తుతింప్రత్యనుభవస్య కారణత్వాత్-
 తథాచానుభవజన్యత్వేనతి స్తుతిహేతుత్వ రూపభావనాలక్షణస్య
 యథోక్తదండీపురుష ఇత్యాకారకానుభవే విద్యమానత్వాదతి హ్య
 ప్తిరితిచేత్ అత్రబూమః - అనుభవజన్యత్వం అనుభవనిష్ఠకారణతా
 నిరూపితకార్యతాశ్చయత్వం తత్రకారణతాయామనుభవత్వావచ్చిన్న
 త్వం నివేశ్యతేతథాచ అనుభవత్వావచ్చిన్న కారణతానిరూపితకార్య
 తాశ్చయత్వమనుభవజన్యత్వమితిఫలితమతానోక్తాతివ్యాప్తిః, తథాహి,
 దండప్రకారక బుద్ధితావచ్చిన్నకార్యతానిరూపితదండజ్ఞాననిష్ఠాయా
 కారణతాతన్యాన దండానుభవత్వమవచ్ఛేదకం దండానుభవాద్దండ
 స్తరణాదపి దండప్రకారక బుద్ధిరుత్పత్తైరతోదండప్రకారకబుద్ధితావ
 చ్చిన్నంప్రత్యనుభవ స్తరణసాధారణ దండజ్ఞానత్వేనైవ దండజ్ఞానస్య
 కారణతాయాస్పీకరణీయత్వేన దండజ్ఞానత్వేనేవ తదవచ్ఛేదకత్వా
 త్తథాచానుభవత్వావచ్చిన్నకారణతానిరూపిత కార్యతాశ్చయత్వస్య
 యథోక్త ప్రత్యక్షానుభవేభావాన్నాతివ్యాప్తిః భావనాయాపేక్ష
 క్షణమిదం వత్తే, తథాహి-అనుభవేనేవభావనాఖ్య సంస్కారోత్ప
 త్త్యాభావనాత్వావచ్చిన్నం ప్రత్యనుభవస్యానుభవత్వేనేవ కారణత
 యాభావనాత్వావచ్చిన్న కార్యతానిరూపితానుభవనిష్ఠాయా కారణ

(న్యా)తాతస్యామనుభవత్వమవచ్ఛేదక మతానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వంభావనాయాంవతతత ఇతి నాసంభవః, సన్వేసం స్మృతిహేతుత్వవిశేషణవైయధ్యుమావద్యతే, తద్ధ్యనుభవధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయ పాగుపాత్తం; సహాయధోక్తానుభవజన్యత్వవివక్షాయా మనుభవధ్వంసేతి వ్యాప్తిః ప్రసజ్యతే, తథాహి, భవంత్యావచ్ఛిన్నం ప్రతిపత్తియోగినః కారణత్వం ప్రతియోగిత్వేనరూపేణ, తత్తద్ధ్వంసత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతితత్తత్ప్రతియోగివ్యక్తైస్తత్తద్వ్యక్తిత్వేనచ కారణత్వమిత్యేవధ్వంసప్రతియోగినాః కార్యకారణభావః - తథాచధ్వంసనిష్ఠకార్యతానిరూపితాయానుభవనిష్ఠాకారణతాతస్యాంప్రతియోగిత్వమవచ్ఛేదకం తత్తద్వ్యక్తిత్వంచ, సత్త్వనుభవత్వమపీతి సిద్ధాంతాదన్యత్రదూషితత్వాత్, తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వరూపానుభవజన్యత్వవిరహేనైవాతివ్యాప్తివారణసంభవాత్కూతం స్మృతిహేతుత్వవిశేషణేనైచిన్నం, స్మృతావతివ్యాప్తివారణాయైవతద్విశేషణప్రవేశాత్, తథాహి; స్మృతింప్రత్యనుభవవివకారణంనతు స్మృతిరపి, అతాఘటస్మృతిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిఘటానుభవస్యఘటానుభవత్వేనైవకారణత్వం నతుఘటజ్ఞానత్వేన తథాచఘటస్మృతినిష్ఠకార్యతానిరూపితాయా ఘటానుభవనిష్ఠాకారణతాతస్యాం ఘటానుభవత్వమవచ్ఛేదకం తేనానుభవత్వావచ్ఛిన్న కారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వస్య స్మృతౌవిద్యమానత్వాదతివ్యాప్తి వారణాయ స్మృతిహేతుత్వముక్తం- సహి స్మృతిః స్మృతిహేతుః-అతానతతాతివ్యాప్తి

(ని) తుత్వం భావనాలక్షణం-భావనాహి అనుభవేనోద్భూయ స్మృతింజనయతి - అత స్తల్లక్షణం సంగచ్ఛతే - ఆత్మానుభవజన్యత్వ విశేషణానుపాదానే ఆత్మమనస్సయోగేతివ్యాప్తిః ఆత్మమనస్సంయోగస్య జ్ఞానసామాన్యం ప్రత్యసమవాయికారణత్వేన స్మృతింప్రత్యపి కారణత్వాత్-అత స్తదుపాదానం - ఏనంచేదాత్మమనస్సయోగస్మానుభవ

(ని)జన్యత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః-తావన్నాలోపాదానెనుభవధ్వంసే
 తివ్యాప్తిః-ధ్వంసంప్రతిపత్తియోగినఃకారణత్వేనానుభవధ్వంసస్యాను
 భవజన్యత్వాత్-అతస్త్వతిహేతుత్వమితి-అనుభవధ్వంసే త్వనుభవజ
 న్యత్వమాత్రస్య సత్త్వేపి స్త్వతిహేతుత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః - న
 న్యత్రవిశిష్టబుద్ధిప్రతిపత్తివిశేషణజ్ఞానస్యకారణతా సకలతాంత్రికమత
 సిద్ధా-యథాదండవిశిష్టబుద్ధిప్రతిపత్తిదండజ్ఞానంకారణం-దండవిశిష్టబు
 ద్ధితామదండప్రకారకజ్ఞానమిత్యర్థః-తథాచ దండప్రకారకబు
 ద్ధితావవచ్చిన్నం ప్రతిపత్తిదండజ్ఞానత్వేన కారణత్వమిత్యావతితం-దండ
 ప్రకారకబుద్ధిస్తు దండీపురుషఇత్యాకారికాబుద్ధిః-తత్ర దండజ్ఞానం
 కారణం-సహిదుడమజానానః పుమాన్ దండీపురుషఇతిప్రత్యేతి-ఏ
 వంచప్రథమమయందండఇతిప్రత్యక్షానుభవోజాతః-తదనంతరం తా
 దృశదండవాసయం పురుషఇత్యాకారకప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యతే-అత
 స్తత్ర దండీపురుషఇత్యాకారకప్రత్యక్షేతివ్యాప్తిః-తద్ధిసావ్యవహి
 తే పూర్వక్షణోత్పన్నదండజ్ఞానాత్తకానుభవాజ్ఞన్యతే - కించజనిష్య
 మాణే దండీపురుషఇత్యాకారక స్తరణేపి కారణంభవతి తథాచాను
 భవజన్యత్వేనతి స్త్వతిహేతుత్వ రూపలక్షణం యథోక్త దండీపు
 రుష ఇత్యాకారకప్రత్యక్షానుభవేతివ్యాప్తిః-బ్రూమః -
 అనుభవజన్యత్వం చానుభవనిష్ఠకారణతానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వం
 తత్ర కారణతాయా మనుభవత్వావచ్చిన్నత్వం నివేశ్యతే-తథాసత్వ
 మనుభవత్వావచ్చిన్న కారణతానిరూపిత కార్యతాశ్రయత్వ మనుభవజ
 న్యత్వ మితిఫలతి-అతానాక్తాతివ్యాప్తిః-తథాహి - దండప్రకారక
 బుద్ధితావవచ్చిన్న కార్యతానిరూపితాదండజ్ఞాన నిష్ఠాయా కారణతాత
 స్యానందండానుభవత్వ మవచ్ఛేదకం కుతః - దండానుభవాదివద్దం
 డస్తరణాదపి దండప్రకారక జ్ఞానస్యజాయమానతాయాస్పీష్వరణీయ
 త్వేన దండజ్ఞానత్వస్తేవ తదవచ్ఛేదకత్వాత్ - ఏవంచానుభవత్వావ

[illegible]

అన్యథాకృతస్యపునస్తాదవస్థాపాదకఃస్థితస్థాపకఃకటాదివృద్ధి
 వీమాత్యవృత్తిఃచలనాత్తకంకమః। ఊర్ధ్వదేశసంయోగహే
 తురుత్తైవణమ్।అధోదేశసంయోగహేతురవత్తైవణమ్।శరీరనన్ని
 కృష్టసంయోగహేతురాకుచనమ్।విపకృష్టసంయోగహేతుః
 పృసారణమ్।అన్యత్సర్వంగమనమ్।నిత్యమేకమనెకానుగతంసా

(న్య)రిత్యలంపల్లవతల్లజకల్పనలబ్ధజల్పనైః,సామాన్యంనిరూపయతి*
 నిత్యమేకమితి*నిత్యతైఃపత్యనేకనమవేతత్వం సామాన్యస్యలక్షణం,ని
 (ని)హేతుత్వము క్తం-నిహిస్తృతిః స్మృతిహేతురతానతతాగ్రిత్యాప్తిరిత్య
 లంపల్లవతల్లజకల్పనలబ్ధజల్పనైః || స్థితస్థాపకంలక్షయతి*అన్యధేతి*
 అన్యథాప్రకారాంతరేణ పూర్వావస్థానభిన్నత్వేనైతి యావత్ వై
 శిష్ట్యంతృతీయాధః స్థితీస్యేత్యత్రిష్టాధాత్వథావస్థానైవ్యేతి - క్రవ్య
 త్యయాధాతశ్చయః వృత్తిశ్చేషస్యధః-సాఅవస్థా-అవస్థానం యన్య
 తస్యభావస్తాదవస్థ్యమ్- తదవస్థానవత్త్వంతదవస్థానమితియావత్-తథా
 చపూర్వావస్థానభిన్నా వస్థానాశ్చీయీయాభూతస్యక్తి నిష్టపూర్వావస్థా
 నసంపాదకత్వం స్థితస్థాపకత్వమితి యావల్లక్షణంపర్యవసన్నం - అన్య
 థాకృతస్యేతి పారేఖఅన్యథాప్రకారాంతరేణ పూర్వావస్థానభిన్నా
 వస్థానత్వేనేత్యధః-ప్రకారత్వం తృతీయాధః - కృష్ణాత్వధః
 కృతిః- ప్రత్యయాధోవిషయః-శేషంపూర్వవత్ - తథాచపూర్వావ
 స్థానభిన్నావస్థానవత్త్వప్రకారక కృతివిషయాభూత వ్యక్తినిష్టపూ
 ర్వదేశావస్థాన సంపాదకత్వంస్థిత స్థాపకస్య లక్షణం పర్యవసన్వతీతి
 బోధ్యం * ఊర్ధ్వదేశేతి * క్రియయావిభాగః- తతఃపూర్వదేశసం
 యోగసాశః-తతిఉత్తరదేశ సంయోగోత్పత్తిరితి క్రమఃసచోత్తరదేశ
 సంయోగాయ దూర్ధ్వదేశ సంయోగస్సాన్వితదాతాద్యతసంయోగ
 జనకీధూతముత్తైవణమిత్యుచ్యతే ఏవముత్తరత్యాపిబోధ్యం - సా
 మాన్యంలక్షయతి * నిత్యమితి *అనేకానుగతత్వమనేకనమవేతత్వం

మాన్యమ్ | ద్రవ్యగుణకమన్యత్రి | పరంసత్తా | అప
రంద్రవ్యత్వాది | నిత్యద్రవ్యవృత్తయోవ్యావర్తకావిశే
షాః | నిత్యసంబంధస్సమవాయః | అయతసిద్ధవృత్తిః |

(న్యా)త్యత్వానుపాదానేసంయోగాదావతీప్యాప్తిస్తత్తాప్యనేక సమ
వేతత్వసత్త్వాత్తద్వారణాయనిత్యత్వవిశేషణం, అనేకసమవేతత్వాను
పాదానెకాశాదావతీ వ్యాప్తిస్తద్వారణాయానేక సమవేతత్వవిశే
షం-అనేకత్వానుపాదానేజలపరమాణురూపాదావతీ వ్యాప్తిరతానే
కేతి-నిత్యద్రవ్యవృత్తయితి * నిత్యద్రవ్యమపరమాణ్వాదిమవతక
మానాః అతపీనవ్యావర్తకా ఇతరభేదానుమితి హేళవః నిత్యద్రవ్య
వృత్తిత్వరూపపక్షధర్మతా ప్రయోజ్యేతరభేదాను మాపకతాశాలినఇ
త్యథాః నిత్యద్రవ్యనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితైక మాత్యవృత్తిభేదానుమితి
జనకతావచ్ఛేదక ప్రకారతాశ్చయత్వం విశేషాణాంలక్షణమితిభావః,
పాథివపరమాణౌ జలాదిభేదానుమావక గంధేతివ్యాప్తివారణాయ
ఏకమాత్యవృత్తిత్వం భేదవిశేషణం, ఘటాదౌ తదితరభేదానుమాప
కేతద్యూపాదావతీవ్యాప్తి వారణాయనిరూపితా తం ప్రకారతావిశే
షణం, ఏతేనవ్యావర్తకాత్తస్య నిత్యద్రవ్య విశేష్యకేతరభేదాను
మితి ప్రయోజకాత్త్యథాకతమా లక్షణపరత్వేన సాఫల్యేపి నిత్యద్ర
వ్యవృత్తయితి విఫలమేవ స్వరూపాఖ్యానస్యాపి కృతత్వాదితి ప్ర
(ని)అనేకనిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వమితియావత్
నిత్యద్రవ్యవృత్తయ ఇత్యతడపరిష్టాద్విశేషాఇత్యతాధస్తాత్ కవిత్వ
స్థకే వ్యావర్తకాత్తస్య- తత్ర-వి-అచ్ఛే పూర్వకవృత్తుధాతారితరభే
దానుమితిరథాః అకప్రత్యయస్య జనకత్వమథాః తథాచేతరభేదా
నుమితి జనకాత్త్యథలిరం-విశేషాహిపరమాణుమం పరిచ్ఛేదానుమితిం
జనయంతి-అయంపరమాణురితరపరమాణుభౌభిద్యతే ఏతద్విశేషాది
తి రత్వృత్తికాః, సమవాయంలక్షయతి * నిత్యసంబంధితి * నిత

యయోమః ధ్యే ఏకమవినశ్చదవస్థమపరాశ్రితమెవావతిష్ఠతే
తావయతిసిద్ధా । యథా । అవయవావయవినా । గుణగుణినా ।
కియాకియావంతా । జాతివ్యక్తి । విశేషనిత్యద్రవ్యచేతి । అ
నాదిస్సంతఃస్పృగభావః । ఉత్పత్తైఃపూర్వంకార్యస్య । సా
దిరసంతఃప్రధ్వంసాభావః । ఉత్పత్తైఃసంతఃకార్యస్య । త్రై
కాలికసంసర్గాభావోత్పంతాభావః । యథా భూతజ్ఞు

(న్య) త్విక్రమః యయోమః ధ్యే ఇతి యన్నష్టకాలనిరూపితా భేదతా
సామాన్యం యదవచ్ఛిన్నం తదుభయోశ్చ తిరత్వమయతసిద్ధత్వ మిత్థ
థః * త్రైకాలికేతి * స్పృగభావావృత్తియోగిత్యేనతి ధ్వంసావృ
త్తియోగిత్యేన త్యన్యోన్యభావభిన్నత్వేన త్యభావత్వ మత్యంతాభావ
న్యలక్షణం, ధ్వంసస్పృగభావాన్యోన్య భావాకాశాదీనాం వారణా
య యథాకిమం విశేషితోపాదానం, వస్తుతస్తు, సంసర్గాభావ
త్వం తాదాత్మ్యభిన్న సంబంధావచ్ఛిన్న వృత్తియోగితాకాభావత్వం
ధ్వంసస్పృగభావయోశ్చ సహసంగోపావచ్ఛిన్న వృత్తియోగితాకత్వమి
తి తన్నేవ తద్వారణత్రైకాలికైతి స్వరూపభావనమవేతి బోధ్యం

(ని) త్వేనతి సంబంధత్వం సమవాయస్వలక్షణం సంయోగేతి వ్యాప్తివాచ
ణాయస్యం - అకాశాదావతివ్యాప్తివాచణాయ విశేష్యాంశః, తా
తావయతిసిద్ధాతదాహ * యయోరితి * తంతుపటయోమః ధ్యేప
టస్తంతోశ్రితివవావతిష్ఠతే, అతిస్తావయత సిద్ధావిత్యథః, తత్తా
భేద్యాస్సమవాయవృత్తియోగినః - అధారాస్సమవాయానుయోగినః
తి బోధ్యం * అనాదిరితి * ఆదిరుత్పత్తిస్తమ్భాన్యత్వమనాదిత్వం
సాంతత్వంచ వినాశవృత్తియోగిత్యే, సాదిత్వముత్పత్తివత్త్వం, అసం
తత్త్వంనాశా వృత్తియోగిత్యే త్రైకాలిక త్వేనతి సంసర్గాభావ
త్వమత్యంతాభావస్య లక్షణం, సోపిసంసర్గాభావప్రివిధి, స్పృగ
భావః ప్రధ్వంసాభావోత్పంతాభావశ్చేతి - తత్త్రైకాలిక సంస

టానాస్తీతి తాదాత్మ్యవచ్చిన్న ప్రతి యోగితాకాభా
వోన్యోన్యాభావః । యథాఘటః పటోసభవతీతి ॥ సర్వే
మామపిచ దార్ధానా ముక్తైష్వేవాంతభావాత్సప్తేన పదా

(సా) తాదాత్మ్యేతి తాదాత్మ్యవత్ప్రమాణాంతవిశేషణ, ఘటాభావవా
స్తేతి ప్రతీతివిషయఘటాదివాఙ్మయవిశేష్యం, సమసాదృశ్యాదీనామ్
తది క్తవదాభావానామనిరూపణసన్యాస తత్వేతతహా సర్వేమామితి
తచ్చిన్నత్వవిశిష్ట తద్దతహాయోధమరూపసాదృశ్యస్యాపి ఘటపటా

(సి) గాభావోన్యో తాభావవీచ, సప్రాగభావప్రధ్వంసాభావావీచి నా
నుసవత్తి, ఘాతతెఘటోనాస్తీతి ప్రతీతివిషయాభూతా యోభావస్సా
శ్యంతాభావఇత్యర్థః, అన్యోన్యాభావంబక్షయతి తాదాత్మ్యేతి
తాదాత్మ్యమవచ్ఛేదక సంబంధః, తదవచ్చిన్నప్రతియోగితాకా యో
భావస్సోన్యోన్యాభావ ఇత్యర్థః, ఘటేహిపటతాదాత్మ్యంనాస్తి, కిం
తు తాదాత్మ్య సంబంధావచ్చిన్న పటసప్తప్రతియోగితా నిరూపకా
భావ వీచవతే, సపవాన్యోన్యాభావః, యేనసంబంధేన యన్నా
స్తీత్యుచ్యతే, తన్నిష్టప్రతియోగితాయాం ససంబంధోవచ్ఛేదకః, య
థాఘాతే నయోగసంబంధేన ఘటోనాస్తీత్యుచ్యమానే సంయోగ
సంబంధావచ్చిన్న ఘటనిష్టప్రతియోగితానిరూపకాభావోస్తీత్యర్థః
తాదృశాభావీయఘటనిష్ట ప్రతియోగితాయామవచ్ఛేదకత్వాత్, ప్రకృ
తేఘటతాదాత్మ్యేన పటోనాస్తీత్యుచ్యమానే తాదాత్మ్యసంబంధా
వచ్చిన్న పటనిష్టప్రతియోగితానిరూపకాభావోస్తీత్యర్థః, తాదృశా
భావీయ ప్రతియోగితాయాంతు తాదాత్మ్యసంబంధస్యా వచ్ఛేదక
త్వాదితిలక్షణసమన్వయః, ఘటః పటోసభవతీతి ప్రతీతివిషయాభూతా
భావపవాన్యోన్యాభావఇత్యర్థః ప్రమాణప్రమేయేతి సూత్రాక్తసర్వ
వదాభావశ్చ ఇవైవ యథాయోగమంతర్భూతా ఇతి సర్వేమామిత్వ

ధాఇతిసిద్ధః ॥ కాణాదన్యాయమతయోర్బలపున్యత్పత్తిసిద్ధయే!

అన్నంభట్టైన విమూరచితస్తరంగంగ్రహః ।.....

ఇతి త్రిమదన్నంభట్టవిరచితః తర్కసంగ్రహః

— శ్రీ సమాప్తః శ్రీ —

— ❁ ❁ ❁ —

(న్యాయ)దిరూపత్వేననాతిరిక్తత్వం, ఏవమన్యేషామపూర్వహ్యం ❁ కా
ణాదేతి ❁ కాణాదస్యేదంకాణాదంకాణాదన్యాయమతే ఇతిద్వంద్వగ
భాకమభారయః, కాణాదప్రాక్తగౌతమప్రాక్తమతయోరితీయావ
త్, కాణాదన్యాయాభిన్నమతద్వయవిషయకబాలసమవేతాభిన్న
పున్యత్పత్తిసిద్ధిప్రయోజకాన్నం భట్టాభిన్నవిద్వన్నిష్ఠభూతకాలీనకృ
తివిషయాభిన్నస్తర్కసంగ్రహఃఖ్యగ్రంథఇత్యన్వయబోధః ॥.....

కృష్ణావలంబితోగాఃపుష్పగోవర్ధనస్తమభ్యర్చకః ॥

విపులాభీరసభాజనజనితబుధేంద్రస్తవాభిరచనాభిః ॥

ఇతిశీఘ్రజ్ఞితగోవర్ధనవిరచితాయాంతర్కసంగ్రహే

వ్యాఖ్యానాన్యాయబోధిన్యాఖ్యానాన్

అయథార్థానుభవాదినిరూపణమ్

— శ్రీ సమాప్తశ్చాయంగ్రంథః —

— ❁ ❁ ❁ —

(ని)నేనసూచితం, తత్ప్రకారస్విహవిస్తరభియానలిఖితః ॥ ఇతిసర్వం
సమంజసమ్ ॥

అయక్తమపిశాస్త్రజ్ఞాయదుక్తంపునరుక్తిమత్ ।

బాలబోధనిమిత్రాథం క్షమ్యతాం తదశేషతః ॥

— శ్రీ ఇతి నిరుక్తిస్సమాప్తా శ్రీ —

— ❁ ❁ ❁ —

౭౪ నీలకంఠప్రకాశసహిత తరు-నంగిహదీపికాయామ్

చ్ఛాన్దయవ్యతిరేకాభ్యాం వ్యభిచారాదితి చెన్న । కిరణావళ్యా
దా విఘ్నబాహుళ్యాత్సమాప్త్యభావః కాదంబర్యాదా గ్రంథా
దృహిరేవ మంగళంకృతమతౌనవ్యభిచారః । సనుమంగళస్యకర్తా
వ్యత్యేకిం ప్రమాణమితి చెన్న । శిష్టాచారానుమితశ్శ్రుతేరేవ ప్రమా
మనస్కత్వమితియావత్, సనుసమాప్తిం ప్రతిమంగళస్య కారణతాస్యా
చ్చైత్రదాతదాచరణం యజ్యతే । సేవనసంభవతీత్యాశంక తె*నన్వితీ*
వ్యభిచారాదితి అన్వయవ్యతిరేక వ్యభిచారజ్ఞానరూపప్రతిబంధక
సత్త్వాన్నియతాన్వయ వ్యతిరేక సహచార నిశ్చయరూపకారణా సం
భవేన నకారణత్వనిశ్చయ ఇత్యభిసంధిః * నమాప్త్యభావఇతి * అ
తౌనవ్యభిచారకృత్యనైనాన్వయః - విఘ్నాన్యూనసంఖ్యాకస్య బలవ
త్తరస్యవామంగళస్య విఘ్న నిరసనద్వారానమాప్తినాధనత్వేన తా
దృశమంగళాభావానాన్వయవ్యభిచారకృతిభావః * బహిరేవేతి *
జన్తూంతరపీవేత్యర్థః - అతఃకుతశ్చిద్గ్రంథకర్తుర్నాస్తి తేషాం నక్ష
తీః * అత్యతి * తాదృశమంగళస్య విఘ్నధ్వంసద్వారానత్వాన్న
వ్యతిరేకవ్యభిచార ఇత్యర్థః ఏవంచకారణత్వం సిద్ధతీతిభావః- ఏరే
తు, అతః ఉక్తహేతుద్వయాన్నవ్యభిచారౌనాన్వయవ్యతిరేకవ్యభిచార
ఇత్యాహుః-మణికృతస్తు, మంగళస్యవిఘ్నధ్వంసవేన ఫలంనమాప్తిస్తు
న్వసామగ్రివశాదేవైత్యాహుః- ఏతత్త్రిత్వమస్తదీయ చింతామణివ్యా
ఖ్యాయా మనుసంధేయం - మంగళస్యశృతిబోధితకర్తావ్యతాకత్వం
వ్యవస్థాపయితుం శంకతే * నన్వితీ * అనుమితశ్శ్రుతేరేవేతి * అ
త్యాయమాశయః- శృతేర్వదబోధితకర్తావ్యతాకత్వ రూపవక్ష్యమా
ణవిధేయోటిప్రవిష్టత్వేషి తదంతర్భావేణ విధేయత్వమభ్యుపగమ్య
తే తచ్చురేరనుమితేః పూర్వమసిద్ధత్వాత్ - ఏతేనవహ్నిదిసాధ్య
కానుమితి విషయతామాదాయ వహ్నిత్వాదికమనుమితమితి వ్యవహా
రాభావేన శృతావనుమితత్వ వ్యవహారకథమితిశంకానిరస్తా, శృతా

అర్హాత్ తథాహి మంగళంవెదబోధితకర్తవ్యతాకం | అరౌకికాఽ
విగీతశిష్టాచారవిషయత్వాత్ | దర్శాదివత్ | భోజనాదావ్యభిచార
వారణాయారౌకికేతి | రాత్రిశ్రాద్ధాదా వ్యభిచార వారణాయావిగీ
తేతి | శిష్టపదంస్పష్టార్థమ్ | సకుర్యాన్నిష్ఠలం కర్మమేతిజలతాడ
నాదేరపినిష్ఠత్వాత్ | తర్క్యంతేపరిపాద్యంతఇతితర్క్యః | దృవ్యా

విధేయత్వాభ్యుపగమేన తాదృశ వ్యవహారబాధకాభావాత్ - వహ్ని
త్వస్యానుమితేః పూర్వసిద్ధత్వాత్ ఏవకారోఽప్యథాకః తేనమంగ
ళం కర్తవ్యంసమాప్తిఫలకత్వాదిత్యనుమానరూప ప్రమాణాంతరీకైర్వి
హినక్షతిః - అన్యేతుస్వబోధితకర్తవ్యతా కర్తవ్యమిదేన శ్చుతేరేవ
సాధ్యతా | అగ్నిమగ్నింకస్యాత్రైవతాత్పర్యం ఏవంచ శ్చుతేరనుమిత
త్వావపత్తిరిత్యావళః * అరౌకికేతి * విధిమంతరాగ్రాదిప్రాప్త
భిన్నేత్యథః * అవిగీతేతి * ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధత్యథః * శిష్టేతి *
వేదోక్తత్వజ్ఞానైవేదవిహితకర్మకారిత్యథః - వేదోక్తాహింసాకర్త
రిబాధ్యేతివ్యాప్తివారణాయత్పతీయాంతం * ఆచారవిషయత్వాదితి *
ఆచారఃకృతిః తస్యాఃవృత్త్య నియామక విషయతా సంబంధేనహేతు
తా వివాదగ్రస్తేతి తద్విషయత్వస్యహేతుత్వానుధావనం - యథాశ్చ
మంహేతు విశేషణప్రయోజనమూహ * భోజనాదావిత్యాదినా *
సన్వతోకికాఽవిగీతాచార విషయత్వస్త్యేవ హేతుతాస్తు అశిష్టాచార
విషయే తాదృశహేతోరనంత్యేన వ్యభిచారా సంభవాదిత్యాశజ్ఞా
మిష్టాపత్త్యాపరిహరతి * శిష్టపదమితి * జలతాడనాదావశిష్టాచార
విషయే తాదృశహేతోరనంత్యేస్ఫుటమితి * సకుర్యాదితి * స్వగా
దిఫలవ్యభిచారవారణాయ ఆచారవిషయత్వేతి విధేయతాభ్యాచార
విషయత్వాధికమితి సంక్షేపః - తర్కపదస్యరూపార్థకర్తవ్యభ్యుప
వారయతుం దృవ్యాదినాధారణ తర్కత్వంనిర్వక్తి * తర్క్యంతఇతి *

౧౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

దివదార్ద్రాస్తేషాం సంగ్రహస్సంక్షేపేణస్వరూపకథనం క్రియత ఇత్య
 థాంకస్తే ప్రయోజనాయేత్యతలహా*సుఖబోధాయేతి * సుఖేనానా
 యాసేనబోధఃపదార్థజ్ఞానశస్త్రా ఇత్యథాంనమబహుమతర్కగ్రంథే
 మసత్సుకిమథామపూర్వాయం గ్రంథఃక్రియత ఇత్యతలహా * బాలా
 నామితి * తెషామవిచిత్తతత్వాద్బాలానాంబోధోనజాయత ఇత్య
 థాం | గ్రహణధారణ పఞ్చరూపిః నతు ప్రసంగం కింకృత్వాక్రియ
 త ఇత్యతలహా * నిధాయేతి * విశ్వేశంజగన్నియంతారంహృది నిధా
 యంత రాంస్థాపయిత్వాసదాత్మధ్యానపర్యోధూత్వేత్యథాం | గురూ
 తాంవిద్యాగురూతాం | వందనంనమస్కారం | విధాయకృత్వేత్య
 థాం | పదార్థాన్నిభజతే * ద్రవ్యేతి * పదస్యాథాం పదార్థా
 ఉపాదానరూప సంగ్రహస్యానంభవాదాహా * సంక్షేపేణైతి* స్వ
 రూపకథనం - స్వరూపజ్ఞానానుకూలశబ్దః - ఏతావతాద్రవ్యాదిపదా
 ర్థానిషయాః, పదార్థతత్త్వావధారణం ప్రయోజనం, సంబంధశ్చ ప్ర
 తిపాద్యనృతిపాదకభావః, పదార్థతత్త్వావధారణ కామోధికారీత్యను
 బంధ పశుష్టయం ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యంగంనూచితం - పశ్యేతత్పురుష
 భీషువారణాయాహా * సుఖేనేతి * సుఖబోధరూపప్రయోజనస్యా
 వగమేపితస్యాన్యత స్పృగ్ధత్వేనే తద్గ్రంథకరణ ప్రయోజనాకాంతాన
 జామ్యతీత్యాశయోనానతారయేతి * నన్వీతి * తెషాంభాష్యాదిగ్రం
 థానాం, మూలఃపదప్రసదార్థాంతి * ద్రవ్యత్వాదిరూపాయోసప్రా
 పాధయో ప్రదస్యతమవంతః పదార్థాంత్యథాం-తతీసప్రత్వమపేక్షా
 బుద్ధివిశేష విషయత్వం ఏవమగ్నిమగ్రంధస్యాపివర్తనసానమవసేయం
 నను సామాన్యధర్మజ్ఞానస్య విశేషజ్ఞానాంప్రతిపేక్షాత్వా త్సామా
 న్యలక్షణ కథనానంతరమేవ విభాగాయక్తఃసూలేకథమాదావిభాగ
 ఇతినూనశతాంపరిహరతిదీపికాయామ్*పదస్యేతి * పదస్యాథోభిధే
 యైతివృత్త్యంత్యపద సంబంధ్యభిధావిషయత్వస్య లాభేపి పదసంబం

తి ప్రత్యక్షత్వాభిధేయత్వంపదార్థసామాన్యలక్షణంలభ్యతే | ననువి
భాగాదేవ సప్తస్థిద్ధే సప్రగ్రహణంవ్యథామితిచేన్న | అధికనం
ఖ్యాన్యవచ్చెదాథాకత్వాత్ | నన్వతిరిక్తః పదార్థః ప్రమితోవా
నవా | నాద్యః ప్రమితస్య నిషేధాయోగాత్ | నద్వితీయః | ప్రతి
యోగిప్రమితింవిసానిషేధానుసవత్తైరితిచేన్న | పదార్థత్వంద్రివ్యా
దినప్రాప్తమత్వ వ్యాప్యమితి వ్యవచ్చెదాథాకత్వాత్ | ననుస
ప్రాప్తమత్వంసప్తభిన్నభిన్నత్వమితి వక్తవ్యం సప్తభిన్నస్యాప్రసి
ద్ధాకథం సప్రాప్తమత్వద్రివ్యాప్తిశ్చయ్యితిచేన్న | ద్రివ్యాది సప్రా
ప్తమత్వంసామద్రివ్యాదిభేద సప్రకాధావవత్త్వమోదానవిరహాత్
ధిత్వాంతస్యావ్యావతేకత్వాదాహః * అభిధేయత్వమితి * లక్షణం
లభ్యత ఇతిశేషః తథాచనన్యూనలేతిభావః * విభాగాదేవేతి * పదా
ర్థత్వాహంతంపదం పురస్కారేణధర్మప్రతిపాదనాదేవత్యథాః-
* అధికనంఖ్యాన్యవచ్చెదాథాకత్వాదితి * తాదృశసంఖ్యానిషేధ
సిద్ధిఫలకత్వాదిత్యధాః - ఉద్దేశ్యవిధేయధావత్త ఉద్దేశ్యతావచ్చెదకే
విధేయవ్యాప్యత్వధానమాత్సరీక మిత్యాశయేనాహః * పదార్థా
త్వమితి * వ్యవచ్చెదాథాకత్వాదితి * ఏతద్రూపాయోవ్యవచ్చే
దానిణయస్తదథాకత్వాదిత్యధాః * సప్తభిన్నభిన్నత్వమితి * ద్రి
వ్యాదయోయేనప్రపదార్థాస్తద్భేదకూట విశిష్టభిన్నత్వం వక్తవ్య
మిత్యధాః * ద్రివ్యాదిభేదసప్రకాధావవత్త్వమితి * ద్రివ్యాదిభే
దానాం ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధానం సప్రానాం కుల్యాప్యసత్తైస్ తాదృ
శభేద సప్తకత్వావచ్ఛిన్నా భావస్యచర్చితసత్త్వాన్నదోషఇతిభావః-
వస్తుతస్తు-పదార్థత్వం ద్రివ్యాదిసప్రాప్తమత్వ వ్యాప్యమిత్యన్య
పదార్థత్వం ద్రివ్యాత్వాది సప్రాప్తాప్రత్యక్షమత్వ వ్యాప్యమిత్య
ర్థః తేనబహుమపుస్తకేమసప్రాప్తమత్వాప్రసిద్ధిశంకాశత్సమాధానప
రస్యననుసప్రాప్తమత్వమిత్వాదిగ్రంథస్యాసత్తైస్సినక్షతిరితి ధ్యేయం

2౮ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

ఏవమగ్రేపిదృష్ట్యం । దృష్ట్యంవిభజతే * తత్రైతి * తత్రదృవ్యాదిమ
ధ్యే । దృవ్యాణీనవైవత్సన్వయః । కానితానీత్యతతహా * వృధివీతి*
సను తమసోదశమదృవ్యస్య విద్యమానత్వాత్కథంనవదృవ్యాణీతి । త
థాహి । నీలంతమశ్చలతీత్యదాధితప్రతీతిబలాన్నిలరూపాధార తయా
క్రియాధారతయాద తమసోదృవ్యత్వం తావత్సిద్ధం । తత్రతమసోనాకా
శాదిపంచకెంతభావః । రూపవత్త్వాత్ । అతఏవనవాయాః స్పృశాభా
వాత్సదాగతిమత్త్వాభావాచ్చ । నాపి తేజసి । భాస్వరరూపాభావాదుష్ట
స్పృశాభావాచ్చ । నాపిజలె శీతస్పృశాభావాన్నిలరూపవత్త్వాచ్చ ।
నాపిప్రధివ్యాం । శంభాభావాత్సప్తకరహితత్వాచ్చ ।

* ఏవమగ్రేపీతి* ఏవంరీత్యాదృవ్యాణీత్వాదానపీత్యథః దృవ్యమితిజా
త్యేకవచనం-మీమాంసకమతం దూషయితు ముపన్యస్యతి * సన్ని
త్యాదినా * ప్రతీతిబలాత్ప్రాశ్నక్షికప్రతీతిబలాత్ - తన్యదృవ్యత్వేను
మానంప్రమాణయీతి * నీలరూపాధారతయేతి * సమవాయేన నీల
రూపవత్తయేత్యథః- తేన కాలికాది సంబంధేనతస్మాతి ప్రసక్తశ్చై
పి నక్షతిః - ఏవమగ్రేపి బొధ్యం-తత్రదృవ్యత్వే సిద్ధేనత్యతిరిక్తత్వం
వ్యవస్థాపయితుం క్లృప్తదృవ్యేష్వంతభావం నిరాదృష్టై * తమనఇ
త్యాదినా, అతఏవ*రూపవత్త్వాదేవ * నవాయావీతి * అంతభావఇ
త్యనుషజ్యతే- సంబంధభేదాభిప్రాయేణాహా * స్పర్శాభావాదితి *
ఇదంధ్వంస ప్రాగభావాధికరణైత్యంతాభావో నాంగీక్రియత ఇతి
ప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ, అన్యథా సమవాయావచ్ఛిన్న స్పర్శసా
మాన్యాభావస్య ద్వైశికవిశేషణతయోత్పత్తికాలావచ్ఛేదేనవాయావపి
సత్త్వాదవ్యభిచరితత్వాపత్తైః - వస్తుతస్తు - నిరవచ్ఛిన్నద్వైశికవిశేషణ
తయాతస్య హేతుత్వమితిధ్యేయం - విషమహేతుమభిధాయసమ
వ్యాప్తంతమాహా * సదాగతితి * సదాగతిర్విజాతీయక్రియా, ఉపనం

తస్మాత్తమోదశమద్రవ్యమితిచేన్నతమసస్తేజోభావరూపత్వాత్ తథా హి । తమోసరూపిద్రవ్యం । అలోకాసహకృతచక్షుర్గ్రాహ్యత్వాత్ । అలోకాభావవత్ । రూపిద్రవ్యచాక్షుష ప్రమామూలూకస్యకారణత్వాత్ । తస్మాత్ప్రేక్షకాశక లెజస్సామాన్యాభావస్తమః । తత్ర నీలంతమశ్చలతీవ్రత్యయోభిమః । అతోనవద్రవ్యాణీతిసిద్ధమ్ । ద్రవ్యత్వజాతిమత్త్వం గుణవత్త్వంవా ద్రవ్యసామాన్యలక్షణం ।

హరతి * తస్మాదితి * క్షప్తద్రవ్యేష్యసంతభావాదిత్యధః * తేజో భావరూపత్వాదితి * ప్రేక్షకాశక లెజోభావ రూపత్వాంగీకారాదిత్యధః, అతస్తమోవత్సపి దేశేలేజః పరమాణ్వాది సత్త్వసలేజస్సామాన్యాభావాభావేపి నక్షతిః, త్యేజుకాదివారణాయ ప్రేక్షకీతి దిక్, ఘటాదౌన్యభిచారవారణాయాలోకాసహకృతేతి, చక్షుర్గ్రాహ్యత్వంచక్షుజన్యలౌకిక ప్రత్యక్షవిషయత్వం, తేనతమశ్చాక్షుషే తమోవాఘటఇతిఘటాదీనాముపనయమర్వాదయాభానేపి నక్షతిః విశేషాభావందృష్టాంతయతి* అలోకాభావవదితి అలోకంవిసారూప వత్త్వేన తమోవిషయక చాక్షుషభ్రమోదయాదాహ * ప్రమామూ మితి * కారణత్వాదితి * అన్యథాంధకారస్థ ఘటాదేశ్చాక్షుషత్వా వత్తేరితిదిక్ - నను తమసోఽభావరూపత్వేతమసి రూపవత్ప్రతీతిః కమన్తావ్రతీతిశ్చ కథమభావేరూపకమణోరభావాదిత్యతలహ* తత్రేతి* తమసోతిర క్తత్వేనంతావయవ తత్ప్రాగభావాది కల్పనాగార వమతలవశ్యక లెజోభావరూపత్వం సిద్ధ్యతీత్యపిబోధ్యం- ముక్తిసాధనీ భూతపదార్థతత్త్వజ్ఞానం లక్షణంవినానోపపద్యత ఇత్యతలహ* ద్రవ్యత్వేతి* సంయోగజనకతావచ్ఛేదకతయాద్రవ్యత్వజాతిసిద్ధిరితిభావః నను లక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకయోరభేదత్వతలహ* గుణవత్త్వమితి * * ద్రవ్యసామాన్యలక్షణమితి * ఏవంచసామాన్యధర్మకథనెనసన్యా నలేతిభావః-రూపణత్రయిరహితధర్మ స్త్వేనలక్షణత్వస్య వక్ష్యమాణ

౧౦ నీలకంఠవృకాశసహిత తర్కసంగ్రహాదీపికాయామ్

లక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వమవ్యాప్తిః | యథాగోళ్యం గిత్వం | అలక్ష్యైకక్షణ
స్వవత్తానమతివ్యాప్తిః | యథాగోళ్యం గిత్వం | లక్ష్యమాత్మావృత్తి
త్వమనంభవః | యథాగోళ్యే శఫవత్త్వమ్ | ఏతద్దూషణత్రయరహి
తథమోలక్షణం | యథాగోళ్యస్సాద్విమత్త్వం | సవీవాసాధారణధర్మ
ఇశ్యచ్యతే | లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమనియతత్వ మసాధారణత్వం |

తయా తజ్ఞానం విశేషణీభూత దూషణత్రయ రహితత్వజ్ఞానం వినాన
సంభవతి దూషణత్రయ రహితత్వజ్ఞానంతం విశిష్టదూషణత్రయజ్ఞా
నాధీనం అభావబుద్ధిం పరిపృతియోగితావచ్ఛేదక విశిష్టపరిపృతియోగి
జ్ఞానస్వతంత్రత్వాదిత్యాశయేన దూషణత్రయందర్శయతి * లక్ష్యైక
దేశావృత్తిత్వమితి * లక్షణతావచ్ఛేదకత్వాభిమత సంబంధేన కించిల్ల
త్వావృత్తిత్వమిత్యర్థః * లక్ష్యమాత్రేతి * మాత్రపదంకృత్యాన్నిధా
కం సంబంధవిశేషావచ్ఛేదక లక్ష్యవృత్తిత్వ సామాన్యభావస్సార్కం-
* ఏకశఫవత్త్వమితి * ఫచాత్మావృత్తిత్వరూపాతివ్యాప్తైరపిన
త్వాత్సంకరభివచ్యం, దుష్టసంకరేషి దోషానంకరభివచ్యాయాత్-
* ఏతద్దూషణత్రయరహితత్వమితి * ఉక్తదూషణభావత్రయవిశిష్టత్వార్థః
నన్వసాధారణ ధర్మోలక్షణమితి సిద్ధాంతాంతర్జాతరణాంతర్గతదూ
షణత్రయరహితా ధర్మోలక్షణమిత్వేతదహ * సవీవేతి * ఉచ్యత
ఇతి * అభియక్తే రితి శైషః, నను సాధారణస్వలక్ష్యైకలక్ష్యవృత్తితయాత
దభావరూపా సాధారణస్వావ్యాప్త్యాదిదోషగ్రస్త ధర్మేషినత్వా
త్కథం దోషత్రయరహితవీవాసాధారణ ఇత్యాశంకాం పరిజహీమః
సాధారణత్వమన్యదృశం నిర్వక్తి * లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమనియతత్వమి
తి * లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యాపకత్వేనతి లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యాపక
త్వమిత్యర్థః, ఆవ్యాప్త్యసంభవగ్రస్తయోర్వా రణాయో సత్యంతం-అ
తివ్యాప్తస్య వారణాయవిశేష్యం - ధర్మపదం లక్షణతాధురం సంబం
ధేన వ్యాపకత్వాదితాత్పర్యగ్రాహకమితి భావః; అతేదంబోధ్యం, ఏత

వ్యావర్తకస్తేన లక్షణత్వేవ్యావృత్తావభిధేయత్వాదాచాతివ్యాప్తిర
తస్తద్వారణాయ తద్భిన్నత్వం ధర్మవిశేషణం దేయమ్ ।

ద్వోషాలసాధారణత్వస్య విఘటకాః అతివ్యాప్తౌవ్యావృత్తస్యేతర
యోశ్చవ్యావృత్తస్యచ ధంగాల్ - ఏతేషాం దూషకతా బీజం లక్షణనేత
రభేదసాధనైతి వ్యాప్తౌవ్యభిచారః ఇతరయోశ్చ భాగాసిద్ధిస్వరూపాసి
ద్ధిఇతి-లక్ష్యతావచ్ఛేదక సమనియతత్వస్య లక్షణలక్షణత్వే లక్షణస్య
వ్యావృత్తిరేవప్రయోజనమితి మతే వ్యావర్తకస్తేన లక్షణలక్షణలక్ష్య
తయా వ్యావృత్త్యాదావతి వ్యాప్తిరిత్యాశఙ్కా తన్నతానుసారేణ ని
రాకరోతి * వ్యావర్తకస్తేవేతి * ఇతరభేదానుమితిజనకస్తేవే
త్యర్థః- ఇతరభేదవిధేయకానుమితి జనకతావచ్ఛేదక విషయతావిశే
షాశ్చ స్యేతియావత్, ఏతేన వ్యావహారికవ్యవచ్ఛేదః, లక్షణత్వే, గవా
దిలక్షణత్వే-ఉక్తలక్షణలక్షణ లక్ష్యత్వే ఇతియావత్, లక్ష్యత్వే ఇతిపారే
త్యయమేవాధోక్షికబోధ్యః * వ్యావృత్తావతి * గవాదీతరభేదేగో
త్వాదిరూపలక్ష్యతావచ్ఛేదక సమనియతత్వస్య ఆభిదేయత్వప్రమేయ
త్వాదా పదార్థత్వ సమనియతత్వస్య సత్తేనాతివ్యాప్తి వారణా
యవ్యావృత్తిభిన్నత్వ మభిధేయత్వాదభిన్నత్వంచ లక్షణనివేశనీయ
మిత్యర్థః-యద్యపి వ్యావృత్తైరపి వ్యావహారికత్వస్య వ్యక్తమాణత
యా తేనైవరూపేణ వ్యావహారికత్వేన సంగ్రహసంభవాత్పురగభి
ధాన మనుచితం తథాపి షాతుసాధ్యయోక్తేషామేతే మత్తానిశ్చయ
కాలే సాధ్యసంశయ రూపపక్షతాయాతసత్తేనానుమితిరితి ప్రాచీన
మతే ఇతరభేదస్య వ్యావర్తకత్వాభావేన తత్కాతివ్యాప్తిః, సిషాధ
యిషావిరహ విశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతేతి సిద్ధాంతమతేతు వ్యావృత్తైర
పివ్యావర్తకత్వేన లక్ష్యతయాతత్ర లక్షణసంగమనస్యేష్టత్వేన నాతి
వ్యాప్తిరిత్యావేదయితం పృథక్పృథక్మితిధ్యేయం- నను కిమిదం నా
మలక్షణలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకం వ్యావర్తకత్వం- నతావత్సామాన్య

౯౨ సీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

వ్యవహారస్యాపి లక్షణప్రయోజనత్వేతన్న దేయం

తాభేదానుమాపకత్వం వ్యావృత్త్యభిధేయత్వాదేరపి యత్క్రించదు
భయత్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదానుమాపకతయా తత్ప్రాతివ్యా
ప్తికథనాసంగతేఃస ర్వేషామపివ్యతి రేకేధమాణాంయత్క్రించదావ్య
వతఃకతయాఽసాధారణ్యోది ఘటకవ్యాపకత్వాది వైయధ్యాపాతా
చ్చ- సాపివిశిష్టత తద్ధర్మావచ్చిన్నే తరభేదానుమాపకత్వం- తథా
సతి గోత్వావచ్చిన్నేతర భేదానుమాపకస్య సాస్మాదివత్త్వస్య
గోత్వసమనియతత్వం లక్షణమిత్యేవంరీత్యావిశిష్టత తల్లక్షణస్యవక్త
వ్యతయాగోత్వాదిరూప లక్ష్యతావచ్చేదక సమనియతత్వస్యగోత్వా
వచ్చిన్నేతరభేదాది రూపవ్యావృత్తావతివ్యాప్తి స్సంభవవ్యభిధేయ
త్వాదావతివ్యాప్త్యలగ్నకతాపత్రేగోత్వాదినమనియతత్వస్యతత్ప్రా
సత్వాదితిచేత్ - మైః-యతఃసాస్మాదివత్త్వంపక్షీకృత్యగోత్వావచ్చి
న్నేతరభేదానుమాపకత్వేసాధ్యే విశేషవ్యాప్తావస్యయ దృష్టాంతాలా
భనయద్యద్ధర్మ సమనియతంత తదవచ్చిన్నవ్యావతఃక మితీరీత్యాసా
మాన్యముఖన వ్యాప్తిరభ్యుపగంతవ్యతయాతత్రసిద్ధసాధనాప్రసిద్ధిభావ
మవ్యావతఃకయోవ్యావృత్త్యభిధేయత్వయో స్త తద్ధర్మ సమనే
యత్యరూపప్రకృతహేతో స్తత్తుల్యస్యవాహేతోస్సత్త్వేన ప్రకృతసా
ధ్యస్య తత్తుల్యస్యవాసాధ్యసాసత్త్వేన వ్యభిచారస్యాదతస్తద్ధోష
వారణాయత తద్ధర్మావచ్చిన్నే తదభేదరూపవ్యావృత్తిభిన్నత్వ మ
భిధేయ త్వాదిభిన్నత్వంచ తాదృశలక్షణే నివేశనీయమిత్యభిప్రాయ
కొయంగ్రంథ ఇతి సమూర్వోక్తదోషావసరః - ఆధికవిచార స్తవస్య
త్రానుసంధేయః- ననులక్షణస్య వ్యవహారోఽపిప్రయోజనం తేనరూపే
ణవ్యవహారఃవ్యజ్ఞానం విశాతయూగిపావచ్చిన్నబోధకశబ్దరూప వ్యవ
హారానంభవాత్, ఏవంచవ్యావహారికలక్షణస్యాపి లక్ష్యత్వాత్తద్భిన్న
త్వం నదేయమిత్యాహ * వ్యవహారస్యాపీతి * నను వ్యావృత్తావతి

వ్యావృత్తైరపివ్యవహారిసాధనత్వాత్ । నను గుణవత్త్వం సదృశ్యలక్షణ
మాద్యక్షణావచ్ఛిన్నమృతే ఉత్పన్నవిసష్టమృతచా వ్యాప్తిరితి చెన్న
గుణసమాసాధికరణసత్తాభిన్న జాతిమత్త్వస్యవివక్షితత్వాత్ । సన్న్వే
వమప్యేకం యావంసాత్ప్రథగితివ్యవహారాయావాదావతివ్యాప్తిరి
తిచేన్న । ఏకాథానమవాయాదేవ తాదృశవ్యవహారోపపత్త్యా గుణైగు
ణానంగీకారాత్ । గుణాన్విభజితే * యాపేతి * దృవ్యకర్మభిన్న
త్వేనతి సామాన్యవాక్ గుణాగుణత్వజాతిమానాః । నను లక్షుత్వకర
వ్యాప్తివారణాయతద్భిన్నత్వమావశ్యకం వ్యావృత్త్యావహారికత్వా
భావాదితి భీమంవారయతి * వ్యావృత్తైరపితి * అపినాభిధేయత్వా
ది పరిగ్రహః దృష్టాంతలాభాయ- ననావిద్యక్షణావచ్ఛిన్నదృవ్యేగుణవ
త్త్వస్యాసత్త్వేపి కాలాంతరావచ్ఛిన్నై తిత్రి తత్ప్రత్వమక్షతంపవంచ
గుణాశ్రయత్వలక్షణం సాధ్యిశ్యతలహ * ఉత్పన్నవిసష్టేతి * యా
దృశ్యవ్యావృత్తీకసంయోగజనకక్రియోత్పత్తిత్వసీమక్షణేనయవాం
తరే తాదృశసంయోగసాశికాక్రియా జాతాతాదృశదృవ్యఇత్వభేదః-న
వీనాః పునరపివాయకారణస్య కార్యసహభావేనకారణతామవలం
బ్యోత్పన్నవిసష్టం నాంగీకర్యంతి-గుణాదావతివ్యాప్తివాఙ్మయ గు
ణసమాసాధికరణైతిజాతివిశేషణం- సత్తాచాదాయాతివ్యాప్తివారణా
యసత్తాభిన్నైతి - దృవ్యగుణాన్వితరత్న మాదాయాతివ్యాప్తివారణా
యజాతీతి సమవాయేన తాదృశకర్మవత్త్వ తాత్పర్యగ్రాహక- అ
తఃకాలికాది సంబంధేన తదవత్త్వ మదాయ నాతివ్యాప్తిరితిభావః
* ఏవమపీతి * ఉక్తవివక్షయాఽవ్యాప్తివారణేపి * ఏకాథాన
మవాయాదేవతి * ఏక స్థిన్నభేద సమవాయేనవత్త్వాదేవవృథా-
* గుణానంగీకారాదితి * తథాచక్కష్టేనసమవాయ ఘటితసామానా
ధికరణ్యేనైవ గుణేగుణవత్త్వా వ్యవహారోపపత్త్యాతత్కాక్ష్య ప్రగుణవత్త్వక
ల్పనం నసంభవతి గౌరవాదితిభావః * సామాన్యవాసతి * సమవా

౪౪ సీలవంశవ్రతాశసహిత తరు-సంగ్రహదీపికాయామ్

త్వమృదుత్వాదీనాంవిద్యమానత్వాత్క్రథంచతుర్వింశతిగుణౌ ఇతిచెన్న
 లఘుత్వస్యగురుత్వాభావదూషతాన్వృదుత్వకరితత్వయో రవయవసం
 యోన సామాన్యవత్త్వం బోధ్యం - తేన కాలికాదసంబంధేన తద్వతి
 ధ్వంసేనాతివ్యాప్తిః-గుణక్షతిలక్ష్యనిర్దేశః, లాఘవాదాహః*గుణత్వ
 జాతిమాన్వేతి* యద్యపిలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకయోరభేదఃతథాపిలక్ష
 ణానేతరభేదేనాధ్యేపాతౌ సాధ్యసామానాధి కరణ్య నిశ్చయేపి హే
 తుధమితావచ్ఛేదకక సాధ్యనిశ్చయస్యానియతత్వాభిప్రాయేణాదంల
 క్షణమితి సంక్షేపః- ఏవమగ్రేపిబోధ్యం - గుణత్వజాతిసిద్ధిస్తుగుణవద
 శక్యతావచ్ఛేదకతయేతి గుణదీధితౌ భట్టాచార్యః, నచైవం విభువ
 దశక్యతావచ్ఛేదకతయా విభుత్వజాతిస్సిద్ధేదితివాచ్యమ్, భూతత్వసం
 కరస్యబాధకస్యసత్త్వేనతస్యజాతిత్వాసంభవాత్ - జాతిత్వేనాభిమత
 సంకరస్తేషజాతిత్విబాధకత్వాత్, తథాచాక్రంద్యవ్యకిరణావళ్యాము
 దయనాచార్యైః “వ్యక్తైరభేదస్తుల్యత్వం సంకరోథానవస్థితిః । రూప
 హనిరసంబంధోజాతిబాధకసంకరహ ” ఇతి, వ్యక్తైరభేదస్సాన్విత్యయ
 వ్యక్తైరైక్యమాకాశత్వాదెజాతిత్వేబాధకం, వ్యక్తైస్తుల్యత్వమన్యూ
 నాసతిరిక్తవ్యక్తికత్వం ఘటత్వకలశత్వాద్యోభిప్రాయజాతిత్వైః, సంకరః
 పరస్పరాత్మంతాభావ సమానాధికరణయోధామయోరైకత్వసమా
 వెశః భూతత్వమూతత్వాదెజాతిత్వైః, అనవస్థితిరనవస్థాజాతేజా
 తిమత్వైః, రూపహానిస్సన్వితౌవ్యావతకత్వాత్తకరూపహానిర్విశేషస్య
 జాతిమత్వైః, అసంబంధో సమవేతత్వమభావాదెజాతిమత్త్వ ఇతి
 సంక్షేపః, లఘుత్వాదీనాంప్రామాణికత్వేపి క్లప్తైష్యంతర్భావోన్యా
 య్యఇతిసమాధత్తై*లఘుత్వస్యేతి* సంయోగాసమవాయికారణేసం
 యోగేతివ్యాప్తివారణాయసంయోగభిన్నత్వేనతీతి, సంయోగసమ
 వాయికారణద్రవ్యేతివ్యాప్తివారణాయాసమవాయాతి, భీమణాదీ
 నామిత్యాదినారేచ నన్యదనోధ్వజ్వలనతిర్దగ్ధమనానం సంగ్ర

యోగ విశేషత్వాల్ * కర్మవిభజితే * ఉత్తైషణతి * సంయోగభిన్న
 త్వేసతి సంయోగాసమవాయికారణంకర్మ, కర్మత్వజాతిమద్వా ।
 భృమనాదీనామపి గమనేంతభావాన్నపంచత్వవిరోధః । సామాన్య
 న్యం విభజితే * పరమితి * నిత్యత్వేసత్వనేకసమవేతత్వం సామాన్య
 లక్షణమ్ । పరమధికదేశవృత్తి । అవసాన్యూనదేశవృత్తి । సామాన్య
 దిచతుష్టయజాతిర్నాస్తి । విశేషంవిభజితే * నిత్యేతి * పృథివ్యాది
 చతుష్టయపరమాణవః అకాశాదిపంచకంచ నిత్యద్రవ్యాణి । సమవా
 యస్య భేదోనాస్తీత్యాహ * సమవాయస్తితి * అభావంవిభజితే ॥
 * ప్రాగభావేతి * తత్రోద్దేశకమానుసారాత్ప్రథమంపృథివ్యాది
 ణమాహ * తత్రేతి * నామ్నాపదార్థసంకీర్తనముద్దేశః । ఉద్దేశ్య
 మేవ సర్వత్రేచ్ఛేవ నియామికా । నను సురభ్యసురభ్యవయవారభే
 హః, * గమనేంతభావాదితి * నచోత్తైషణాదీనామపి గమనేంత
 భావోస్తితిశంక్యం, సవతంత్రేచ్ఛస్యనియోగవద్యనుయోగాసహా
 స్యమునెస్సమృతత్వాదితిభావః * పరమిత్వాది * సామాన్యలక్షణం
 తుమూలకృతైవ వక్ష్యత్యతి నన్యూనతేతిధ్యేయం, సత్తాయాః, ద్రవ్య
 త్వపేక్షయాధిక దేశవృత్తిత్వేన పరత్వమేవఘటత్వాదీనాం న్యూన
 దేశవృత్తిత్వేనావరత్వమేనద్రవ్యత్వాదీనాం సత్తాతావరత్వం ఘట
 త్వాదితః పరత్వమితి వివేకః * సమవాయస్యబేదోనాస్తీతి * నచస
 మవాయస్యాభేదే స్పృశసమవాయవతివాయా రూపవత్తాప్రతీతి
 స్యాదితిశంక్యం రూపసమవాయునత్వేపి రూపాభావేన తథాప్రతీతే
 రభావాదితికి, పృథివీలక్షణస్య ప్రాగభవ్యేబీజమూహా * తత్రేతి *
 పృథివ్యాదిమధ్యగతిభేదః, గుఢసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా
 పృథివీత్వజాతిసిద్ధిరితిబోధ్యమ్ * నామ్నైతి * తృతీయార్థోఽభేదస్సం
 కీర్తనై శ్రితిపాదకశబ్దేన్వేతి, తథాచ వస్తుప్రతిపాదక నామమాత్ర
 ముద్దేశ్యతిలక్షణంసర్వవస్యతి, అత్యఘటఇతివదేతివ్యాప్తివారణాయ

౮౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

ద్రవ్యవరస్పరవిరోధేన గంధానుత్పాదాదవ్యాప్తిః । నచతస్మాదగంధవ్య-
 తీత్యనుపపత్తిరితివాచ్యం । అవయవగంధస్యైవ తత్ప్రతితిసంభవేనచ
 త్రగంధానంగీకారాత్, కైచోత్పన్నవిసమ్యక్కుటాదావవ్యాప్తిరితిచేన్న
 గంధసమానాధికరణద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్ । నను
 జలాదావపి గంధసృతితేరతివ్యాప్తిరితిచెన్న । అన్వయవృత్తిరేకాభ్యాం
 వృద్ధిపీగంధస్యైవ తత్ప్రభానాంగీకారాత్ । ననుకాలస్య సర్వాధార
 తయా సర్వేషాంక్షణానాం కాలైరతివ్యాప్తిరితిచెన్న । సర్వాధార
 తాప్రయోజకభిన్న సంబంధేనలక్షణసత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్ । వృద్ధి
 పీంవిభజతే * సాద్వివిధేతి * నిత్యత్వంధ్వంసాప్రతియోగిత్వం అని
 వస్తుపదం లక్షణీయవస్తువరం, లక్షణీయస్య వృద్ధివ్యాదేస్సామాన్యతఃప్ర-
 తిపాదకప్రమేయపదేరతివ్యాప్తివారణాయ నామపదంలక్ష్యతావచ్ఛే-
 దకావచ్ఛిన్నవరం-లక్షణవాక్యేనామసత్త్వాదతి వ్యాప్తివారణాయమా-
 త్రీపదమితిధ్యయం, ఆరంభే, జన్యైః * వరస్పరవిరోధేనతి * సురభిగం-
 ధం ప్రత్యసురభిగంధస్యాసురభిగంధం ప్రతిసురభిగంధస్య ప్రతిబంధ-
 కత్వేనేత్యర్థః - * ప్రతిత్యనుపపత్తిరితి * అతశ్చిత్రగంధవీవాప్రతి
 బధ్యస్త్వీకార్యఇతిభావః * అవయవగంధస్యైతి * సావ్యశ్యాయసమవే-
 తత్వసంబంధేనేత్యర్థః తుష్యతుదుజ్జనఇతి న్యాయాంగీకృత్యా-
 మా * కింఛేతి * జలత్వాదికమాదాయాతి వ్యాప్తివారణాయగంధ-
 సమానాధికరణేతి - సత్త్వావారణాయ ద్రవ్యత్వాపరేతి ద్రవ్యత్వ-
 న్యూనవ్యత్యర్థఃకం - తేనద్రవ్యత్వవృద్ధాసః * గంధప్రతిలేరితి *
 సురభిజలమిత్యాదిప్రతిలేరిత్యర్థః * వృద్ధిపీగంధస్యైవేతి * సావ్యశ్య-
 యసంయుక్తసంబంధేనేత్యర్థః - తత్ప్ర-జలాదాయధామృతగృహీతక-
 తే * సన్నితి * అనుగతరూపేణలక్షణతాఘటక సంబంధాన్ని వేశ్య-
 కాలాదావతివ్యాప్తివారయతి * సర్వాధారేతి * వస్తుతస్తు సమ-
 వాయాదీనాం సమవాయత్వాదివైవసంగళయాతేనైన రూపేణత

త్యేతస్త్వంధ్వంసపృతియోగిత్యం । ప్రకారాంతరేణవిభజితే *పునరితి*
 అత్తనాభోగాయతనం శరీరంయదవచ్చిన్నాత్తని భోగోజాయతే త
 ద్భోగాయతనం । సుఖదుఃఖనాత్కారోభోగః । శబ్దేతరోద్భూ
 తవిశేషగుణా నాశ్రయత్వేనతి జ్ఞానకారణమనన్యాయోగాశ్రయత్వ
 త్తత్సంబంధస్యతత్తల్లక్షణఘటకత్వంబోధ్యం- నిత్యవృధిపీర్వాదిరూప
 లక్షణగతం నిత్యత్వాదికందశయతి *నిత్యత్వమితి* ప్రకారాంతరే
 ణతి *వృధివీమిత్యనుషజ్యతే- అతఃనిత్యవృధివ్యావృత్తిరేంద్రియభిన్న
 త్వరూపవిషయలక్షణాకారతత్వేన విషయాంతరకతత్వమితివృధివ్యా
 వృత్తివిధిత్వంఅతఏవమూలేపునస్త్రివిధేష్యక్తిస్సంగచ్ఛత ఇతిధ్యేయం-
 కేదిత్వనిత్యవృధివ్యావృత్తివత్త్రైవిధ్యందర్శయంతి, ఉద్దేశకమానుసారేణ
 ప్రథమం శరీరలక్షణమాహ * అత్తన ఇతి * ఆయితనమవచ్ఛేదకం, త
 థాచమిళితంయదృశంలక్షణం సంపన్నంతాదృశమాహ * యదవచ్చి
 న్నైతి * సుఖదుఃఖనాత్కారావచ్ఛేదక మితియావత్, అకాంత్యా
 వయవిత్వేనతీతి విశేషణందేయం- తేనపాదాదీనామవచ్ఛేదకత్వే
 పి తతీనాతివ్యాప్తిః-శరీరత్వంనజాతిః పృథివీత్వాదినా సంకరాత్ త
 థేంద్రియత్వంనజాతిరిత్యాశయేనాహ*శబ్దేతరోద్భూతైతి * ఆత్మాదా
 వతివ్యాప్తివారణాయసత్యంతం- శ్రోత్రైవ్యాప్తివారణాయ శబ్దేతరేతి
 చక్షురాదౌ విశేషగుణస్యానుద్భూతరూపాదేస్సత్వేనావ్యాప్తివార
 ణాయోద్భూతైతి - ఉద్భూతత్వం నజాతిశ్శుక్లత్వాదినా సాంకర్యాత్
 నచశుక్లత్వాదివ్యాప్యంనాస్తేవోద్భూతత్వమితివాచ్యం, చాక్షుషా
 దాపుష్పాతయావత్వాదినాకారణత్వానుపపత్తైః,కింతుశుక్లత్వాదివ్యా
 ప్యమనుద్భూతత్వంనానాతదభావకూటవత్త్వముద్భూతత్వంతచ్ఛసం
 యోగాదావపి,తథాచశబ్దేతరోద్భూతగుణంసంయోగమాదాయాసం
 భవ వారణాయవిశేషైతి, కాలాదావతివ్యాప్తి వారణాయవిశేష్యద
 శం, తత్త్రైవాతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞానకారణేతి - పాశ్చీనమతే విష

౮౮ నీలకంఠప్రకాశసహిత తరు-సంగ్రహదీపికాయామ్

ఘండియత్వం । శరీరేంద్రియభిన్నవిషయః । ఏవంచ గంధవచ్ఛరీ
 యంపాథివశరీరంగంధవదింద్రియం పాథివేంద్రియం గంధవాణ్విష
 యఃపాథివ విషయఇతి తత్తల్లక్షణంబోధ్యం ॥ పాథివశరీరందశ్శా
 యతి * శరీరమితి * ఇంద్రియందశ్శాయతి * ఇంద్రియమితి * గంధ
 గ్రాహకమితిప్రయోజనం । ఘోషమితిసంజ్ఞా । నానాగ్రేత్యాశ్రయో
 క్తిః । ఏవముత్తరత్రీక్షేయం । పాథివవిషయందశ్శాయతి * మృత్యా
 మాణోదీతి * అపాంలక్షణమౌహ * శీతేతి * ఉత్పన్నవిసప్తజలెతి
 వ్యాప్తివారణాయశీతస్పృశనమానాధికరణదృన్వత్వాపరజాతిమత్త్వం
 వివక్షితం । శీతంశీలాతలమిత్యాదౌ జలసంబంధాదేవ శీతస్పృశభావ
 మితి నాతివ్యాప్తిః । అన్యత్సర్వంపూర్వరీత్యావ్యాఖ్యాయం । తెజసోల
 యేంద్రియావయవ సంయోగస్య ప్రత్యక్షకారణతయా తదాశ్రయ
 స్థేంద్రియావయవస్య నవినమతేకాలాదౌరూపాభావవ్యత్యక్తేనన్ని
 కషణభుటకతయాకారణీభూతచక్షుస్సంయోగాశ్రయస్య కాలాదేశ్య
 వారణాయమనఃపద్యం, నచాత్మాస్య త్వేనతిత్వేననేవాత్మనిష్ప్రభిచారవా
 రణసంభవేకింగురుతరశబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణైత్యాది విశేషణేనతి
 వాచ్యం-తథానతిచమమనస్సంయోగస్య జ్ఞానమాత్రం ప్రతిపాతు
 త్వాత్తత్కాతివ్యాప్తైరిత్యలంబిస్తరణ * ఏవంచేతి * తత్తదధిస్యశ
 రీరాదిసామాన్యలక్షణత్వేనేత్యధః, నను గంధవత్ప్రవివేకేనైవతల్ల
 క్షణ సామంజస్యేగంధ గ్రాహకత్వనివేశన మనుచితం ఏవంచేంద్రి
 యం గంధగ్రాహకమితిమూలమనుచిత మిత్యాశంకాం పరిజహీమ
 స్తన్మూలంతత్ప్రయోజన కథనపురస్సరతయావ్యాచప్తైః*గంధగ్రాహక
 మితి * ఉత్తరత్రీఇంద్రియం రసగ్రాహకమిత్యాదౌ * శీతస్పృశస
 మానాధికరణైతి * తత్రవిశేషణప్రయోజనం పూర్వోక్తరీత్యా ఊ
 హ్యం - జలత్పజాతి సిద్ధిస్తు స్నేహజనకతావచ్ఛేదకతయైతిధ్యేయం-
 * అన్యత్సర్వంపూర్వరీత్యేతి * నిత్యత్వాదికం జలశరీరాదిలక్షణంచ

క్షణమాహ * ఉష్ణస్పృశవదితి * ఉష్ణంజలమితివృత్తితే ప్రజస్సంయోగా
 నువిధాయిత్యాత్మాత్మివ్యాప్తిః । విషయంవిధజతే * భావేతి * నను
 సువణంపాథిఃవంపీతత్వాద్గురుత్వాత్ హరిద్రావదితిచేన్న । అత్య
 న్తానలసంయోగేనతిఘృతాదౌ దృవత్వనాశడశనెన జలమధ్యస్థఘృ
 తాదౌ తన్నాశాదర్థనెనచాసతివృత్తిబంధకే పాథిఃనదృవత్వ నాశా
 గ్నిసంయోగయోఃకార్యకారణభావావధారణాత్సంయోగస్యాత్వంతాన
 లసంయోగైసత్యనుచ్ఛిద్యమానదృవత్వాధికరణత్వేనపార్శ్వత్యానపవ
 గంధవత్త్వస్థానై శీతస్పృశవత్త్వం నివేశ్యపృథివీ నిరూపణో కరీత్య
 త్యథః-ఏనమగ్రేపూర్వాహ్ని-మూలే* అబింధనమితి* అభ్యుదయంధవదీ
 పనంయస్యేత్యథః* ఘృక్తస్యేతి* ఘృక్తస్యేదనా దిఃపరిణామఃపరిపాక
 స్తత్యహేతురిత్యథః* ఆకరజమితి * ఆకరజఖనిఃతత్యజాతమిత్యథః
 సువణస్యత్రైజసత్త్వం వ్యవస్థాపయితం శంకతేదీపికాయాం * సన్ని
 తి * పాథిఃవత్వసాధకం పీతత్వహేతుముక్త్యాతేజస్తావభావసాధకం
 హేతుమాహ * గురుత్వాదితి * ఏతేన సువణస్య శైజసోవిజాతీ
 యపీతరూపంస్వీక్రియతే పీతంసువణమిత్యాద్యబాధిత వృత్తిబ
 లాత్ ఏవంచ త్రైజసత్వస్యనిర్వాధతయా వృధివీత్వంనసిద్ధతీతికన్యచి
 ద్భ్రాంతిర్నిరస్తా । గురుత్వస్యావృత్త్యక్షత్వేనతథాఽక్రమశక్యత్వాదితి
 దిక్-సువణస్యపీతిమగుత్వాశ్రయతోతిరిక్తత్వంవ్యవస్థాపయితమ
 నుమానై అవ్యయోజకశంకావారణాయకార్థకారణభావ మనుకూలత
 ర్కంవ్యవస్థాపయతి * అత్యంతానలైతి * సువణస్యేత్యాదిః - అను
 మానప్రయోగప్రీతిత్తమవసేయః-సువణమపాథిఃవమసతివృత్తిబంధకే
 అత్యంతానలసంయోగైసత్యనుచ్ఛిద్యమాన దృవత్వాధికరణత్వాత్ య
 నైవంతనైవంయథా వృధివీజలమధ్యస్థఘృతాదౌ వ్యభిచారవార
 ణాయానతివృత్తిబంధకత్వే-అగ్నిసంయోగాసమానాధికరణ దృవత్వవ
 తిఘృతాదౌ వ్యభిచారవారణాయాత్వంతానలసంయోగేనతీతి* దృవ

౯౦ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

తైః । పీతద్రవ్యద్రవ్యసాశప్రతిబంధకతయా ద్రవద్రవ్యాంతరిద్ధాన్తే
 మిత్తికద్రవత్వాధికరణతయాజలత్వానుపపత్తైః । రూపవత్తయోవాయో
 దివ్యసంతభావాత్ తైజస్వసిద్ధిఃసోష్ణ స్పృశభాన్వరరూపయో
 రుపప్రసంగ పాథివయాప స్పృశభాన్వం ప్రతిబంధాదనుపలభ్యస్తస్తా
 త్సునణ్యంలైజసమితిసిద్ధమ్ । వాయుంలక్షయతి * రూపరహితైతి *
 ఆకాశాదావతివ్యాప్తివాంఠాయస్పర్శవానితి । పృథివ్యాదావతివ్యా
 ప్తివాంఠాయరూపరహితైతి । నను పాణిన్యకుత్కాంతభావఇత్యతల
 హా * శరీరైతి * సచేతి * ఏకఏవపాణిః స్థానభేదాత్ పాణిపా
 నాదిశబ్దైవ్యవహియితఇత్యర్థః । స్పర్శనుమేయోవాయుస్తథా
 హి । యోయంవాయోవాతినత్య నష్టాశీతస్పర్శః ఉపలభ్యతై సకష్ట
 చిదాశ్రితః గుణత్వాద్యూహవత్ । నచాస్యాశ్రియఃపృథివీ । ఉద్భూత
 స్పర్శవత్పాథివస్యాద్భూతరూపవత్త్వనియమాత్ । నజలతేజసీ । అను
 ష్టాశీతస్పర్శవత్త్వాత్ । నవిభుచతుష్టయం । నర్వత్కాపలబ్ధివ్యసంగాత్ ।
 నమనః । పరమాణుస్పర్శస్యాతీంద్రియత్వాత్ । తస్మాద్గుఃప్రతీయమానస్స
 ద్రవ్యాంతరిద్ధావతి * అత్యంతానలసంయోగేపీతిమాశ్రియఃద్రవతవ్య
 సాశప్రతిబంధకద్రవద్రవ్యాంతరసంయుక్తః అత్యంతానలసంయోగేవ్య
 నుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వేనతి గురుత్వాజ్జలమధ్యస్థఘృతాది
 వదిత్యనుమానేనతత్సిద్ధిద్రవ్యైష్ట్యాజలాదికమాదాయాథాంతరపర్య
 వసానం వారయతి * నైమిత్తికైతి * ననూష్ణస్పర్శభాన్వరరూపయో
 రుపలబ్ధ్యభావేన సువణస్య తైజసత్వ మనుపపన్నమిత్యతలహా-
 * తస్మైతి * ప్రతిబంధాదితి * దోషవిధయేత్వాదిః * శరీరేతీతి *
 తథాచపాణిన్యవిషయేంతభావఇతిభావః * స్థానభేదాదితి * హృ
 దిపాణిఇత్యాదికోకో క్తస్థానభేదాదిత్యర్థః - స్వమతందశయతి
 * స్పర్శనుమేయఇతి * అస్యాపలభ్యమానస్పర్శస్యాశ్రియః పృథివీ
 నచైత్యన్వయః * చతుష్టయమితి * ఇదమాకాశాది ప్రత్యేకిభేద సా

స్వార్థశ్రయస్సవాయః । ననువాయః ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్ష స్వార్థశ్రయ
త్వాద్భుతవదితీన్న । ఉద్భూతరూపసోపాధిత్వాద్భుతప్రదీప్యమానత
బహిరిద్రియజన్య ప్రత్యక్షత్వం తత్సాద్భూతరూపవత్త్వమితి సాధ్య
వ్యాపకత్వంపక్షేసాధన వ్యాపకత్వంనచైవంతప్తవారిష్ట లైజసోప్యప్ర
త్యక్షత్వాపత్తిఃపప్తత్వాత్ తస్మాద్భూతరూపాదాప్యాయరప్రత్యక్షః ।
ఇదానీం కార్యరూపప్రధివాది చతుష్టయసోన్మేషిత్వేతి నాశక్రమః కథ్య
తేఃకావ్యరస్యచికిత్సా వశాత్పరమాణుష క్రియాజామలై తతఃపరమా
ణుద్వయసంయోగేద్వ్యయకముత్పద్యతే । తిభిరేవద్వ్యయ కేంద్ర్యణు
కముత్పద్యతే । ఏవం చతురణుకాదిక్రమేణమహాతీప్యధిమహాత్వక
పామహత్రైజౌ మహాన్వాయుర్హస్యతే । ఏవముత్పన్నస్య కార్యస్య
సంజిహ్మా వశాత్క్రియయాపరమాణుద్వయవిభాగే ద్వ్యయకనా
శక్తిత్యేవంప్రధివాదినాశః । అనమవాయుకారణనాశాద్వ్యయకనాశః

ధనాభివ్యాయేణఃసవత్సోపలబ్ధిప్రసంగాదితి* స్మర్మన్యేత్వాదీః-ఆ
కాశాదీనాం విభుత్వాదితిదాహః-ప్రత్యక్షః బహిరిద్రియజన్య ప్రత్య
క్షవిషయః- అనుక్రూత్యుచాశ్రయేత్వగిందియే వ్యభిచారవాంఛా
యప్రత్యక్షేతి * ఉపాధిత్వాదితి * తథాచ - వేతాపుసాధ్యేభి
చారేణ సాధ్యవ్యభిచారోన్నయన సంభవాన్నప్రత్యక్షత్వ సిద్ధితిభా
వః-నను తాదృశప్రత్యక్షత్వస్య గుణాదావపి నత్తైవతత్సాద్భూత
రూపాభావన సాధ్యావ్యాపకత్వాత్క్రిధం సోపాధిత్వమిత్యతలహ
* యత్యేతి * తథాచ పక్షధర్మావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకోయముపా
ధితిభావః-ఏవం ప్రత్యక్షస్వార్థశ్రయస్సార్థవ్యుత్పాదరూపాభావన
ప్రత్యక్షత్వానంగీకారే * అప్రత్యక్షత్వాపత్తిః * ఉద్భూతరూపా
భావాదితిభావః - నను పరమాణుపుష్కలైవ ఘటాదిరూపత్వేన తి
క్తావయవినాసత్వాత్ప్రధివాదచతుష్టయస్యనిత్యత్వానిత్యత్వాభ్యాం
విభాగకథన మనుపపన్నమిత్యాశంకాంవాయతి * ఇదానీమితి *

౯౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

సమవాయికారణనాశా త్ర్యణుకనాశఇతిసంప్రదాయః । సర్వత్రా
 సమవాయికారణనాశాద్ద్రవ్యనాశఇతిసవినాః । కింపునఃపరమాణుస
 ద్భావెప్రమాణం । ఉచ్యతే । జాలసూర్యమరీచిస్తంసవత స్సూక్ష్మత
 మంయద్ద్రవ్యముపలభ్యతే తత్సావయవం చాక్షుషద్రవ్యత్వాద్భటవత్
 త్ర్యణుకావయవోపి సావయవః మహదాఽంభకత్వా త్తింతవత్
 యోద్వ్యణుకావయవస్సపరమాణుస్సచనిత్యః కార్యత్వేననవస్థాప్రసం
 గాత్ । నను సృష్టిప్రళయసద్భావేకింప్రమాణం । ధాతాయథాపూర్వ
 మకల్పయదితి శ్రుతిరెవప్రమాణం । సర్వకార్యద్రవ్యధ్వంసోఽవాంత
 రప్రళయః । సవభావకార్యధ్వంసో మహాప్రళయఇతివివేకః । ఆకా
 శంలక్షయతి * శబ్దగుణకమితి * సన్వాకాశమపివృధివ్యాదినన్నానా
 కింనేత్యాహ* తచ్చైకమితి* భేదేప్రమాణాభావాదిత్యర్థః । ఏకత్వాదేవ
 వృద్ధివ్యాదిచతుష్టయ నిరూపణానగతిరిమిత్యర్థః-ద్వ్యణుకనాశఇతి
 సప్రమాణుద్వయసంయోగనాశఇత్యాదిః * సర్వత్రేతి * జన్యద్ర
 వ్యసామాన్య ఇత్యర్థః-ఏకరితిరేవాదితేతిధావః * చాక్షుషద్రవ్య
 త్వాదితి * చాక్షుషత్వేనతి ద్రవ్యత్వాదిత్యర్థః, రూపాదావాత్తి
 నిచన్యభిచారవారణాయవిశేష్యవిశేషణేనచేదమప్రయోజక మితిశం
 క్యం చాక్షుషం ప్రతికారణస్య మహత్త్వస్యత్వటావపేక్షితతయాసా
 వయవత్వం వినావయవసంభాజప్యన్యతస్య స్వీకర్షణమశక్యత్వాది
 తిసంక్షేపః-యతిఁ-చిజ్జన్యధ్వంసస్యేవాసీమపి సత్త్వాత్సవేతి-నిత్య
 ద్రవ్యాణాం ధ్వంసానంభవాత్కార్యేతి- పరమాణునిష్ఠరూపదీనాం
 తదాసీమపి సత్త్వాద్రవ్యేతి-ధ్వంసానాం ధ్వంసానంభవేన మహాప్రళ
 యేపినత్వాత్ భావేతిదిక్-శబ్దగుణకమిత్యత్ర శబ్దవదితవక్తవ్యతథా
 కథనమాకాశే శబ్దఏవవిశేషగుణఇతిద్యోతనాయ, ఘటాకాశౌమరా
 కాశ ఇత్యాదివ్యవహారస్య పాధిక్యతత్వేనా సాధకత్వాదాకాశస్యానే
 కత్వేప్రమాణంనేత్యాహ * భేదఇతి * ఏకత్వాదితి * ఆకాశస్వేతా

నర్వత్రాశద్దౌఽలదై విభుత్వజగీకతవ్యమిత్యాహ * విభిత్తి *
 నవమూర్తాద్రవ్యసంయోగిత్వంవిభుత్వం! మూర్తాత్వంపరిచ్ఛిన్నప
 రిమాణవత్త్వం క్రియూనత్త్వంవా । విభుత్వాదేవాత్త్వన్నిత్య మిత్యా
 హ * నిత్యంచేతి * కాలలక్షయతి * అతీతేతి * సర్వాదారఃకా
 లస్సర్వకాన్యనిమిత్తకారణం । దివోలక్షణమాహ * ప్రాచ్యాదీతి *
 దిగపికార్యమాత్ర నిమిత్తకారణం । ఆత్మనోలక్షణమాహ*జ్ఞానేతి *
 ఆత్మానంవిభజతే * సద్వివిధతతి*పరమాత్మనోలక్షణమాహ*తత్రేతి*

దిః- సన్యేక త్వేవ్యవిభుత్వమ స్త్యిత్వతిఅహ * సర్వ త్రేతి * సర్వ
 దిగవచ్ఛేదేనైత్యథాః * పరిచ్ఛిన్నపరిమాణవత్త్వమితి* యదిపరిచ్ఛి
 న్నత్వస్యావకీర్ష్యశ్చైత్యాత్మకతయా పరమాణోరణుతరత్వేనద్వ్య
 ణుకపరిమాణౌపేక్షయాపరమాణుపరిమాణస్యావకృష్టత్వాభావాలే ప
 రమాణుస్వవ్యాప్తమిదంలక్షణమిశ్చుచ్యతే తదాహ * క్రియానత్త్వ
 మితి * ఎస్తుతస్తులాభునమేవోత్తరకల్పానుసరణైబీజ మితిధ్యేయం -
 అతీతాదివ్యవహారహేతుః కాలఇతిమూలే ఆదినానాగతాదిపరిగ్రహః
 ఆతీతత్వంచనః మానధ్వంససృతియోగిత్వం-వర్తమానత్వమిహశబ్ద
 ప్రయోగాధికరణ కాలవృత్తిత్వం భవిష్యత్త్వంచవర్తమాన ప్రాగభా
 వప్రతియోగిత్వం - అతీసర్వత్ర కాలస్య ఘటకతయాఽతీతాదివ్యవ
 హారహేతుత్వం తస్యేతిధ్యేయం, సచతాదృశవ్యవహారస్సూర్యపరిస్పం
 దోపాధిమాదాయ సంభవతీతివాచ్యం, అనుగతస్యవ్యవహారస్యానుగ
 తవిషయః వినాఽసంభవేనాతిరిక్తకాలస్వీకారాదితిదిక్ * సర్వాధా
 రణితి * కాలికసంబంధేనైత్యాదిః - అత్రవిభిన్న కాలికయోరాధారా
 ధేయభావవిరహాత్క్రియాదేస్సర్వాధారత్వంకైవనావతరతీతిభావః
 ప్రాచ్యాది వ్యవహారహేతురితిమూలే ఆదినాప్రతీచ్యాది పరిగ్రహః-ఉ
 దయాచలసన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నాదిక్పాదీ- అస్తాచలసన్నిహిత
 మూర్తావచ్ఛిన్నాదికృతీచీ - మెరొస్సన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నా

౯౪ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

నిత్యజ్ఞానాధికరణత్వ మీశ్వరత్వం । ననీశ్వరసద్భావ కింప్రమా
ణం । సతావత్ప్రత్యక్షం । తద్దిదాహ్యమాంతరంవా । నాద్యః । అహంపి
ద్రవ్యత్వాత్ । నద్వితీయః । ఆత్మసుఖదుఃఖాదివ్యతిరిక్తత్వాత్ । నా
వ్యనుమానంలింగాధావాదితీచేన్న । అంకురాదికం సకర్తృకంకార్య
త్వాద్భటరదిత్యనుమానస్తేన ప్రమాణత్వాత్ । ఉపాదానాదరావ
రోక్షజ్ఞానచికిషాః కృతిమత్త్వంకర్తృత్వంఉపాదానంసమవాయుకా
రణం । సకలపరమాణ్వాదిసూక్ష్మవస్తుదర్శిత్యా త్యవజ్ఞత్వం । యస్య
వజ్ఞస్సనవదిత్యాగమోపి తత్ప్రప్రమాణం ॥ జీవస్సలక్షణమాహ*జీ

దిగుదీచీ - తద్వ్యవహితమూర్తా నిచ్చిన్నాతుదక్షిణా * మూలెజ్ఞానా
ధికరణమితి*సమవాయోనజ్ఞానవానిత్యధః-తత్ప్రద్యయోర్ధ్వై-దీపికా
యా*నిత్యజ్ఞానాధికరణత్వమితి*నచనిత్యంవిజ్ఞానమానందంబ్రహ్మైతి
శ్చుత్వావిరోధఇతివాచ్యంఅనందపదస్యానందపదధృకతాయాఇవవిజ్ఞా
నపదస్యాపి విజ్ఞానపదధృకతా స్వీకారేణావిరోధాత్ - నచానందపద
స్తేపతాదృశాధృకత్వమసిద్ధమితివాచ్యం - అర్థఅద్యజంతత్వాంగీకా
రేణకాదృశార్థసిద్ధేః అన్యథానవుంసకత్వానుపపత్తేః-అత్రానందోభా
రావగమెసుఖీనంవృత్తౌహమితివద్దు ఖాధావేషపచర్యతే-నపినాస్తుని
త్యసుఖమీశ్వరస్యాంగీకర్యంతీత్యలమధికజల్పనేన*అదూపిద్రవ్యత్వా
దితి * దాహ్య ప్రత్యక్షంప్రతిభూతరూపస్య హేతుత్వాదితిభావః-
* ఆత్మసుఖదుఃఖాదీతి * విజాతీయాత్మమనస్సంయోగస్య మానస
ప్రత్యక్ష హేతురీశ్వరేభావాదితిభావః * ప్రమాణత్వాదితి * న
చేదమప్రయోజకమితీశంక్యం, కార్యత్వావచ్ఛిన్నంప్రతికృతిత్వావచ్ఛి
న్నస్య హేతుత్వేనాప్రయోజకత్వాధ వాదితిద్ * ఉపాదానేతి *
యద్యపికర్తృత్వం కృతిమత్త్వమేన సంభవతి తథాప్యవరోక్షజ్ఞానా
దేశ్యేకిషాదికం ప్రతికారణత్వ ప్రదర్శనాయ తద్ధోక్తిరితిధ్యేయం
* సవవిదితి * విదధాత్వధోక విశేషరూపేణజ్ఞానం * లక్షణమా
హేతి * స్వరూపమాహేత్యధః-మూలె * ప్రతిశరీరంభిన్నఇతి *

వక్షతి * సుఖాద్యధికరణత్వం జీవలక్షణం । ననుమనమోహం బ్రా
హ్మణోహమిత్యాదౌ సర్వతాహం ప్రత్యయేశరీరస్యేవ విషయత్వా
చ్చరీరమెవాత్మైతిచెన్న । శరీరస్యాత్మత్వే కరపాదాదినాశే శరీరనా
శాదాత్మనోపి నాశప్రసంగాత్ । నాహింద్రియాణామాత్మత్వః । యో
హంఘటమద్రాక్షంసోహమిదాసీం స్పృశామీత్యనుసంధానా భావ
ప్రసంగాదన్యనుమాతేథేనృస్యానుసంధానాయోగాత్ । తస్మాద్దై
హేంద్రియవ్యతిరిక్తోజీవ స్సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యాత్ప్రతిశరీరం భిన్నః
సచనపరమాణుఃసర్వశరీరవ్యాపిసుఖాద్యనుపలబ్ధిప్రసంగాత్ । సమ
ధ్యమపరిమాణఃతథాసత్య నిత్యత్వప్రసంగేన

నచావయవోపచయావచయాభ్యాంలే తత్తచ్చైత్యాది శరీరాణాంవిభిన్న
త్వేపి జీవభేదాభావాది దమసంగతం ఏవంకాయవ్యూహస్థలే పీతివా
చ్యం, సమానకాలికయోగజధర్మాజన్యశరీర భేదేనజీవభేదస్యేవవివ
క్షితతయాఽదోషాత్ ఏవంచైతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవాన్ సమానకా
లికయోగజధర్మాజన్యతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవచ్ఛిన్నఇతిరీత్యాప్ర
తిశరీరం జీవభేదస్సాధ్యఇత్యలం-దీపికాయాం * శరీరస్యేవేతి * అ
న్యథామనుష్యత్వాదీనాం శరీరధర్మ-త్వేన తథాప్రత్యయస్యేవానం
గతిరిత్యభిమానః - * నాశప్రసంగాదితి * సమవాయికారణనాశ
స్య దృన్యనాశకత్వాదితిభావః * యోహమితి * భూతకాలికదర్శన
వతివశామానకాలికస్పార్శనవత్త్వం ప్రత్యాయ్యతేతచ్చ భవతాం మ
తేనసంభవతి చాక్షుషస్పార్శనవతోర్భేదాదితిభావః * అనుసంధా
నాయోగాదితి * అన్యథాచైత్రేణానుభూతస్య వస్తునామైత్రేణ స్థర
ణాపత్తైరితిభావః - సనుసర్వశరీరావచ్ఛేదే నాత్మనిసుఖాది సాక్షా
త్కారోపపత్తయే సర్వశరీరవ్యాపిత్య మాత్మనాస్తుతథాపివిభుత్వాం
గీకారప్రయోజనాభావ ఇత్యతః * సమధ్యమేతి * అనిత్యత్వ
ప్రసంగేనేతి*యన్తధ్యమపరిమాణం తదనిత్యమితి వ్యాప్తైరితిభావః-

౯౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కానంగిహదీపికాయామ్

కృతహానాకృతాభ్యా గమప్రసంగాత్ తస్మాన్నిత్యోవిభుజీవః । మన
సోలక్షణమాహ * సుఖేతి * స్పర్శరహితత్వేనతి క్రియావత్త్వంమన
సోలక్షణం । తద్విభజతే * తిచ్ఛేతి * ఏకైకస్యాత్మనఃఏకైకం మనః
త్యాత్తనామనైకత్వాన్తనసాప్య నేకత్వమితిధృః * పరమాణురూ
పమితి * మధ్యమపరిమాణత్వే అనిత్యత్వప్రసంగాదీధృః * । నను
మనోవిభు, స్పర్శరహితత్వేనతిద్రవ్యత్వాదాకాశాదిపదవిచెన్న । మన
సోవిభుత్వే ఆత్మమనస్సంయోగస్యాసమవాయికారణస్యాభావాల్జ్ఞా
నానుత్పత్తిప్రసంగః । నచవిభుద్వయసంయోగో స్థితివాచ్యం । త
త్సంయోగస్య నిత్యత్వేనసుఖవ్యభావప్రసంగాత్ । పురితద్వ్యధిరికస్థ
త ఆత్మమనస్సంయోగస్య సర్వదావిద్యమానత్వాల్ అణుత్వేతు య

* కృతేతి * కృతస్వయాగాదినానంపాదితస్య ధర్మాదేహానంనా
శః అకృతస్యాభ్యాగమః ప్రాప్తితత్ప్రసంగాదిత్యధృః - కర్తురా
త్మనః ఉత్తరిజన్తస్యనత్వాదకర్తుశ్చసత్త్వాదితిభావః - ననుజీవస్యాణు
త్వమేవాస్తాం తావతానా క్తదోషస్సుక్షుక్షదీపస్య సవగృహావచ్ఛదే
నెవాణురూపస్యాపి జీవస్యనవశరీరావచ్ఛదేన ప్రభావసరణంగీ
కారాదితిచెన్న - తథాసతి కాయవ్యూహస్థల సుఖాదిసాత్మాత్కారా
నుపపత్తైరితిద్ - మనస్సంయోగాద్యతివ్యాప్తివారకేంద్రియత్వఘటిత
మూలాక్షలక్షణాపేక్షయా లఘులక్షణమాహ * స్పర్శరహితత్వేనతి
తి * ఏకైకంమనఃఇతి * సర్వాత్తనామేకస్య మనసస్సీవకారేవీకస్య
జ్ఞానదశాయా మపరస్య తదనుపపత్తిఃతస్యాణుత్వేన సకల్యైరే
కదానంయోగాభావాదితిభావః * విభిత్తి * తథాచతస్యపరిమమ
హత్పరిమాణవత్త్వేనపూర్వోక్తదోషానకాశశబ్దిభావః * అభావా
దితి * విభుద్వయసంయోగాసభ్యుపగమ దితిభావః - * జ్ఞానానుత్ప
త్తితి * భావకార్యస్యాసమవాయికారణజన్యత్వనియమాదితిభావః * వి
భుద్వయసంయోగో స్థితి * తస్యనిత్యత్వేనా సమవాయికారణకి

దామసఃపురీతత్పువితతితదాసుమప్తిః యదానిస్సఃతి తదాజ్ఞానోత్ప
త్తిరిత్యేణత్వసిద్ధిః । రూపంలక్షయతి * చక్షురితి * సంఖ్యాదావ
తివ్యాప్తివారణాయమాత్రపదం-రూపత్వైతి వ్యాప్తివారణాయగుణ
పదం । నన్వవ్యాప్యవృత్తిసీలాదిసముదాయఏవచిత్రరూపమితిచేన్న ।
రూపస్యవ్యాప్యవృత్తిత్వనియమాత్ । ననుచిత్రపటైవయవ రూప
స్వేన ప్రతీతిరస్త్వితిచేన్న । రూపరహితత్వేపటస్యా ప్రత్యక్షత్వప్ర
సంగాత్ । నచ రూపవత్సమవేతత్వం ప్రత్యక్షత్వప్రయోజకమిగౌర

యాద్యనత్వైపి నక్షతిరితిభావః * మాత్రపదమితి * యద్యపి చక్షు
మాత్రగ్రాహ్యత్వం చక్షురితరాగ్రాహ్యత్వేనతి చక్షుగ్రాహ
హ్యత్వం తచ్చనరూపసంభవతి, తిథాపిత్వగింద్రియాగ్రాహ్యత్వేన
తి చక్షుగ్రాహ్యత్వం తదితిధ్యేయం * గుణపదమితి * నచైవమ
పిప్రభాభిత్తినయోగేతివ్యాప్తిరితివాచ్యం త్వగ్రాహ్యదక్షుగ్రాహ
హ్యగుణ విభాజకధర్మవత్త్వపర్యవసానేనాదోషాత్, అతఏవ పర
మాణురూపాదా నావ్యాప్తిరితిబోధ్యం * సముదాయఏవతి * ఏ
వకారేణాతిరిక్తచిత్రరూపవ్యవచ్ఛేదః * వ్యాప్యవృత్తిత్వైతి * దైశి
కవ్యాప్యవృత్తిత్వైత్యర్థః-ఇదముపలక్షణం, ఏకైకచిత్రరూపస్థలేనే
కరూపాణామేకైక తత్త్వాగ్రభావాదిస్థలచానైక పాగ్రభావాదీనాం
కల్పనెనానైకరూపేషు చిత్రమిత్యాకారక ప్రతీతి విషయత్వకల్పనె
నచ గౌరవమితి * రూపరహితత్వేనేతి * సమవాయేనెత్యాధిః -
* ప్రసంగాదితి * ద్విన్యచాక్షుషం ప్రతిసమవాయేన రూపస్యకా
రణత్వాదితిభావః * రూపవత్సమవేతత్వమితి * స్వాశ్రయసమవే
తత్వసంబంధేనరూపం * ప్రత్యక్షత్వప్రయోజకమితి * ప్రత్యక్ష
విషయత్వ ప్రయోజకమస్త్విత్యర్థః * గౌరవాదితి * సాక్షాత్సం
బంధేన కారణత్వాపేక్షయాగౌరవాదిత్యర్థః-చిత్రావయవకావయవ

౯౮ సీలకంఠప్రకాశసహిత తరంగసంగ్రహదీపికాయామ్

వాల్ ॥ తస్మాత్పటన్య ప్రత్యక్షత్వాన్యథానుపపత్త్యాతిరిక్త చిత్రరూ
పసిద్ధిః । రూపస్యాశ్రయమాహ * పృథివీతి * ఆశ్రయంవిభజ్యదగ్ధ
యతి * తల్యేతి * రసంలక్షయతి * రసనేతి * రసత్వేతివ్యాప్తి
వారణాయగుణపదం । రసస్యాశ్రయమాహ * పృథివీతి * ఆశ్రయం
విభజ్యదగ్ధయతి * తల్యేతి * గంధంలక్షయతి * ఘ్రాణేతి * గంధ
త్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం । స్పర్శంలక్షయతి * త్వగితి * స్ప
ర్శత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం । సంయోగాదావతివ్యాప్తివా
రణాయమాత్రిపదం * పాకజమితి * పాకస్తేజస్సంయోగస్తేన పూర్వ
రూపం నశ్యతి రూపాంతరముత్పద్యతఇత్యర్థః । తత్త్రపరమాణు
ప్వేవపాకోనదవ్యణుకాదా । ఆమనిక్షిప్తైః పరమాణుః పరమా
ంతరోత్పత్తాశ్యామఘటనాశే పునదవ్యణుకాదిక్రమేణ రక్తఘటో
త్పత్తిః తత్త్రపరమాణవస్సమవాయికారణం । తేజస్సంయోగోనమవా
కకపాలేరారబ్ధఘటన్య చాక్షుషత్వానురోధేన స్వనమవాయి సమ
వేత సమవేతత్వనంబంధేన రూపస్య తత్ప్రయోజకత్వ మంగీకర్త
వ్యం, ఏవందత్పటేశ్చాక్షుషత్వానుపపత్తిరపి దృష్టవ్యా * ప్రత్యక్ష
త్వాన్యథానుపపత్త్యేతి * ఏతేనచిత్రీరూపవద్చిత్ర రసోపసిద్ధ్యదితిశం
కానిరస్తా, దృవ్యలౌకిక రాసవస్యాప్రసిద్ధ్యాతదనుపపత్త్యభావేన నచ
త్రరసాంగీకార ఇతిసంక్షేపః * రసత్వఇతి * రసనగ్రాహ్య గుణ
విభాజకోపాధిమత్తైతాత్పర్యం - ఏవంగంధలక్షణేపి * మాత్రిపద
మితి * చక్షురగ్రాహ్య త్వగిందియగ్రాహ్యగుణ విభాజకోపాధిమ
త్త్యమితిఫలితార్థః * పరమాణుప్వేవపాకఇతి * పరమాణుప్వేవ
పూర్వరూపవ రావృత్త్యాదిజనక తేజస్సంయోగఇత్యర్థః - ఏవకారవ్యవ
చ్ఛేద్యం స్పష్టయతి * నదవ్యణుకాదావితి * ఆమనిక్షిప్తైః పటైః ఇతి *
ఘటేఆమనిక్షిప్తేనతి శ్యామఘటనాశే పరమాణుః పరమాంతరోత్ప
త్తావిత్వన్వయః - తత్త్ర పరమాణురూపే - అవయవినిపాకానంగీకారా

యికారణ మద్వైపాదికం నిమిత్తకారణం ద్వ్యణుకాదిరూపేద్వ్యణు
కంసమనాయికారణం కారణరూపమసమవాయికారణమితి పీలుపాక
వాదినో వైశేషికాః । పూర్వపుటస్య నాశం వినైవావయవిన్యవయవేషు
చ పరమాణుపర్యంతేషు యగపద్యూపాంతరోత్పత్తిరితి పిరగపాక వాది
నో నైయాయికాః । అతఏవ పార్థివ పరమాణురూపాదిక మనిత్యమి
త్యర్థః । అన్యత్ర । జలాదావిత్యర్థః * నిత్యగతమితి * పరమాణుగ
తమిత్యర్థః * అనిత్యగతమితి * ద్వ్యణుకాదిగతమిత్యర్థః । రూ
పాదిచతుష్టయ ముద్భూతం ప్రత్యక్షమనుద్భూతమప్రత్యక్షం ఉద్భూ
తత్వం ప్రత్యక్షత్వప్రయోజకోధమః । తదభావోనుద్భూతత్వం ।
దాహ * కారణరూపమితి * పరమాణుప్రేవ పాకం వదతాం వైశే
షికాణామయమాశయః - వెగాతిశయవత్తాతేజసా వఃమాణానామ
భిఘాతసంయోగే సత్యవశ్యం తేషుక్రియాజాయతేతణావిభాగస్తతః
ఆరంభకసంయోగనాశే సత్యవశ్యం యావదవయవినాశస్తతస్సతం
తేషుపరమాణుమ రూపాంతరోత్పత్తౌపునరదృష్టాదిఘటితసామగ్గీ
వశాత్పరమాణుమ క్రియావిభాగాది క్రిమేణైయథాస్థితమహవయవి
పర్యంత ముత్పత్తిరితి - అవయవిన్యపిపాకం వదతాం నైయాయికా
నాం త్వయమాశయః- తేజసాపరమాణునామభిఘాతసంయోగపిత
న్య నియమతః ఆరంభక సంయోగ ప్రతిబద్ధవిభాగజనకక్రియా
జనకత్వే మానాభావేనావయవిన్యపి పాకస్వీకార ఉచితః అతఏ
వసోయంపుటఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాపి సంగచ్ఛతే, అనంతావయవినాశాద్య
కల్పనేన లాఘవంచేతి - సచావయవరూపం ప్రత్యవయవరూపస్యత
న్నాశం ప్రత్యాశ్రయనాశస్యచ సేతుతాయాం వ్యభిచారఇతివాచ్యం
కార్యతావచ్ఛేదకకోటావైజాత్యనివేశనేవ్యభిచారవారణసంభవాత్
* అన్యత్రజలాదావిత్యర్థః ఇతి * యద్యపిరూపాదిచతుష్టయం జలాదౌ
బాధితంతథాపీయథాయోగమన్వయేతాత్పర్యం * ఉద్భూతత్వమితి *

౧౦౦ నీలకంఠవ్రజాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాతామ్

సంఖ్యాంబక్షయతి * ఏకైతి * పరిమాణంబక్షయతి * మానైతి * పరి
మాణంబిభజతే * తచ్ఛేతి భావప్రధానానిదేశః । అణుత్వంమ
హత్త్వందీఘత్వంహృస్వత్వంచేత్యర్థః । పృథక్త్వంబక్షయతి * పృథగి
తి * ఇదమస్తాత్పృథగితి వ్యవహారకారణం పృథక్త్వమిత్యర్థః । సం
యోగంబక్షయతి * సంయుక్తైతి * ఇమాసంయుక్తావిభిన్నవహారశే
తురిత్యర్థః । సంఖ్యాదిలక్షణే నర్వత్ప్రదిక్కాలాదావతివ్యాప్తి వార
ణాయా సాధారణైతివిశేషణీయం । సంయోగోద్వివిధః । కర్మజన్యం
యోగజశ్చైతి । ఆవ్యూహ స్తక్రియయాహస్తపుస్తకసంయోగః । ద్వి
తీయోహస్తపుస్తకసంయోగాత్కాయపుస్తకసంయోగః । అవ్యావ్య
వృత్తిస్సంయోగః । సావ్యత్యంతాభావనమానాధికరణత్వ మవ్యావ్యవృ
త్తిత్వం । విభాగంబక్షయతి * సంయోగైతి * కాలాదావతివ్యాప్తి
వారణాయగుణఇతి । రూపాదావతివ్యాపివారణాయసంయోగనాశక

ఉద్భూతిత్వం జాతిః, నచశుక్లత్వాదినాసాంకర్యం, గుణగతసాంకర్యం
సద్భాషణితనవినమతాభిప్రాయకాయంగ్రంథ ఇతి నదోషః, కేచిత్తు
శుక్లత్వాదివ్యాప్య మనుద్భూతిత్వం నానాతదభావరూపవత్స మేవ
ఉద్భూతిత్వమిత్యాచలః-మూలే*ద్విత్యాదికంతుసర్వత్ప్రతిత్వ మేవైతి
* హేతుధూతాపేక్షాబుద్ధినాశేన ద్విత్యాదినాశాదితిభావః-పరిమాణ
స్య గుణిబాధకశబ్దే ర్విభజనమసంగతమతా దీపికాయాం * భావ
ప్రధానఇతి * అసాధారణతీతి * కాలాదేస్సాధారణకారణత్వేనతత్య
నాతివ్యాప్తిరితిభావః * సావ్యత్యంతాభావేతి * స్వప్రతియోగిత్వ
స్వసామానాధికరణ్యోభయ సంబంధేనాభావవత్త్వమితి నిషక-షణః-
* సంయోగనాశకఇతీతి * నచతథాపి సంయోగేతివ్యాప్తిఃతస్యప్రతి
యోగివిధయానాశంప్రతి కారణత్వాదితివాచ్యం ప్రతియోగితాసంబం
ధావవచ్ఛిన్ననాశనిష్ఠజన్యతా నిరూపితజనకత్వ వివక్షణేనాదోషఇతి
కేచిత్ - పరేతు, సంయోగనాశత్వావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితసమవా

ఇతి । విభాగోపిద్వివిధః । కమజోవిభాగజశ్చైతి । ఆద్యోహస్తపు
 స్తకవిభాగః । ద్వితీయోహస్తపు స్తకవిభాగాతాదయపు స్తకవిభాగః ।
 పరత్వాపరత్వయోర్లక్షణమాహ * పరావరేతి * పరవ్యవహారానా
 ధారణకారణం పరత్వం అపరవ్యవహారానాధారణకారణ మపరత్వమి
 త్యర్థః । తేవిభజతే * తేద్వివిధేఇతి * దిక్పూర్వయోరుదాహరణ
 మాహ * దూరస్థఇతి * కాలక్యతేడదాహరణితి * జ్యేష్ఠఇతి * గురు
 త్వంలక్షయతి * ఆద్యేతి * ద్వితీయాదిపతనస్య వెగాసమవాయికా
 రణకత్వాద్వేగేతివ్యాప్తివారణాయాద్యైతి । వ్యవత్సంలక్షయతి * ఆ
 ద్యేతి * స్యందనంసప్రచయం । లెజస్యయోగజన్యమైతికం । తద్భిన్నం
 సాంసిద్ధికం । వృధివ్యాంనైమిత్తిక ముదాహరణితి * ఘృతాదావతితి *
 లెజసితిదాహ * సువర్ణాదావతితి * స్నేహంలక్షయతి * చూర్ణే
 తితి * కాలాదావతిల్యాప్తివారణాయగుణపదం । రూపాదావతివ్యాప్తి
 వారణాయపిండిభావేతి । శబ్దంలక్షయతి * శోత్రైతి * శబ్దత్వైతి
 వ్యాప్తివారణాయగుణపదం । రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయశో
 త్రైతి । శబ్దప్రవిధిఃసంయోగజోవిభాగజశ్శబ్దజశ్చైతి । తత్ప్రాద్యో
 భేరీదండసంయోగజన్యః ద్వితీయోవంశేపాట్యమానేదళద్వయవిభాగ
 యసంబంధావచ్ఛిన్నకారణత్వమితినిష్కర్షణః - ఏతత్తాత్పర్యగ్రాహ
 కం గుణపదమిత్యాహః * విభాగఇతి * అయమప్యవ్యాప్యవృత్తిరితి
 బోధ్యం * ఆచ్యైతి * అద్యత్వమిహ స్వసమానాధికరణపతనప్రతి
 యోగికధ్వంసాసమానకాలికత్వం - ద్వితీయపతనాదీనాంపాధమికప
 తనధ్వంససమానకాలికత్వాన్నిరాసఇతిభావః * తదాహేతి * నైమి
 త్తికమాపౌత్యర్థః * పిండిభావేతి * పిండిభావస్సంయోగవిశేషః
 * భేరీదండసంయోగజన్యఇతి * ఆద్యే అసమవాయికారణంభేర్యా
 కాశనంయోగః, నిమిత్తకారణంభేరీదండసంయోగః, ద్వితీయే వంశద
 లాకాశవిభాగోసమవాయికారణ దళద్వయవిభాగో నిమిత్తకార

౧౦౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్క-సంగ్రహదీపికాయామ్

జన్యశ్చటచటశబ్దః । భేర్యాదిదేశమారభ్య హౌత్రదేశవర్యంతం ద్వితీ
 యాదిశబ్దాస్యబ్దజాః । బుద్ధేలక్షణమాహ * సర్వవ్యవహారేతి * జా
 నామీత్యనువ్యవసాయగమ్యంజ్ఞానత్వమేవ లక్షణమితిభావః । బుద్ధిం
 విభజయేతి * సేతి * పృథ్వీలక్షణమాహ * సంస్కారేతి * భావ
 నాఖ్యసంస్కారః । సంస్కారధ్వంసేతివాప్తివారణాయజ్ఞానమితి,
 అనుభవేతివాప్తివారణాయ సంస్కారజన్యమితి । ప్రత్యభిజ్ఞాయా
 మతివాప్తివారణాయ మాత్రపదం । అనుభవంబక్షయతి * తద్విన్న
 మితి * స్మృతిభిన్నంజ్ఞానమనుభవత్యర్థః । అనుభవం విభజయేతి ।
 * నద్వివిధఇతి * యథార్థానుభవస్య లక్షణమాహ * తద్వతీతి *
 ఇం, తృతీయేతు పూర్వపూర్వశబ్దౌ సమవాయుక్తారణం పవనాదిర్విమి
 త్తకారణమితి వివేకః * జానామీతి * జ్ఞానత్వమాత్రంలక్షణం-జా
 నామీత్యను వ్యవసాయగమ్యత్వంతా జ్ఞానత్వస్య ప్రమాసిద్ధత్వసూచ
 నాయ-తథాహి, ఘటంజానామీత్యనుగతాను వ్యవసాయస్యానుగత ధ
 మ్మంతరానుపపన్నత్వేనతస్య స్వీకరణ్యత్వేన లాఘవాజ్ఞాతిత్వ
 సిద్ధిః, ఇత్థంచమూల సర్వవ్యవహారహేతురితిబుద్ధై స్వరూపకథనమి
 తిభావః-సంస్కారస్యతివిధత్వాదాహ- * భావనాఖ్యఇతి * ప్రత్య
 భిజ్ఞాయామతివాప్తిరితి * సాయంచేవదత్తఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాయాం
 తద్దేశకాలవృత్తిత్వరూపతత్తా సంస్కార జన్యత్వస్య సత్త్వేనత
 త్కాతివాప్తిరితిభావః * మాత్రేతి * యద్యపినంస్కారమాత్రీజన్య
 త్వంసంస్కారేతరాజన్యత్వేనతి సంస్కారజన్యత్వం తచ్చ స్మృతావ
 సంభవి తత్రనంస్కారేతరాత్మాదిజన్యత్వస్యసత్త్వాత్, తథాపిచక్షు
 రాద్యజన్యత్వేనతి సంస్కారజన్యత్వ తాత్పర్యమవసేయం - మూలే
 * తద్వతితత్ప్రకారకఇతి * స ప్రమ్యథోవిశేష్యత్వ మాశ్రయతాసం
 బంధేనానుభవాన్వయితథాచ తద్వద్విశేష్యకతత్ప్రకారకానుభవత్వం
 యథార్థానుభవస్యలక్షణం-తత్పదార్థఃప్రకార సద్వత్త్వంప్రకార

ననుఘటేఘటత్వమితిప్రమామవాప్తిఃఘటత్వేఘటా భావాదితి
 చెప్పెను ! యత్రీయత్సంబంధో స్థితీతత్సంబంధానుభవఇత్యర్థాః ఘట
 త్వేఘటసంబంధో స్థితీనావ్యాప్తిః * సేవేతి * యథార్థానుభవ
 ఏవశాస్త్రేప్రమేత్యుచ్యతఇత్యర్థః । అయథార్థానుభవలక్షయతి
 * తదభావవతీతి * నన్విదం సంయోగీతి ప్రమామ

తావచ్ఛేదక సంబంధేనగ్రాహ్యం తేన కాలికసంబంధేన శుక్త్యాదౌ
 రజతత్వసత్త్వేపీదురజతమితి భ్రమేనాతివ్యాప్తిః, నచతథాపి రంగ
 త్వేన రజతావగాహనిరజతత్వేన రంగావగాహని ఇమెరంగరజతేఇ
 త్యాకారకసమూహాలంబన భ్రమేతివ్యాప్తిః తిత్రిరంగవిశేష్యకత్వ
 రంగత్వప్రకారకత్వయోః రజతవిశేష్యకత్వ రజతత్వప్రకారకత్వయో
 శ్చసత్త్వాదితివాచ్యం, తదవేదిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారకత్వరూ
 పార్థవివక్షణేనాదోషాత్, తథాహి, యయోర్విషయతయోర్నిరూప్య
 నిరూపకభావస్తన్నిరూపిత విషయితయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావఇ
 తిసిద్ధాంతః, దశితభ్రమే రంగత్వప్రకారతాయాం రంగవిశేష్యతా
 నిరూపితత్వస్య రజతత్వప్రకారతాయాం రజతవిశేష్యతానిరూపిత
 త్వస్యచాభావేన రంగవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న రంగత్వప్రకారకత్వ రజ
 తవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న రజతత్వప్రకారక త్వయోశ్చసత్త్వా న్నాతి
 వ్యాప్తిః, స్మృతివ్యావృత్తయే అనుభవత్వనివేశః, ఏతత్ఫలమనువ
 దంస్ఫుటిభివ్యతి, నను తదవతీత్యస్యాధికరణ ఇత్యర్థకతయా ఘట
 ఘటత్వమితి ప్రమామవాప్తిః ఆధేయతాయావృత్త్య నియామకత
 యాతేనసంబంధేన ఘటరూపప్రకారాధికరణా ప్రసిద్ధేరిత్యాశయేన
 శంకతే * ననుఘటేఘటత్వమితి * తదవతీత్యన్యతత్సంబంధినీత్యర్థః
 ఏవంచ ఘటత్వస్యాపి ఘటసంబంధితయా తాదృశప్రమామవాధేయ
 తయాఘటసంబంధిఘటత్వవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న ఘటప్రకారకత్వస్య
 సత్త్వాన్నావ్యాప్తిరితిసమాధితే*యత్రేతి*యథార్థానుభవవేతి *

౧౦౪ నీలకంఠవ్యకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

మతివ్యాప్తిరితిచెన్ను యదవచ్ఛేదేనయత్సంబంధాభావస్తదవచ్ఛేదేన
తత్సంబంధజ్ఞానస్వవివక్షితత్వాల్ సయోగాభావావచ్ఛేదేనసయోగ
జ్ఞానస్వభిమత్వాత్సంయోగావచ్ఛేదేనసంయోగ సంబంధస్య సత్త్వా
న్నాతివ్యాప్తిః|యథార్థానుభవంవిభజతే * యథార్థేతి*ప్రసంగా
త్ప్రమాకరణంవిభజతే * తత్కరణమపీతి * ప్రమాకరణమిత్యర్థః
ఏవకారేణ యథార్థ స్మృతివ్యవచ్ఛేదః, యథార్థజ్ఞానమాత్రిస్య
ప్రమాత్వేస్మృతి కరణస్య ప్రమాణాంతరతాపత్రైరితిభావః * అతివ్యా
ప్తిరితి * సంయోగాభావవతినయోగప్రకారకత్వస్యసత్త్వాదితిభావః
* యదవచ్ఛేదేనేతి * యదవచ్ఛేదేనయత్సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతి
యోగితాక యదభావస్తదవచ్ఛేదేన తత్సంబంధేన తత్ప్రకారకానుభ
వస్య వివక్షితత్వాదిత్యర్థః * సంయోగాభావావచ్ఛేదేనేతి * సం
యోగాభావావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్యర్థః * సంయోగావచ్ఛేదేనేతి
*సంయోగావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్యర్థః*సంయోగసంబంధస్యేతి*
నమవాయనంబంధేనసంయోగస్యేత్యర్థః, అత్రేదమవధేయం, ఇదమ
వ్యాప్యవృత్తిసంయోగాది ప్రకారకభిమానురోధేన, వ్యాప్యవృత్తి
రజతత్వాదిప్రకారకభిమలక్షణంతు, తత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగి
తాకతదభావవాక్ యస్తద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారకత్వవి
శిష్టానుభవత్వం, ప్రతియోగితాయాం ప్రకారతావచ్ఛేదక సంబంధా
వచ్ఛిన్నత్వ నివేశాత్పర్వతోపహిమానితిప్రమాయాం సమవాయావ
చ్ఛిన్నవహ్నౌ భావవత్పర్వత విశేష్యకత్వస్య సత్త్వేపిసాతివ్యాప్తిః
విశేష్యితవప్రకారిత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావ వివక్షణేనేమేరం
గరజతేష త్యాద్యాకారకప్రమాయాంరంగత్వాద్యభావవదగ్రిజతాదివిశే
ష్యకత్వరంగత్వాదిప్రకారకత్వయోస్సత్త్వేపి సాతివ్యాప్తిరిత్యలమతివి
స్తరణః*ప్రసంగాదితి * స్మృతస్యోపేక్షానహిత్యం ప్రసంగస్తస్మాది
త్యర్థః, సామాన్యతోవగతస్యేద విశేషరూపేణ ప్రతిపాదనం సంభ

ప్రమాకరణం ప్రమాణమితి ప్రమాణ సామాన్యలక్షణం । కరణలక్షణ
 మాహా * అసాధారణైతి * దిక్కలాదావతివ్యాప్తి వారణాయా
 సాధారణైతి । కారణలక్షణమాహా * కార్యేతి * పూర్వవృత్తికారణ
 మిశ్నుక్తేరాసభాదావతి వ్యాప్తిస్సాదతానియతైత్తి । తావన్నాత్యే
 కృతేకార్యైతివ్యాప్తిరతః పూర్వవృత్తితి । నను తంతురూపమపివ
 టంప్రతికారణం స్యాదితిచేన్న । అనన్యధాసిద్ధత్వేనతీతివిశేషణాల్ । అ
 వతీతి సామాన్యలక్షణం స్ఫుటయతి * ప్రమాకరణం ప్రమాణమితి
 * అసాధారణైతి * దిక్కలాదృష్టాదేకార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యే
 వకారణత్వావచ్ఛిన్నవత్ప్రత్యేకవ్యాప్త్యధర్మావచ్ఛిన్న ప్రమావృత్తి కార్య
 తా నిరూపితకారణత్వస్యా సత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః - వ్యాపారవత్ప్ర
 సతీత్యపివక్తవ్యం, అతశ్చక్షుస్సంయోగాదౌ నాతివ్యాప్తిః - శో
 త్రమనస్సంయోగశ్చబ్ధౌవా వ్యాపారస్సంభవతి తేన సకౌత్రేంది
 యే కరణలక్షణానాకాంతిరితివదంతి - యద్విలంబాత్ప్రకృతకారా
 నుత్పాదస్తత్కారణత్వస్యేవా సాధారణకారణత్వాత్తత్తయా కాలా
 దిమ తాదృశకారణత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః, వ్యాపారత్వేనాభిమతేం
 ద్రియ సంయోగాదికమేవకరణమేతచ్చ లింగపరామర్శ పవానుమా
 నమితి మూలవీవస్సుతీభవిష్యతి, అతవనవనికృద్భిరుక్తం తచ్చలింగ
 పరామర్శ-ఇతిగ్రంథేనేతితునవ్యాః- అధికమస్తదీయ చింతామణివ
 భాయామనుసంధేయం * నియతైతితి * నియతత్వంహివ్యాపకత్వం
 తచ్చరాసభాదేర్నసంభవతీతి తత్ర నఘటకారణత్వాతిప్రసక్తిరితిభా
 వః * పూర్వవృత్తితీతి * స్వవ్యాపకత్వస్య స్వస్థి సత్త్వేపి స్వ
 పూర్వకాలవృత్తిత్వస్యాసత్త్వేన నాతిప్రసంగఇతిభావః - కార్యతావ
 ఛ్చేదకసంబంధేనకార్యాధికరణ కార్యవ్యవహితప్రాక్ క్షణావచ్ఛ
 దేన విద్యమానాత్వంతాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకతద్ధర్మవత్త్వం
 తేనరూపేణకారణత్వమితి నముదితార్థోబోధ్యః * కారణంసౌభదితి *

౧౦౬ సీలకంఠప్రకాశనహిత తరంగసంగ్రహదీపికాయామ్

నన్యథాసిద్ధస్య మన్యథాసిద్ధిరహితత్వం । అన్యథాసిద్ధిస్త్రివిధా । యే
 ననహైవయస్యయంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వమవగమ్య తేతంప్రతితత్తైనాన్య
 థాసిద్ధం । యథాతంతునాతంతురూపం తంతుత్వంచపటంప్రతి । అన్యం
 ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వేజ్ఞాత ఏవయస్యయం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వ మవగ
 మ్యతే తంప్రతితనన్యథాసిద్ధం । యథాశబ్దంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వేజ్ఞాత
 ఏవపటంప్రత్యాకాశన్య । అన్యత్రకృష్టప్రనియతపూర్వవృత్తిత్వం ఏవకార్య
 సంభవే తత్సహభూతమన్యథాసిద్ధం । యథాపాకజన్మలెగంధంప్రతిరూ
 పప్రాగభావః । ఏవమనన్యథా సిద్ధనియతపూర్వ వృత్తిత్వం కారణ
 త్వం । కార్యలక్షణమాహ * కార్యమితి * కారణంవిభజయే * కార
 తస్యనియతపూర్వవృత్తిత్వాదితిభావః - నిబంధాంతరేషన్యథాసిద్ధేః
 పంచవిధత్వేపి మణికారమతాభిప్రాయేణాహ * త్రివిధితి * యేనన
 హైవేత్వాదియేన, తంతునా, నహైవ, యస్య, తంతురూపస్య, యం, ప
 టం, ప్రతి, పూర్వవృత్తిత్వమవగమ్య, తే, తం, పటంప్రతి, తత్, తంతురూపం
 తేన, తంతునా, అన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః - సహితత్వమేకజ్ఞానవిషయత్వం
 బోధ్యం - తంతురూపస్య పటపూర్వవృత్తిత్వ జ్ఞానేనతప్రస క్తతీతు
 రూపత్వేనైవ విషయతావాచ్యా, తథాచ తంతురూపమన్యథాసిద్ధమితి
 ఏవంతంతుత్వస్య పూర్వవృత్తిత్వజ్ఞానమపితంతు విషయక మేవేతి తద
 నన్యథాసిద్ధమితిభావః - అత్యయేనేత్యస్య స్వతంత్రాన్వయ వ్యతిరేకశా
 లినైతి యస్యేత్యస్యచ స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకమాన్యస్యేతి విశేష
 ణంబోధ్యం - తెనాతథాభూతేన తంతుత్వేన తంతోరవన్యథాసిద్ధిర్న
 వాతంతుసంయోగస్య తంతునాన్యథాసిద్ధిరితిసంక్షేపః - ఇతరాన్వయ
 వ్యతిరేక ప్రాయుక్తాన్వయవ్యతిరేకశాలియ తదన్యథా సిద్ధమితితువరే
 * శబ్దంప్రతితి * ఆకాశత్వంహిశబ్దసమవాయికారణత్వం తథాచశ
 బ్దకారణత్వమగృహీత్వాఽఽకాశత్వేనఘటపూర్వవృత్తిత్వం గ్రహీతు
 మశక్య మిత్యాకాశాన్యథాసిద్ధిత్వార్థః * అన్యత్రకృష్టేతి * అపా

ణమితి * సమవాయికారణలక్షణమాహ * యత్సమవేతమితి * య
 స్మిన్ సమవేతమిత్వార్థః । అనమవాయికారణంబక్షయతి * కార్యణ
 తి * కార్యణే త్యేతదుదాహరతి * తంతునయోగఇతి * కార్యణపటే
 నసహామిక స్థిం స్థంతౌ సమవేతత్వా తంతు సయోగఃపటస్యానవవా
 కజస్థలెగంధం ప్రతికృప్తవియత పూర్వస్థాత్తినా గంధపాగభావేనెవ
 పాకజస్థలేపి తత్సంభవే రూపపాగభావస్వభాసిద్ధ ఇత్యర్థః । అదై
 వనియతపదంవ్యర్థమనియతరాసభాదే స్త్రుతీయాన్యథా సిద్ధతేన స
 త్వంతే నైవవారణసంభవాదితి చెన్న, ఘటసాచూన్యం ప్రతిస్వభా సి
 ద్ధ్యసంభవాదన్యత్ర ఘటభిన్నైవటాదౌ క్లప్తపూర్వవర్తితన స్తంతావది
 తౌ ఘటోత్పత్త్యసంభవాదితి, నవీనాః పునరేవమాహుః, లఘుని
 యతపూర్వవర్తితనవ కార్యసంభవే తద్భిన్నత్వ మన్యథాసిద్ధత్వం, ల
 ఘుత్వంచ, శరీరకృతముపస్థితికృతంసంబంధకృతంచ, తత్రప్రభుమమనెక
 ద్రవ్యసమవేతత్వాపేక్షయామహ ధైన్య, ద్వితీయంగంధం ప్రతిరూపపా
 గభావాపేక్షయాగంధపాగభావే, గంధస్వప్రతియోగినిఃఉపస్థితధైన్య
 శీఘ్రంతదుపస్థితే, తృతీయందండత్వ దండరూపాద్యపేక్షయాదండ
 దౌ, స్వాశీయదండసంయోగాదిరూపపరంపరాయాగురుత్వాత్, ఏవం
 చైతావతైవనిర్వాచాన్యథా సిద్ధిస్త్రివిధావంచవిధాచేతి ప్రపంచా
 పుత్పత్తివైచిత్ర్యం - నచానియతరాసభాదే స్త్రుతీయాన్యథాసిద్ధ
 త్వేనైవవారణాన్నియతపద వ్యర్థమితివాచ్యం, యతాన్యథాసిద్ధాన్వ
 స్యానుగతస్యదుర్వసతయా యత్రప్రామాణికానా మన్యథాసిద్ధాన్వ
 వ్యవహారస్తత్తద్భేద కూటంసివేశనీయం లఘునియతైత్యాదికం తత్త
 ద్భేదప్రతియోగితత్తద్వ్యక్తిపరిచాయక ఇత్తంచానియతాసంతరాసభా
 దీనామేకేన నియతత్వవిశేషణేనైవ వారణాద్భేదకూటనివేశేగౌరవం
 నియతానాం దండత్వాదీనాంతు తత్తద్భేదకూటనత్వం నివేశనీయమి
 త్యభినందిః * యస్మిన్ సమవేతమిత్వార్థఇతి * యద్ధర్మాః సచ్ఛిన్నం

గం ౧౦౮ నీలపంఠప్రకాశసహిత తరు-సంగ్రహదీపికాయామ్

ఋకారణమిత్యర్థః । కారణేనైత్యేతదుదాహరతి * తంతురూపమి
తి * కారణేనపటేనసహ । ఏక స్థింస్తంతౌసమవేతత్వాత్తంతురూ
పం పటరూపస్యాసమవాయికారణమిత్యర్థః । నిమిత్తకారణంలక్ష
యతి * తదుభయేతి * సమవాయ్యసమవాయిభిన్నంకారణం నిమి
త్తకారణమిత్యర్థః । కరణలక్షణమువసంహరతి * తదేతదితి * ప్ర
త్యక్షలక్షణమాహ * తలైతి * ప్రమాణ చతుష్టయ మధ్యభిప్ర
యః । ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య లక్షణమాహ * ఇంద్రియేతి * ఇంద్రియం
చక్షురాదికం । అధోభుటాదిః । తయోస్సన్నికషాన్సంయోగాదిః ।
తజ్జన్యం జ్ఞానమిత్యర్థః । తద్విభజతై * తద్వివిధేతి * నిర్వికల్పకస్య
లక్షణమాహ * నిష్ప్రకారకమితి * విశేష్యవిశేషణసంబంధానవ
గాహిజ్ఞానమిత్యర్థః । నను నిర్వికల్పకే కింప్రమాణమితిచేన్న ।

యద్ధర్మావచ్ఛిన్నైనమవాయోనోత్పద్యతే తద్ధర్మావచ్ఛిన్నం ప్రతి
తిద్ధర్మావచ్ఛిన్నం సమవాయికారణమితి పరమార్థః * కారణేనప
టేనైతి * స్వకార్యకారణేనపటేనేత్యర్థః, స్వం, తంతురూపం, పటా
దికంప్రతి, తురీతంతు సంయోగాదీనా మసమవాయికారణత్వేనాకా
యత త్తడనమవాయికారణ లక్షణైతత్తద్భిన్నత్వం దేయమితిదిక్-ని
ను తురీయవిషయతానిరూపకస్య నిర్వికల్పకజ్ఞానస్య నిరూపకతానం
బంధేన ప్రకారతాశూన్యత్వమివ విశేష్యతాశూన్యత్వం సంసర్గతా
శూన్యత్వమపి లక్షణంభవతి వినిగమనాదిరహదిత్యతొలక్షణత్రయంద
శయతి * విశేష్యవిశేషణైతి * విశేష్యాదివిధయా విశేష్యాద్యనవ
గాహిజ్ఞానమిత్యర్థః - తథాచజ్ఞానత్వముటిత విశేష్యతాశూన్య
త్వం విశేషణతాశూన్యత్వం సంసర్గతాశూన్యత్వంచ లక్షణంపర్య
వసితమితిభావః - కేచిత్తునిష్ప్రకారకత్వం ప్రకారతాశూన్యత్వం, ప్ర
కారతాచభాసమానవైశిష్ట్యప్రతియోగిత్వం; సంసర్గావచ్ఛిన్న విష

గౌరవివిశిష్టజ్ఞానం విశేషణజ్ఞానజన్యం । విశిష్టజ్ఞానత్వాద్బుద్ధిజ్ఞానవది
 త్యనుమానస్య పరిమాణత్వాత్ । విశేషణజ్ఞానస్యాపి సవికల్పకత్వే
 నవస్థాప్యసంగాన్నిర్వికల్పకత్వసిద్ధిః । నవికల్పకంలక్షయతి * సప్ర
 కారకమితి * నామజాత్యాదివిశేష్యవిశేషణసంబంధావగాహి జ్ఞాన
 మిత్యర్థః । సవికల్పకముదాహరతి * యథేతి * ఇంద్రియాధాన
 న్నికషంవిభజతే * ప్రత్యక్షేతి * సంయోగసన్నికషముదాహరతి
 * చక్షుషేతి * దృవ్యప్రత్యక్షే సర్వత్రసంయోగ స్సన్నికషః ।
 ఇంద్రియాణాం ప్రాప్యప్రకాశకారిత్యనియమాత్ । అత్తామనసాసం
 యుజ్యతే । మనఃఇంద్రియేణ । ఇంద్రియమధేన । తతఃప్రత్యక్షజ్ఞాన
 ముత్పద్యతేత్యర్థః । సంయుక్తసమవాయముదాహరతి * ఘట
 రూపేతి * తత్త్రియ క్రిమాహ * చక్షుస్సంయుక్తఇతి * సంయుక్త
 నమవేత నమవాయముదాహరతి * రూపత్వేతి * సమవాయ ము
 దాహరతి * శౌల్యేణైతి * తదుపపాదయతి * కణేతి * నను
 యతేతి యావత్, తథాచ సంసర్గానవగాహిజ్ఞానత్వమేవ సంసర్గ
 తాహున్యజ్ఞానత్వమేవం లక్షణమాస్తాం లాభువాదిత్యతస్తథైవ మూ
 లార్థమాహ- విశేష్యవిశేషణతీత్యాహుః-తద్బింశ్యం, సిద్ధాంతేనం
 సర్గతాయా ఇవప్రకారతాయా అపివిలక్షణ విషయతాత్మకత్వేనని
 ష్ప్రకారకత్వరూపలక్షణైశ్చగౌరవాననకాశాదితిదిక్ - నిర్వికల్పకజ్ఞాన
 స్యాతీంద్రియతయా తత్రప్రత్యక్షప్రమాణా సంభవాదనుమానం ప్ర
 మాణయతి * గౌరీతి * విశిష్టజ్ఞానత్వాదితి * విశిష్టబుద్ధిం ప్రతివి
 శేషణజ్ఞానస్య కారణత్వాన్నాప్రయోజకతాశ్చకెతిభావః * అనవస్థా
 ప్యసంగాదితి*సవికల్పకస్య విశిష్టబుద్ధిత్వేన విశేషణజ్ఞానజన్యత్వని
 యమాదితిభావః * విశేష్యవిశేషణసంబంధావగాహితి * అత్తా
 మనఃకర్తృత్వాలక్షణత్రయబోధ్యం * మనఃఇంద్రియేణైతి* సంయుజ్య
 తేత్యనేనాన్వయః-ఏవమగ్రేపి, అత్తప్రత్యక్షసంగ్రహస్తు, అత్తామన

౧౦ సీలకంఠవ్యకాశసహిత తరు-సంగ్రహదీపికాయామ్

దూరస్థశబ్దస్య కథంకోత్రసంబంధఇతి చెన్న । వీచీతరంగన్యాయేనక
 దంబముకుళన్యాయేనవాశబ్దాచ్ఛబ్దాంతరొత్పత్తిక్రమేణ క్షోత్రదేశే
 జాతస్యక్షోత్రేణ సంబంధాత్ప్రకృత్యసంభవః । సమవేతసమవాయ
 ముదాహరతి * శబ్ద త్వేతి * విశేషణవిశేష్యభావముదాహరతి * అభా
 వెతి * తదుపపాదయతి * ఘటాభావనదితి * భూతల ఘటానాస్తీ
 త్యత్రాభావస్య విశేష్యత్వం దృష్టవ్యం । ఏతేనానుపలభ్యేః ప్రమా
 ణాంతరత్వం నిరస్తం ।

సా సంయుజ్య తేతత్తః ప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యతే ఇతి యోజనాంతరేణ -
 * కథంకోత్రసంబంధఇతి * నచకోత్రస్యనభోరూపత్వేన తత్సమ
 వాయోదూరస్థశబ్ద ప్రత్యక్షజనకఇతివాచ్యం, అతిప్రసంగ భంగాయ
 కణవివరావచ్చిన్న నభోనుయోగిత్వి విశిష్టనమవాయస్తేన ప్రత్య
 క్షచేతుత్వాంశీకారే తాదృశసంబంధస్య దూరస్థశబ్దేభావాదితి
 భావః - ప్రథమతా భేదితదనయోగే సభసిశబ్దఉత్పద్యతే తేనశ
 బ్దాస్తేప్రచునశ్శబ్దా ఇత్యమ క్రమేణనిఖిలవిగవచ్ఛేదేన శబ్దొత్పత్తై
 రంగీకరణపరతయాతదంతేపి సామ్యనిర్వాహాయాహ * కడంబేతి *
 * దృష్టవ్యమితి * అత్రైదమవధేయం, విశేషణతానాం సంయుక్తవిశే
 షణతాత్వాదిరూపేణ బహువిధ త్వేపి విశేషణతాత్వేనేన పరిగణనా
 న్నషడివిధత్వహానిః । నచైవం సమవాయత్వేనైవ సంయుక్త సమవా
 యాదీనామనుగమఃకుతోపకృతఇతివాచ్యం, స్వతంత్రైచ్ఛప్తేస్త్యాది
 న్యాయానుసారేకాదోషాదితి, ఏతేన, అభావప్రమాయావిశేషణ విశే
 ష్యభావసన్నికర్షణజన్యత్వవిదళనేన - ప్రమాణాంతరత్వం, ప్రత్య
 క్షాద్యతిరిక్తప్రమాణత్వం, నిస్సనుపలభ్యేః ప్రమాణాంతరత్వం, గీకారే
 ఘటావలబ్ధిదశాయంతదధానప్రకృత్యాత్మిక, తమచ త్వేననుపలబ్ధ్యా
 త్మక ప్రమాణాంతరాభావాత్సత్తిరితధ త్తత్కాం పరిజహిమక
 ర్యోగ్యానుపలభ్యేరిందియ సహకారిత్యమాత్రేణైవ నిర్వాహేతిరిక్త

యద్యత్ప్రభుటోభవిష్యత్సహాధూతలమివ ద్రక్ష్యేతత్తదశానాభావా
నాస్తీతితికితేత పృథియోగిన త్వ విరోధ్యనుపలబ్ధిహ కృతేంద్రియే
తైవాభావజ్ఞానోత్పత్తా వనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వానంభవాలః ।

ప్రమాణత్వంననంభవతీత్యాహ * యద్యత్ప్రేత్యాదినా * అత్యచక్షు
స్సంయోగాది మద్భూతతేతర్కస్యాపాదకాభావసాధకవివర్యయప్రతి
యోగ్యాపాద్యకత్వరూపంవివర్యయే తస్మాత్పరివర్తనసాయిత్యం దర్శ
యతి*దర్శనాభావాన్నాస్తీతి*తద్దర్శనాభావాన్నాస్తీత్యథాః, తర్కి
తా, అపాదితా, ప్రతియోగినః, ఘటాదేః, సత్త్వస్యసత్త్వప్రసక్తేః వి
రోధినీయా ఉపలబ్ధిస్తత్ప్రతియోగికాభావా నుపలబ్ధిస్తత్సహకృతేనై
త్యథాః, విరోధిత్వవిశేషణముపలబ్ధేరనాహ్యత్వనూచనాయ - ప్రతి
యోగినంతాపాదనాపాదితాపలంభ ప్రతియోగికత్వరూపయోగ్యతా
విశిష్టానుపలబ్ధిచహకృతేనైతితుపరిమాధాః, అలోకసంయోగాద్యస
త్త్వదశాయాం యద్యత్ప్రభుటస్సృజితహ్యుపలభ్యేతేత్యాపాదనాసం
భవేనయోగ్యానుపలబ్ధిభావాన్నతతీ ఘటాభావప్రత్యక్షమితి సంక్షే
పః - కెచిత్తుతర్కితేత్యాది - తర్కితమారోపితం యత్ప్రతియోగి
సత్త్వంతద్విరోధినీయానుపలబ్ధిస్తత్సహకృతేనైత్యథాః - ఏతావతా
ప్రతియోగిన త్వరూపకారణాభావప్రయోజ్యోపలబ్ధిభావోభావ
ప్రత్యక్షకారణం నత్పితరకారణవిరహ ప్రయోజ్యోపలబ్ధిభావ ఇతి
నూచితమతపివాంధకారే ఉపలంభాభావసత్త్వేపి నఘటాభావప్రత్య
క్షమిత్యాహః-నన్వభావప్రమాయామింద్రియస్యకరణత్వమనుపలబ్ధే
స్సహకారిత్వంచ త్వయాకల్పనీయం తదపేక్షయానుపలబ్ధేరేవ కర
ణత్వకల్పనంనరమిత్యాశక్త్యాభావాధికరణ భూతలప్రత్యక్షే ఇంద్రి
యస్యావశ్యమపేక్షణీయతయాక్ష్మేనైవేంద్రియకరణత్వేనాభావప్ర
త్యక్షోత్పత్తావనుపలబ్ధేర్విజాతీయ ప్రమితకరణత్వ కల్పనమయక్త

౧౫౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామే

అధికరణజ్ఞాన భజ మపేక్షణీయేంద్రియ స్వేన కరణత్వోపపత్తావనుప
 లభ్యైకరణశ్చాయోగాత్ । విశేషణవిశేష్యభావో విశేషణవిశేష్యస్వ
 రూపమేవ । నాతిరిక్తస్సంబంధః । ప్రతిష్ఠాజ్ఞానముపసంహరణాత్
 కరణమాహ * ఏవమితి * అసాధారణకారణత్వాదిందియం ప్రత్య
 క్షజ్ఞానకరణమిత్యధః । ప్రత్యక్షప్రమాణముపసంహరతి । * తస్మా
 దితి * ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదః

అనుమానంలక్షయతి * అనుమితకరణమితి * అనుమితంలక్షయతి

మిత్యాహ * అధికరణాతి * ననువిశేషణ విశేష్యభావాభ్యాతిరిక్త
 స్సంబంధఃకల్పనీయ స్త్వయేత్యతానా * విశేషణవిశేష్యభావేతి *
 అత్రైదంబోధ్యం-ప్రత్యక్షంద్వివిధం, లౌకిక మలౌకికంచేతి, లౌకికత్వం
 చ విషయతావిశేషః - లౌకికేయాధానన్నికమాః కారణం-అలౌకిక
 తుసామాన్యలక్షణా, జ్ఞానలక్షణా, యోగజడమశ్చైతితివిధాప్రత్యా
 నత్తిః, తత్రసామాన్యలక్షణా ధూమత్వాది రూపాతజ్ఞానరూపావా,
 సామాన్యంజాతి ప్రజ్ఞానం వాలక్షణంస్వరూపంవిషయోవాయస్యాఇతి
 పుష్పత్తైః, సాచాశ్రయాణాం నిఖిలధూమాదీనామలౌకిక ప్రత్యక్షైః
 యజ్యతే, అతితానాగతధూమాదిమచక్షుస్సంయోగా దెరభావాదింద్రి
 యాణామచన్నికృష్టానాం ప్రత్యక్షాజనకత్వాత్ - జ్ఞానలక్షణాతుసుర
 భిచందనమితిచాక్షుషోపసేతభావే, సారభేణచక్షుషోయోగ్యసన్నిక
 మాభావాత్, ఏవంయోగినాం దేశకాలవిపర్యస్త వదార్థప్రత్యక్షే
 యోగజడమః ప్రత్యానత్తిరితి సంక్షేపః,

ఇతి తర్కసంగ్రహ దీపికాప్రకాశే భగవదర్పితే

 ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

ॐ||* అనుమానంలక్షయతి * ప్రత్యక్షోపజీవకత్వ సంగత్యాను
 మానం నిరూపయతీత్యధః * పరామశేతి * తథాచప్రత్యక్షప్ర

* పరామర్శేతి* ననుసంశయో త్తరప్రత్యక్షైతివ్యాప్తిస్థానుపురుషసంశయానంతరం పురుషత్వవ్యాప్యక రాదిమానయమితి పరామర్శేనతి పురుషవీచేతిప్రత్యక్షజననాత్ । నచ తత్కానుమితిరేవేతివాచ్యం పురుషంసాక్షాత్కారోమీత్యనువ్యవసాయవిరోధాదితిచేన్న । పక్షతానహకృతపరామర్శజన్యత్వస్య వివక్షితత్వాత్ । సిషాధయిషా విరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావఃపక్షతా । సాధ్యసిద్ధిఃనుమితిప్రతిబంధికా । సిద్ధినత్వేవ్యనుమినయా మితిచ్ఛాయా మనుమితిదశా నా త్సిషాధయిషాఉత్తైమిత్యపేక్షయానుమి తేర్వి లక్షణప్రమాత్వాదనమానస్యప్రమాణాంతరత్వఃసిద్ధ్యతిశిభావః,విపరీతజ్ఞానో త్తరప్రత్యక్షం ప్రతివిశేషదర్శనస్య హేతుత్వమంగీకర్వతాం మతమవలంబ్య శంక తే * నన్వీతి*స్థానుపురుషసంశయోతి* ఇదంవిరుద్ధభావద్వయకోటికసంశయాంగాకారేణివరేతుస్థానుపురుషైతి-స్థానుత్వతదభావ పురుషత్వతదభావ కోటికేత్యధా-ఇత్యాహుః పురుషవీచేతి,నిర్ణయసూచనాయ-తత్ప్ర,సంశయో త్తరప్రత్యక్షస్థలే * అనువ్యవసాయవిరోధాదితి * ఇదముచలక్షణంపురుషమనుమినోమీత్యనువ్యవసాయాభావేనప్రమాణాభావాదిత్యపి దృష్టవ్యం,సంశయో త్తర ప్రత్యక్షేజననీయేపక్షతాయాః పరామర్శసహకారితేప్రయోజనాభావేన పక్షతానహకృత పరామర్శజన్యత్వవివక్షణాన్నాతివ్యాప్తిరిత్యాహ * పక్షైతి * ఏతేన వహ్నివ్యాప్యధూమవత్సర్వతవానయం దేశఇతివిశిష్ట వైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధింప్రతి విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారక నిర్ణయవిధయా వహ్నివ్యాప్యధూమవాస్పర్యత ఇతి పరామర్శస్య కారణత్వేపి నతత్కానివ్యాప్తిః, పక్షతానహకృత పరామర్శజన్యత్వస్యానత్వేనాతివ్యాప్తైరభావాదితిసంక్షేపః-యద్యపిసాధ్యసంశయస్య పక్షతాత్వేపి సాధ్యనిశ్చయకాలేనుమితి వారణం సంభవతి, తథాపి ఘనగజైలేన మేఘానుమితౌవ్యభిచారి- అతాన్యదృశీం పక్షతామాహ * సిషాధయిషైతి * సిషాధయిషాయా

౧౦౮ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

జికా । తతశ్చోత్తైజకాభావ విశిష్టమణ్యభావస్య దాహకారణత్వవత్సి
 మాధుమవిరహ విశిష్టసిద్ధ్యభావస్యాప్యనుమితకారణత్వం - పరామ
 శంలక్షయతి * వ్యాప్తితి * వ్యాప్తివిషయకంయత్పక్షధర్మతాజ్ఞా
 నం సపరామశ్శఇత్యర్థః । పరామశ్శమభినీయదశ్శయతి * య
 ధతి * అనుమితమభినీయదశ్శయతి * తజ్జన్యమితి * పరామశ్శజ
 న్యమిత్యర్థః । వ్యాప్తిలక్షణమాహ * యత్రేతి * యత్రధూమస్త
 త్కాగ్నిరితివ్యాప్తైరభినయః సాహచర్యనియమఇతిలక్షణం । సాహచ
 ర్యం సామానాధికరణ్యం । తస్యనియమః హేతుసమానాధికరణాత్వ
 స్సాద్యానుమితీచ్ఛాయాస్సమవాయేనయోభావఃస్వరూపసమవాయో
 భయఘటితసామానాధికరణ్యసంబంధేన తద్విశిష్టాయాస్సిద్ధేస్సమవా
 యేనాభావఇత్యర్థః - సాధ్యసిద్ధిః, పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టేసాధ్యతావ
 చ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యవగాహినిశ్చయః - సిద్ధాసిమాధయిమావిరహవై
 శిష్ట్యనివేశనస్య ప్రయోజనందశ్శయతి * సిద్ధిసత్త్వేపీతి * అత్ర
 సిద్ధిశ్చపర్యతో వహ్నిమావహ్నివ్యాప్య ధూమవాఙ్శ్చేతి సమూ
 హంబనరూపా - అతఃపరామశ్శానంపత్తిరితిధ్యేయం - వ్యాప్తివిశిష్ట
 పక్షధర్మతాజ్ఞాన మిత్యత్రేవ్యాప్తివిశిష్టేపక్షధర్మతా వ్యాప్తివిశిష్ట
 పక్షధర్మతా, తజ్జ్ఞానమితి సప్తమితశ్చురుషాంగీకారేవ్యభిచారి లిం
 గకానుమితేవ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానజన్యత్వాభావేనావ్యాప్తిః
 అతోవ్యాప్తివిశిష్టపదస్య వ్యాప్తివిషయకేత్యర్థమవలంబ్యజ్ఞానాంతే
 పదేన కర్మధారయ మంగీకరతి * వ్యాప్తివిషయకమితి * వ్యా
 ప్త్యవచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపితి పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విశేష్య
 తాశాలినిశ్చయః పరామశ్శఇతితునిగళితార్థః, అభినీయ, అభిలా
 పకశబ్దముచ్ఛార్య - నియతసామానాధికరణ్యం సాధ్యాభావ వదన్య
 త్తిత్వాది రూపంసంభవతి ఇదంవాచ్యంజ్ఞేయత్వాదిత్వాదా వవాన్
 ప్రేః సాధ్యాభావాప్రసిద్ధిరిత్యాలోచ్యాహ * హేతుసమానాధికర

స్తాభావాప్రతియోగిసాధ్యసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః । వత్సధర్మతాస్వరూపమాహ * వ్యాప్యస్యేతి * అనుమానవిభజితే ।
* అనుమానమితి *

జ్ఞేతి * వహ్నిమాకాధూమాదిత్యాదౌ ధూమసమానాధికరణోయో
త్యంతాభావః ఘటాత్యంతాభావః తదప్రతియోగీవహ్నిః తత్సామానా
ధికరణ్యంధూమేఽస్తీతిలక్షణసమన్వయః, ధూమవాన్వహ్నోరిత్యాదౌ
ధూమసామాన్యాభావస్య హేతుసమానాధికరణతయా తత్ప్రతియో
గ్యైవ ధూమశతినాతివ్యాప్తిః-నచ వహ్నిమాకాధూమాదిత్యాదౌ త
త్తద్వహ్నిభావస్య చాలిసీన్యాయేనధూమసమానాధికరణతయా తా
దృశాభావాప్రతియోగిత్వం నకస్యాపివహ్నోరిత్యవ్యాప్తిరితివాచ్యం-
అప్రతియోగిసాధ్యేత్యస్యప్రతియోగితానవచ్ఛేదక సాధ్యతావచ్ఛేదకా
వచ్చిన్నేత్యర్థః తాత్పర్యకతయాఽదౌహత్-ప్రతియోగితాయాం సా
ధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్చిన్నత్వం నివేశనీయం, తేనవహ్నిమాకా
ధూమాదిత్యాదౌ సమవాయేన వహ్నిత్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకా
భావస్య ధూమసమానాధికరణత్వేపి సక్షతిః - హేతుపదంహేతుతా
వచ్ఛేకావచ్చిన్నపరం, అతాద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ విశిష్టస్య
శుద్ధానతిరెకతయా హేత్వధికరణ గుణాదినిష్ఠత్వేపి ద్రవ్యత్వాభావ
స్యనావాప్తిః - హేత్వధికరణతా హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావ
చ్చిన్నాగ్రాహ్య, తేనవహ్నిమాకా ధూమాదిత్యాదౌ వహ్నిసామా
న్యాభావస్య ధూమసమవాయనిష్ఠత్వేపినావాప్తిః-నచైవమపికపినం
యోగీ ఏతద్వత్సత్త్వాదిత్యాదౌవాన్వ్యాప్తిః సాధ్యస్యహేతు సమానా
ధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్చిన్నత్వాదితివాచ్యం
హేతు సమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగివైయధి కరణ్యస్య
నివేశనీయత్వాత్ । కేవలాన్వయసాధ్యకే తాదృశస్య ఘటాభావాదః
ప్రసిద్ధత్వాన్నావాప్తిః- అధికమస్తదీయమణిదీధితివ్యాఖ్యానయాంబు

౧౦౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహాదీపికాయామ్

సాన్విధానుమానం దశయతి * స్వయమేవేతి * సనుపాధివత్స్వ
 లోహాలెభ్యత్వాదౌశతస్సహచారదశనేపి వజ్జిమజ్జా వ్యభిచా
 రోపలభ్యే భూయోదశనైన కథంవ్యాప్తిగ్రహణతీతి చెన్ను । వ్యభిచా
 రజ్ఞానవిరహసహకృతసహచారజ్ఞానస్య వ్యాప్తిగ్రహకత్వాత్ । వ్యభి
 చారజ్ఞానం నిశ్చయః ।

ద్విశతలైరనుసంధేయం * సాన్విధానుమానమితి * స్వసాధికః పృ
 యోజనంసాధ్యసంశయనివృత్తిరూపంయస్తాదితి ప్రత్యుత్త్యాసీయసం
 శయనివృత్తిప్రయోజనకానుమానమిత్యర్థః-మూలై * పశ్యన్నితి *
 ఏకసంబంధిజ్ఞాన మవరసంబంధిస్తారకమితిరీత్యాదశనస్య స్మృతిహే
 తుత్వాదిత్యర్థః * కథంవ్యాప్తిగ్రహణతీతి * వ్యభిచారజ్ఞానదశా
 యాం నకశ్చిదపివ్యాప్తినిశ్చయ మధ్యప్రేతీతిభూయోదశనస్య వ్యా
 ప్తినిశ్చయహేతుత్వంనసంభవతీతిభావః-ఇదముపలక్షణం, భూయోదర్శ
 నమిత్యస్య భూయసాందశనానాం సమాహారఇతి భూయసాంసాధ్య
 హేతునాం దశనమితిభూయస్సద్విధికరణేషు దశనమితివాదః
 నాద్యః, ఏకత్రైవ సహచారదశనధారయోవ్యాప్తినిశ్చయప్రసంగా
 త్, సద్వితీయతృతీయా, ఏతద్యూపనానేతదసాదిత్యాదౌ సాధ్యహే
 త్వాదధికరణేచ భూయస్తాద్విభావేన వ్యాప్తనిశ్చయప్రసంగాదిత్యపి
 బౌధ్యం - మణికారిసిద్ధాంతమవలంబ్యాహ * వ్యభిచారజ్ఞానవిరహే
 తి*వ్యాప్తిగ్రహకత్వాదితి * వ్యాప్తిశ్చ హేతుసమానాధికరణాత్వం
 తాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదక సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సాధ్య
 ధికరణవృత్తితావిశిష్టహేతుతావచ్ఛేదకరూపైవ, సామానాధికరణాత్వం
 తస్య రాసభాదిసాధారణ్యాత్ । ధూమత్వాదేస్సర్వరూపతావ్యాప్త్య
 తావచ్ఛేదకత్వంతాదృశధూమత్వ తావదిరూపేణదవ్యాప్తిత్వ మిత్యవ
 చ్ఛేద్యావచ్ఛేదకయోరైకేపినక్షతిః- ఇత్థంచసాధ్యతావచ్ఛేదకేతథా
 విధప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వరూపవ్యభిచారగ్రహణభావోవిపరీతగ్ర

శంకాచ, తద్విరహః క్వచిత్తర్కాత్కన్యచిత్సన్వికస్సిద్ధవీష । ధూమా
 గోష్ఠ్యర్వాప్తిగ్రహే కార్యకారణభావభంగ ప్రసంగలక్షణస్తర్కా-
 హాభావ విధయాహేతుః సాధ్యసమానాధికరణ వృత్తిహేతుతావచ్ఛే-
 దకాంశగ్రహేతువిశేషణజ్ఞానవిధయా సామానాధికరణ్యజ్ఞానం హేతు
 రితిరీత్యావ్యభిచారజ్ఞానాభావసామానాధికరణ్యజ్ఞానయోర్వాప్తిగ్ర-
 హహేతుత్వమితిధ్యేయం-వస్తుతస్తు- హేతువ్యాపకసాధ్య సామానా-
 ధికరణ్యమేవవ్యాప్తిః - సచవ్యాప్తిః రాసభాదిసాధారణ్యేన ప్రమా-
 త్తక రాసభలింగక పరామశాన్భ్యమాత్తక వహ్నినుమిత్యాపత్తిః
 ప్రమాత్తక పరామశాన్భ్య భ్రమాత్తక వహ్నినుమిత్యజనకత్వ నియ-
 మసత్త్వేనెష్టాపత్తైరయోగాదితివాచ్యం- యద్ధర్మావచ్ఛిన్న వ్యాపక
 త్వంవ్యాప్తిఘటకంతద్ధర్మధర్మితావచ్ఛేదకక వ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చ-
 యస్తేవానుమితి హేతుత్వాపగమేనాదోషాల్, అతవవ్యాప్తిశరీరే
 ధూమశ్చిత్వాప్తిప్రవేశేన లాఘవమితిదిక్ * శక్త్యాచేతి * వ్యభిచార
 సంశయస్యాపివ్యాప్తిగ్రహే ప్రతిబంధకత్వానుభవాత్తత్సాధారణవ్యభి-
 చారజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నాభావోహేతురితి హృదయం-తద్విరహః, వ్యభి-
 చారశంకావిరహః * క్వచిదితి * తర్కాభావేతర నిఖిలకారణసమ-
 వధానస్థలఇత్యర్థః * క్వచిత్సన్వికస్సిద్ధవీషేతి * ఇతరకారణవిరహ-
 స్థలతాదృశకారణవిరహే ప్రయుక్తవీషేత్యర్థః - తథాచ తత్రతర్కా-
 పెక్షానైతిభావః * ధూమాగోష్ఠీతి * ధూమాగోష్ఠ్యర్వాప్తి-
 గ్రహేఉత్పత్త్యమానెవ్యభిచారశక్త్యానివతకః కార్యకారణభావ-
 భంగప్రసంగలక్షణ స్తర్కావచ్ఛేదవ్యయః, సచతర్కః ధూమోయదివహ్ని-
 వ్యభిచారిస్యాత్తహేవహ్నిజన్మాన స్యాదిత్యాకారకోబోధ్యః, సను-
 మహాసేనియవహ్ని ధూమయోగస్సన్నికృష్టత్వేన సహచారగ్రహేప్యస్తే-
 షాం వహ్నిధూమానామసన్నికృష్టేణసహచారప్రత్యక్షా సంభవేనని-
 ఖిలధూమేషు వ్యాప్తిప్రత్యక్షంసంభవతి తథాచపర్వతీయధూమదర్శ-

౧౩౮ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

వ్యభిచారశంకానివర్తకః । ననుసకలవహ్నిధూమయోరసన్నికషాః
త్కథంవ్యాప్తిగ్రహణితీతే । వహ్నిత్వధూమత్వరూపసామాన్య
ప్రత్యాసత్త్వానకలవహ్నిధూమజ్ఞానసంభవాత్ * తస్మాదితి * లింగ
పరామర్శాదిత్యర్థః పరాధానుమానమాహ * యత్ప్రతితి *
యచ్చబ్రహ్మతత్పరాధానుమానమితి తచ్చబ్రహ్మసాన్వయః । పంచాన
యవవాక్యముదాహరతి * యథేతి * అవయవస్వరూపమాహ * ప్ర
తిజ్ఞేతి * ఉదాహృతవాక్యే ప్రతిజ్ఞాదివిభాగమాహ * పర్వతోవహ్ని
మానితి *

నెనవ్యాప్తిస్తరణాసంభవాత్పరామర్శానుపపత్తిరిత్యాశయేనా శంక
తే*నన్వితీ*సకలవహ్నిధూమేషులౌకికసన్నికషాభావేపిసామాన్య
ప్రత్యాసత్త్వకాలౌకికసన్నికషాసద్భవాదవహ్నిత్వావచ్ఛిన్న
సామానాధికరణ్యవత్త్వేననిఖిలవహ్నిధూమసహచారప్రత్యక్షసంభవా
న్నిఖిలధూమేషువ్యాప్తిగ్రహస్సంభవతి-ఏవంచపర్వతీయధూమేపివ్యా
ప్తైర్బహిర్యతేనధూమదర్శనెనవ్యాప్తిస్తరణసంభవాన్నపరామర్శా
నుపపత్తిరితినమాధత్తే- * వహ్నిత్వధూమత్వేతి * యద్యపిపరాధాను
మానశబ్దస్యపరస్యయధ్యస్తస్యాథాఃప్రయోజనంసాధ్యనుమితిరూపం
యస్మాదితిపున్రుత్ప్రత్యాపరిసమవేశానుమితికిరణంలింగపరామర్శార్థః-
అతఏవసాధ్యధానుమితిపరాధానుమిత్యోలింగపరామర్శేవపక
రణమిత్యగ్రేమూలం సాధుసంగచ్ఛతే, తథాపి పరాధానుమానప్ర
యోజకేపంచావయవవాక్యే పరాధానుమానశబ్దస్యేవచారికప్ర
యోగ ఇతిమనసికృత్వామూలమవతారయతి * పరాధానుమానమా
హేతి*పంచావయవవాక్యమిత్యనేనపంచలవయవాఃయస్యవాక్యస్యే
తిపున్రుత్ప్రత్యాప్రతిజ్ఞాద్యవయవపంచక సముదాయత్వంనాన్వయలక్షణం
బోధ్యం, అనెనవాక్యేనప్రతిపాదితా ల్లింగాదితిమూలస్య ప్రతిజ్ఞాద్యవ
యవపంచక సముదాయ ప్రయోజ్య లింగపరామర్శాదిత్యర్థః

సాధ్యవత్తయాపక్షప్రతిపాదకవచనం ప్రతిజ్ఞా । పంచమ్యంతఃలింగప్ర
తిపాదకంవచనంపాతుః । వ్యాప్తిప్రతిపాదకం వచన ముదాహరణం
వ్యాప్తివిశిష్టలింగ ప్రతిపాదకం వచనమువచనయః । పాతుసాధ్యవత్త
* సాధ్యవత్తయాపక్షప్రతిపాదకవచనమితి * సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నసాధ్యప్రకారకపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపక్షవిశేష్యక బోధజనక
వాక్యమిత్యర్థః-ఉదాహరణాద్దైతు విశిష్టేసాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవై
శిష్ట్యజ్ఞానంపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టే, ఉపనయాచ్ఛపక్షతావచ్ఛేదకవిశి
ష్టేపాతుతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యజ్ఞానం, నతుసాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్ట
జ్ఞానమితి తయోర్నిరాసః, వాక్యపదస్యన్యాయావయవవాక్యపరత్వా
న్న్యాయబహిర్భూతవాక్యవృద్ధాసః ; ఏవమగ్రేపి, అయంనదండా
ద్దండనయోగాజన్య దృష్ట్యాద్విత్వాదౌ ప్రతిజ్ఞాయాం పంచమ్యం
లెత్వస్య సత్త్వాదతివ్యాప్తైర్వారణాయ లింగప్రతిపాదకమితి * పా
తుప్రతిపాదకమిత్యర్థః * వ్యాప్తిప్రతిపాదకమితి * ప్రకృతపాతు
మతిప్రకృతపాతువ్యాపకసాధ్యబోధకవాక్యమిత్యర్థః, కథముదా
హరణస్యవ్యాపకత్వబోధకతైతిచేత్, ఇత్థం, సాధ్యపదస్యపాతువ్యాప
కత్వవిశిష్టేసాధ్య నిరూఢలక్షణయా, సచద్విరుక్తయత్పదస్య వైయ
ధ్యమితిశంక్యం, తాదృశతాత్పర్యగ్రాహకతయా సార్థక్యాత్, అథ
వాప్రథమయత్పదార్థే మహానసేద్వితీయ యత్పదార్థే మహానసా
న్యక్తిప్రకృతపాతుమత్తవస్యతత్పదార్థే తక్తి సాధ్యస్యచ శాబ్ద
బోధేజాతే ఉత్తరకాలేవ్యాపకతా బోధోమానసః తథాచవ్యాప్తిప్ర
తిపత్తిపరత్వముదాహరణ వాక్యస్యాక్షతమితి నకశ్చిద్దోషఇతి యిక్, *
* వ్యాప్తివిశిష్టలింగప్రతిపాదకమితి * పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టవిశేష్య
క ప్రకృతసాధ్యవ్యాప్త్యపాతు ప్రకారకబోధజనక వాక్యమిత్యర్థః,
పక్షధర్మతాజ్ఞానార్థమువచనయ ఇతిపారేతు ప్రయుజ్యతేఇతిశేషవూ
రణైవప్రదర్శితార్థః ఏవ యథాకథంచత్సంగమనీయః * పాతుసాధ్య

౧౨౦ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

యాపక్షప్రతిపాదకంవచనం నిగమనం । పక్షేసాధ్యజ్ఞానంప్రతిజ్ఞా
ప్రయోజనం । లింగజ్ఞానం హేతుప్రయోజనం । వ్యాప్తిజ్ఞానముదా
హరణప్రయోజనం । పక్షధర్మతాజ్ఞానముపనయప్రయోజనమ్ । అ
బాధితత్వంనిగమనప్రయోజనం । అనుమితకరణమాహ *స్వాధైతి *
ననువ్యాప్తిస్థితి పక్షధర్మతాజ్ఞానాభ్యామేవానుమితి సంభవేవిశి
ష్టపరామర్శః కిమర్థమంగీకరణేష్య ఇతిచేన్న । వహ్నివ్యాప్యవా
నయమితి శబ్దపరామర్శస్థల పరామర్శస్యావశ్యకతయాలాఘవేన
సర్వశృంపరామర్శస్త్యేవ కారణత్వాత్ ।

వత్తయాపక్షప్రతిపాదకంవచనమితి*హేతుజ్ఞానజ్ఞాప్యత్వవిశిష్టసాధ్యవ
ద్విషయకబాధజనకవాక్యమిత్యర్థః, ఉత్తరకాలమబాధితాసత్ప్రతిప
క్షితత్వవిషయకబోధోమానసోద్రష్టవ్యః, ననువిశిష్టవైశిష్ట్యేనగాహిప
రామర్శస్యానుమితింప్రతిహేతుత్వే తత్ప్రాసన్యథాసిద్ధత్వ నియతపూ
ర్వవృత్తిత్వయోద్వయోఃకల్పనీయతయాశౌరవం, వహ్నివ్యాప్యధూ
మః ధూమవాన్సర్వతత్వతిజ్ఞానద్వయస్యతవమతే విశిష్టపరామర్శంప్ర
తికారణత్వేన క్లప్తస్యకారణత్వేనన్యథా సిద్ధత్వమాత్రిస్య కల్పనీయ
తయా లాఘవమితి ప్రాధికరణ్యంకతే * నన్నితి * వహ్నివ్యాప్యవా
నయమితి * అత్యత్వదధిమత కారణస్యాసత్త్వేన వ్యభిచారాన్నజ్ఞా
నద్వయస్యకారణత్వం సంభవతీతిధావః, కథంచిదపి వ్యాప్యతావచ్ఛే
దక ధూమత్వాదేభావం పరామర్శేనసంభవతీతి స్ఫోరణాయశా
బ్దేతి * లాఘవేనేతి * కల్పనాలాఘవేనైత్యర్థః, తథాహి, జ్ఞాన
ద్వయైఽన్యథాసిద్ధత్వ నియతపూర్వవృత్తిత్వయోః కల్పనాపేక్షయా
విశిష్టపరామర్శే తత్కల్పనస్త్యేవ లఘీయస్తవమితి, వస్తుతస్తు, తద్ధ
ర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యక వ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయ విశిష్టతద్ధర్మావచ్ఛి
న్న ప్రకారక పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యక నిశ్చయశ్చస్త్యేవకా
రణతావచ్ఛేదకత్వం జ్ఞానద్వయ సాధారణ్యేన తస్మాత్తేషాంతవ్యం, నై

లింగంనకరణం । అతీతాదౌవ్యభిచారాత్ । వ్యాపారవత్కారణం కరణమితి మతేపరామర్శాదౌరావ్యాప్తిజ్ఞానంకరణం । తజ్జన్యత్వేనతి తజ్జన్యజనకోవ్యాపారః । అనుమానముపసంహరతి * తస్మాదితి * లింగంవిభజతే * లింగమితి * అన్వయవ్యతిరేకిణంలక్షయతి* అన్వయోనెతి* సౌతుసాధ్యయోన్యాప్తిరన్వయవ్యాప్తిః, తదభావయోర్వాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః । కేవలాన్వయినోలక్షణమాహ * అన్వయేతి * కేవలాన్వయినాధ్యకం లింగంకేవలాన్వయి! అత్యంతాభావావృత్తియోగి

యాయీకమతేతువ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యానగాహ నిశ్చయత్వం కారణతావచ్ఛేదకమితి కారణతావచ్ఛేదకలాఘవమవధేయం - వినిగమనావిరహాణ్జ్ఞాయమాన లింగత్వేనాపి కారణత్వంనదతా మాచార్యాణాం మతంనిరస్యతి * లింగంనకరణమితి * వ్యభిచారాదితి * తత్కృప్యనుమితేరనుభవసిద్ధత్వేన తదవ్యవహితపూర్వంభూతభవిష్యద్భూమాదేరసత్త్వాదితిభావః * మత ఇతి * ఫలాయోగవ్యవచ్ఛిన్నం కారణం కరణమితిమతేపరామర్శాదేవకరణమితిధ్యేయం-కరణేతివ్యాప్తివారణాయ తజ్జన్యత్వేనతీతి - యద్యవ్యనుమాన నిరూపణస్తేనవృత్తిజ్ఞాతత్వేన తద్విభాగఏవోచితః, తద్దాపిలింగస్యత్రైవిధ్యేవృద్ధిఃతైజ్ఞానస్య త్రైవిధ్యంఫలతీతి మనసికృత్వాహ * లింగంవిభజత ఇతి * అన్వయేనవ్యతిరేకణ వ్యాప్తిమదితి మూలస్యాన్వయసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్తేనసతి వ్యతిరేక సహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమదిత్యర్థం మనసికృత్వాతాదృశవ్యాప్తిద్వయం వృత్తాశయతి* సౌతుసాధ్యయోరితి * అన్వయమాశ్రయ్యాప్తికత్వ రూపకేవలాన్వయి లక్షణే మాత్రవదేనవ్యతిరేకవ్యాప్తై రప్యవచ్ఛేద్యతయా సిద్ధసిద్ధిభ్యాం వ్యాఘాతాత్కార్యానాం వృత్తాంతరేణ పరిషకరోతి * కేవలాన్వయినాధ్యకమితి * కేవలాన్వయినాధ్యకవ్యతిరేకే సౌతాస్సంగ్రహాయ సాధ్యేకేవలాన్వయిత్వం నివేశితం,తదేవసీర్వక్తి * అత్యంతాభావేతి*

౧౨౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

త్వం కేవలాన్వయిత్వం । ఈశ్వరప్రమావిషయత్వం సర్వపదాభిధేయ
త్వంచ సర్వత్రాస్తీతి । వ్యతిరేకోభావః । కేవలవ్యతిరేకివోలక్షణమా
హ * వ్యతిరేకేతి * తదుదాహరతి * యథేతి * నన్వితరభేదః ప్ర
సిద్ధోనానవా । ఆద్యేయత్రప్రసిద్ధస్తత్రచౌతాసత్త్వైన్వయిత్వం అసత్త్వై
అసాధారణ్యం । ద్వితీయేసాధ్యజ్ఞానాభావాత్కథంతద్విశిష్టానుమితిః
విశేషణజ్ఞానాభావే విశిష్టజ్ఞానానుదయాత్ప్రతియోగిజ్ఞానాభావాదన్వ
తిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానమపినస్యాదితిచెన్న । జలాదిత్రయోదశాన్యోన్యా
భావానాంత్రయోదశసుప్రత్యేకం ప్రసిద్ధానాంమేళనం పృథివ్యాంసా
నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిమదత్యంతాభావేత్యథః, తేనగగనాభావసంయో
గాభావాది సాద్యకహేతృస్సంగ్రహః, ఘటపదాభిధేయత్వస్య ప
టాదావసత్త్వేన సర్వతస్సత్త్వాన్సంభవాదాహ * సర్వపదాభిధేయ
త్విమితి * మూల * వ్యతిరేకమాత్రీవ్యాప్తికమితి * నిశ్చితవ్యతి
రేకమాత్రీవ్యాప్తికమిత్యథః, తేనపృథివీతరభ్యోభిధ్యతే గంధవ
త్త్వాదిత్యాదావన్వయవ్యాప్తేస్సత్త్వైపి నలక్షణాసంగతిః, ఇతరభేదః
పృథివీతరత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకభేదః * అన్వయిత్వమితి * అన్వ
యసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్త్వంస్యాదిత్యథః-తథాచప్రసి
ద్ధానుమానమివ ఏతశప్రన్వయిత్యతిరేకేనస్యాదితిభావః * అసాధా
రణ్యమితి * సపక్షవ్యాప్త్యత్తత్వరూపాసాధారణ్యా క్రాంతత్వాదితి
భావః, అప్రసిద్ధసాధ్యకేపి సాధ్యవిశేషణకానుమితిరేవత్యభిప్రాయో
ణాహ * సాధ్యేత్వాది * వ్యతిరేకవ్యాప్తితి * సాధ్యాభావవ్యాప
కాభావప్రతియోగిత్వరూపేత్యథః, పృథివీతరసామాన్యభేదోనసాధ్య
తే అపితుజలాదిభేదకూటంసాధ్యతే తథాచనోక్తదోషావసర ఇత్యా
హ దీపికాయామ్ * జలాదీతి * జలాదీనాంయేత్రయోదశాన్యోన్యా
భావాస్తేషాంకూటంసాధ్యతేత్యథః, సముదాయస్య ప్రసిద్ధ్యసంభ
వాదాహ * ప్రత్యేకమితి *

భ్యతే । త్రయోదశ త్వావచ్ఛిన్నభేదాత్తక సాధ్యస్తే కాధికరణవృత్తి
త్వాభావాన్నావ్యయిత్వాసాధారణ్యే । పృథ్వీకాధికరణప్రసిద్ధ్యాసా
ధ్యవిశిష్టానుమితీర్వ్యతిరేకవ్యాప్తినిరూపణంచెతి । పక్షలక్షణమాహ
* సందిగ్ధతి * ననుశ్రవణాంతరభావిమననస్థలేఽవ్యాప్తిః తత్రవే
దవాక్యైరాత్మనా నిశ్చితత్వేన సాచేహాభావాత్

* త్రయోదశత్వావచ్ఛిన్నేతి * అనుమితః పూర్వం నిశ్చితసాధ్య
త్వావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవతోధమిణివా ప్రసిద్ధ్యావతత్ర వే తా
న్సత్వాస్సత్త్వి నిబంధనే అవ్యయిత్వా సాధారణ్యైతి సముదితార్థః,
పృథ్వీకం ప్రసిద్ధావపేక్షాబుద్ధి విశేషవిషయత్వ రూపసముదాయత్వ
విశిష్టజ్ఞానం సంభవతి తథాచ విశేషణత్వావచ్ఛేదక ప్రకారకనిణయ
స్య సద్భావాత్సాధ్యత్వావచ్ఛేదక విశిష్టవైష్ట్యావగాహ్యనుమితీర్వ్య
తిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానంచ సంభవతి త్యాహ * పృథ్వీకాధికరణత్వాదినా *
యద్యపి జలాది చతుర్దశాన్యోన్యాభావానాంచతుర్దశసుప్త్యైక
మితి త్యావత్తముదితం తథాప్యథావతైః ప్రమాణాంతరత్వ మంగీ
కర్వంతం ప్రాధికరమాక్షేప్తం వృత్తిరేకవ్యాప్తైరనుమిత్యంగత్వస్య
ప్రదశనీయతయా తన్నతసాధారణ్యేన వృత్తిరేకవ్యాప్తిందర్శయితుం
జలాదిత్రయోదశేత్వాదికధనం, నచ తన్నతేచతుర్దశాన్యోన్యాభా
వాః ప్రసిద్ధాః, అభావస్యాధికరణాత్తకస్య తేనాంగీకారాదితిద్యయం
కేచిత్తుజలమేవాదిర్యేషాంత్రయోదశానామితి విగ్రహేణ జలాదిప్ర
తియోగికానాం చతుర్దశానామిత్యర్థః, త్రయోదశస్వీతి, జలా
దీత్యాదిః ఉక్తవిగ్రహేణచతుర్దశస్వీత్యర్థః అగ్రేప్యవంబోధ్య
మిత్యాహుః, మూలే * సందిగ్ధసాధ్యవానితి * విశేష్యతాసంబంధే
న సాధ్యప్రకారకసంశయవిశిష్టైర్వ్యర్థః- సపక్షలక్షణాదికమప్యేవం
పరిష్కృతవ్య-పక్షలక్షణస్యావ్యాప్తిమాశంక కేదీహికాయాం * నన్వి
తి * సంశయవిఘటక శాబ్దసిద్ధిస్థలేఽవ్యాప్తిముక్త్యా ప్రత్యక్షస్థలతా

౧౨౪ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

కించప్రత్యక్షేపి వహ్నాయత్రేచ్ఛయానుమితి స్తత్యావ్యాప్తిరితి చె
న్న । ఉక్తపక్షతాశ్చయత్వస్య పక్షలక్షణత్వాత్ । సపక్షలక్షణమా
హ * నిశ్చితేతి * విపక్షలక్షణమాహ * నిశ్చితేతి * ఏవంసద్ధేతుం
నిరూప్యసద్ధేతుంనిరూపయితుంవిభజితే * సన్యభిచారేతి * అను
మితి ప్రతిబంధక యథార్థజ్ఞాన విషయత్వం హేత్వాభాసత్వం ।

మాహ * కించేతి * ఉక్తేతి * సిషాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావ
రూపపక్షతాశ్చయత్వస్య పక్షలక్షణత్వాదిత్యర్థః- సద్ధేతుంనిరూప్య
వ్యాప్త్యాదివిశిష్టహేతుంనిరూపేత్యర్థః-సద్ధేతునిరూపణే అనద్ధేతు
స్తరణాత్పునంగనంగత్యాతన్నిరూపణమితిభావః-మూలే * హేత్వా
భాసాఇతి * హేతుపదాభాసంత్యేతి హేత్వాభాసాదుష్ట హేతవో
నిరూప్యంత్యేత్యర్థః-ననుసామాన్యభిమే ప్రకారకజ్ఞానమంత రావి
శేషజ్ఞానానువద్యేనసన్యభిచారేచ్ఛాదినావిభాగోనుచిత ఇత్యాశం
కాంపరిజహిషుః-షలపక్షణైభిహితేదోషవత్త్వరూపమష్టలక్షణ
స్యాతిస్ఫుటత్వాల్లాభోభవతీత్యాశయేనదోషసామాన్యలక్షణమాహ దీ
పికాయామ్ * అనుమితీతి * హేత్వాభాసత్వమితి * హేతురాభాసాః
హేత్వాభాసాఃహేతునిష్ఠాదోషాఃతేషాంభావస్తత్త్వమిత్యర్థః, హ్య
దోషహిమానిత్యాద్యనుమితిః ప్రతిపహ్నాభావవాక్ హృదయశ్చాది
బాధనిశ్చయః ప్రతిబంధకః ప్రమాత్తకతాదృశనిశ్చయవిషయత్వం వ
హ్నాభావవద్ధిదాదావక్షతమితిలక్షణసమన్వయః- అత్రానుమితిపద
మజహల్లక్షణయానుమితి తటారణాన్యతరవరం, తేనన్యభిచారాది
జ్ఞానస్య పరామర్శోప్రతిబంధకతయైవ నిర్వాహదనుమిత్యప్రతిబంధ
కత్వేపి న్యభిచారాదిషు నావ్యాప్తిః - పర్యతొనిర్వహిషిరితిబాధభి
మన్య పర్యతొపహిమానిత్యనుమితి ప్రతిబంధకత్వాత్తద్విషయే వ
హ్నాభావాదా వతివ్యాప్తిరతొ యథార్థేతి, భిమభిన్నేత్య
ర్థః - అధైవమసి వహ్నాభావవద్ధిదాత్తకబాధైకదేశే వహ్నా

భావాదావతివ్యాప్తిః, వహ్నుభావవాహ్నిదగత్యాకారక యథా
 థాజ్ఞానవిషయత్వస్య తత్ప్రసక్త్యాపిచితం, యద్యపి వహ్నిస్సవిష
 యకజ్ఞానసామాన్యమనుమితి ప్రతిబంధకం తద్యపి వహ్నిస్సత్వందో
 షత్వమిత్యర్థావధ్యవసానెనాదోషాత్, వహ్నుభావత్వావచ్ఛిన్న విష
 యకస్యవహ్నుభావవాహ్నిదగతి జ్ఞానస్యానుమితి ప్రతిబంధక త్వే
 పి తాదృశజ్ఞాన సామాన్యంతరగతస్య వహ్నుభావవానిత్యాకారక
 జ్ఞానస్యాప్రతిబంధక త్వేన వహ్నుభావత్వాదేః యద్యపి వహ్నిసా
 దానాసంభవాత్ - వచనహేయధార్థకపదంవ్యథాం పక్షతొనిర్వ
 హ్నిరితిభ్రమవిషయేపి వహ్నుభావాదావతివ్యాప్తైరు క్తరీత్యైవ వార
 తాదితివాచ్యం, జ్ఞానపదస్యజ్ఞాన విశేషతాత్పర్య గ్రాహకతయాయథా
 థాపదసాధకత్వాత్, ఏమచ యద్యపి వహ్నిస్స విషయకానా
 మారాప్రమాణ్య జ్ఞానాదాగ్రందితనిర్భయ సామాన్యంప్రకృతాను
 మితి ప్రతిబంధకం తద్యపి వహ్నిస్సత్వం దోషత్వమిత్యర్థః పర్య
 వసితః తేన వహ్నుభావపద్ధిపదితయకస్యాహ్నిస్యా ప్రామాణ్యజ్ఞా
 నవిశిష్టస్యసంశయస్య దానుమిత్యప్రతిబంధక త్వేపినాసంభవ ఇత్యలం
 పల్లవితేన, పరేతు ఇదంబుష్టానామేవ లక్షణం పరంతుజ్ఞాయమానవ్య
 భిచారాదేః ప్రతిబంధకత్వమధ్యపెత్త్య, తదథాస్తు, అనుమితిప్రతిబం
 ధకాః యేవ్యభిచారాదయః ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదక
 వత్త్వసంబంధేన తత్ప్రకారకయథాథాజ్ఞాన విశేష్యత్వం, ధూమవా
 న్వహ్నోరిత్యాదౌ ధూమాధావవదస్వత్రిత్వ విశిష్టవహ్నిర్వ్యభిచారః
 ఉక్తసంబంధేన తిహ్వాన్వహ్నోరిత్యాకారక యథాథాజ్ఞానవిశేష్యత్వ
 మస్తీతిలక్షణసమవ్యయః, అనుమితిపదస్య ప్రకృతానుమితిపరతయా
 సద్ధేతావనుమితిప్రతిబంధకీభూత వ్యభిచారాదీనామప్రసిద్ధత్వాన్నాతి
 వ్యాప్తిః, యథాథాపదానుపాదానేదర్శిత సంబంధేనవ్యభిచారప్రకా
 రక భ్రమవిశేష్యత్వస్య సద్ధేతావసితత్వేనాతివ్యాప్తిస్సాన్నిదితన్నివే

౧౨౬ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

సవ్యభిచారవిభజితైః సత్త్రివిధఇతి * సాధారణం లక్షయతి * తత్తైతి * ఉ
దాహరణి * మధ్యేతి * అసాధారణం లక్షయతి * సర్వైతి * అనుపసంహ
రి గోలక్షణమాహ ! * అన్వయైతి * విరుద్ధం లక్షయతి * సాధ్యైతి *
శబ్దత్వాహుః * సత్త్రివిధఇతి * సామాన్యలక్షణం తు సాధారణాద్య
న్యతమత్వం స్ఫుటం, మూలే * తత్తైతి * సాధారణాదిమధ్యఇత్యర్థః
* సాధ్యాభావవత్త్వ త్తిరితి * సాధ్యత్వావచ్ఛేదక ధర్మ సంబంధావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవన్నిరూపితమేతత్తావచ్ఛేదక సంబంధా
వచ్ఛిన్నాధ్యైత్యావానిత్యధః - తేన వహ్నిమాక ధూమాదిత్యాదౌ
మేతుమతిపర్వతాదౌ తత్తత్సాధ్యాభావస్య సంబంధాంతరావచ్ఛిన్న
సాధ్యసామాన్యాభావస్యచ సత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిః, తత్తత్సాధ్యాభా
వవత్త్వాయాం సంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశే వహ్నిమాక ధూమా
దిత్యాదౌ వహ్నిద్యభావస్య కాలిక సంబంధేన పర్వతాదౌ వృత్తైతి
వ్యాప్తిః - ద్వైతికవిశేషణతా విశేషావచ్ఛిన్నత్వ నివేశే ఘటత్వాభా
వాది సాధ్యకవ్యభిచారిణి సాధ్యాభావస్యఘటత్వాదేర్విశేషణతావిశే
షణాధికరణాప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిః, అతస్సాధ్యత్వావచ్ఛేదక సంబంధేన
సాధ్యవత్త్వగ్రహంప్రతియేన సంబంధేన సాధ్యాభావవత్త్వానిశ్చయఃప్రతి
బంధక సేన సంబంధేన సాధ్యాభావవత్త్వం విగతతీయం, వహ్నిమా
సాధ్యేతాదృశ సంబంధోద్వైతికవిశేషణతా, ఘటత్వాభావాదౌచ సా
ధ్యేనమవాయస్తధేతినదోషః, కపిసంయోగ్యేత ద్వైతత్వాదిత్యాదౌ
తాదృశసంబంధో నిరవచ్ఛిన్నద్వైతిక విశేషణతైతిదిక్, నచవిరుద్ధైతి
వ్యాప్తిరితిభిమితవ్యం, ఉపధేయనంకరేవ్యుపాధేరసంకరణి న్యాయా
త్తస్యవిరుద్ధసాధారణ్యేపి క్షతివిరహాత్ * సర్వసపక్షవ్యావృత్తఇతి *
సపక్షవృత్తిత్వసామాన్యాభావవానిత్యధః, సర్వపదంసపక్షవృత్తిత్వ
సామాన్యాభావ నివేశస్ఫీరకం, సపక్షపదంనిశ్చిత సాధ్యవదధృకం, శ
బ్దైనిత్యత్వసాధక శబ్దత్వాదినద్వైతావపివత్తేసాధ్య సంబంధాదశాయా

సత్ప్రతిపక్షలక్షయతి * యస్యేహి * అసిద్ధంవిభజితే * అసిద్ధఇతి * ఆశ్రయ
యాసిద్ధముదాహరితి * గగనేతి * స్వరూపాసిద్ధముదాహరితి * యథే
తి * వ్యాప్యత్వాసిద్ధ్యు లక్షణమాహ * సాపాధికఇతి *

మనాధారణ్యస్యేష్టత్వాదితి సంప్రదాయవిదః, నవినాస్తుసద్దైతావపి
పక్షేసాధ్యసంబంధా దశాయామనాధారణ్యస్య ప్రకృతపరామర్శకా
లికవిరుద్ధపరామర్శకదశాయాంసత్ప్రతిపక్షస్యచస్వీకారేబాధభిమద
శాయాం బాధస్యాప్యంగీకారాపత్తైః, నహివైషమ్యేయ్యక్తింపశ్యామః
ఏవంచాత్యసపక్షసదంకేవలసాధ్యవత్పరం, శబ్దానిత్యశ్శబ్ద త్వాదితినా
ధ్యవదవృత్తిహేతూరేవలక్ష్యతేతి నదోషఇతిపాహుః * అన్వయేతి *
అన్వయవ్యతిరేక దృష్టాంతరహితత్వంచ, కిందిద్విశేష్యక నిశ్చయావిష
యసాధ్యక త్వేనతికిందిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యాభావకత్వం, న
వీనమతేత్వత్వంతాభావా ప్రతియోగిత్వవిశిష్టసాధ్యాదికత్వమేవానుప
సంహరిత్వం తజ్జ్ఞానస్య వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకతా * సా
ధ్యాభావవ్యాప్తీతి * సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సాధ్యవదవృత్తిత్వంఅసా
ధారణ్యస్యతు నిశ్చితసాధ్యవదవృత్తిత్వ రూపతయానాభేదః, నవీనమ
తేతు సాధ్యాభావస్య వ్యతిరేకవ్యాప్తిస్సాధ్యవ్యాప్తకాభావప్రతియోగి
త్వరూపేతి నాసాధారణ్యాభేదః, ఏతాద్భుతవిశిష్టహేతుమత్తజ్జ్ఞానంసా
క్షాదనుమితి ప్రతిబంధకమితిధ్యేయం * యస్యసాధ్యాభావవ్యాప్తిది *
యత్సంబంధిసాధ్యం తదభావవ్యాప్య హేత్వంతరస్యజ్ఞానం పక్షేఽస్తి
ససత్ప్రతిపక్షఇత్యర్థః ప్రకృతసాధ్యవ్యాప్యత్వేన జ్ఞాయమానోయః
ప్రకృతహేతుస్తతోస్యస్థితేహేతౌ సాధ్యాభావవ్యాప్యత్వజ్ఞానదశా
యామేవ తస్యసత్ప్రతిపక్షతేతి సూచనాయ హేత్వంతరేతిపాహుః,
నవీనాః పునరేవంవర్ణయంతి, యత్సంబంధిసాధ్యాభావవ్యాప్య హే
త్వంతరస్య పక్షేన త్వంతథావిధిఇత్యర్థఃఇతి * ఆశ్రయాసిద్ధోయథేతి *
ఆశ్రయాసిద్ధిశ్చ పక్షపక్షతా వచ్ఛేదక విరహః పక్షతావచ్ఛేదక

౧౨౨ నీలకంఠవ్యకాశసహిత తరు-సంగ్రహదీపికాయామ్

ఉపాధిలక్షణమాహ * సాద్యతి * ఉపాధిశ్చతుర్విధః కెవలసాధ్యవ్యా
 పకః పక్షధర్మావచ్చిన్నసాధ్యవ్యాపకః సాధనావచ్చిన్నసాధ్యవ్యా
 పకః ఉదాసీనధర్మావచ్చిన్నసాధ్యవ్యాపకశ్చేతి । ఆద్యః, అద్వైతంధన
 విరహావాక్ పక్షోవా * సచనాస్త్యేవేతి * అరవిందస్య ప్రసిద్ధత్వా
 త్వవిశేషణహీతి న్యాయేనారవిందే గగనీయత్వం నాస్తీతిపర్యవసితో
 ధః, స్వరూపాసిద్ధిశ్చ పక్షేషాత్వభావః పేత్వభావవాక్ పక్షో
 వా, మను సోపాధిరస్యాతిరిక్తస్య సద్బావాతూథంపంచ పేత్వా
 భానా ఇత్యతిలహ * సోపాధికృతి * వ్యాప్యత్వాసిద్ధివ్యాప్త్య
 భావస్తస్యాస్సోపాధికపేతానియమేనసత్త్వాత్సోపాధికోఽవ్యాప్యత్వా
 సిద్ధవీన, నర్వతిరిక్తోపేత్వాభాగభిభావః, ఉపాధేర్హోషత్వంనసం
 భవతీతి దీపికాయాం వ్యక్తిభదిప్యత్వై, అతేదమవధేయం, సాద్య
 సాధ్యతావచ్చేదకాభావ స్సాధ్యాప్రసిద్ధిః పేతాపేతుతావచ్చేదకా
 భావస్సాధనాప్రసిద్ధిః, యథా కాంచనమయవహ్నిమూకాకాంచనమయ
 ధూమాదిత్యాదౌతద్గ్రహదళాయాం పేతులాఽచ్చేదకవిశిష్టసాధ్యతా
 వచ్చేదకవిశిష్టవ్యాప్తిగ్రహవృత్తిబంధఃఫలంతయోర్వాప్యత్వాసిద్ధా
 వంతభావాన్న పేత్వాభాసాధిక్యమితి * సాధ్యవ్యాపకత్వకృతి *
 సాధ్యవ్యాపకత్వ సాధనావ్యాపకత్వే వీరయాశ్చైక సంబంధేనచ
 గ్రాహ్యే, తేనవహ్నిమూకధూమాదిత్యాదౌతత్త్వహ్నావహ్నిత్యై
 నసాధ్యవ్యాపకత్వస్య తత్త్వహ్నిత్యైవ సాధనావ్యాపకత్వస్యచ
 సత్త్వేపినాతివ్యాప్తిః నవానంయోగేన సాధ్యవ్యాపకస్య నహ్నిస్స
 మవాయేనసాధనావ్యాపకత్వేపి తర్కాతివ్యాప్తిః, మూలాక్రొపాధిల
 క్షణైవ్యాప్తింవారయితుంలక్షణభేదం ప్రదశయతి, దీపికాయాం *
 ఉపాధిశ్చతుర్విధకృతి * యద్ధర్మవిశిష్టసాధ్యవ్యాపకత్వంతద్ధర్మవిశి
 ష్టసాధనావ్యాపకత్వంలక్షణనిచేశనీయం, అన్యధావర్వతత్వాత్తకవక్ష
 ధర్మావచ్చిన్నసాధ్యవాపకస్యకస్య చిద్ధూమత్వావచ్చిన్నావ్యాపక
 త్వాదతివ్యాప్తిస్సాన్నిదితిధ్యేయం * ఉదాసీనేతి * పక్షధర్మసాధనాభ్యాం

సంయోగః, ద్వితీయాయథా, వాయుఃప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శశ్చ
 త్వాదిత్యత్ర బహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్న ప్రత్యక్షత్వ వ్యాపకముద్భుత
 త్వమ్, తృతీయాయథా- ప్రాగభావోవినాశీజనతాద్విత్యత్రజన్యత్వా
 వచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకంభావత్వమ్ - చతుర్థాయథా - ప్రాగభా
 వోవినాశీ ప్రమేయత్వాదిత్యత్ర జన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకం
 భావత్వమ్, బాధితస్యలక్షణమాహ * యస్యేతి * అత్రబాధస్యగ్రా
 హ్యభావనిశ్చయత్వేన, సత్ప్రతిపక్షస్య విరోధిజ్ఞానసామగ్రిత్వేన, సా
 హృదనుమితి ప్రతిబద్ధకత్వమ్, ఇత రేషాంతుపరామర్శప్రతిబద్ధకత్వమ్
 తత్రాపి సాధారణస్యావ్యభిచారాభావరూపతయా, విరుద్ధస్య సా
 మానాధికరణ్యాభావరూపతయా, వ్యాప్యత్వాసిద్ధస్యవిశిష్టవ్యాప్యభా

భిన్నైత్యథఃః బహిర్ద్రవ్యత్వమాత్మాన్యద్రవ్యత్వం, ఇదం కేవలప్రత్య
 క్షత్వస్వేన సాధ్యత్వానుసారేణ * ప్రాగభావోవినాశీజన్యత్వాది
 తి * అత్ర జన్యత్వం పక్షధర్తౌనభవతీతిసాధనావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపక
 త్వఘటితలక్షణమ్, * అనిత్యత్వవ్యాపకమితి * వినాశిత్యవ్యాపకమి
 త్యర్థః, జన్యత్వస్యాదాసీనత్వం సంపాదయతుం * ప్రమేయత్వాదితి *
 బాధస్య, సాధ్యాభావవత్తానిశ్చయస్య * గ్రాహ్యభావనిశ్చయత్వేనై
 తి * అనుమితిప్రతిబంధకత్వమిత్యనేనాన్వయి * విరోధిజ్ఞానసామగ్రి
 త్వేనైతి * ఇదం ప్రాచీనమతే, వస్తుతస్తు విరోధిపరామర్శస్య సా
 ధ్యాభావవ్యాప్యవత్తానిశ్చయత్వేనైవ ప్రతిబంధకత్వంలాఘవాదిభ్యో
 యం, ఇత రేషాం, వ్యభిచారాదిగ్రహణాం, తత్రాపి, వ్యభిచారాదిగ్ర
 హేష్యపి * సాధారణస్యేతి * భావప్రధానతయా సాధారణ్యస్యేత్యర్థః,
 అవ్యభిచారాభావతయా, తద్గ్రహస్యేతి శేషః వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబ
 ద్ధకత్వమిత్యనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి- హేతౌ సాధ్యాభావవద్వృత్తి
 త్వస్యేన సాధ్యత్వావచ్ఛేదకే హేతుసమానాధికరణత్వంతాభావప్రతి
 యోగితావచ్ఛేదకత్వస్యాపి వ్యభిచారతయా తద్గ్రహస్య హేతుస.

౧౩౦ సీలకంఠప్రకాశసహిత తరంగసంగ్రహదీపికాయామ్

వరూపతయా, అసాధారణానుపసంహరిణోర్వాప్తిసంశయాదాయ
కత్వేన, వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకత్వమ్, ఆశ్రయాసిద్ధిస్వరూపాసిద్ధ్యాఃప
క్షధర్తతాజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వమ్, ఉపాధిస్తువ్యభిచారజ్ఞానద్వారావ్యా
ప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధకః, సిద్ధసాధనంతుపక్షతావిఘటకతయాఽఽశ్రయాసి
మానాధికరణాత్ప్రంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావ రూపా
యోఽవ్యభిచారస్తద్గ్రహ ప్రతిబంధకతేతిభావః, హేతౌసాధ్యాభావ
వద్యత్రిత్వప్రకారకగ్రహస్య వ్యాప్తిగ్రహ ప్రతిబంధకత్వంతు మణి
మంత్రాదిన్మామేన విశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా హేతువ్యాపకతావ
చ్ఛేదక సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సామానాధికరణ్యాభావరూపత
యా * వ్యాప్తిసంశయాధాయకత్వేనైతి * హేతౌవసాధారణ్యాదిజ్ఞా
నదశాయాం హేతుసాధ్యయోస్సామానాధికరణ్యనిశ్చయాసంభవేనప
క్షాంతర్భావేనచ సాధ్యసంశయసత్వేన వ్యాప్తిసంశయ సంభవాన్న
వ్యాప్తినిఃకర్షణయతి ప్రాచీనమతమభిప్రేత్యదమ్ * పక్షధర్తతాజ్ఞాన
ప్రతిబంధకత్వమితి * పక్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహస్య హేతువిరహస్య
చ నిశ్చయదశాయాం హేతౌ పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టపక్షవృత్తిత్వగ్రహ
సంభవాదితిభావః, ననుపంచతోక్తిరనంగతా హేతౌపుపాధిగ్రహద
శాయామపి వ్యాప్తినిశ్చయాసంభవేనోపాధిజ్ఞానస్య వ్యాప్తినిశ్చయ
ప్రతిబంధకతాయాలవశ్యేవక్తవ్యతయోపాధేరపి హేత్యాభాసలక్షణా
క్రాంతత్వాదతతహా * ఉపాధిస్త్రితి * వ్యభిచారజ్ఞానద్వారైతి *
తథాచ హేత్యాభాసలక్షణసాక్షాదనుమితితత్కరణాన్యతరప్రతిబంధ
కత్వప్రేవ నివేశనీయతయా పరముఖనిరీక్షకస్యోపాధేర్న హేత్యాభా
సత్వమితిభావః, నను తథాపి సిద్ధిసత్వేనప్యనుమిత్యనుదయాత్తద్విష
యస్య సాధ్యవత్పక్షసాధిపి హేత్యాభాసత్వమావశ్యకమిత్యాశంకాంజ
రన్నేయాయీకానాం మతమవలంబ్యేష్టావత్ప్రతిపరిహరతి * సిద్ధసా
ధనంతిత్వతి * పక్షతావిఘటకతయేతి * తన్నతే పక్షతాయాస్సాధ్యసం

ద్వారంతస్థపతీతిహింసః, నిగ్రహస్థానాంతరమితి నపినాః ॥ ***

— శ్రీ ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదః శ్రీ —

ఉపమానం లక్షయతి * ఉపమితి కరణమితి * ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదః ॥

శయరూపతయా తద్విఘటకత్వం సాధ్యనిశ్చయస్యాక్షతమితి భావః,
* అంతర్భవతీతి * తథాచ నవిభాగవ్యాఘాతఇతి భావః, దర్శితమపి శిధి
లమిన్యాలోచ్యాహ * నిగ్రహేతి * నచ సిద్ధాంతైః సమితిం ప్రతిసి
ద్ధేః ప్రతిబంధకతయా తద్విషయస్య కథాహేత్యాభాసశానెతి వాద్యం,
సిహధయిహాయాస్సిద్ధినిష్ఠప్రతిబంధకతాయామైజకరయా కేవలం సి
హాధయిహాసహితి సిద్ధాప్రతిబంధకత్వాభావేన తద్విషయే ఉక్తహేత్యా
భాసలక్షణానం న్నర్హత్, అధికమస్తదీయాభివేదిధితి వ్యాఖ్యానం
తర్కకర్తృశవిచారచాతురీభురీశైరనుసంధేయమ్,

— శ్రీ ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదః శ్రీ —

* ఉపమానం లక్షయతి * అవసరసంగత్యాపమానం నిరూపయ
తీత్యథాః, ఉపమితి న్నరూపా వ్యుత్పాదయతి మూలకసంజ్ఞేతి * సం
జ్ఞాగవయపదం సంజ్ఞే గవయస్తయోస్సంబంధస్య క్రితజ్ఞానమిత్యర్థః, ల
క్షణంతూపమిహామిత్యనువ్యవసాయగమ్యోపమితిశ్చ మేవ, వాక్య
థం స్థూగోనదృశపిండం పశ్యతీతి, ఏతేన స్థూరణం సాదృశ్యదర్శనజ
న్యమువోద్భవకాంతరజన్యంవా ఉభయమపి సాదృశ్యదర్శనస్యనహా కా
రి నతు సాదృశ్యదర్శనజన్యమేవ స్థూరణం సహాకారీతి సూచితం, పా
శ్చిస్తువాక్యాథా స్థూరనిత్యత్ర వర్తమానసామిష్యేవృత్తయః వాక్య
థం స్థూరీష్యనిత్యత్రాః, ఏవంచ వాక్యాథా స్థూరణస్య సాదృశ్యదర్శన
జన్యతాలాభేన వ్యాపారతాలాభిత్యాహుః * తదనంతరమిత్యాది * సా
దృశ్యదర్శనానంతరం గవయో గవయపదవాచ్యిత్యాకారికా గవయత్వ
రూపలక్షుధర్మ ర్థ ర్థితావచ్ఛేదకకౌపమితి రుత్పశ్యతీత్యర్థః, ఇదముప
లక్షణం, వైభర్త్యవర్ణనేనా వ్యవమితి రితి ధ్యేయం, వైశేషికాస్తు పద
వాచ్యత్యవ్యాఖ్యసాదృశ్యాది పరామర్శాత్పదవాచ్యత్వ స్యానుమితి

౧౩౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

శబ్దలక్ష్యమతి * ఆప్తేతి * ఆప్తలక్ష్యమతి * ఆప్తస్థితి * వా
 క్యలక్షణమాహ * వాక్యమితి * పదలక్షణమాహ * శక్తమితి *
 అథా స్మృత్యనుకూలపదపదార్థసంబంధశ్చ కి, సాచ
 రేవాతానాసమాసం ప్రయాణాంతంమిత్యాహుః, తద్వింత్యం, వ్యా
 ప్తిజ్ఞానమంతరాపిపదవాచ్యత్వప్రమి జేరనుభవసిద్ధత్వాత్ ||

— ఇతిప్రమాసవరిపృథః —

* శబ్దలక్ష్యమతి * ఉపజన్యోపజీవకత్వసంగత్యా శబ్దం నిరూపయ
 తీర్త్యర్థః, అత్యజ్ఞాయమాన శబ్దస్య శబ్దప్రమాణతయా శబ్దే ఉపమానావ
 జీవకత్వాభావాదుపమితి శాబ్దబోధరూపఫలయోగసంగతిర్బాధా, త
 థాహి, శక్తిపరిచ్ఛిత్తిరూపా ఉపమితి సస్యాశ్చ శాబ్దబోధోపజీవ్యత్వే
 న ఫలయోరుపజీవ్యోపజీవకత్వసంభవ స్తాద్యశసంగ తేశ్చ ఫలనిష్ఠత్వేపి
 స్వాశ్రయకరణత్వాత్తకపరిప రాసంబంధేన కరణనిష్ఠత్వాత్, కరణ
 యోరసంతరాభిధాన ప్రయోజకత్వం, శబ్దజ్ఞానస్య ప్రమాణత్వాంగిక
 ర్తృసేవితే ఉపమి తేష క్తపదవిషయక త్వేన శబ్దప్రమాణరయా త
 త్ప్రమాసజన్యత్వస్యాక్షతతయా స్వరూపయోరపి సంగతిరితి మంత
 వ్యమ్-మూలః * ఆప్తవాక్యం శబ్దఇతి * శబ్దఇతి ఉత్పని దేశశః, ప్రమా
 ణశబ్దఇతి తదర్థః, ఆప్తవాక్యమితి లక్షణం భవతి హి పయసాసిం చ తీర్త్యాది
 శబ్ద ఆప్తా క్తవాక్యం న సేవహీనాసిం చ తీర్త్యాది శబ్దః తదుచ్ఛారణకర్తు
 ర్యథార్థవ క్తృత్వరూపా పృథావభావాత్ ప్రకృతవాక్యార్థగోచరయథా
 ర్థజ్ఞానజన్యవాక్యం ప్రమాణశబ్దఇతి తునిష్కషణ, కేవాక్యప్రయోగేవా
 క్యార్థజ్ఞానస్య హేతుత్వాల్లక్షణసంగతిః స్ఫుటమేతచ్ఛబ్దమణా, మి
 మంసకమత నిరాసక త్వేనాగ్రే మూలమనతారయతుం త స్తతసాధా
 రణ్యేన శక్తిపదార్థమాహదీపికాయామ్ * అథా స్మృత్యనుకూలతః శా
 బ్దబోధజనకార్థస్మృత్యనుకూలా ఘటాదిపదఘటాదిరూపార్థయోగ
 మ్బంధశ్చ కిరిత్యేథః, అనుకూలత్వమిహ ప్రయోజకత్వం తచ్చకారణ

పదార్థాంతరమితి మీమాంసకాస్తన్నిరాసార్థమాహ * అస్తాదితి *
ఉత్థాదీనామివ ఘటాదీనామపి సంకేతపవనక్రిః సతుపదార్థాంతరమి

తానచ్చేగకపదపదార్థసంబంధేవ్యస్తి అతిఃపదపదార్థసంబంధస్యశాబ్ద
బోధజనకస్త్రుతిజనకత్వాభావేపినక్షతిః, అర్థస్త్రుత్యనుకూలత్వస్యా
వృష్టాదిసాధారణ్యాద్విశేష్యమితిధ్యేయమ్ * పదార్థాంతరమితి * త
త్తత్పదార్థతావచ్ఛేదకాభావకూటపదిత్యర్థః, తేనాతిరిక్తపదార్థప్ర
స్యమతాప్రసిద్ధత్వేపి నవ్యాపూతః, అస్తాత్పదాదయమర్థోబోధన్యజ
త్యాదిమూలస్య ఏతత్పదజన్యబోధవిషయోయమర్థకృత్యాకారికత్వరె
చ్ఛాశక్తిరిత్యర్థః * సతు పదార్థాంతరమితి * సచేశ్వరీయజ్ఞానస్యే
చ్ఛాయాః కృతేర్వాశక్తిరూపత్వమితి వినిగమనావిలహదఃరిక్తైవ శ
క్తిరితివాచ్యం-ఆధునికసంకేతస్యేచ్ఛాయాపతయో శక్తైరపిచ్ఛాయాప
త్వే సంకేతజ్ఞానస్యానుగతకార్యకారణభావస్సంభవతి నాన్యథేత్యేవం
వినిగమకసంభవేనెచ్ఛాయామివ శక్తిత్వస్వీకారాత్, సచభగవదీచ్ఛా
యాస్సకలవిషయిత్యాశ్శక్తిత్వస్వీకారే ఘటపదబోధవ్యత్వప్రకారకే
చ్ఛాయాః పటేపిసత్త్వావృట్టపదపదార్థత్వస్యాతిప్రసంగః-ఏవంగంగా
పదజన్యబోధవిషయత్వప్రకారకేచ్ఛాయాస్తీరేపిసత్త్వేన శక్త్యేవత
ద్బోధసంభవే లక్షణోచ్ఛేదాపత్తిరితివాచ్యం, యతస్తత్తత్పదపదార్థ
త్వం తత్తత్పదజన్యబోధవిషయత్వప్రకారతానిరూపితేశ్వరేచ్ఛీయవి
శేష్యతావత్త్వం తాదృశప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేన తది
చ్ఛావత్త్వంవా తథాచ తాదృశఘటపదపదార్థత్వస్య పటేనసత్త్వా
న్నాతిప్రసంగః, గంగాదిపదజన్యత్వస్య బోధాంశే బోధవిషయత్వ
స్యచ తీరాంశే నావతంత్ర్యేణ భాసమీశ్వరేచ్ఛాయామపేయతే ఇ
త్థంచ విశకలితభానస్థరే నిరూప్యనిరూపకభావాపన్నవిషయతాయా
అభావేన గంగాపదజన్యత్వప్రకారతానిరూపితబోధవిషయతానిరూపి
తవిషయత్వప్రకారనిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేనెచ్ఛావత్త్వస్య తీరే

౧౩౪ నీలకంఠప్రకాశసహిత తటాన గృహదీపికాయామ్

త్యథః, నను గవాదివదానాం జాతావేవశక్తిర్వశేషణతయా జాలేః
 ప్రథమోపస్థితత్వాద్వ్యక్తిలాభస్తాప్తేపాదితి కేచిత్, తన్న, గామాన
 యోత్యాదా వృద్ధవ్యవహారేణ సర్వతాగ్రనయనాదే ర్వ్యక్తావేవసంభవే
 న జాతివిశిష్టవృత్తావేవ శక్తికల్పనాత్, శక్తిగ్రహశ్చ వృద్ధవ్యవహారేణ
 అనత్వేననక్షతిరితిసంక్షేపః, విశిష్టే శక్తివ్యవస్థాపయితం మీమాం
 సక మతముపన్యస్యమామయతి * గవాదీతి * విశేషణీయత జాతిగ్ర
 హమంతరావిశిష్టగ్రహానంభవేన విశిష్టే శక్తికల్పనసంభవతి, అతో
 జాతిగ్రహాస్యప్రథమమపేక్షితత్వేనజాతావేవశక్తికల్పనముచితంలామ
 వాదిత్యాహ * విశేషణతయేతి * ప్రథమోపస్థితత్వాదితి*విశిష్టగ్రహా
 త్పుర్వమవగతత్వాదిత్యర్థః, కథంతేహేవ్యక్తిలాభఇత్యతీతహా* వ్య
 క్తితి * ఆత్మేపాదితి * అర్ధావత్ప్రమాణాదిత్యర్థః * వ్యక్తావేవసం
 భవేనేతి * అనుపపత్తివ్రతినంధానశూన్యతాదశాయామపివ్యక్తిభాన
 స్యానుభవసిద్ధత్వేనచేత్యపిబోధ్యం, విశిష్టవృత్తావేవేత్యేవ కారణకే
 వలజాతికల్పనావ్యవచ్ఛేదః, అత్రేదంబోధ్యం, జాతితద్వైశిష్ట్యతదా
 శ్చయేషు త్రిమశక్తికల్పనీయా పదార్థాద్వయసంబంధ స్వేనపదద్వ
 యసమబివ్యాహరంభ్య త్వేనావృత్తాశక్యస్య శాబ్దబోధేభానాసంభ
 వాదితి, నవ్యాస్తు లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వగ్రహమాత్రేణ లక్ష్యతావచ్ఛే
 దకస్వేన శక్యతావచ్ఛేదకత్వగ్రహమాత్రేణశక్యతావచ్ఛేదకస్యాపిశా
 బ్దబోధేభానసంభవతీతి శక్యతావచ్ఛేదకే శక్తిర్నకల్పనీయేతి వదంతి
 * శక్తిగ్రహశ్చ వృద్ధవ్యవహారేణైతి * శక్తిగ్రహస్తు వృద్ధవ్యవహారా
 దినాసంభవతీత్యథః, అదినాబ్యాకరణాదివరిగ్రహః, అతివిన “ శక్తి
 గ్రహంవ్యాకరణోపమానకౌశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారశ్చ॥ వాక్యస్య
 శేషాద్విప్రత్యేదంతిసాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్సవృద్ధా ఇత్యభియుక్తోక్తి
 స్సంగచ్ఛతే, వ్యాకరణాత్ప్రకృతిప్రత్యయాదీనాం శక్తిగ్రహః, ఉపమా
 నాద్భక్తిగ్రహస్త్యధస్తాద్భక్తిః, “అపేక్షదంతపారంబ లంబోదరగ

పుష్పిత్సుర్బాలోగామానయేత్యత్తమన్మధవాక్యశ్రవణానంతరం మ
 ధ్యమన్మధ్యస్యప్రవృత్తిముపలభ్య గవానయవంద్యప్రాప్తౌ మధ్యమన్మధ్య
 ప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వాక్యజన్యత్వం నిశ్చిన్య
 లిశ్వమానయగాంబుధానెతివాక్యాంతరేణావాపాదాన్వపాభ్యాంగోప
 దస్య గోత్యవిశిష్టే శక్తిరశ్వపదస్యాశ్వత్వవిశిష్టే శక్తిరితి పుష్పద్య
 తై - నను నరవత్తే కాన్యపరత్యాన్వద్యనహారస్య కార్యపరవీచ పుష్ప
 త్తిర్నుసిద్ధపరఇతిసేన్న, కాశ్యాత్రిభువనతలకో భూపతిరాస్త్రఇత్యా
 దాసిద్ధేషి వ్యవహారాద్వికసితపదైమధుకిరస్తిష్ఠ తీత్యాదౌ ప్రసిద్ధపద
 సమభివ్యాహారాత్సిద్ధేషి మధుకరపదాదౌ పుష్పత్తిదర్శనాచ్చ, లక్ష
 ణాపిశబ్దవృత్తిః, శక్యనంబంధాలక్షణా, గంగాయాం ఘోషఇత్యత్ర
 జాననా ఇతికోశాదేకదంతాదిశబ్దాః గణేశత్వవిశిష్టైశ్చాత్మ్యర్థశాద్గణ
 శత్వవిశిష్టేశక్తిగ్రహణ, తత్రైకదంతాదిశబ్దానామేవాధతయతైహంవి
 భిన్నతేన ద్వంద్వోపపత్తిః, కోకిలఃపికపదవాచ్య ఇత్యాప్రవాక్యా
 త్వికపదస్యకోకిలేశక్తిగ్రహణ, వ్యవహారతత్త్వక్తిగ్రహముపపాదయతి,
 * పుష్పిత్సురితి * శక్తిగ్రహేచ్ఛావానిత్కర్తృః * ఉత్తమన్మధ్యస్యేతి *
 ప్రయోజకవృద్ధస్యేత్యర్థః * మధ్యమన్మధ్యస్యేతి * ప్రయోజకవృద్ధస్యే
 త్యర్థః, గవానయనంద్యప్రాప్తౌప్రవృత్తిముపలభ్యేత్యన్వయః, ఉపలభ్యే
 త్యేస్యానుమాయేత్యర్థః, ఇయంక్రియాప్రయత్నపూర్వికావిలక్షణక్రి
 యాత్వాత్స్వీయక్రియావదిత్యనుమాన ప్రయోగోబోధ్యః, ప్రవృత్తిజన
 కజ్ఞానస్య, గవానయనగోచరప్రయత్నజనక గవానయనజ్ఞానస్య, వాక్య
 స్యవిశిష్టేత్యే శక్తిర్నకల్పనీయాతాదృశాద్ధస్య సమభివ్యాహారలభ్యత్వా
 దనస్యలభ్యోహి శబ్దార్థఇతినాయాదిత్యభిసంఘిమాహ * లిశ్వమాన
 యేత్యాది * ఆవాపాదాన్వపాభ్యామితి * ఆవాపస్సంగ్రహః ఉదాహ
 రణః * పుష్పద్యతఇతి * పుష్పత్త్యాశ్రయోభవతీత్యర్థః, వాక్యశేషా
 ధ్యథా-యవయశ్చయర్థవతీత్యత్రయవశబ్దః ఆర్యవ్యవహారాద్ధీర్ఘశూక

౧౩౬ నీలకంఠప్రకాశసహితతర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

గంగాపదవాచ్యప్రవాహసంబంధాదేవ తీరౌపస్థితౌ తీరేపితక్తిర్నక
ల్యుతే సైంధవాదౌతు లవణశ్వయోఽపరస్పరసంబంధాభావాన్నా
నాశక్తికల్పనమ్ - లక్షణాతివిధా - జహల్లక్షణౌఽజహల్లక్షణా జహ
దజహల్లక్షణౌ చెతి - యత్ర వాచ్యాద్ధస్యాన్వయాభావస్తత్ర జహతి,
యథా, మంచాఙ్గోశంతీతి - యత్ర వాచ్యాద్ధస్యాన్వయస్తత్రా
జహతీ, యథా, ఛత్రిగణోచ్ఛంతీతి - యత్ర వాచ్యైక దేశత్వాగ్నై

విశిష్టస్యవాచకః మైచ్ఛన్యవహారాత్ప్రియంగౌర్వాచకౌవేతి సంద
హే “ వసంతేనర్వసస్యానాంజాయతేవత్రశాతనం । మోదమానాశ్చ
తిష్ఠంతియవాఙ్కణిశశాలిన , ఇతి - వాక్యశేషాద్విఘ్నాశాకవిశిష్టైశ్చక్తి
నిణాయః-ప్రియంగౌతు శక్తిభ్రమాత్ప్రియోగః, వివరణాద్యథా-వచతి
పాకంకరోతీత్యత్ర యత్సార్థకరౌతినా సర్వాభ్యాతవ్యాభ్యానాదా
భ్యాతస్య యత్తుత్పత్తిశక్తిగ్రహః, సిద్ధపదసాన్నిధ్యాద్భక్తిగ్రహ
స్తు-వికసితవద్దై మధుకరఞ్చత్వాద్యగ్రిమగ్రింధేన స్ఫుటీభవిష్యతీత్యలం
పల్లవితేన, వ్యవహారస్య కార్యవరత్వాదితియోజనా, కార్యవరత్వంచ
కృతినాధ్యానయనాదిరూపక్రియాతాత్పర్యకత్వం-పున్యత్తిష్ఠ్యక్తిగ్రహః
వ్యవచ్ఛేద్యంస్ఫుటయతి * సిద్ధేపివ్యవహారాదితి*తథాచ సిద్ధేపి శక్తి
గ్రహస్త్వావశ్యకః అన్యథాతత్రానుభవసిద్ధస్య శాబ్దబోధస్యాపలా
పాపత్తైరితిభావః * తీరేపి శక్తిర్నకల్పనీతి * గంగాపదస్యేతి శే
షః, నన్వేషం సైంధవాదిపదానాంనానార్థకత్వానుపపత్తిరకత్రశక్త్యా
అన్యత్ర లక్షణయైవసర్వాహాదతతహ * సైంధవాదావితి * ఆదినాహ
ర్యాదిపరిగ్రహః, * సంబంధాభావాదితి * సంయోగాదిరూపసంబం
ధాభావాదిత్యర్థః, ఇదముపలక్షణం-ప్రసిద్ధయోరర్థయోఃకుత్రశక్తిః కు
త్రలక్షణైత్యత్ర వినిగమకాభావేనౌభయత్ర శక్తికల్పనస్యావశ్యకతేతి
* మంచాఇతి * మంచపదం మంచస్థపురుషేలాక్షణికం వాచ్యాద్ధస్య
ఙ్గోశనకర్తృత్వాన్వయాసంభవాదిత్యర్థః, వాచ్యాద్ధస్యాపీత్యపి నాల
క్ష్యసముచ్ఛయః * ఛత్రిణితి * ఏకసార్థవాహిత్యేనఛత్రిఛత్రిమ

క దేశాన్వయ స్తత్రజహదజహతి * యథాతత్త్వమసీతి * గౌణ్యపి
 లక్షణైవ లక్ష్యమాణగుణసంబంధరూపా, యథాగ్నిమాణవకఇతి,
 గమనక ర్పత్యాన్వయః, తాత్పర్యానుపపత్తిరేవలక్షణావీజం, నచభ
 తీత్యన్య మతుబద్ధకేనిప్రత్యయాలతస్య పదసమూహరూపత్వేన తచ్చ
 క్యాప్రసిద్ధ్యా తత్సంబంధరూపలక్షణాయా అభావేనకథమిదముదా
 హరణమితివాచ్యం-ప్రతిపాద్యసంబంధవన లక్షణత్వేతదభిప్రాయేనై
 తదుదాహరణదర్శనాత్, అన్యథాకాకేభ్యోదధి రక్ష్యతామిత్యదా
 హర్తవ్యం, అత్యేకపదస్యకాకతదితరిసాధారణదధ్యవ మాతుకత్వావ
 ద్భిన్నపరత్వాత్, కేవలత్వంపదస్త్యేకసాధేలక్షణతద్ధికాస్థస్సంబం
 ధీతథాచైకసాధనసంబంధినోగచ్ఛంతీత్యన్వయబోధకత్వాహుః * త
 త్త్వమసీతి * తత్పదవాచ్యే సర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టత్వం పదవాచ్యస్యాం
 తఃకరణాదివిశిష్టస్యాభేదాన్వయానుపపత్త్యా ఉభయత్రవిశేషణాంశవ
 రిత్వాగః, తథాచ తత్పదలక్ష్యస్య శుద్ధన్యత్వంపదలక్ష్యేణ సహభే
 దాన్వయోపపత్తిరిత్యభిప్రాయః, ఇదముదాహరణం జీవబ్రహ్మణో
 రైక్యంబ్రువశాం బ్రహ్మవాదినాం మతాభిప్రాయేణ, నైయాయికమ
 తె తస్యానన్తతత్వాత్, నైయాయికమతీరిత్యాతు సాయం దేవదత్తఇ
 త్యాదా తత్తాంశస్తేదానీమసంభవాద్ధానం ఇదంతాంశస్యసంభవా
 దహానమితి జహదజహల్లక్షణా మాచక్షతే, పరతు ఘటానిత్యఇ
 త్యాదా ఘటత్వస్తేవసాయం దేవదత్తఇత్యాదా తత్తాంశస్యోపలక్ష
 ణతయా భానేనకించిద్వాధకమితికిం జహదజహల్లక్షణయేతి వదంతి,
 గౌణ్యాన్వయత్వంతరత్వం నిరాచప్తై * గౌణ్యపీతి * ననుగంగాయాం
 ఘోషఇత్యత్ర తీరే శక్యస్య ప్రవాహస్యేవాగ్నిమాణవకఇత్యాదా
 మాణవకే శక్యస్యాగ్నిస్సాక్షాత్సంబంధో నసంభవతీతిధంలక్షణయా
 నిర్వాహఇత్యతహ * లక్ష్యమాణైతి * లక్ష్యమాణో యోగుణశ్శ్చ
 చిత్యాది స్తత్సంబంధరూపేత్యర్థః, అయమభిప్రాయః, శక్యసంబంధో

౧౩౮ సిలకంరప్పకాశసహిత తలనంగిహదీపికాయామ్

వ్యంజనాపిత శ్రిలక్షణాంతర్భూతా, అక్షశక్తి మూలాచానుమానాదినా
హి లక్షణా సచ క్షిప్రత్వాత్సంబంధః క్షిప్రత్వంపరా సంబంధః,
ఏకంవశక్యస్యాగ్నేస్సవిస్యశుచిత్యవత్త్వసంబంధోలక్షణేతి, అలం
కారికా, పునరేవమాహుః, తీరే ఘోషఇతిశబ్దస్యయోగే స్వామ్యత్వై
గంగాయాం ఘోషఇత్య నన్వితాభిధానం శైత్యపావనత్వాదిప్రతీత్య
ర్థం. చ సాప్రతీతిలక్షణయోవపద్యతే కేవలతీరలక్షణయైవాన్వయాను
పపత్తిపరిహారే శైత్యపావనత్వాదివిష్టతీరలక్షణాయాం మానాభావా
త్, తస్మాదవ్యంజనావృత్తిరంగీకరణ్యేతి, తస్మాదనిరన్యతః వ్యంజనాపీ
తి * శ్రిలక్షణాంతర్భూతేతి * అయంభావః, నానార్థకస్తతః, యారస్థా
భూధరారమ్యా ఇత్యాదౌ భూధరశబ్దేన పర్యతానామివ రాజ్ఞామపి
శక్త్యైవ పఠితీతిన్సంభవతి గంగాయాం ఘోషఇత్యాదౌ శైత్యపావన
త్వాదివిష్టతీరపఠితీరసి లక్షణాసామ్యజ్ఞానేన తతీలక్షణకల్పనా
యాస్తాత్పర్యానుపపత్తైరేవ సద్భూతాత్మికం వ్యంజనయేతి, శబ్దశక్తి
మూలాయాః వ్యంజనాయా అన్యథాసిద్ధత్యేష్యధః శక్తిమూలాయాస్త
స్యా అనన్యథాసిద్ధిః తథాహి “ గచ్ఛగచ్ఛసిచేత్కాంతపంథానస్సం
తుతేశివాః | మమాపిజన్మత్యైవ మాయాద్యత్యగతాభవా ” నిత్యాదౌ
హెక్కియశ్చ తవగమనోత్తరం మమ పాణినశోభవిష్యత్యతోనగ
స్తవ్యమిత్యాద్యధో వ్యజ్యతే నవ్యాత్య శ్రిలక్షణాభ్యాం నిర్వాహః
ఇత్థంచవ్యంజనాయాః ఆవశ్యకతైత్యతతహ * అర్థశక్తిమూలాచేతి *
చ స్త్యర్థః * అనుమానాదినేతి * అనుమానప్రయోగస్తు ఇయం మదీ
యగమనోత్తరకాలిక పాణినియోగవతీ విలక్షణశబ్దప్రయోక్తృత్వా
దిత్యాదిరూపః ఆదినాసంభావనాదిపరిగ్రహః, ఉత్కృష్టకథరకోటిక
స్సంశయస్సంభావనా, ఔతలట్యంచ విషయతావిశేషః, యది పున
రానుభావికో లోకానాం స్వరసవాహీశద్ధాదముమర్థం ప్రత్యేమీత్య
నుభవస్తదావైయంజనకీర్తిగీర్వాణగుణావ్యశక్యవారణేతివ్యంజ
నావృత్తిసిద్ధిర్నిష్ప్రత్యుహేతి మంతవ్యమ్, అన్వయానుపపత్తైల

అన్యథాసీద్ధా, తాత్పర్యానుపపత్తిలక్షణాపీఠమ్, తస్మిన్ తీతిచ్ఛయో
 చ్చురితత్వం శాత్పర్యమ్, తాత్పర్యజ్ఞానంచ వాక్యార్థజ్ఞానమేతుర్నా
 నాథానురోధాత్, ప్రకరణాదీకం తాత్పర్యగ్రాహకమ్, ద్వారమి
 త్యాదౌపిధేహితీశబ్దాధ్యాహరిః, నన్వర్తజ్ఞానార్థతావచ్ఛబ్దస్యార్థ
 క్షణాచీజత్వేయప్తేః ప్రవేశయేత్వాదౌ లక్షణానుపపత్తిర్తాత్పర్యానుప
 పత్తైస్తథాత్వేతస్యాస్తత్కాపి నత్వేన యష్టిపదస్య యష్టిధరేలక్షణా
 సంభవతీత్యాశయేనాహా * తాత్పర్యానుపపత్తిరితి * తస్మిన్ తీతి *
 తీరాదిరూపార్థప్రతీతిత్యర్థః * నానాధేతి * స్తేఽపవమానయేత్వా
 దినానార్థకస్తతస్తేఽపవపదస్యాఽశ్వేలవణేచశక్తేస్తుల్యతయాశాబ్దబో
 ధే తాత్పర్యగ్రాహస్య కారణత్వమతరానియతీకాలే తత్రవౌహాస
 పత్తిర్నాస్తీతి తత్ర తత్కారణత్వస్యానన్యకత్వే తదనురోధేనన్వర్త
 తదావన్యకతేతిభావః, నచ మానిక్లౌకాదౌ శాబ్దబోధానుపపత్తిః త
 త్ర నిరుక్తతాత్పర్యస్యానన్వ్యాదితివాచ్యం - తాత్పర్యస్య తస్మిన్ తీతిచ్ఛ
 యాపత్వపర్యవసానైవ తత్ర తాదృశ తాత్పర్యస్య సత్వేనాదౌషాల్
 నచతథాపి తస్మిన్ తీతిచ్ఛారహితశుకాద్యుద్భుతవాక్యాదపి శాబ్దబో
 ధస్యానుభావికతయా తత్కానుపపత్తేః పరిహారానంభవ ఇతివాచ్యం,
 తత్త్రేవరేచ్ఛామాదాయానుపపత్తేః పరిహారసంభవాదిత్యలమధికజ
 ల్పనైవ * ప్రకరణాదీకమితి * ఆదినానశ్చిచక్రగ్రహరిః పూజ్యశ్చాన్య
 దౌహరిశబ్దస్య భగవతి తాత్పర్యనిర్ణాయకస్య సత్త్వచక్రేతి విశేష
 ణాదేః పరిగ్రహః, కథం ప్రకరణాదేస్తాత్పర్యగ్రాహకత్వమితిచేదిత్తం
 ఇదం స్తేఽపవపదం లవణవోధేచ్ఛయోచ్ఛురితం భోజనప్రకరణే ఉ
 క్తత్వాదితిరీత్యా గృహణ, పోషకరంనిరాకరిష్య మానస్సన్విధ్ధాం
 తంప్రదర్శయతి * ద్వారమితి * అర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యేతి * శబ్ద
 జ్ఞానస్యార్థజ్ఞానఫలకత్వాదిత్యర్థః ఏతావతా ప్రథమతపివార్థాను సద్ధా
 నే లాఘవమితినుచితం, కించాథాఽబద్ధావ్యుత్పరచనైకాన్యాయేన ధ

౧౪౦ నీలకంఠపరకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

మవిజ్ఞాయశబ్దాధ్యాహారాసంభవాదథాన్యాహారవీచయక్తతేచేన్న,
పదవిశేషజన్యపదార్థోపస్థితేశ్శబ్దజ్ఞానపాతుత్వాత్, అన్యథాఘటక
ర్తవ్యమానయనంకృతిరిత్యత్యాపిశబ్దజ్ఞానప్రసంగాత్, పంకజాదిపదే
మయోగరూఢిః, ఆవయవశక్తిర్నోగస్సముదాయశక్తిరూఢిః, నియతపద్ద

జ్ఞానమంతరా ఆకాంతౌదిమచ్ఛబ్దానుసంధానయావ శబ్దాధ్యాహార
స్త్రైవాసంభవాత్ప్రథమతాథాన్యాహారస్త్రైవావిశ్వకతేత్యాహ
* అథామితి * యథాకథంచదుపస్థితపదాథానాం శబ్దబోధాను
దయేన పదజన్యత్వసోప్పపత్తిరివిశేషణతాయా ఆవశ్యకతయా తాదృశా
పత్తిరిసంపూర్ణయైశబ్దాధ్యాహారవినాయత్వానుసరణన్యైత్యాహ
* పదవిశేషేతి * విశేషపదస్యాపి ప్రయోజనందర్శయితుం ఘటకమ
త్వమిత్యాద్యనుసంధానం, తత్ప్రకమత్వాదిపదజన్యకమత్వాద్యు
పస్థితైస్సత్వైపి ఘటపదోత్తరం పదజన్యకమత్వాద్యుపస్థితైరసత్వై
ననసిద్ధాంతిమతే శబ్దబోధప్రసంగఇతిభావః, పదవిశేషజన్యత్వ
త్రివృత్త్యా పదవిశేషజన్యత్వపిబోధ్యం, తేన ఘటమానయైత్యాదౌ
ఘటాదిపదాదాకాశాదేరుపస్థితావపి నశబ్దబోధఇతిదిక్, యద్యపి
పదం తావచ్చతుర్విధం యోగికం రూఢం యోగరూఢం యోగికరూ
ఢంచేతి, యోగోవయవశక్తిస్తన్తాత్రైకార్థప్రతిపాదకం యోగికం,
యథాపాచకాదిపదం, రూఢిస్సముదాయశక్తిస్తన్తాత్రైకార్థప్రతిపాద
కం ద్వితీయం, యథాగవాదిపదం, యోగరూఢిభ్యాం షరస్పరస
హకారేణార్థప్రతిపాదకత్వతీయం; యథాపంకజాదిపదం; యోగేన
శక్త్యాచ పరస్పరాసహాయేన విభిన్నార్థప్రతిపాదకంచతుర్థం, యథా
ఉద్భిత్పదు యోగేన తదుగుల్తాదేః రూఢ్యాతు యోగవిశేషస్యచ వా
చకం, తథాపి యోగరూఢింప్రదర్శ్య తత్ప్రయోగరూఢ్యోస్సంప్రసాప
ప్రదర్శనై తదీత్యాన్యత్యాపిబోధ్యం శక్యమిత్యభిప్రాయేణ పంకజాది
పదే యోగరూఢింప్రదర్శయతి * పంకజాదీతి * యోగరూఢీతి *

త్రైజ్ఞానార్థసముదాయశక్తిః అన్యథానుముదేపిప్రయోగప్రసంగాత్, ఇ
తరాన్వితైశ్చక్రితిప్రాధికారా, అన్వయస్యవాక్యార్థతయాభిసంభ
యోగసహితారూఢిరిచ్ఛిధాః, సనుపంజిజాదిపదేషు యోగవివాస్తు
తావత్తైవ నిర్వాహాదిత్యాశుక్యపంజిజబ్దస్య పద్ధత్వావచ్ఛిన్నైపు
త్తిమంతరానియమేన పద్ధత్వావచ్ఛిన్నభానమనుభవసిద్ధం సనిగ్విహ
తీతి పద్ధత్వావచ్ఛిన్నభానానుభవవిప్రకృతపన్నంప్రత్యాహః * అన్యథే
తి * నియతపద్ధత్వావచ్ఛిన్నభానోపయోగి సముదాయశక్త్యనంగీ
కారిణ్యర్థః, * ప్రయోగఇతి * పంజిజపదప్రయోగఇత్యర్థః, యద్య
పి కార్యాన్వితైశ్చక్రితి ప్రాధికారం మతంతథాపి సిద్ధాథాపరవాక్యే
పుష్పతైర్వపివస్థాపితత్వేన తత్సాధారణ్యాయ తిస్తతిం పరిష్కృత్య
దర్శయతి * ఇతరాన్వితైశ్చక్రితి * అన్వితైశ్చక్రిత్యర్థః, ఆయమభిప్ర
యః, కథంచిదుపస్థితపదార్థానాంశాబ్దబోధవారణాయ తత్తద్విషయ
కశాబ్దబోధంప్రతివృత్తిజ్ఞానజన్యతత్తదుపస్థితత్వేన హేతుతాయః క
ల్పనీయతయాన్వయం శేషి శక్తిరపేక్షితా, అన్యథాతాదృశసామా
న్యకార్యకారణభావభంగప్రసంగాత్, నచ సంసంగవిషయతాభిన్న
తత్తద్విషయతాకశాబ్దబోధంప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతదుపస్థితత్వేన హే
తుత్వమాస్తాం తథాచాన్వయం శే శక్త్యనంగీకారేపి నక్షతిరతి నా
చ్యమ, తథానతి కార్యతానచ్ఛేదకగౌరవావలైః ఏనంచాన్వితోఽతుట
పదవాచ్యఇత్యాకారకశక్తిజ్ఞానమేన శాబ్దబోధప్రయోజకమితి । కేచి
త్తు-ఇతరాన్వితైశ్చక్రిత్యన్య కార్యాన్వితే శక్తిరీత్యర్థమాహుః, స
య్యక్తికం నేయామికమతందర్శయతి * అన్వయస్యేతి * పదార్థసం
సంగస్య పదసమబివ్యాహారలదేవశాబ్దబోధే భానసంభవాత్తాదృ
శసంసంగాంశే శక్తిర్నకల్పనీయేతి సముచితార్థానిష్కషణః, ఆయ
మాశయః, తత్తద్విషయకశాబ్దబుద్ధింప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతదుపస్థిత
త్వేనానుగతకార్యకారణభావో నసంభవతి శక్తిలక్షణోభయసాధార

౧౪౨ నీలకంఠపరీకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

వాదన్వయాంశేపిశక్తిర్నకల్పనీయేతిగౌతమీయాః*ఆకాంక్షేతి*ఆకాం
క్షాదిజ్ఞానమిత్యర్థః, అన్యథాఆకాంక్షాదిభిరేవాచ్యబద్ధిర్నస్యాత్,
ఆకాంక్షాంలక్షయతి * పదస్యేతి * యోగ్యతాలక్షణమాహ * అధే
తి * సన్నిధిలక్షణమాహ * పదానామితి * అవిలంబేనపదార్థో
పస్థితిస్సన్నిధిః, ఉచ్చారణఁశుతమపయోగితయోక్తమ్* గౌరవ్యఇతి
* ఘటఃకర్మత్విమిత్యనాకాంక్షోదాహరణం ద్రిష్టవ్యమ్, వైదికస్య

ణస్య వృత్తిత్వస్య దుర్వచత్వాత్, అపితు తచ్చక్తపదజ్ఞానజన్య తదు
పస్థితి త్వేనేకాకారణతా, తిల్లాక్షణికపదజ్ఞానజన్యతదుపస్థితి త్వనచాప
రాకారణతాస్వీకర్తవ్యా, పరిస్పరతదుపస్థితిజన్యశాబ్దబోధేవ్యభిచా
రవారణాయతత్తత్కారణావ్యవహితోత్తరత్వం తత్తత్కార్యతావచ్ఛ
దకోపానివేశనీయం ఏవంచ వృత్త్యనుపస్థితస్యాపి పదార్థద్వ
యసంసర్గస్య శాబ్దబోధవిషయత్వాత్పరమే వ్యభిచారాప్రసక్త్యా
దర్శితద్వివిధకార్యకారణభావస్య నిష్ప్రత్యూహతేతి కిమన్వయాంశే
శక్తికల్పనేన, ఆకాంక్షాదిరహితపదసముదాయచ్ఛాబ్దబోధవారణా
యాకాంక్షాదేశ్యాబద్ధి పేతుత్పత్తిమభిహితం మూలకృతా తచ్చ నవీన
మతేనసంభవతీతి త్తజ్ఞానస్యపేతుతామాహ*ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమితి*
అదినాయోగ్యతాదిపరిగ్రహః, అన్యథా, ఆకాంక్షాదేశ్యాబద్ధిపే
తుత్వే, మూల * యత్పదస్యేత్యాది * యత్పదస్య యత్పదాభావ
ప్రయుక్తమన్వయబోధాజనకత్వం తత్పదసమభివ్యాహృత తత్పదత్వ
మాకాంక్షేత్యర్థః, ప్రయుక్తత్వంచ కారణభావాత్కార్యభావ
ఇతి ప్రతీతినాక్షికస్వరూపసంబంధవిశేషః, అజనకత్వాంతం పరిచా
యకం, ఏకపదార్థఽపరపదార్థవత్త్వంయోగ్యతేతిమతే సంశయ
నిశ్చయసాధారణతత్తజ్ఞానభావవచ్చిన్నం శాబ్దబోధపేతుః, బాధనిశ్చ
యాభావాయోగ్యతేతి నవీనమతేతు స్వరూపసత్వేన యోగ్యతాత

విశేషమాహ * వైదికమీశ్వరో క్తత్వాదితి * నను వేదస్యానాదిత్వాత్
 త్క-భమీశ్వరో క్తత్వమితీచేన్న, వేదః, పౌరుషేయః, వాక్యసమాహ
 త్వాత్, భారతాదివత్, నచ స్వర్యమాణక ర్తృకత్వముపాధిః, గౌతమా
 దిభిశ్చిష్టపరంపరయావేదేపి క ర్తృస్వరణేనసాధనవ్యాపకత్వాత్, “త
 స్మాత్తేహనాత్త్రయోవేదాఅజాయంతే”తిశ్చ తిత్వ, ననువర్ణానిత్యాః
 సవీవాయంగకారఇతిప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్తథాచ కథంవేదస్యానిత్యత్వమి
 తిచేన్న, ఉత్పన్నో గకారోవినిష్టోగకార ఇతివ్యతిత్యా వర్ణానామనిత్య
 త్వాత్-సోయంగకారఇతిప్రత్యభిజ్ఞాయాస్సేయం దీపజ్వాలతిఃజ్ఞాత్వా
 లంబనత్వాత్, వర్ణానానిత్యత్వే హ్యనుపూర్వీ విశిష్టవాక్యస్యానిత్య
 ధైఃఋరితిదిక్, మీమాంసకశ్శంక తే * సన్వతి * వేదస్యేశ్వరో క్తత్వం
 వ్యవస్థాపయత్వనుమానేన * వేదఇతి * నను “అష్టాదశపురాణా
 నాం కర్తాసత్యవతీసుత” ఇతివైజయంత్యాదిప్రమాణబలేన భారతా
 దాకర్తృత్వపలభ్యతే నహివేదే, తథాచ స్వర్యమాణ క ర్తృకత్వస్య
 భారతాదా సాధ్యవ్యాపకత్వేనపక్షే సాధనావ్యాపకత్వాదుపాధిత్యే
 నచ కథమనుమానంసాధకంభవేదిత్యాశంక తే * నచేతి * గౌతమాది
 భిశ్చిష్టపరంపరయా వేదకర్తురుపదేశే వివదంతంప్రత్యాహ * త
 స్మాదితి * సవీవాయంగకారఇతి * అత్రైతత్కాలిక గకారాభేదోభా
 సతే నచ వర్ణానామనిత్యత్వేనసంభవతీతిభావః * అనిత్యత్వాదితి *
 తహి ప్రత్యక్షజ్ఞానవిరోధఇత్యతాహ * సాయమితి * ఉత్పత్తివి
 శేషప్రత్యయయోరన్యధాకత్వకల్పనాపెక్షయా తత్ప్రత్యయస్య తథాక
 ల్పనే లాఘవమితిహృదయం, “అగ్నిమీశ్వరత్వాదావానుపూర్వీ, అ
 కారోత్తరగకారోత్తరసత్వాదియాపా, తత్తోత్తరత్వమవ్యవహితోత్తర
 క్షణవృత్తిత్వంవాచ్యమ్, ఇత్తచవర్ణానామనిత్యత్వానంగీకారేవ్యని
 త్యక్షణఘటితాయా ఆనుపూర్వాస్య అనిత్యత్వాత్తద్విశిష్టవాక్య సము
 దాయాత్తక్ వేదస్యత్వదభిహితనిత్యత్వం నసంభవతీతి వర్ణానామని
 త్యత్వమేవోచితమిత్యాహ * వర్ణానామితి * యద్యపి స్మృత్యాదీ

౧౪౪ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

త్యావృత్తస్తాదీశ్వరోక్తోవేదః, మనావది స్మృతీనామాచారాణాం వేద
 మూలకతదూపామాణ్యం స్మృతిమూలవాక్యానామిదానీమనధ్యయనా
 తన్నూలభూతాకాచిచ్ఛాఖ్యాత్వనైవెతికల్ప్యతే, ననుపత్యమానవేద
 వాక్యోత్పాదనస్యకల్పయితుమశక్యతయావిపక్వీర్ణవాదస్యాయుక్తత్వా
 నిష్కృత్యానుమేయోవేదామూలమితిచెన్న, కదాపి వర్ణానామానుపూ
 ర్విజ్ఞానాభావేనబౌద్ధకత్వానంభవాత్, నన్వేతానివదానిస్తారితార్థా
 నామాప్తోక్తత్వాదెవప్రమాణత్వంసిధ్యతి, తత్కర్తృమనావదీనామా
 స్తత్వాత్, తథాపి తేషామస్తత్వేవిప్రతిమన్నంప్రత్యాహమనా
 దీతి * ఆచారాణామితి * ఆచారప్రతిపాదకశిష్టవాక్యానామిత్యర్థః
 ఏతేన ప్రమాణవిభాగవ్యాఖ్యాతశంకానిరస్తా, వేదార్థంజ్ఞాత్వేన
 మనాదిభిస్తదథాకస్మృత్యాదీనివిరచితాని అతస్తేషాం ప్రామాణ్యం
 మనసికృత్యాహ * వేదమూలకతయేతి * నను తేహివేదః కుతో
 నోపలభ్యతేతత్వతః * స్మృతిమూలేతి * తన్నూలేత్యాది * స్మృ
 త్యాదిమూలభూతాకాచిచ్ఛాఖ్యాపాఠతఃపరిభ్రష్టేత్యనుమేయతద్యత్యర్థః
 వాక్యోత్పాదనస్య, వాక్యోచ్ఛేదనస్య, నను సమానానుపూర్వీకవేదపా
 తస్యసంప్రదాయసిద్ధత్వాత్తాదృశవేదేకతి పయవాక్యోచ్ఛేదనస్యకల్ప
 యితుమశక్యతేషి పత్యమానవేదఏవ విశకలితతయావిద్యమానవేదా
 నాం స్మృతిమూలత్వమస్తీత్యతః * విప్రకీర్ణేతి * అయుక్తత్వా
 దితి * స్మృత్యాదిసమానార్థకవాక్యానాం పత్యమానవేదే అనుపల
 మ్భాదితిభావః * నిత్యానుమేయఇతి * నిత్యమనుమేయతద్యత్యర్థః, * వ
 ర్ణానామానుపూర్విజ్ఞానాభావేనైతి * తాదృశజ్ఞానస్యాపి శాబ్దధీహే
 తుత్వాత్, అన్యథానదీదీనాదిశబ్దైరథావిశేషబోధానావలైరితిభావః
 శబ్దస్య పృథక్ప్రమాణత్వమంగీకర్వతాం వైశేషికాణామతం దూ
 షయితుముపన్యస్యతి * నన్వేతానీత్యాదిహ * ఏతాని పదాని ఘట

సంసర్గవంతి ఆకాంతాదిమత్పదకదంబకత్వాత్, మద్యాకృతవదిత్య
 నుమానాదేవసంసర్గజ్ఞానసంభవాచ్ఛబ్దౌ నప్రమాణాంతరమితిచెన్న
 అనుమిత్యపేక్షయావిలక్షణస్యశబ్దజ్ఞానస్యశబ్దాత్ప్రేమీత్యనువ్యవ
 సాయసాక్షికస్య సర్వసమ్మతత్వాత్, నన్వర్థావపత్తిరితి ప్రమాణాంత
 రమస్తి, పీనోదేవదత్తాదివానభుక్తై ఇతిదృష్టేశు తేవాపీనత్వాన్వర్థా
 నుపపత్త్యా రాత్రిభోజనమర్థావపత్త్యా కల్పితత్వతిచేన్న, దేవదత్తా
 రాత్రిభుక్తైదివా అభుంజానశ్చైవనతిపీనత్వాదిత్యనుమానేనైవ రా
 మానయేత్యాదివదాని- స్థారితార్థ సంసర్గజ్ఞానపూర్వకాణీత్యర్థః,
 సంసర్గేతాత్పర్యవిషయత్వంనివేశనీయమ్, తేనసంసర్గాంతరమాదా
 య నాథాంతరతా, ఆకాంతాదీత్యాదినాయోగ్యతానిన్నిధ్యోపరి
 గ్రహః, ఆకాంతాదివిరహితే వదకదంబే వ్యభిచారవారణాయాకాం
 తాదీతి * సర్వసమ్మతత్వాదితి * తథాచ కార్యవైలక్షణ్యానురూధేన
 శబ్దఃప్రమాణాంతరమితిభావః, మీమాంసకశ్శ్చకతే * నన్వతి * ది
 వానభుక్తై ఇత్యర్థే-దృష్టే-ప్రత్యక్షతాజ్ఞాతే, షుతే-శబ్దాదవగతే,
 ఏతేనదృష్టార్థావత్తిశ్శుతార్థావత్తిశ్చైత్యర్థావత్తేద్యేవిధ్యంసూ
 చితం * పీనత్వాన్వర్థానుపపత్త్యైతి * పీనత్వస్య రాత్రిభోజనం వి
 నానుపపత్త్యైత్యర్థః, అతేదమవధేయం, యద్వినాయదనుపపన్నం
 తత్తదుపపాదకమితి రాత్రిభోజనముపపాదకం పీనత్వముపపాద్యం
 ఉపపాదకజ్ఞానంఫలం ఉపపాద్యజ్ఞానంకరణం ఫలకరణయోరర్థావత్తి
 శబ్దౌవతతే, ఫలేలగ్ధస్యావత్తికల్పనేతిపుష్పత్పత్త్యా, కరణేతు అగ్ధ
 స్యావత్తికల్పనాయస్యాఇతిపుష్పత్పత్త్యైతి, వృతిరేక్యనుమానేనైవగతా
 ర్థత్వాదర్థావత్తేప్రమాణాంతరత్వమనుచితమితిసమాధత్తే*దేవద
 త్తఇతి * దివామాత్రభోజని పీనేవ్యభిచారవారణాయ సత్సంతం, అ
 హోరాత్రిభోజన్యపీనే వ్యభిచారవారణాయవిశేష్యం తచ్చయోగా
 ద్యజన్యపీనత్వవరం, తేనభోజనసూన్యయోగినిపీననవ్యభిచారః, సంభ

౧౪౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్క-సంగ్రహాదీపికాయామ్

త్రిభోజనస్యసిద్ధత్వాత్, శతేపంచాశదితినంభవోప్యనుమానమేవ, ఇ
హానశే యక్ష స్తిష్ఠతిత్యైతిహ్యమప్యజ్ఞాత మూలవక్తృకశ్శబ్దఏవ, చె
ష్టాపిశబ్దానుమానదాన్వరాప్యవహారమేతురితి నప్రమాణాంతరంతస్మా
త్ప్రత్యక్షానుమానోపమాన శబ్దాశ్చత్వార్యేవ ప్రమాణాని||***||

❖ శ్రీ ఇతి శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః శ్రీ ❖

జ్ఞానానాం తదవతి తత్ప్రకారకత్వం స్వతోగ్రాహ్యం పరతావే

వైతిహ్యయారతిరిక్తప్రమాణత్వ మంగీకర్యతాం పౌరాణికానాం మ
తం దూషయతి * శతేపంచాశదిత్యాదినా * అనుమానమేవేతి * అ
నుమానమేవ నతు ప్రమాణాంతరమిత్యర్థః, శతవానిత్యుక్తేపంచాశ
ద్వానితిజ్ఞానంసంభవతి తస్యానుమానేనేవ నిర్వాహాచ్ఛతస్యపంచాశ
ద్వాన్యత్వాదితిభావః * ఆజ్ఞాతమూలైతి * విలిష్యానిశ్చితప్రధమవ
క్తృకశ్శబ్దోన ప్రమాణాంతరమిత్యర్థః, తాదృశశబ్దస్య యథార్థ
త్వై శబ్దప్రమాణమధ్యేంతర్భావః అన్యథాత్వప్రమాణమేవైతి హృద
యమ్, నన్వనయా చెష్టయాఽయమర్థోబౌద్ధవ్యఇతినంకేతతఃచేష్టయా
విజాతీయప్రమాజనసాచ్ఛేష్టాయాలపి ప్రమాణాంతరత్వంవదంతం నిర
స్యతి * చెష్టాపీతి * శబ్దానుమానదాన్వరేతి * శబ్దద్వారానుమాన
ద్వారా నతు స్వాతంత్ర్యేణైత్యర్థః, చెష్టయా కల్పితస్య శబ్దస్య
ప్రమాపకత్వై గౌరవాదనుమానానుసరణం * వ్యవహారేతి * ప్రమా
త్తక్షణనేత్యర్థః, ఉపసంహరతి * తస్మాదితి *.....

ఇతి తర్కసంగ్రహాదీపికాప్రకాశే భగవదర్పితై శబ్దపరిచ్ఛేదః.

ప్రమాణప్రసంగాత్ప్రమాత్వస్య పరతా గ్రాహ్యత్వం వ్యవస్థాప
యిష్యన్నాహ * జ్ఞానానామితి * షష్ట్యర్థః ఆధేయత్వంతస్యచా
న్వయస్తదవతితత్ప్రకారకత్వైతచ్చ తదవద్విశేష్యకత్వావచ్చిన్నతత్ప్ర
కారకత్వం తచ్చబ్ధార్థోఘటత్వాదిరూపః * స్వతోగ్రాహ్యమితి *
జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రిజన్యగ్రహవిషయఇత్యర్థః * పరతఇతి * గ్రా

తివిచార్యతే, తత్త్రేయోవిప్రతిపత్తిః, జ్ఞానప్రామాణ్యం తదప్రామా
ణ్యగ్రాహక యావజ్ఞానగ్రాహక సామగ్రిగ్రాహ్యంనవేతి, అత్ర వి
హ్యమిత్త్యనుపజ్యతే, అనుమానాది జన్యగ్రహవిషయశబ్దార్థ, తిత్తివి
చారే, ప్రయోజకత్వంన వృత్త్యర్థవిప్రతిపత్తానన్వేతి, కథంతస్యావిచార
ప్రయోజకత్వమితిచేత్ - అత్యవదంతి, విరుద్ధార్థప్రతిపాదకవాక్యఽన్వ
యంహి విప్రతిపత్తిః-అప్రామాణ్యశంకాకబళితతత్త్వాన్వార్థబోధ
దాన్వరామధ్యస్థస్యనంశయోజాయతిఇత్యేకతరకోటికనిశ్చయాయన్యా
యప్రయోగరూపావిచారః - ఏవంచ విచారోపయోగిత్వమక్షతిమితి,
జ్ఞానప్రామాణ్య మితిపక్షనిదేశః, అత్ర తద్వతితత్ప్రకారకజ్ఞానత్వ
రూపమేవ ప్రామాణ్యంపక్షోనతు ప్రమితికరణత్వరూపమితి తా
త్పర్యగ్రాహకం జ్ఞానపదం, వస్తుత్వతద్వతి తత్ప్రకారకత్వస్య ఘ
టత్వపటత్వరూపార్థభేదేన భిన్నతయాకస్యాపి ప్రమాత్వస్య యా
వజ్ఞానగ్రాహకసామగ్రిగ్రాహ్యత్వం నసంభవతీత్యతామద్ధమఘటి
తప్రామాణ్యం యదాపత్తస్తదాతద్ధమప్రకారకజ్ఞానగ్రాహకయావ
ద్గ్రాహ్యత్వమేవసాధనీయమ్, నతు సామాన్యతా జ్ఞానగ్రాహకయావ
ద్గ్రాహ్యత్వమితి తాత్పర్యగ్రాహకంజ్ఞానపదం తదప్రామాణ్యేత్వా
ది తదప్రామాణ్యోగ్రాహకా యావజ్ఞానగ్రాహికాయా సామగ్రి
తజ్జన్యగ్రహవిషయోనవేత్యర్థః, తాదృశగ్రహఃగురుమత్యేవవసానుః
మురారిమిత్రాణాంమలైసువ్యవసాయః, భాట్టమతేచ జ్ఞాతతాలింగకా
నుమితిః-అత్యగురుమతే సర్వస్తిస్తేనజ్ఞానే మితిమాత్ర మేయైతత్త్రిత
యంభాసతే తన్నతే ఘటమహంజానామిత్యాకారకస్త్వేన వ్యవసాయ
సోత్పత్తైః ఏవంచ వ్యవసాయస్య స్వప్రకాశాత్కతయాస్వేనైవస్వ
గతప్రామాణ్యస్య గ్రాహ్యత్వం విశిష్టబుద్ధింప్రతి విశేషజ్ఞానస్యకా
రణతాయాస్తైరనంగికారా దనుపస్థితస్యాపి ప్రామాణ్యస్య భానసంభ
వాత్, మిశ్రమతే అయంఘటఇతిజ్ఞానానంతరం ఘటస్త్వేనఘటమహం

౧౪౮ నీలకంఠవ్రాహ్మణసహిత తర్కసంగ్రహాదీపికాయామ్

ధికౌటిస్సవత స్తవమ్, నిపెథకోటిః పరత స్తవమ్, అనుమానాదిగ్రాహ్య
త్యేన సిద్ధసాధనవారణాయ యావదితి, ఇదం జ్ఞానమప్రమేతి జ్ఞానేన
ప్రామాణ్య గ్రహాద్బాధవారణాయా ప్రామాణ్యగ్రాహకేతి, ఇ
హానామితి జ్ఞానవిషయకలౌకిక మానసముత్పద్యతే తేన ప్రామాణ్య
గ్రహణం, భాట్టమతే జ్ఞానస్యాతీంద్రియతయా జ్ఞాతతాలింగకానుమి
తేరేవ ప్రాధమికగ్రహరూపతయో ప్రామాణ్యం గృహ్యతే, అనుమా
నప్రయోగస్తు, ఘటౌఘటత్వవ ద్విశేష్యక ఘటత్వప్రకారక జ్ఞానవి
షయః ఘటత్వప్రకారక జ్ఞాతతావత్త్వత్, యన్నైవం తన్నైవమితి,
జ్ఞాతతావ, నవిషయకోజ్ఞానజన్యోతిరిక్రూపదాధానితితు మతవిచే
కః, యావత్త్వవిశేషణనల్యేవాగ్రాహకాంతం సాధకమిత్యభిప్రే
త్య ప్రథమత స్తస్యేన ప్రయోజనందర్శయతి* అనుమానేతి * ప్రామా
ణ్యస్యేత్యాదిః * సిద్ధసాధనైతి * నైయాయికమతేషీదంజ్ఞానం ప్ర
మాసమర్థప్రవృత్తిజనకత్వాదిత్యనుమానేనేదంజ్ఞానం ప్రమేత్యాప్త
వాక్యేనచ గ్రాహ్యత్వాదితిభావః, నైయాయికమతేషి నిపెథేనాధ్య
బాధవారణాయేత్యపిబోధ్యమ్ * యావదితితి * నను సామగ్రియం
యావత్త్వవిశేషణ మయ్యుక్తం యావత్సామగ్రిజన్యగ్రహప్రసిద్ధేః స
హినర్వాభిజ్ఞానసామగ్రిభిరకంజ్ఞానంజన్యతే, నచ యావతీసామ
గ్రిర్విశిష్టోపాదాయ తత్తజ్జన్యగ్రహవిషయత్వంసాధ్యతఇతివాచ్యమ్
అనువ్యవసామాదిసామగ్రిణాం తాద్రూప్యేణనివేశే మతత్ప్రియసా
ధారణ్యానిర్వాహాదితిచెన్న, యతోయావదితిఫలతోగ్రహ విశేషణం
తథాచ జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రిజన్యయాపద్గ్రహ విషయత్వమితిఫలితం-
తద్ధర్తప్రకారకజ్ఞానగ్రాహకసామగ్రిజన్యగ్రహత్వ వ్యాపకవిషయతా
ప్రతియోగిత్యమితి నిష్కర్షణఇతిసంక్షేపః* ప్రామాణ్యగ్రహాదితి *
వ్యవసాయనిష్టేత్యాదిః, ప్రామాణ్యవిషయికరణాదిత్యర్థః * అప్రా
మాణ్యగ్రాహకేతితి * తథాచ తాదృశజ్ఞానసామగ్రిసాధ్యకోట్య

జంజ్ఞానమప్రమేత్యనువ్యవసాయనిష్ఠపామ్రాణ్య గ్రాహకస్యాపామ్రాణ్య
 గ్రాహకత్వానాభావాత్సవత్త్వస్థానసామ్య దతస్తదితి, తస్మిన్సామ్య
 పామ్రాణ్యశ్రయేఽపామ్రాణ్యగ్రాహకేత్వార్థః, ఉదాహృతస్తలప్ర
 వసాయేఽపామ్రాణ్య గ్రాహకస్యాప్రసవ్యవసాయే తదగ్రాహక
 త్వేన న్వతస్తస్సిద్ధిః, నను న్వతేవ పామ్రాణ్యం గృహ్యతే ఘటమ
 వివిష్టత్వాత్తయా పామ్రాణ్యస్యాగ్రహణౌపి సభాధృతిభావః*అను
 వ్యవసాయనిష్ఠేత్వాది * తాదృశానువ్యవసాయనిష్ఠం యదపామ్రాణ్య
 వద్విశేషకత్వవిశిష్టా పామ్రాణ్యప్రకారత్వరూప పామ్రాణ్యంతద్గ్రా
 హకస్యేత్వార్థః “సామాన్యేనపుంసక”మితినపుంసకనిదైశః*స్వతస్త్వం
 నస్యాదితి * యదానిరుక్త పామ్రాణ్యస్యవక్షతా తదాఽపామ్రా
 ణ్యగ్రాహక పామ్రాణ్యగ్రాహక సామగ్ర్యీవ సాధ్యకౌటా నివే
 శనీయతయా తాదృశసామగ్ర్యీలప్రసిద్ధత్వాత్ప్రసవ్యసవతో గ్రాహ్యత్వం
 నసిద్ధైదిత్యర్థః, సప్రమీతత్పురుషమభిప్రేత్వాహ * తస్మిన్నితి *
 ఏతస్యైవవివరణం గ్రాహ్యపామ్రాణ్యశ్రయిణి - యాదృశపామ్రా
 మ్రాణ్యం ప్రకృతానుమితాభిదైశ్యం తాదృశపామ్రాణ్యశ్రయిణి విశే
 ష్యకా పామ్రాణ్య ప్రకారకజ్ఞానాజనకేత్యగ్రాహకాంతాథః, ఇదం
 జ్ఞానమప్రమేత్యనువ్యవసాయనిష్ఠ పామ్రాణ్యగ్రాహక సామగ్ర్యః
 వ్యవసాయవిశేషకా పామ్రాణ్యగ్రహజనక త్వేష్యనువ్యవసాయ విశే
 ష్యకా పామ్రాణ్యగ్రహజనకత్వాత్ జ్ఞానగ్రాహకత్వాత్పామ్రామ్రా
 ణ్యవద్విశేషక త్వాదిఘటిత పామ్రాణ్యస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వసిద్ధి
 రిత్వాహ * ఉదాహృతస్తలఇతి * ఇదం జ్ఞానమప్రమేత్య త్రైత్యర్థః
 అధికమస్తదీయమణిదీధితి వ్యాఖ్యానాయమనుంధేయమ్, ఇత్థం విప్ర
 తిపత్రిమపన్యస్య మీమాంసకమరముపన్యస్యతి * నన్వతి * స్వతఏ
 వేత్వాది * ఘటత్వాదిఘటిత పామ్రాణ్యం నిరుక్తసామగ్రీ తేవ గ

౧౫౦ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

జానామీత్యనువ్యవసాయేన ఘటఘటత్వయోరివ తత్సంబంధస్యా
పి విషయాకరణాత్ - వ్యవసాయరూప ప్రత్యాసత్వైస్తుల్యత్వాత్పురోవ
త్తేనిప్రకారసంబంధస్తేవప్రమాత్వపదార్థత్వాదితీచెన్న, స్వతఃప్రా
మాణ్యగ్గిహ జలజ్ఞానం ప్రమాణ్యేనభ్యాసదశాయాం ప్రమాత్వ
సంశయోనస్యాత్ - అనువ్యవసాయేన ప్రామాణ్యసంశ్చితత్వాత్,
హ్యుత్పత్తిర్థః, అప్రథమకైస్తేవకారణానుమానాదిపరిగ్రహః * అను
వ్యవసాయేనేతి : ఇదంచ మిశ్రమతాభిప్రాయేణ, మతత్యయసా
ధారణ్యేనతు ప్రాథమికజ్ఞానగ్గిహజ్ఞాతీయమ్ * తత్సంబంధస్యా
వీతి : ఘటఘటత్వయోర్యస్సంబంధస్తస్యాపీత్యర్థః, నవ్యనువ్యవసా
యేకథం సంబంధస్య భానమిత్యాశంక్య యథా ఘటఘటత్వయోర్యస్య
వసాయరూప ప్రత్యాసత్వా భానంతథా తత్సంబంధస్యాపి వ్యవసాయ
రూపప్రత్యాసత్తైరివిశేషాదిత్యాహ * వ్యవసాయేతి * శావతాకథం
ప్రామాణ్యస్యభానమతతహ * పురోవత్తేని ప్రకారసంబంధస్తే
వేతి * పురోవత్తేనియః ప్రకారసంబంధస్తద్భుతి స్తేవైత్యర్థః, అ
యమాశయః, నైహుయికాఅప్యనువ్యవసాయే విశేష్యత్వప్రకారత్వ
యోధా సమంగీకర్యం పురోవత్తేనఘటత్వేన జానామీత్యాకార
కస్తేవానువ్యవసాయస్య తైరంగీకారాత్ప్రకారం పురోవత్తేనిఘటా
దా ఘటత్వాదిరూపప్రకారసంబంధభానంసాంగీకర్యంత్యతీస్తత్యప్ర
కారసంబంధభానస్య వ్యవస్తాపనకి మపినానశిష్టమితి ప్రామాణ్యస్య
భానంసిద్ధ్యతి-అనుపస్థితయోరివ విశేష్యత్వప్రకారత్వయో ర్భాసస్యన
ర్వసమ్యత్వత్యాదితి * జలజ్ఞానమిత్యాది * జలజ్ఞానంప్రమాణవత్ప్రకా
రకః అనభ్యాసదశాయాం ప్రాథమికజలజ్ఞానగ్గిహజ్ఞాతీయమ
నుభవసిద్ధః ప్రామాణ్యసంశయోనస్యాదిత్యర్థః * నిశ్చితత్వాదితి *
తద్వత్తేనిశ్చయస్య తదభావవత్తాజ్ఞానంప్రతి ప్రతిబంధకత్వాదిత్యర్థః,
అత్యజ్ఞాతీయఘటత్వవీతి జ్ఞాన విషయతావిషయకత్వకల్పనేనేన

తస్మాత్స్వతోగ్రాహ్యత్వాభావాత్పరతాగ్రాహ్యత్వమేవ, తథాపి, ప్ర
థమంజలజ్ఞానానంతరంప్రవృత్తౌ స తాన్ జలలాభేనతిపూర్వోత్పన్నం
జలజ్ఞానం ప్రమాసఫలప్రవృత్తి జనకత్వాద్యన్వైవంతన్నైవం యథా
అప్రమేతి కేవలవృత్తి రేకిణా ప్రమాత్వనిశ్చయతే ద్వితీయాదిజ్ఞానైషు
ర్వాహేతిరి క్షజ్ఞాతతానకల్పనీయా శౌరవాన్తానాభావాచ్చేతితన్ని
రసనప్రకారోబోధ్యః * తస్మాదితి * అనభ్యాసదశాయాం సంశయా
నుభవాదిత్యర్థః, ఏతస్య స్వతోగ్రాహ్యత్వావేష్యయః * పరతా
గ్రాహ్యత్వమితి * ప్రామాణ్యస్యానుమానాదితవేవ గ్రాహ్యత్వమి
త్యర్థః * ప్రవృత్తావితి * ఏతేన మీమాంస కైరభ్యుపగతాయాంప్రా
మాణ్యనిశ్చయస్య ప్రవృత్తిహేతుతాయాం వ్యభిచారోదర్శితః, నచ
నిష్కంపప్రవృత్తావేవ ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతా నకంపప్రవృ
త్తాశు ప్రామాణ్యసంశయస్య, నిష్కంపత్వం నకంపత్వంచ విషయ
తావిశేషః- ఏవంచ తత్ర నకంపప్రవృత్త్యంగీకారేపి ప్రామాణ్యని
శ్చయస్య హేతుతాయాం కథం వ్యభిచారఇతివాచ్యమ్, తథాపి య
త్ర ప్రామాణ్యస్యా ప్రామాణ్యస్యవా జ్ఞానంనాసీత్, ఆసీచ్ఛకేవలజ
లాదిజ్ఞానం తత్ర ప్రవృత్తిదశానైవ ప్రామాణ్యనిశ్చయ హేతుతా
యాం వ్యభిచారస్య దుర్వారత్వాత్, నచైవం జలాదిజ్ఞానైస్తా
మాణ్యనిశ్చయకాలేప్రవృత్తిస్సాదితశంకనీయమ్, అగృహీతాప్రామా
ణ్యకజలాదిజ్ఞానత్వేన తద్దేతుతాసీద్వికారేణాదోషాదిత్యసంక్షేపః*జల
లాభేనతీతి * ఏతావతా వక్ష్యమాణస్య ప్రామాణ్య వ్యవస్థాపక హే
తోస్సవయాపాసిద్ధిశంకానిరాకృతా, తదానీం పక్షస్యానత్వాదాహ
* పూర్వోత్పన్నమితి * సఫలతి * తద్వద్విశేష్యక తత్ప్రకారకే
త్యర్థః, అన్వయ్యదాహరిణానుభవాదవ్యతిరేఖ్యదాహరణం సదృ
ష్టాంతమాహ * యన్వైవంతన్నైవమితి * యదప్రమా తత్సఫల
ప్రవృత్తజనకమిత్యర్థః, వృత్తిరేకిణా, వృత్తిరేకవ్యాప్తిమతా, నిశీ

౧౫౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

పూర్వదృష్టా నైసతత్సజాతీయత్వలింగేనాన్వయవ్యతిరేకిణాపిగృహ్యతే
 ప్రమామ్యాఃగుణజన్యత్వముత్పత్తౌపరతస్తస్యప్రమానసాధారణకారణ
 ఇంగుణః, అప్రమానసాధారణకారణందోషః, తత్రప్రత్యక్షేవిశేషణవ
 ద్విశేష్యసన్నికర్షోగుణః, అనుమితౌవ్యాపకవతివ్యాప్యజ్ఞానమ్, ఉపమి
 తౌయథార్థసాదృశ్యజ్ఞానం, శాబ్దజ్ఞానైయథార్థయోగ్యతాజ్ఞానమిత్యాది
 కమూహనీయమ్. పురోవర్తినిప్రకారధానస్యానువ్యవసాయేనానుపస్థిత
 త్వాదప్రమాత్వంపరతవీవగృహ్యతే, పితృదిదోషజన్యత్వముత్పత్తౌపర
 యతే, అనుమీయతే, ద్వివీతీయాదిజ్ఞానేహ, ద్వివీతీయాదిజలజ్ఞానేహ, తత్స
 జాతీయత్వలింగేన, పూర్వజ్ఞానసజాతీయత్వలింగేన, సఫలప్రకృత్తి
 జనకత్వేనైతియావత్ * గృహ్యత ఇతి * ప్రామాణ్యమనుమీయత ఇ
 త్యర్థః, ఏవం ప్రమాత్వే పరతస్తస్యవస్తాప్యోత్పత్తౌ పరతస్తస్యం
 నిరూపయతి * ప్రమామ్యా ఇతి * ప్రమానసాధారణకారణమితి * ప్ర
 మాత్వాద్యేకదేశావృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రమానిష్ఠకార్యతానిరూపిత
 కారణతాశాలీత్యర్థః, తేనజ్ఞానమాత్రహేత్వాత్తమనస్సంయోగాదే
 ర్భ్రమజనకపితృదిదోషాణాంచవ్యుదాసః, అప్రమానాధరణకారణత్వ
 మప్యేవంపరిష్రుతవ్యమ్, చతుర్విధప్రమామ్యాంహేతుభూతంగుణం
 క్రిమేణోపసాదయతి * తత్రైతి * చతుర్విధప్రమామధ్యైత్యర్థః,
 * ఇత్యామ్యాహనీయమితి * పీతశ్శంఖఇత్యాదౌపితృదిదోషః,
 ఇదం రజతమిత్యాదిభిమే చాకచక్యాదిరిత్యాహనీయమిత్యర్థః, అ
 ప్రమాత్వస్య పరతస్తస్యం సయక్తికందర్శయతి * పురోవతి నీతి *
 * అనుపస్థితత్వాదితి * అవిషయాకరణాదిత్యర్థః, తథాచ ప్రత్యాస
 తైరధావాదప్రమాత్వస్యానువ్యవసాయేనగ్రహణం వసంభవతీతిభావః
 అప్రమాత్వంతదధావవద్విశేష్యకత్వవిశిష్టతత్ప్రకారకత్వం * పరతవీవ
 గృహ్యత ఇతి * అనుమానాదినైవగృహ్యత ఇత్యర్థః, అనుమానప్రయో
 గస్తు, ఇదంజ్ఞానం, అప్రమావిసంవాదిప్రకృత్తిజనకత్వాత్, యన్నైవంత

తస్యైవ, ననుసర్వజ్ఞానానాం యథార్థత్వాద్వదయథార్థజ్ఞానమేవ నాస్తి, నచ
శుక్తావిదంరజతమితి జ్ఞానాత్పప్రవృత్తిదర్శనాదన్యథాఖ్యాతిసిద్ధిరితివాచ్య
మ్, రజతస్య తిపురసరిజ్ఞానాభ్యామేవ ప్రవృత్తిసంభవాత్, స్వతంత్ర్యా
వస్తితైష్టవేదాగ్రహస్తేవ సర్వతః ప్రవతః కల్పేన నేదం రజమిత్యా
న్నైవం యథాప్రమేతి, గురువతంనిఃసాన్యథాఖ్యాతిం వ్యవస్థాప
యతిః సన్నిత్యాదినామిథాధకత్వాత్, పరిమాణాత్ అయథాధక
జ్ఞానమేవ నాస్తీతిః తదభావవద్విశేష్యకత్వాదిరూపా యథాధకత్వం
జ్ఞానవృత్తినేతృధః, తేన సనిద్వసిద్ధిచ్యుతంబాహుళ్యే, అయథార్థత్వస్య
ప్రసిద్ధిరిచ్ఛాదాబోధ్యాః అన్యథాఖ్యాతీనిః తదనంగీకారేపురో
వతిః విశేష్యకరజతత్వాదిరూపేష్టతావచ్ఛేదరప్రకారకజ్ఞానస్య సంవా
దివిసంవాదిసాధారణప్రవృత్తిజనకతయాతత్య ప్రవృత్తిరేవ నన్యాదితి
భావః ః రజతస్యతీతిః క్లృప్తనియతపూర్వవతిః భావమిత్యాదిఃః సం
భవాదితిః తిథాచ ప్రవృత్తింప్రతి విశిష్టజ్ఞానత్వేన కారణత్వేనాస్తీ
తితదనురోధేనాన్యథాఖ్యాతికల్పనంనసంభవతితిభావః, నన్నైవం య
త్య నేదంరజతమిత్యాది బాధగ్రహస్తత్యాపి ప్రవృత్తిస్సాన్వేదిత్యతలహ
ః ఉపస్థితేతిః ఏతావతాస్త్యతిరూపకారణాపేక్షా స్ఫుటికృతా, ఇష్ట
భేదాగ్రహస్య, రజతాదిరూపేష్టభేద గ్రహభావస్య, ఏవకారేణ
విశిష్టజ్ఞానస్య ప్రవతఃకల్పవ్యవస్థాదః సర్వత్యేతిః రజతేశుక్తాచ
త్యధః, సత్యరజతస్థల విశిష్టజ్ఞానత్వేనైవ ప్రవృత్తింప్రతి కారణత్వే
మేష్టవ్యమన్యథాధర్మైర్జ్ఞానయోరిష్టభేదా గ్రహత్వరూపగురుధర్మా
వచ్ఛిన్నస్యచ కారణలాపత్యే, ఏవంచ తత్య ప్రవృత్తింప్రత్యక్షవ్యవస్థా
రేకాభ్యాం విశిష్టజ్ఞానస్య కారణతాయంలాఘవాత్సామాన్యతఃప్రవృ
త్తితావవచ్ఛిన్నంప్రతి విశిష్టజ్ఞానత్వేనానుగతకార్యకారణభావస్తేవక
ల్పనీయతయా వినంవాదిప్రవృత్తిరపి తత్కార్యతావచ్ఛేదకావ లీఢత
యాతత్పుర్వం విశిష్టజ్ఞానస్యకల్పనీయత్వాదన్యథా ఖ్యాతిర్నిరాధా

౧౫౪ సీలకంబుపాకాశనహిత తరుంగహదీపికాయామ్

దావతిప్రసంగాభావాదితిచెన్న, నత్యంజతెన్ద్రపురోవతి=విశేష్యక
రజతతప్రకారకజ్ఞానస్య లాఘవేన ప్రవృత్తిజనకతయా శుక్తాపసి రజ
తార్చనఃప్రవృత్తిజనకత్వేన విశిష్టజ్ఞానస్త్యేవ కల్పనాత్, అయథార్థాను
భవంవిభజితైః అయథార్థేతి* స్వప్నస్వమానసవివర్ణయరూపత్వా
త్ సత్ప్రవిధ్యవిరోధః, సంశయలక్షణమాహ * ఏకేతి * ఘటపటాదితి
సమూహంబంబెతివ్యాప్తివారణాయైకేతి, ఘటోద్యమమిత్యాదావతి
వ్యాప్తివారణాయ విరుద్ధేతి, ఘటత్వవిరుద్ధపటత్వవా నిత్యత్వాతివ్యా
ప్తైవేతిసమాధత్తై * సత్యంజతైతి * రజతతప్రకారకజ్ఞానస్త్యేతి * తా
దృశజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నస్త్యేత్యర్థః, ప్రవృత్తిజనకతయా, ప్రవృత్తిత్వా
వచ్ఛిన్నజనకతయా, విశిష్టజ్ఞానస్త్యేన, పురోవతి= విశేష్యకస్తతా
వచ్ఛేదక ప్రకారక జ్ఞానస్త్యేన, ఏతేనేష్టభద్రాగ్రహస్య వ్యవచ్ఛేదః,
కల్పనాత్, అనుమానాత్, ప్రయోగస్తు, ఇయమిష్టతావచ్ఛేదక ప్రకా
రకజ్ఞాన జ్ఞాన, ప్రవృత్తిత్వాద్రజతస్థలీయ ప్రవృత్తివదితి, స్యాదేతత్
ప్రత్యక్షేనన్నికర్షణ కారణతయా రజతత్వాంశేతదభావేన కథం శు
క్తావిదం రజతమితి ప్రత్యక్షమితిచెన్నైవమ్, ఆలోకికనన్నికర్షణస్యా
పి ప్రత్యక్షజనకతాయావ్యవస్థాపితత్వేన జ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తైరేవ
ప్రకృతేసంభవాత్, నన్వయథార్థానుభవస్య ప్రైవిధ్యకథనంమూలే
ఽనంగతం స్వప్నజ్ఞానస్యానుభూతవదార్థస్తరణపిత్రాదిరూపదోషశు
భాశుభాదృష్టైర్జ్ఞానయమానస్య బాధితార్థవిషయక స్యానుభవసిద్ధ
త్వాదతతమా * స్వప్న స్త్యేతి * యద్యపి ప్రదేశవిశేషావస్థితమనస్సం
యోగస్సస్వప్నస్థాపితదసమవాముకారణజ్ఞానే స్వప్నశబ్దోభాక్త
ఇత్యేవధేయమ్, చాక్షుషాదరూపత్వాసంభవాదాహ * మానసేతి *
యత్ప్రస్మతిరూపంస్వప్నజ్ఞానమితి, తద్భావ్యవిరుద్ధమిత్యపేక్షితా,
కోట్యాకర్షణాప్రవృత్తిత్వజ్ఞానోత్తరం జాయమానే ఏకస్థిథిర్నిఘ
టతదభావోభయప్రకారకనముచ్చయైతివ్యాప్తి వారణాయవిరోధవిష
యకత్వస్య నివేశేపి నానెత్యస్యావశ్యకతేతిదర్శయితుమాహ * ఘట

పివారణాయనానేతి, వివర్యయలక్షణమాహ * మిథ్యేతి * తదభా
వవతి తత్ప్రకారకనిర్ణయిత్యథః, తర్కంలక్షయతి * వ్యాప్యేతి *
యద్యపి తర్కవివర్యయంతర్భవతి, తథాపిప్రమాణానుగ్రాహకత్వా
ద్భేదసంకీర్తనమ్, స్మృతింవిభజయేతి * స్మృతిరితి * సుఖంలక్షయతి
త్వవిరుద్ధేతి * నానీతి * ఏకధర్మినిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితవిరుద్ధనా
నాధర్మనిష్ఠప్రకారతాకత్వాభావాగ్నాతివ్యాప్తిరితిభావః, నచ విభి
న్నరూపేణైకధర్మవిశేష్యకవిరుద్ధానైకధర్మప్రకారకజ్ఞానైతి వ్యాప్తిరి
తిశంక్యం-ఏకధర్మమావచ్చిన్నవిశేష్యతాఘటితపరిష్కారకరణే నాదో
షాదితిదిక్, తంత్రాంతరే బ్రహ్మభిన్నై సర్వస్థిన్నైవ మిథ్యాశబ్దస్య
ప్రయోగదర్శనాదాహ * తదభావవతీతి * ప్రమావారణాయేదం-త
దభావవద్విశేష్యకత్వావచ్చిన్న తత్ప్రకారకత్వేత్వాద్యర్థవివక్షణాన్న
సమూహంబనేతిప్రసంగః, సంశయస్యేచ్ఛాయాశ్చ వారణాయసం
శయాన్యజ్ఞానాథాకం నిశ్చయపదమితిసంక్షేపః, మూల * వ్యాప్య
రోపేణైతి * ఆహార్యవ్యాప్యవత్తాభిమజస్యః ఆహార్యవ్యాప్యవత్తాభి
మస్తర్కనిత్యర్థః- ఆహార్యజ్ఞానమాత్రైతిప్రసంగవారణాయ తజ్జన్యైతి
మిత్ర నాయం పురుషఇత్యాహార్యరోపస్తత్కృతి వ్యాప్తివాఙ్మయ
ప్రథమమాహార్యపదం, రజతత్వవ్యాప్యభావవత్తాగ్రహకాలే ఆహార్యం
యద్రజతత్వవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానం తజ్జన్యైశ్చదంరజతమిత్యనాహార్యేతి
వ్యాప్తివారణాయ ద్వితీయమాహార్యపదంతర్కే ఆపాద్యవ్యతిరేకనిశ్చ
యః ఆపాద్యాపాదకయోర్వాప్తినిశ్చయశ్చ కారణమితిధ్యేయమ్,
తర్కస్తు మానసవివర్యయరూపవేతికథమయథార్థస్య త్రైవిధ్యకథన
మిత్యాహ, దీపికాయామ్ * యద్యపీతి * ప్రమాణానుగ్రాహకత్వంప్రమా
ణైసప్రమాయాం జననీయాయాం ప్రతిబంధకవిఘటనద్వారోపయోగి
త్వం * భేదేనేతి * తర్కత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యథః, తర్కస్యప్రమా
ణానుగ్రాహకత్వజ్ఞాపనాయతథా కథనమితిభావః, ననుసర్వేషామను

౧౫౬ నీలకంఠకాళసహిత తరు-సంగ్రహాదీపికాయామ్

* సర్వేషామితి * సుఖ్యహమిత్యాద్యనువ్యవసాయగమ్యసుఖత్వాదు
మేవలక్షణమ్, యథాశ్శ్రుతంతు స్వరూపకథనమితిదృష్టవ్యమ్, సంస్కారం
విభజతే * సంస్కారత్వతి * సంస్కారత్వజాతిమాన్ సంస్కారః,
వెగస్యాశ్శ్రయమాహ * వెగభితి * వెగత్వజాతిమాన్వేగః, భావనాం
లక్ష్యమితి * అనుభవేతి * ఆత్మాదావతివ్యాప్తి వారణాయానుభవేతి,
హులతయా వేదనీయమిత్యాదిమూలం సుఖాదిలక్షణవరం ససంభవతి,
పరద్రవ్యాపభోగాదిజన్యసుఖే సాధూనాం ద్వేషదర్శనాదవ్యాప్తైరి
త్యాశంకాయాం సుఖ్యహమిత్యాదివ్యత్యక్షసిద్ధం సుఖత్వాదికమేవ ల
క్షణమిత్యాహ * సుఖ్యహమిత్యాద్యనువ్యవసాయేతి * సుఖత్వాదీ
త్యాదినా ముఖ్యత్వపరిగ్రహః * యథాశ్శ్రుతంత్వీతి * సర్వేషామను
కూలత్యాదికమిత్యర్థః * అనుభవేతి * స్మృతిం సంస్కారంప్రతి
చానుభవత్వేనైవ చారణత్వంవదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః,
తత్తద్విషయక స్మృతింప్రతి తత్తద్విషయకసంస్కారం ప్రతిచ తత్తద్విష
యకానుభవత్వేనైవ హేతుతా నతు తత్తద్విషయకజ్ఞానత్వేన, అనుభవ
త్వస్యాపి జాతిత్వేన జ్ఞానత్వాపేక్షయాగౌరవాసంభవాత్, నచవినిగ
మనావరహితశిష్యత్వమ్, వ్యాప్యధర్మః పురస్కారణకారణత్వసంభవే
వ్యాపకధర్మస్యాన్యథాసిద్ధినిరూపకత్వాదితి, నవీనాఃపునరనుభవానాం
తత్తద్విషయక స్మృతిం తాదృశసంస్కారం ప్రతిచ తాదృశజ్ఞానత్వేనై
వ హేతుతా నత్వనుభవత్వేన సంస్కారస్య ఫలనాశ్యతయా వంధమ
స్మరణేనైవానుభవ జన్యసంస్కారస్య నాశేన సకృదనుభూతస్య స్మర
ణోత్తరమ స్మరణవిసంగాత్, నచ నవజన్య స్మరణస్య సంస్కారిసాశ
కత్వే స్మృతినాధారణేన జ్ఞానత్వేన హేతుత్వేపి ఘటపటాదిరూపనా
నావిషయావగాహనానుభవేన జనితస్య తావద్విషయక సంస్కారస్య
ఘటాద్యైకైకగోచర స్మరణేనాపి వినాశాత్తదుత్తరంపటాది స్మరణాను
వపత్తిస్తద్విషయకసంస్కారాభావాత్ స్మృతిజన్యఘటాదిగోచరసం

అనుభవధ్వంసేతి వ్యాప్తివారణాయస్త్వతీతి, స్త్వతేరపి సంస్కారజ
నకత్వం నవీనైరుక్తమ్, స్థితస్థాపకంలక్షయతి * అన్యథేతి* సంఖ్యా
దయోష్టానైమిత్తికద్రవత్వవేగస్థితస్థాపకాస్సామాన్యగుణాః, అన్యై
రూపాదయోవిశేషగుణాః, ద్రవ్యవిభాజకోపాధిద్రవ్యసమానాధికతా
దుణౌవృత్తిజాతిమధుణత్వంవిశేషగుణత్వమ్, కమణోలక్షణమాహ,
* చలనైతి * ఉత్క్షేపణాదీనాం కాగ్యభేదమాహ * ఊర్జ్వేతి * శరీ

స్కారస్య భిన్నవిషయకతయా పటాధిస్తారకత్వాయోగాదతస్సవజన్య
చరమస్త్వతేరేవానాయత్వా తత్తదవ్యక్తిత్వేన, తత్తత్సంస్కారనాశ
కతాయాంతంగీకర్తవ్యతయానుభవత్వేన జనకతాయామపినదోషఇతివా
చ్యమ్, అన్యూపవిషయకస్తేన ఫలస్య నాశకత్వాంగీకారేణాదోషా
త్, జాయతేచ, పునఃపునస్సరణద్వైతరస్సంస్కారః దాక్షిణ్యచ నం
స్కారగతోజాతివిశేషః, ఝడితిస్త్వత్వత్వాదప్రయోజకః, సచద్రేష
వశసంపన్నాఙ్గుడిత్యుద్బోధకసమవధానాదేవ ఝడితి స్త్వతీనియ
మోపపత్తౌ తత్ప్రయోజకతయా సంస్కారగతోజాతివిశేషోనసిద్ధ్యతి
తివాచ్యమ్, ఝడితిస్త్వత్వేనైవాధీనఝటిత్యుద్బోధకసమవధానాధీ
నత్వమభ్యుపగమ్య సంస్కారాతిశయఖండనే శాస్త్రాదావభ్యాసస్తేన
వానావత్తైః కించపరిత్యజ్యచ నిశ్చితావ్యభిచారకం గృహ్యమాణవ్యభి
చారేణ కారణత్వకల్పనం నసంభవతీతినానుభవత్వేన స్త్వతీసంస్కా
రహేతుతాసంభవఇత్యాహుః తన్నతందగ్ధయతి* స్త్వతేరపీతి* అపినా
నుభవపరిగ్రహఃఏతన్నతేలక్షణేచానుభవజన్యైతిస్థానేజ్ఞానజన్యైతినివేశ
నీయమ్* ద్రవ్యవిభాజకోపాధితి* పృథివీత్వజలత్వాదిరూపంమద్ద్రవ్యమి
భాజకోపాధిద్రవ్యం ప్రత్యేకం తత్తత్సమానాధికరణాఃదిక్షిత్వద్వివృ
థక్త్యసంయోగాదయస్తదవృత్తిజాతిమధుణత్వమిత్యర్థః, రూపాదిహ
వత్ప్రమ సీలత్వాదికం సాంసిద్ధికద్రవత్వేచ ద్రవత్వత్వావాంతరజాతి
స్నేహాదిహ దశసు స్నేహత్వాదికం భావనాయాం సంస్కారత్వాదా

౧౫౫ సీలకంఠవ్యకాశనహిత తరంగసంగ్రహదీపికాయామ్

రెతిశివకృతానంపాదకమాకుంచనమ్, ఋజుతానంపాదకం ప్రసారణ
 మిత్త్యథః, సామాన్యంలక్ష్యమితి * నిత్యమితి * సంయోగేతివ్యాప్తి
 వారణాయనిత్యమితి, పరిమాణుపరిమాణోదావతివ్యాప్తివారణాయా
నేతి, అనుగతత్వంసమవేతత్వమ్, తేననాభావాదావతివ్యాప్తిః, వి
ప్రదజాతిమాదాయ లక్షణసమన్వయః, నన్వేతల్లక్షణమేకత్వాదిష్వతి
 వ్యాప్తమేకత్వత్వాదిజాతేరపి తాదృశత్వాత్, సచ తాదృశోపాధిద్వ
 యసమానాధికరణవృత్తిగుణత్వన్యూనవృత్తిజాతిసూన్యగుణత్వ మిత్వ
 థః, ఏవంచేకత్వాదిమ సంఖ్యాత్వాదే స్సత్త్వాత్తాదృశ జాతిసూన్యత్వ
 స్యానత్వైవ నాతివ్యాప్తిరితివాచ్యమ్, ఏవమపి పరిమాణోదిష్వతి
 వ్యాప్తే, పరిమాణత్వాదేస్తాదృశజాతిత్వాసంభవాదితిచేత్, అత్రేవ
 వదంత్యభిజ్ఞాః, యద్యద్యూపావచ్ఛిన్నసమానాధికరణంయతిరాచిద్ద
 వ్యవిభాజకోపాధిద్వయం త తద్భిన్నాస్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నాచయాజా
 తిస్తద్వత్వైవసతి గుణత్వమిత్వథః, యద్యూపావచ్ఛిన్నసామానాధిక
 రణ్యన్యసమవాయసంబంధ ఘటితస్త్రేవనివేశనీయతయా యద్యూపవ
 దేన ఘటత్వాదెద్ధద్రుమశక్యత్వాద్ధటాదావతివ్యాప్తిరతావిశేష్యం, స్థి
 తస్థాపకేతివ్యాప్తివారణాయ స్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నైతి, స్థితస్థాపకస్య
 వృత్తివ్యాధిచతుష్టయవృత్తిత్వమతేతునదేయమ్, రూపత్వాదేర్యద్యూప
 వదేనద్రుమశక్యత్వైవ్యవాయతరజాతీరాదాయ రూపాదిషులక్షణసమ
 న్వయః, పార్థివానుష్టాశీతస్పర్శసౌఖి వాయవ్యాపేక్షయా విజాతీయ
 స్త్రేవానుభవసిద్ధత్వాత్, సంఖ్యాదయస్తు సామాన్యగుణోఽతిసతత్రైవై
 జాత్యంజలవృత్తివ్యాధిభేదేనసిద్ధాంతసిద్ధమతస్తత్రినాతివ్యాప్తిః, తాదృ
 శజాతిమచ్ఛిన్నగుణత్వమేవ సామాన్యగుణోనాం లక్షణమవధేయమ్,
 మూలొక్తం సర్వసంగ్రహకం ప్రసంభవతీత్యాహ * వక్రీతేతి * ని
 త్యమితితి * అత్ర నిత్యత్వం పాగధావాప్రతియోగిత్వం ధ్వంసా
 ప్రతియోగిత్వంవా ఏకతరనివేశనాదపి సంయోగాదేర్వా రణాత్ - ఏ

శేషంలక్షయతి * నిత్యేతి * సమవాయంలక్షయతి * నిత్యేతి * సం
 ద్యోగతివ్యాప్తివాఙ్మయనిత్యేతి, ఆకాశాదావతివ్యాప్తివాఙ్మయ
 సంబంధేతి, అయతసిద్ధలక్షణమాహ * యయోరితి * నీలోఘటత్యతి
 విశిష్టబుద్ధిర్విశేషణవిశేష్యసంబంధవిషయావిశిష్టబుద్ధితావద్బంధీతివిశిష్ట
 బుద్ధివదితి సమవాయసిద్ధిః * ఆవయవావయవినావతి * ద్వివ్యసం
 వాయికారణమవయవః, జన్యదగన్యమవయవి, ప్రాగభావంలక్షయతి
 * అనాదిరితి * ఆకాశాదావతివ్యాప్తివాఙ్మయసాంత్యతి, ఘటా
 దావతివ్యాప్తి వాఙ్మయానాదిరితి, ప్రతియోగిజనకః ప్రతియోగి
 సమవాయికారణవృత్తిః భవిష్యతీతి వ్యవహారహేతుః ప్రాగభావః,
 కపటః స్వరూపకీర్తితః శమాత్రపరమితిదృష్టవ్యమ్, మూలః * వ్యావర్తక
 కాశతి * నిత్యద్రవ్యాణాం పరస్పరం భేదసాధకాశత్యధికః, అథవిశే
 షవదాధేకీంప్రమాణం, నచాత్మంతం సంకీర్ణానాం పరమాణూ
 ణాం భేదకధర్తంవినాభేదాసిద్ధిరతావిశేషాలంకీకర్తవ్యైత్యతివాచ్యం
 ఏకత్వాదివ్యక్తీరేవ భేదకత్వసంభవాదితిచెన్న, యతః ఏతత్పరమా
 ణౌ తత్పరమాణుభేదసాధనే ఏకత్వాదేవ్యభిచరితతయైతదేకత్వా
 దేరేవ హేతుతావాచ్ఛా, నచ తయోఃపరమాణౌవ్యర్థదాసిద్ధావేక
 త్వాదావేతత్త్వం సుగ్రహం, ఏతత్పరమాణుసమవేతత్వంహితిస్నేహ
 త్వం తిస్తాత్ప్రతినిత్యదవ్యమేష్టవ్యవిశేషవదాథకన్యవీవ స్వసజాతీ
 యానాం పరస్పరం భేదసాధకైతి తత్ప్రాపి విశేషాతరాపేక్షానా
 స్త్యతానానవస్థేతిసంప్రదాయః, వైశేషికమతపాధారణ్యేన సమవా
 యేఽనుమానంప్రమాణయతి * నీలైతి * సమవాయికారణత్వస్యావ
 యవినిసత్త్వాద్రవ్యేతి, పరమాణువారణాయజన్యేతి, అవినశ్యదవస్థమవ
 రాశితమెవావతిస్తతే వినశ్యదవస్థమనాశ్చితిం క్షణమవతిస్తతే యథా
 తంత్యాదివాశే పటాదిరితిమనసికృత్వా మూలఽవినశ్యదిత్యుక్తమ్,
 ప్రాగభావే ప్రమాణమాహ * భవిష్యతీతి * సంసర్గతీతి * తా

౧౬౦ నీలకంఠప్రకాశసహితతర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

ధ్వంసంలక్షణమితి * సూదిరితి * ఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయానం
తైత్తి, ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయనాదిరితి, పర్యయోగిజన్యః పరి
యోగిసమవాయికారణవృత్తిః ధ్వస్త్యతివ్యవహారచేతుర్ధ్వంసః,

దాత్వాతిరిక్తసంసర్గత్యర్థః, ధ్వంసప్రాగభావయోరపివృత్తియో
గితావచ్ఛేదకసంబంధోవర్తత్యతిమతాభిప్రాయేణ త్రైకాలికవిశేష
ణం, అన్యథాన్యోన్యాభావవారకేణైవ తయోర్వారణోత్తవ్యర్థతాప
త్యై, యది సంసర్గత్యాచేరన్యోన్యాభావభిన్నాభావఇత్యర్థస్తదా
త్రైకాలికేతిసిద్ధాంతేసాధకం త్రైకాలికత్వంనిత్యత్వరూపం, నూ
త * భూతలేఘటానాస్తీతి * తత్ర ఘటాభావాంశే భూతలస్యవిశే
ష్యత్వంసంబంధః, ఘటాభావమదృశ్యతలమిత్యత్రేతు భూతలాంశేభా
వస్య విశేషణత్వంసంసర్గత్యతివదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః
విశేష్యత్వవిశేషణత్వే న్యరూపసంబంధవిశేషా సజ్ఞానీయవిషయతా
విశేషా, నచ విశేషణతాఖ్యస్స ఏరూపసంబంధవకవవాస్తు భూతలే
ఘటానాస్తీతిప్రతీతౌ భూతలం ఘటాభావవదితి ప్రతీతితౌవైలక్షణ్య
స్య విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయత్వవిషయకత్వకల్పనేనేవ నిర్వాహ
దితివాచ్యమ్, తాదృశప్రతీతితౌవైలక్షణ్యాయ ప్రథమాయాం విశేషణ
త్వావచ్ఛిన్నాధేయతాసన్నికషణః ద్వితీయాయాం విశేషణత్వావచ్ఛి
న్నాధారతైత్వత్రవినిగమకస్య దులభత్వాత్, నచ తాదృశప్రతీత్యో
స్సంసర్గాంశేఽపిలక్షణత్వేపివిశేషణవిశేష్యభావభేదాదైవలక్షణ్యో
వపత్తిరిత్యుభయత్ర విశేషణతాయావసంబంధతాస్తివీతివాద్యం, తా
వతాపి భూతలే ఘటానాస్తి భూతలవాన్వటాభావఇత్యనయోర్భూత
లం ఘటాభావవద్ధటాభావే భూతలమిత్యనయోశ్చ ప్రతీత్యైవైల
క్షణ్యనిర్వాహత్వస్తాద్విశేష్యత్వవిశేషణత్వనామకయోధభయోన్యస్య
యావసంబంధవిశేషయోన్యంసంసర్గతా, తథాచ భూతలవాన్ఘటాభా
వఇత్యత్ర ఘటాభావాంశే భూతలస్య విశేష్యత్వంసంసర్గః, ఘటా

అత్యంతాభావంబక్షయతి * త్రైకాలికేతి * అన్యోన్యభావేతి వ్యాప్తి
 వారణాయ సంసరేతి, ధ్వంసస్యాగభావయోరతి వ్యాప్తివారణాయ
 త్రైకాలికేతి, అన్యోన్యభావంబక్షయతి * తాదాత్మ్యేతి * ప్రతి
 యోగితావచ్ఛేదకారోప్యసంసరే భేదాదేకప్రతియోగికయోరత్యంతా
 న్యోన్యభావయోర్బహుత్వమ్, కేవలదేవదత్తాభావాద్బుద్ధభావప్రతి
 త్యా విశిష్టాభావః ఏకసత్త్వపిదౌనస్తత్ప్రతిప్రతిత్యాద్యిత్యావచ్ఛిన్నా
 భావః, సంయోగేనఘటవతినమవాదేనఘటాభావః- తత్తద్ఘటాభావా
 ద్ఘటత్వావచ్ఛిన్నసామాన్యభావచ్ఛాంతిర్ఘటః, ఏవమన్యోన్యభావేపి
 భావే భూతలమిత్యత్రచ భూతలంకేవభావస్యపిశేషణతానంగో
 వాధితోతాభిమత్వసిర్వాసావతీసంప్రేషః, ధ్వంసస్యాగభావయోరివై
 కప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యభావయోరేకవిధత్వం నెత్యాహదీ
 పికాయాం * ప్రతియోగిలైతి * ఆరోప్యేతి ప్రాచీనమతాభిప్రాయే
 న, అత్యయథాయోగం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకమథేదభవసంసరే
 భావాప్యత్యంతాభావంబహుత్వమ్, యోజకఃప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మ
 భేదోన్యోన్యభావంబహుత్వమ్, యోజకఇతిదీప్తవ్యమ్, తదేవ వణ
 యతి * కేవలతి * కేవలదేవదత్తాభావాద్విశిష్టాభావోతిరిక్తత్య
 న్వయః, అన్యథా కేవలదేవదత్తవతి దండినాస్తీతి ప్రత్యయానావత్తైః
 ఉభయాభావస్యాతిరిక్తత్వే ప్రతీతిం ప్రమాణయతి * ఏకసత్త్వపీతి *
 ఘటవత్ దౌనస్తత్ప్రతిత్యాదౌ ఘటత్వం వటత్వముబయత్వం చైత్య
 తయం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం కేవలఘటవతి కేవలవటవతియన్మి
 చిమథయవతిచ తథాప్రత్యయోల్, సంబంధభేదే నాభావస్యాతిరిక్త
 త్వంవణయతి * సంయోగేనైతి * సామాన్యవిశేషాభావయోర్భేదం
 దర్శయతి * తత్తదితి * అతిరిక్తఇతి అన్యథా యన్మిచిద్ఘటవ
 తిఘటోనాస్తీతి ప్రత్యయావత్తైః * ఏవమన్యోన్యభావేపీతి * అ
 వచ్ఛేదకభేదాత్తత్తద్ఘటభేదోఘటభేదాత్పుత్యైకభేదత ఉభయభేద

౧౬౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ

ఘటతేన పటోనాస్తీతిప్రతిత్వావ్యధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్నాభావో
నాంగీకీయతే పటే ఘటత్వసాస్తీత్యథాత్, అతిరిక్తత్వేకేవలాన్వ
యీ, సామయికాభావోత్పంతాభావసవ సమయవిశేషే ప్రతీయమా
నః, ఘటాభావవతి ఘటానయనెత్పంతాభావస్యాన్వప్రే గమనాభావే
పి లదప్రతీతేః ఘటావనరణసతి ప్రతీతేర్బుతల ఘటసంయోగప్రాగ
భావధ్వంసయోరవ్యంతాభావప్రతీతినియామకత్వంకల్ప్యతే ఘటవతి త
త్వంయోగ ప్రాగభావస్యంనయో రసత్త్వాదేవాత్పంతాభావస్యాప్రతీ
శ్చాతిరిక్తత్యధిక, ప్రసంగాదాహ * ఘటత్వేనైతి * నాంగీకీయ
తఇతి*అభావధియో విశిష్టవైష్ట్యావగాహిమర్యావపబ్బంహితతయా
ఘటతేనపటోనాస్తీతి ప్రతిలేఖుటత్వావచ్ఛిన్న పటనిష్ఠ ప్రతియో
గితావగాహిత్యంసంసంఘపతిభావః * అతిరిక్తత్వఇతి * అయంభావః
అసతిబాధకే తచ్చబ్రోల్లిత ప్రతీతేస్తచ్చబ్ధ ప్రతిపాచ్యాధివిషయ
కత్వపరిత్యాగాయోగాత్పటాధికరణక ఘటత్వాభావస్య ఘటతేన ప
టోనాస్తీతిశబ్దాత్కథంప్రతీతిః కింతవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వసం
బంధేనాభావాంశే స్యాతంత్యేణఘటత్వావగాహిత్యమేవ, అభావబు
ద్ధిర్విశిష్టవైష్ట్యావగాహిమర్యాచాంనాతిశేతఇతి నియమస్తున, ఏవం
చ వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావః కేవలాన్వయాప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగిరూపవిరోధివిరహాదిత్, నను
భూతలాదౌ ఘటసత్త్వదశాయాం నరదభావబుద్ధిరన్యదాతు జాయతే
తత్సామయికాభావోతిరిక్తవీవాంగీకరణవ్యఇతివదంతం నిరాకర్తమా
హ * సామయికైతి * ప్రతియోగివిరహానమయే ప్రతీయమానో
త్పంతాభావసవ సామయికాభావః సతూత్సాదవినిశశాల్యతిరిక్తఇతి
సముదితాధిక, నన్వేషం భూతలే ఘటస్యానయనదశాయామపి లద
భావస్యనిత్యత్వేన తచ్చిత్వయాపత్తిరతలాహ * ఘటాభావవతీతి *
నియామక మేవసముపపాదయతి * ఘటవతీతి * తత్కాలావచ్ఛిన్న

తిః ఘటాపసరణేశు సంయోగధ్వంసస్య సత్త్వాత్ప్రతీతిః ఘటావయ
నాత్పూర్వం సంయోగపాగభావసత్త్వాత్ప్రతీతిరితి, కేవలాధికరణ
నేన నాస్తీతివ్యవహారోపపత్తావభావోనపదార్థాంతరమితి గురవః త
స్మై, అభావానంగీకారే కైవల్యస్య నిర్వృత్తమశక్యత్వాత్, అభావా
భావోభావవినాతిరిక్తోనపస్తాప్రసంగాత్, ధ్వంసపాగభావః పా
గభావతలాదేవ ఘటాద్యభావసంసర్గాతయా ఘటకాలేద తచ్ఛూన్య
కాలవిశిష్టభూతలాది రూపసంసర్గాభావేన తదానంతరకన్యతాభావ
బుద్ధిరత్యపిదృష్టవ్యమ్, నన్వభావోనాన్యతిరిక్తవదాధఃకాయ స్తిన్నధి
కరణే ఘటోనాస్తీత్వాది ప్రత్యయస్తస్తిన్నధికరణే ఘటాభావత్వక
ల్పనేనైవ తథాప్రతీతినిర్వాహాత్ కృత్యధర్మిణిధర్మకల్పనాయాఅశ్చ ప్ర
ధమికల్పనతోలఘీయస్త్యాదితి గురుమతమాశంక్య నిరూపణైః * కేవ
లేతి * యద్యప్యనేకవ్యధికరణేషు ధర్మకల్పనతోతిధిక్తైక ధర్మకల్పన
స్తేన లఘీయస్త్యాదత్యోక్తన్యాయస్యానవతారః కించాభావస్యాధిక
రణస్వరూపత్వే జలాదౌ విద్యమానస్య గుణాద్యభావస్య జలాదిరూ
పత్వాదిత రెండియగ్రాహ్యతాపత్తిరిత్యాదిదూషణాని ప్రస్తుతంతిత
థాపి కేవలాధికరణాదేవేతి తద్వచననిరూపాదేవ తన్నివృత్తిసంభవేకి
మేతాన్యపెక్షితానీత్యాలోద్య తదేవనిరూపకరీతి * అభావానంగీకా
రణితి * అతిరిక్తాభావానంగీకారశత్యధః, అధికిమిదం కైవల్యభూ
తలస్వరూపమితిచేద్ధటవద్భూతలస్యాపి తదభావస్వరూపతావత్త్వాత్
దానీం ఘటాభావసత్తాబుద్ధిప్రసంగః ఘటాభావవత్త్వమితిచెత్సిద్ధమ
తిరిక్తాభావనాతః కైవల్యనిర్వచనమశక్యమిత్యాహ * కైవల్యస్యే
తి * నన్వభావస్యాతిరిక్తత్వేతదభావోన్యతిరిక్తస్తస్యాభావస్తథేత్యన
వస్తాస్యాదతతహ * అభావాభావశతి * ధ్వంసేత్యాదిః ధ్వంసపా
గభావః ప్రతియోగిస్వరూప స్తత్పాగభావస్వరూపశ్చ పాగభావ
ధ్వంసస్తప్రతీయోగిరూపస్తద్ధ్వంసరూపశ్చేత్యధోవసేయః, లెఖన

౧౬౩ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహాదీపికాయామ్

గభావధ్వంసశ్చ ప్రతియోగ్యేన, అభావాభావాంతిరిక్తవత్త్వతీయా
భావస్య ప్రథమత్వాదతానానన్త్యేతి నవీనాః “నను” ప్రమాణప్రమే
యసంశయప్రయోజనదృష్టాంత సిద్ధాంతావయవతర్కనిర్ణయవాదజ
ల్పవితండాహేత్వాభాసచ్ఛలజాతినిగ్రహస్తానానాంతత్వజ్ఞానాన్ని
శ్రేయసాధిగమ, ఇతి న్యాయసూత్రోదేశః పరార్థానాముక్తత్వా
త్కథంసప్తేవైత్యతాహ * సర్వేషామితి * సర్వేషాంసప్తస్వేవాం
తర్భావఇత్యర్థః “ఆత్మరీరేంద్రియాథాబుద్ధిమనఃప్రవృత్తిదోషప్ర
త్యభావఫలమఃఖావనగాంస్తు ప్రమేయ” మితి ద్వాదశవిధం ప్రమే
యమ్, ప్రవృత్తిర్థమాధర్మా, రాగద్వేషమోహదోషాః, రాగః

తియోగిప్రాగభావకళాయామపి ధ్వంసోభవిష్యతీతి ప్రత్యయస్యప్ర
తియోగిధ్వంసకళాయామపి ప్రాగభావోనష్టఇతి ప్రత్యయస్యచాపవ
త్తి, నను కాలేద్యుత్పత్తీనాస్తీతి ప్రత్యయోనజాయతే - దృవ్యత్వా
భావఇతి తు జాయతే ఇతి వైషమ్యనిర్వాహాయనాస్తీతి ప్రత్యయే దై
శిక సంబంధావచ్ఛిన్నాధేయత్వభావంకల్పనీయమిత్థంచ ఘటాభావా
భావాదేఘటాదియాసత్వేనీహ ఘటాభావోనాస్తీతి ప్రత్యయస్య
భ్రమత్వమేవస్యాచ్ఛానస్య విశేషణతా విశేషణ వృత్త్యనంగీకారాద
తోఽభావాభావాంతిరిక్తః సతుభావస్వరూపఇతి నవీనమతందర్శయ
తి * అభావేతి * తస్మాన్సపదైత్యతాహ * తృతీయేతి * పరమకా
రుణికేనమునినా దుఃఖపంకినిమగ్నం జనముద్దిధిమణౌ ప్రణీతం ప్ర
మాణప్రమేయైశ్చాదిసూత్రం తద్విరోధంపరిహర్తుమక్షిపతి * నన్వి
తి * ప్రకృతప్రమాణస్య దృవ్యైనుమానాదీనాంచ గుణంతర్భావ
స్య స్పృటత్వాత్ప్రమేయాదీనాం ప్రవ్యాదిష్వంతర్భావమాహ * అత్తై
శ్చాదీనాః * ఆత్మరీరేంద్రియాణాం దృవ్యై, అథాస్యప్రథివ్యాదిరూ
పస్యదృవ్యాదిమ, బుద్ధేగుణై, అంతరింద్రియస్యమనోదృవ్యైస్తర్భా
వః, వినమగ్రేపి మథాయథమంతర్భావోదృష్టవ్యః * ధర్మాధర్మావితి *

ఇచ్చా, ద్వైయోమన్యః, మోహశ్యరీరాదావాత్తభృమః, పెక్ష్మభావా
 మునిమ్, ఫలఃభోగః, అపవగోమోక్షః, సచ స్వసమానాధికరణ
 దుఃఖ పాగ్రభావాసమానకాలీనమఖిభవంసః, ప్యయోజనసంఖపా
 ప్తిదుఃఖహానిశ్చ, దృష్టాంతోమహానసాదిః, పాగ్రమాణికత్వేనాభ్య
 పగతాథస్సిద్ధాంతః, నిణయోనిశ్చయః, ప్యయోజనఫలతత్త్వబుధు
 త్సోకకథావాదీ, ఉభయసాధనవతీవిజగీమకథాజల్పః, స్వపక్షస్థాప
 నాహీనాపరపక్షవిదళనచూత్తానసానావిరూడా, కథానామనానావ
 క్తృకపూర్వోత్తరపక్షవాక్యసంకభః అభిప్రాయంతరేణ ప్యయ
 తజ్జుకేత్యధః, ఏతచ్చష్టుతరకరే రాగః ఇచ్చావిశేషః *
 మనణమితే * ముతాంతర భావిజననమిత్యధః, తథాచపద
 వ్యస్తేతి - ప్యేత్య-మృత్వా- భావః-జననమిత్యధః, చరమపాగ్రాశ
 రీరసంయోగధ్వంసామరణం - అద్యశరీరపాగ్రాణ సంయోగోజననం-ము
 క్తాత్తసంయోగధ్వంసవత్తుతుర్య ముక్తత్వావత్తివారణాయ దుఃఖ
 ధ్వంసఇతి, దుఃఖధ్వంసనతామస్తదాదీనామపి ముక్తత్వావత్తివార
 ణాయ కాలీనాంతం, అస్తదీయదుఃఖపాగ్రభావ సమానకాలీనదుఃఖ
 ధ్వంసవతాం శుకాద్యాత్తనామముక్తత్వప్రసంగా త్వసమానాధికర
 ణైతి దుఃఖస్రాగభావవిశేషణమ్, సచ స్వసమానాధికరణదుఃఖాస
 నూనకాలీనేత్యనైవ సుషుప్తికాలికధ్వంసస్వా వ్యగ్రిమక్షణవృత్తై
 ర్వారణాత్పాగ్రభావైవ్యధామితివాచ్యమ్, యథాసన్నివేశేవైయ
 థ్యాభావాదిదిక్, సంశయస్య నిరూపితత్వాత్ప్రయోజన స్వరూ
 పచర్మయతి * ప్యయోజనమితి * ఉభయసాధనవతీతి * పరపక్షనిరాకరణ
 స్వపక్షసాధనవతీ, ఇదంచవితండాయామతిన్యాప్తివారణాయైతిధ్యేయ
 మ్, * స్వపక్షేతి * అత్యవిజగీమకథాత్తనువర్తతే * నానైతి * ఏకేనపూ
 ర్వపక్షాక్రియతే న్యేనచసమాధానమితి నానావక్తృకత్వం వాక్యస్వా

౧౬౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తరుంగగ్రహదీపికాయామ్

క్రస్యార్థాంతరంపరికల్పమూషణంఛలమ్, అసదుత్తరంజాతిః, సాధ
ర్మ్యవైధర్మ్యోత్సాహాపకషణ వర్ణ్యావర్ణ్యావికల్ప సాధ్యప్రాప్త్య
ప్రాప్తివ్యసంగ పరిత్యక్తాంతానుత్పత్తిసంశయ ప్రకరణమేత్వథా
వసేయమ్ * ఛలమితి * యథానవకంబళాయం దేవత్వైతి నూతన
తాత్పర్యేణవ్రయ క్తస్యనవత్వసంఖ్యావిశిష్టమథాంతరంపరికల్పక
శ్చిద్దూషయతినాస్యనవకంబళోస్సంత్యతిదరిద్రత్వాదితి * అసదుత్తర
మితి * ఉత్తరస్యాసత్త్వంతుస్వాసాధకతాసాధారణ్యేన పరాసాధక
తా సాధకతయా నవవ్యాఘాతుకత్వాత్ తథాచ నవవ్యాఘాతుకము
త్తరం జాతిరితిలక్షణంపర్యవస్యతి, తదవాంతరభేదందర్శయతి * సాధ
మ్యేత్వాదీనా * ద్వంద్వంతేషూయమాణసమాశబ్దస్య ప్రత్యే
కంయోగః, సాధర్మ్యసమావైధర్మ్యసమేత్వాదయ శ్చతుర్వింశతిభా
తయః, సాధర్మ్యేణస్థాపనామేతు దూషకము త్తరం సాధర్మ్యసమా
యథా అత్తాసక్రియః క్రియామేతుగుణవత్త్వాల్లాప్తనత్, క్రియామే
తుగుణశ్చాత్ర క్రియాజనకవాయుసంయోగాదిరేవతిస్థాపనాయాము
త్తరమ్, యదిసక్రియసాధర్మ్యాత్సక్రియస్తదా విభుత్వరూపాన్నిష్క్రి
యసాధర్మ్యాన్నిష్క్రియవీన కింసస్యాత్, నచాత్రకించిద్వినిగమకమ
స్తీతి ॥ ౧ ॥ వైధర్మ్యేణతద్దూషకము త్తరం వైధర్మ్యసమా, యథాత
త్రైవ క్రియావతొలాప్తస్య సాధర్మ్యాద్యదిక్రియావానాత్తాతదావిభు
త్వరూపాదైవధర్మ్యాన్నిష్క్రియవీన కిన్నస్యాత్ సహితత్వాధర్మ్యా
త్క్రియావతాభవితస్యం తదైవధర్మ్యాన్నిష్క్రియేణ నభవితస్యమిత్యే
త్ర కించిన్నియామకమస్తీతి ॥ ౨ ॥ పరోక్తసాధనాదేవ తదవ్యాపక
ధర్మస్యవత్తే ఆపాదనముల్కషణనమా, యథాశబ్దోఽనిత్యైకృతక
త్వాద్భటవదిత్యానా కశ్చిదేవమాహ, యది కృతక త్వేనమేతునా శ
బ్దోఽనిత్యస్యాస్య త్రహేతేనైవమేతునాశబ్దోఽభుటవత్సావయవస్యాన్
దితి ॥ ౩ ॥ పరోక్తదృష్టాంతసాధర్మ్యేణవత్తే పరాభిమతధర్మాంతర

స్యాద్భావసాధనమపకపసమా, యథాతస్మిన్నేవానుమానే యదిక్య
తక త్వేన తద్వో ఘటవదనిత్యస్సాన్తహితే నైవశబ్దా ఘటవదకావ
ణస్సాన్తదితి || ౪ || వర్ణ్యచ్యస్తాపనీయస్యదృష్టాంతధర్తస్య పక్షేసాధనంవ
ర్ణ్యసమా, యథాపూర్వోక్తానుమానేక్రియాజనకనోడనాఖ్యసంయో
గవత్సాన్తాష్టాదేష్వచతు క్రియాపత్వమాత్మనస్తు క్రియావత్వైతజ్జనక
నోడనాఖ్యసంయోగవత్త్వమపిస్యాదితి || ౫ || సాధ్యహేత్వోర్ధమ
యోరపి పక్షేతుల్యతాసాధనమవణ్యసమా, యథా తత్రైవానుమా
నే లోష్టాదిగతనోడనాది రూపక్రియా హేతుగుణవత్త్వమాత్మనస్సి
ద్ధమ్, తథాచతుర్వతయా యథాఽసిద్ధేన క్రియాహేతుగుణేనాత్మ ని
క్రియావత్త్వంసాధ్యతే తథా తాదృశేన క్రియావత్త్వేన తజ్జనక గుణవ
త్త్వమపి కిమితిససాధ్యతే నియామకాభావాదితి || ౬ || దృష్టాంతవిక
ల్పం పరిదృష్టవాష్టాంతికవికల్పకథనం వికల్పసమా, యథా తత్రై
వానుమానే క్రియాహేతుగుణయ క్తంకించిద్గురు యథాలోష్టాదికించి
ల్లఘుయథా వాయుః పివం క్రియాహేతుగుణయ క్తం కించిత్క్రియా
వత్సాన్తదృశాలోష్టాదికించిదక్రియం, యథాఽత్తా, పూర్వవికల్ప
భవత్వయంతునభవతీత్యేతి కినియామకంస్యాదితి || ౭ || దృష్టాంతస్య
పక్షతుల్యతాకథనం సాధ్యసమా, సాధ్యశబ్దోత్పత్తవాచీ, యథాత
త్రైవ యదియథాలోష్టస్తథాత్వైతిత్వయోచ్యతే తదాయథాత్తా తథా
లోష్టఇత్యప్యగతం తథాచ్చయద్యాత్మని క్రియావత్త్వంసాధ్యతే త
హి లోష్టేపి తత్సాధనీయం నైతచేత్తహి యథాలోష్టస్తథాత్వైతిస
వాచ్యం లోష్టనదృశలక్షా ఆత్మనదృశోసలోష్టఇత్యేతి నియామకా
భావాదితి || ౮ || ప్రాప్త్యాపరిత్యవస్థానం ప్రాప్తిసమా, ప్రాప్తిశ్చ
సాధ్యహేత్వోస్సామానాధికరణ్యం, యథాతత్రైవ క్రియాహేతు
గుణవత్త్వేనైవ కిమితి క్రియావత్త్వంసాధ్యతే కిమితి క్రియావత్త్వేన
తాదృశగుణవత్త్వంన-ఉభయావిశేషాదితి || ౯ || అప్రాప్త్యాపరిత్య

౧౬౮ నీలకంఠపరీకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

వస్తానమప్రాప్తిసమా, యథాతలైః పూర్వోక్తబోషాదప్రాప్తస్య
హేతోస్సాధ్యసాధకత్వం వాచ్యం తథాచాప్రాప్త్యా విశేషాత్స
ర్వస్సర్వం సాధయతీత్యయమేవ హేతుస్సాధ్యాభావం కిమితి న సాధయే
త్సాధ్యమేవతు సాధయేద్యోత్ర వినిగమకాభావాదితి || ౧౦ || సాధన
వరంపరాపరీక్షః పరిసంగసమా, యథాకియావత్త్వై క్రియాహేతు
గుణవత్త్వంసాధనం తత్ర కింసాధనం సహసాధనంవిని కస్యచిత్సిద్ధి
రస్తి ఏవంతత్రాపి కింసాధనమిత్యాది || ౧౧ || దృష్టాంతాంఽరేణసా
ధ్యాభావసాధనంపరిత్యజ్యస్తాంతనమా, యథా తిత్తైవలౌప్తదృష్టానే
న క్రియావత్త్వసాధితే నిష్క్రియాకాశదృష్టాంతేనాత్తనో నిష్క్రి
యత్వమేవ కింసాన్యలౌప్తదృష్టాంతేన క్రియావత్త్వమాకాశదృష్టాం
తే నిష్క్రియత్వం నేత్యత్ర నియామకాభావాదితి || ౧౨ || ఆనుత్ప
త్త్యా పోత్యవస్తానమనుత్పత్తిసమా, యథాఘటోఽనిత్యఃజన్యైకత్వా
దిత్యాదౌ కశ్చినాహ, యది జన్యైకత్వమనిత్యత్వే పరిమాణంతదా
ఘటే ఏకత్వాత్పత్తైః పూర్వం తదభావాన్నిత్యత్వం నిత్యశ్చేత్తదా
నుత్పన్నవేతి || ౧౩ || సాధారణధర్మంపరిదర్శనసంశయోద్భావనం
సంశయసమా, యథాశబ్దోఽనిత్యః కార్యత్వాదిత్యాదౌ నబ్ధస్యాని
త్యఘటేన సహకార్యత్వరూపం సాధర్మ్యంయథాస్తి తథానిత్యత్వే
నశబ్దత్వేనసమా శ్రావణపరిత్యక్తవిషయత్వంసాధర్మమస్తీత్యుభయసా
ధర్మ్యదర్శనాత్సంశయస్సాన్యచేకపరిశేషేనియామకాభావాదితి || ౧౪ ||
వాద్యుక్తహేతోస్సాధ్యవిపరీతసాధకహేత్వంతరీద్భావనం ప్రకరణ
నమా, సత్ప్రతిపక్షోదాహరణమేవాత్మోదాహరణంబోధ్యమ్ || ౧౫ ||
కాలత్రయేపి హేతుత్వానంభవేనాహేతుత్వేధనమహేతుసమా, య
థా కార్యత్వాదిరూపసాధనం సాధ్యాదనిత్యత్వాత్పూర్వకాలవృత్తిచే
త్తదాఽనిత్యత్వసాధ్యస్య తదాసీమనత్వాత్తస్య నసాధకం, అథ ప
శ్చాత్కాలవృత్తిచేత్తదా పూర్వకాలే సాధనాభావాత్తస్య నసాధ్య

మనిత్యత్వమ్; యదిచోభయమేకకాలవృత్తితదా కిం కన్యసాధనంకిం
 కన్య సాధ్యం వినిగమకాభావాదితి, హేతుసమేతిహేతు కాలత్రయే
 పి హేతుత్వాసంభవకథనం హేతుసమేతిబోధ్యమ్ || ౧౬ || అర్థాప
 త్తిపురస్కారేణ సాధ్యభావోద్భావనమర్థావత్తిసమా, యథా పూ
 ర్వాత్తానుమానే శబ్దస్యానిత్యసాధర్మాదనిత్యత్వం యద్యర్థావత్త్వాసి
 ద్దం తదానిత్యసాధర్మాన్నిత్యత్వమపేక్షితరావధారణే నియామకా
 భావాదితి || ౧౭ || సర్వావిశేషప్రసంగోద్భావనమవిశేషసమా, య
 థా తత్రైవ యదికృతకత్వాదినా సాధర్మ్యేణ శబ్దస్యానిత్యత్వం త
 దా ప్రమేయత్వాదిరూపేణ తత్సాధర్మ్యేణ సర్వస్తేవానిత్యత్వం
 స్యాన్నదుక్తసాధర్మ్యేణ తత్సిధ్యతి నతు త్వదుక్తేనేత్యత్రనియామకా
 భావాదితి || ౧౮ || ఉభయపక్షసాధర్మ్యేణ సాధనోపపత్తిరుపపత్తి
 మా, యథా యద్యనిత్యత్వసాధనం కాగ్యత్వముపపద్యతేతి శబ్దస్యాని
 త్యత్వం తదానిత్యత్వసాధనమపి కించిదుపపద్యతేతినిత్యత్వం కిం న
 స్యాదితి || ౧౯ || వాద్యుపదర్శితసాధనాభావేపి సాధ్యస్యాపలబ్ధికథ
 నముపలబ్ధిసమా, యథాశబ్దోఽనిత్యః ప్రయత్నానువిధాయితావస్థా
 వదిత్యత్ర ప్రయత్నంవినాపి వాయునోదనవశాద్వృక్షశాఖాభంగజ
 న్యశబ్దస్యాపలభ్యేర్నప్రయత్నానువిధాయితవశద్వైస్తీతి || ౨౦ || వాది
 నోపలబ్ధివశాదేవ వాద్యభిమతస్యాపి యత్కించిత్పదార్థస్యాభావ
 సాధనమనుపలబ్ధిసమా, యథా జలాదెర్విద్యమానస్యాప్యావరణవశా
 ద్యథానుపలబ్ధిస్తథోచ్చారణత్పురస్కారేణ శబ్దస్యావరణవశాదనుపలబ్ధిరి
 త్యేవం మతంవాదినాదూష్యతే యద్యావరణవశాచ్ఛబ్దోనోపలభ్య
 తే తదాజలాద్యావరణమివ శబ్దావరణమవ్యుపలభ్యతేత్యత్రోత్తరం
 యది భవద్భిరనుపలబ్ధిత ఆవరణంనాభ్యుపేయతే తతానుపలభ్యేరప్య
 నుపలబ్ధ్యాఽభావే సిద్ధతదభావాదావరణాభావాసిద్ధ్యావావరణసిద్ధిరి
 తి || ౨౧ || ధర్మస్య నిత్యత్వానిత్యత్వవికల్పద్వైకానిత్యత్వసాధనం

౧౭౦ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్క-సంగ్రహాదీపికాయామ్

పత్త్యవిశేషాపపత్త్యుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధినిత్యానిత్యకార్యసమాజాతయః ❀
 వాదినోపజయహేతుర్నిగ్రహస్థానమ్, తచ్చప్రతిజ్ఞాహానిః ప్రతిజ్ఞాంత
 రం ప్రతిజ్ఞావిరోధఃప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసోహేత్వంతరమధ్యంతరం నిరర్థక
 మవిజ్ఞాతార్థకమపార్థకమప్రాప్తకాలం న్యూనమధికం పునరుక్తమన
 నుభాషణమజ్ఞానమప్రతిభావిశ్లేషో మతానుజ్ఞా పర్యనుయోజ్యోపే
 నిత్యసమా, యథాశబ్దస్య యదనిత్యత్వం భవద్భిరుచ్యతే తన్నిత్యమని
 త్యంవా యద్యనిత్యం తదాశబ్దవృత్తైరేవ తస్య సదాతనత్వాచ్చబ్దస్య
 తథాత్వమాగతం యద్యనిత్యం తదాశబ్దే కదాచిదనిత్యత్వాభావోస్తీ
 తినిత్యవీచ శబ్దఇత్యుభయథాపి శబ్దస్యనిత్యత్వమితి || ౨౨ || అనిత్య
 దృష్టాంతసాధర్మాత్సర్వానిత్యత్వప్రసంగోద్భావనమనిత్యసమా, య
 థా యద్యనిత్యేనఘటేన సాదృశ్యాచ్చబ్దోఽనిత్యఇత్యుచ్యతే తదా
 యేనకేనదిద్ధర్మై సర్వస్త్వేవ తత్సద్భవత్వాత్సర్వస్యానిత్యత్వప్రసంగ
 ఇతి || ౨౩ || వాద్యుక్తహేతురస్యకార్యేణసంభవాభిధానంకార్యసమా,
 యథా తత్రైవ ప్రయత్నానువిధాయిత్యముభయథాసంభవతి ఘటాది
 వచ్చబ్దస్వరూపౌత్పత్తౌజలాదివదావారకనివృత్తౌఉభయతాపిప్రయ
 త్నానువిధానదర్శనాత్తథాచ తస్యైవాంక నివృత్తిరూపకార్యాంతర
 సంభవాన్నానిత్యత్వనియతత్వమితి- క్వచిత్కారణసమేతిపాఠస్తస్యా
 పి కారణస్య ప్రయత్నానువిధాయిత్యస్యోభయత్రీ శబ్దస్యైత్పత్తౌత
 థావారకనివృత్తౌచ సమత్వాభిధానమితిరీత్యాక్తవీవాధేనపర్యవసా
 నమవసేయమ్ || ౨౪ || అత్ర గ్రంథగౌరవభయాత్సూక్ష్మప్రకారానద
 ర్శితా అభియుక్తైరస్యత్యానుసంధేయాః ||—|| నిగ్రహస్థానంలక్షయతి
 ❀ వాదినఇతి ❀ ఇదంచ యద్యపిఫలాదావప్యస్తితథాప్యధ్యంతరాది
 రూపనిగ్రహస్థానంతర్భావాన్నదోషః, ఫలత్వాదినాపి జ్ఞానస్యోప
 యోగిత్వాత్పుష్కలగుహానమ్ - హేత్వాభాసవత్తస్యోప్యవాంతరభే
 దాదర్శయతి ❀ ప్రతిజ్ఞేత్వాదినా ❀ యత్రప్రతిజ్ఞాతార్థబద్ధాభ్యుప

గమః ప్రతిజ్ఞాతాథాపరిత్యాగోవా తత్ర ప్రతిజ్ఞాహానిః, యథాశబ్దో
 ౭నిత్యః, ప్రత్యక్షగుణత్వాదిత్యత్ర సోయంగకారఇతిప్రత్యభిజ్ఞాబలా
 త్పరేణ బాధే ఉద్భావితే౭స్తు తేహి నిత్యవీచితృకృతి నిత్యత్వమంగీ
 కుర్వన్వాదీశబ్దస్యానిత్యత్వప్రతిజ్ఞాంజహతీతి || ౧ || పరోక్తదోషోద్ధి
 ధీషయా పూర్వానుక్తవిశేషణవిశిష్టతయా ప్రతిజ్ఞాతాథాకథనంప్ర
 తిజ్ఞాంతరమ్, యథాక్షిత్వాదికం గుణజన్యం కార్యత్వాదిత్యత్రాదృష్ట
 జన్యత్యేన సిద్ధసాధనోద్భావనే నవిషయకతిగుణవిశేషణదానమ్ || ౨ ||
 సోప్రత్యక్షసాధ్యవిదుర్ధహేతుకథనంప్రతిజ్ఞావిరోధః, యథాదృశ్యంగుణభి
 న్నం రూపాదితః పృథక్తే వినానుపలభ్యమానశాన్వాదితి || ౩ || సోప్రత్యే
 వరేణమాషితే తదవలాపః ప్రతిజ్ఞాసన్నాప్యసః, యథాశబ్దో౭నిత్యః
 విందియకత్వాదిత్యక్తేవరే సామాన్యే వ్యభిచారముద్భావ్య రూ
 పితే సోప్రత్యక్షమపలపతి కనాచ్యతే శబ్దో౭నిత్యఇతీతి || ౪ || పరో
 క్తదోషోద్ధిధీషయా పూర్వానుక్తహేతుకోటావిశేషణాంతరోపాదా
 నం హేత్వంతరమ్, యథాశబ్దో౭నిత్యః ప్రత్యక్షత్వాదిత్యత్ర సామా
 న్యే వ్యభిచారోద్భావనే జాతిమత్తే వసతీవిశేషణదానమ్ || ౫ || ప్ర
 కృతానుపయ క్తకథనమర్థాంతరమ్, యథానిత్యశబ్దో౭స్పర్శసత్త్వాది
 తి హేతుర్హేతుపదం హినోతేస్తునిప్రత్యయే నిష్పన్నం పదంచ సు
 ప్రిజంతమిత్యాది || ౬ || అవాచకశబ్దప్రయోగోనిరర్థకమ్, యథాజ
 బగడదత్తాన్వాదిత్యాది || ౭ || పరిషత్ప్రతివాద్యబోధపదప్రయోగో౭వి
 జ్ఞాతార్థకమ్, తచ్చ క్లిష్టాన్వయమప్రసిద్ధాథాకం త్వరితాచృతితమి
 త్యాదిరూపమ్ || ౮ || పరస్పరానన్వితపదసముహోపాథాకమ్, య
 థాశబ్దత్వంఘటః పటః నిత్యమనిత్యంచ ప్రమేయత్వాదిత్యాది || ౯ ||
 అవయవానాం పున్యత్రామేణ కథనమప్రాప్తకాలమ్, యథాశబ్దత్వా
 చ్చబ్దోనిత్యఇత్యాది || ౧౦ || యత్క్రిందితవయవశూన్యావయవాభిధా
 నం న్యూనం, స్పష్టమ్ || ౧౧ || అధిక హేత్వాదికథనమధికమ్; యథాశ

౧౭౨ నీలకంఠవ్యకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

క్షణం నిరనుయోజ్యానుయోగోపసిద్ధాంతోపేత్వాభాసాశ్చ, శేషం
 సుగమమ్—నను కరతలాసలసంయోగేన త్యపిప్రతిబంధకేనతి దాహా
 బ్దోనిత్యశ్శబ్దతావచ్చావణతావచ్చేత్యాది || ౧౨ || అనువాదంవి
 కథితస్య పునఃకథనం పునరుక్తమ్, యథానిత్యశ్శబ్దోనిత్య ఇత్యాది ||
 ౧౩|| పరిషదాత్రిభిహితస్యాననువాదోఽననుభాషణమ్ || ౧౪|| పరిష
 దావిజ్ఞాతస్య వాదినాత్రిభిహితస్య వాక్యార్థసాన్యబోధోఽజ్ఞానం
 || ౧౬ || ఉత్తరాహాకంపరోక్తంబుద్ధావృత్తరస్యానుభూతివశాత్తూ
 స్త్వీంభావః అప్రతిభా || ౧౬ || అసంభవత్కాలాంతరకార్యవ్యాసంగ
 ముద్భావ్యకథావిచ్ఛేదోవిచ్ఛేదః || ౧౭ || స్వపక్షే దోషమనుద్భవ్య
 పరపక్షేదోషాభిధానంమతానుజ్ఞా || ౧౮ || ఉద్భావనాహావరకీయ
 నిగ్రహస్థానానుద్భావనం పర్యనుయోజ్యోపేక్షణమ్ || ౧౯ || నిగ్ర
 హస్థానానవసరే తన్నిగ్రహస్థానాభిధానం నిరనుయోజ్యానుయో
 గః || ౨౦ || ఏకసిద్ధాంతమాలంబ్యకథాప్రవృత్తౌ తద్విరుద్ధం సిద్ధాంత
 మాలంబ్యోత్తరదానమపసిద్ధాంతః || ౨౧ || ప్రతిజ్ఞాహన్యననుభాషణా
 జ్ఞానాప్రతిభా విచ్ఛేదపర్యనుయోజ్యోపేక్షణానామభావే అన్యేషాం
 హేత్వాభాసవ్యతిరక్తనిగ్రహస్థానానాంగుణైహేత్వాభాసానాంచద్య
 వ్యాదిష్వంతర్భావో యథాయథబోధ్యః, అతిరిక్తస్సూత్రార్థఃస్సు
 గమిత్యాహ* శేషమితి*—నన్వనలసంయోగేన త్యపి మణ్యాదినమ
 వధానై దాహానజాయతఇతిమణ్యాదేః ప్రతిబంధకతావాచ్యా సాచ
 వన్నోర్దాహానుకూలశక్తిస్వీకారాదెవనిర్వహతి ప్రతిబంధకతాయాః
 కార్యానుకూలశక్తి విఘటకత్వరూపత్వాదతస్తదవ్యథానుపపత్త్యా సి
 ద్ధాయాశ్చ కైరతిరిక్తత్వాత్సప్తైవపదార్థా ఇత్యసంగతమితిప్రార్థాకర
 శ్శంకతే* నన్వితి* నన్వేవంశక్తిసిద్ధావపి తస్యాఅతిరిక్తత్వాపిద్ధిరి
 తిచెన్న,యతోనద్రవ్యాత్తికాశక్తిగుణాదివృత్తిత్వా దతపీవనశక్తిర్ద
 ణకమాన్యతరరూపా- నాపిసామాన్యాద్యన్యతమరూపా ఉత్పత్తివి

మత్స్యైశ్వర్య క్రిపదార్థాంతరమితిచెన్న, ప్రతిబంధకాభావస్యకార్యమా
 ప్రేకారణత్వేనసా క్రైనుపయోగాత్కారణత్వస్యైవశక్తిపదార్థత్వాత్
 నాశశాలిత్వాత్, ఏవంవాతరిక్తపదార్థత్వసిద్ధిరితి, నను ప్రతిబంధక
 త్వం నకార్యానుకూలశక్తినిఘటకత్వం కింతు కారణేభూతాభావప్రతి
 యోగిత్వం లచ్చ ముఖ్యాభావస్య హేతుత్వాదేవోపపద్యతే మణిసమ
 వధానవశాయాంకరణభావరూపకారణాంతరాభావాదేవదాహానుత్ప
 త్తిసంభవః ఇన్ద్రంజాలిరిక్తశక్తిస్వేకారోనుచితఇతిసమాధత్తై * ప్రతి
 బంధకాభావస్వేతి * నను దాహోత్పాదేవహేత్వైక్త ఇతివ్యవహారా
 న్యభానుపపత్త్యా? ద్వైత్వైతిచైత్రాశక్తిర్యాశక్త్యతస్యాః కారణత్వరూ
 పత్వేపి వ్యవహారోపపత్తిర్నాతిరిక్తశక్తిరిత్యాహ * కారణత్వస్వేతి
 * నను మన్యాద్యభావస్య హేతుత్వే మణిసమవధాన దశాయామివా
 త్యుత్తైకే దాహోసన్యాసన్తతేతుమన్యాద్యపసరణ దశాయామివా
 త్తైకసమవధానదశాయామపి వహ్నోద్దాహానుకూలశక్త్యంతరీత్వ
 త్వంగీకారణాదోపిఇతిచేన్న, ఉత్తైకాభావవిశిష్టమన్యాద్యభావస్య
 కారణత్వాంగీకారణేనావోషాత్, నచోత్తైకానామననుగతత్వాత్తత్త
 దుత్తైకాభావకూటవిశిష్టమన్యాద్యభావస్య కారణతాయాఃకల్పనీయ
 తయా గౌరవమితివాచ్యమ్, దాహానుకూలశక్తింప్రత్యేకాదృశకారణ
 తాయాస్తవాప్యవశ్యకత్వాదనంతరశక్తి తత్త్వాగభావతద్ధ్వంసకల్పనే
 గౌరవాదితిసంక్షేపః—సన్వేనమపికాంస్యారావస్పృశ్యవస్తుసప్రేన
 తి నభోజనాదిరూపకార్యాహారాశక్తిమత్కాంస్యదేరెవతదహా
 త్వాదసమృద్ధ్యసంస్కారతి శక్తేర్నాశాద్భుత్తసంయోగేతు ఘనశక్తైక
 త్వాదాత్తదహారా ఏవంచ కాంస్యదావాధేయశక్తిరంగీకార్యాన
 చ కాంస్యదా భోజనాదికంప్రత్యుత్పన్నస్పర్శసస్య ప్రతిబంధకత్వ
 కల్పనాదేవోపపత్తౌ తదనంగీకారణితివాచ్యం, ప్రకృతేచాస్మృత్య
 స్పర్శసాస్పృశ్యసంయోగరూపతయాసతి తన్నాశే ప్రతిబంధకాభా

౧౬౪ నీలకంఠప్రకాశనహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

నను భన్తాదినా కాంస్యాదా శుద్ధిదర్శనాదాభిముఖక్తిరంగీ
కార్యతిచేన్న, భన్తాదిసంయోగసమానకాలీనా స్పృశ్యస్పర్శప్రతియో
గికయావదభావనహితభన్తాది సంయోగధ్వంసస్య శుద్ధిపదార్థత్వాత్,
స్వత్త్వమపి నపదార్థాంతరమ్ - యథేష్టవినియోగయోగ్యత్వస్య స్య

వసద్భావాత్కాంస్యాదావంతరాభన్తాదిసంయోజనం భోజనాద్భర్త
తావత్త్రితి వునఃప్రత్యవతిష్ఠతే * ననుభన్తాదినేతి * ప్రథమేనాదిక
జ్ఞేనామ్నా దేర్విజ్ఞేతేనచ తామ్రాదేఃపరిగ్రహః-క్లృప్తస్వంసవిశేషణై
వ కాంస్యాదేశ్యుద్ధృత్వావపత్తావతిరిక్త శక్త్యంగీకారోనుచిత ఇతి ని
మాధత్తే * భన్తాదిసంయోగేతి * యత్ర కాంస్యాదా భన్తాదిసంయో
గధ్వంసానుంతరం పునరస్పృశ్యస్పర్శస్తత్కాలీని భన్తాదిసంయోగధ్వంస
స్య సత్త్వాచ్చుద్ధృత్వ త్రితస్సహితాంతం ధ్వంసవిశేషణమ్ - సాహి
త్యంచాత్ర సంబంధవిశేషనియంత్రితం సామానాధికరణ్యమ్, అస్మి
త్వవస్తునామనుగమకరూపస్య దుర్వచతయా సామాన్యధర్మావచ్ఛి
న్నాభావనివేశాసంభవాద్యతిరాచిదస్పృశ్య స్పర్శాభావస్యచ తత్ర
సత్త్వాత్తదావత్తిస్తదవధ్నే వెత్యతాయావదితి, తత్ర యావతామస్మి
త్వస్పర్శాభావానాం నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతానుబంధేనాసత్త్వానో
క్తహోషఇతిభావః, యత్ర భన్తాదిసంయోగాస్పృశ్యవస్తుస్పర్శా య
గవదేవాత్పన్నవిష్టా తత్రిత త్తదస్పృశ్య స్పర్శాభావకూటసామా
నాధికరణ్యవిశిష్టభన్తాది సంయోగధ్వంసమాదాయశుద్ధతావత్త్రితాభ
న్తాదిసంయోగకాలావచ్ఛేదేన తత్రవిద్యమానాథాకం కాలీనాంతమ
భావనిశేషణం తథాచ తత్ర భన్తాదిసంయోగక్షణావచ్ఛేదేనయావత్తద
భావానామసత్త్వాన్నదోషఇతిభావః, చైత్ర స్యేదంధనమిత్యాదౌధనా
దాయత్స్వత్త్వంప్రతియతే తత్ప్రదాధాకంతరమితిమతం నిరస్యతి,
* స్వత్త్వమపీతి * అపినానుక్తసముచ్చాయకేన ప్రతియోగిత్వాది
వరిగ్రహః, ననుతర్హి స్వత్త్వంకిం స్వరూపమిత్యతప్రహః * యథేష్టేతి *

త్వయాపత్నాత్తదవచ్ఛేదకంచ ప్రతిగ్రహాదిలబ్ధత్వమేవేతి-*****
 అథవిధిర్నిరూప్యతే-ప్రయత్నజనకచికిషాజనకజ్ఞానవిషయోవిధిస్త
 స్మృతిపాదకొలిజాదిర్వా-కృత్యసాధ్యేప్రవృత్త్యదర్శనాత్కృతసాధన
 తాజ్ఞానం ప్రసక్తికం నచ విషభక్షణౌదౌ ప్రవృత్తిప్రసంగః - ఇష్ట
 * తదవచ్ఛేదకంచేతి * తాదృశయోగ్యత్వప్రయోజకమిచ్ఛిథః -
 ప్రయోగిత్వంప్రతియోగిరూపంప్రతియోగితావచ్ఛేదకం వేత్త్యాదికం
 బహుతరమూహనీయమ్, నర్వేషాంపదార్థానామక్రపదాధేహయ
 థాయథమంతర్భావంనిరూప్య మూలస్య న్యూనతాంపరిహర్యం విధిం
 నిరూపయిష్యమాణ్యిష్యావధానాథం తన్నిరూపణం ప్రతిజానీతే
 * అథేతి * నవసమతసాధారణంవిధిత్వంనిర్వక్తే * ప్రయత్నేతి *
 ప్రయత్నజనికాయాచికిషాతజనకయజ్ఞానం తద్విషయత్యర్థః, గు
 రుమతే కృతసాధ్యతాజ్ఞానస్యస్వమతే కృతసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనతా
 జ్ఞానస్య చికిషాద్వాపప్రయత్నజనకత్వాత్తస్యతే కృతసాధ్యత్వస్వ
 మతే కృతసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనత్వేచ లక్షణసంగతిః, విధాయకత్వం
 విధిత్వమితి మతాభిప్రాయేణాహ * తత్ప్రతితి * తాదృశజ్ఞానవిష
 యకార్యత్వాదిప్రతిపాదకలిజాదిరిత్యథః, లిజాదీత్యాదినా లోట
 వ్యాదిపరిగ్రహః, గురుమతమాశంకతే * కృత్యసాధ్యఇతి * కృత్యసా
 ధ్యత్వేనావగతఇత్యథః * ప్రవర్తకమితి * చికిషాద్వారాప్రవృ
 త్తిజనకమిత్యథః, నచ కృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావవిషప్రవర్తకౌ స్త్వీతి
 శంక్యమ్, కృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావత్వేనతత్త్వే గౌరవాత్కృతసా
 ధ్యత్వాభావకృతసాధ్యభేదతత్తద్వాప్రప్రాయదిదర్శనానాంప్రవృత్తాప్రతి
 బంధకత్వకల్పనైవ మహాగౌరవాచ్ఛేతిదిక్, ననువిషభక్షణౌదౌప్రవృ
 త్త్యాపత్తిః కృతసాధ్యతాజ్ఞానస్య తత్రాపిసత్త్వాదిత్యాశంకాం నిరాకు
 రుతే * నచేత్యాదినా * ఇష్టసాధనతాలింగకేతి * ఆయం మత్కృతి
 సాధ్యః మత్కృతింవినానుపపద్యమానత్వేనతిమదిష్ట సాధనత్వాదిత్యా

౧౭౬ నీలకంఠప్రకాశసహిత తరుంగ్రహదీపి కాయామ్

సాధనకాలింగకృతసాధ్యతాజ్ఞానస్య కామ్యస్థలే విహితకాలశుచిజీవి
త్వనిమిత్తజ్ఞానజన్యస్య నిత్యనైమిత్తికస్థలప్రవర్తకత్వాత్ - నచానను
గతుః-న్యవిశేషణవత్ప్రతిసంధానజన్యత్వస్యానుగతత్వాదితి గురవః-
తన్న- లాఘవేన కృతసాధ్యేష్టసాధనతాజ్ఞానస్తేవ చికిత్సాద్వారా
ప్రయత్నిజనకత్వాత్-నచ నిత్యనైమిత్తికస్థలే ఇష్టసాధనత్వాభావా
దప్రవృత్తిప్రసంగః తత్కాపి ప్రత్యవాయపరిహారస్య పాపక్షయ
నుమానికేత్యథః * కామ్యస్థలఇతి * ప్రవర్తకత్వాదిత్యనేనాన్వ
యః, జ్యోతిష్టోమయాగాదావిశ్యథః * విహితకాలత్యాది * విహి
తకాలశుచిజీవిత్వజ్ఞానాధీనస్య కృతసాధ్యతాజ్ఞానస్య నిత్యసంధానవం
దనాదా అశౌచాదిరూపనిమిత్తజ్ఞానాధీనస్య తస్యనైమిత్తికేన్నానా
దా ప్రవర్తకత్వాదిత్యథః, అహమేతత్కాలకృతి సాధ్యసంధానవం
దనకః ఏతత్కాలశుచిజీవిత్యాదిత్యేవంరీత్యా కృతసాధ్యత్వజ్ఞానస్యచి
హితకాలశుచిజీవిత్యాదిజ్ఞానజన్యత్వమవసేయమ్ * అననుగమఇతి *
ప్రవృత్తిసామాన్యప్రయోజకస్త్రేకస్యాభావాదితిభావః * స్వవిశేష
ణవత్తైత్యాది* స్వంప్రవర్తకమానః పురుష స్తస్యవిశేషణం తన్నిష్ఠోధ
ర్మః కామనాదిః తద్వత్తాయాన్స్వివిషయసాధనత్వాదిరూప తత్సంబం
ధస్య ప్రతిసంధానంజ్ఞానం తజ్జన్యత్వస్యేత్యథః * లాఘవేనైతి*కా
రణతావచ్ఛేదకలాఘవేనైత్యథః, తన్నతే కారణతావచ్ఛేదకస్యజన్య
త్వాదిఘటితత్వాద్గౌరవమితిభావః * కృతసాధ్యేష్టసాధనతేతి *అతి
బలవదనిష్టాననుబంధిత్వమప్యంతర్భావనీయమ్, తేన నకృతసాధ్యత్వే
న తృప్తిరూపేష్టసాధనత్వేనచావగతే విషసంప్రకృతోజనాదా ప్ర
వృత్త్యావత్తిః విశిష్టజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న కారణత్వకథనంతు ప్రాచాం ము
తే, నవ్యమతే కృతసాధ్యత్వాదిజ్ఞానానాం పృథగేవదండచక్కాగ్నిదీప్య
యోనకారణత్వాత్ * ప్రయత్నేతి * ప్రవృత్తిత్యథః*ప్రత్యవాయ
త్తి * ప్రత్యవాయస్యపరిహారో ప్రాగభావః తస్య దుఃఖజనకాభావత

సన్దేశఫలత్వకల్పనా తస్మాత్కృతీసాధ్యేష్టసాధనత్వమేవలిజఘ్నః- నను
 జ్యోతిష్టోమేనస్వర్గ కామోయజేతేత్యత్రలిజాస్వగః సాధనమపూ
 ర్వంకార్యంప్రతీయతే, యాగస్యాశుతరవినాశినః కాలాంతరభావిన్స్వ
 గః సాధనత్వామోగాత్తద్యోగ్యంస్థాయీ కార్యమపూర్వమేవలిజఘ్నః-
 కార్యంకృతీసాధ్యం కృతేన్సవిషయత్వా ద్విషయాకాంతాయాం యా
 గోవిషయత్యేనాన్వేతి-కన్యకార్య మితినియోజ్యాకాంతాయాం స్వర్గ
 కామపదంనియోజ్య పరతయాన్వేతి - కార్యబోధానియోజ్యస్తేనజ్యో
 యాతన్నాశస్త్యేవేష్టత్యేన ఫలత్వమితిభావః, నచ కథం తత్కృత్యా
 వన్యఫలత్వం తస్యాజన్యత్వాదితివాచ్యమ్, యత్సత్త్వేయత్సత్త్వమితి
 వ్యవహారలభ్యస్య స్వరూపనంబంధరూపస్య సంధ్యావందనప్రయోజ్య
 త్వస్య తత్రసత్త్వేన ఫలత్వాక్షరైరిన్యవధేయమ్ - లిజాదః కార్యవన
 శక్తిరితిగురుమతమాశంకతే * నన్వీతి * ఇచ్ఛావిశేషరూపస్యయాగ
 స్యాశుతరవినాశినస్వగః సాధనత్వేనభావనసంభవత్యయోగ్యత్వాది
 త్యపూర్వరూపవీచ కాశ్యేశక్తిరంగీకార్యేత్యాహ * యాగస్యేతి *
 ఆశుతరవినాశినః-తృతీయక్షణవృత్తిధ్వంసప్రతియోగినః, స్థాయీ-ఫలప
 ర్యంతస్థాయీ-అన్వయప్రకారందర్శయతి * కార్యంకృతీసాధ్యమితి *
 యాగే కృతీసాధ్యత్వం సాక్షాదపూర్వైశ్చ యాగద్వారేతి బోధ్యమ్-
 * కార్యబోధేతి * మత్కృతీసాధ్యమితిజ్ఞానవానిత్యధః-విధ్యధః ము
 ఖ్యవిశేష్యకబోధందర్శయతి * తేనేతి * వ్యగః కామస్యలిజఘ్నఃకా
 ర్యే తదకదేశే యాగస్యాన్వయేనేత్యధః-న్యాయమతే తత్రకృతీసా
 ధ్యబలవదనిష్టాజనకేష్టసాధనయాగానుకూలకృతిమాకా స్వర్గకామఇతి
 వాక్యాధఃబోధః- నన్వపూర్వస్య పూర్వమనుషధితత్వాత్కథం తత్ర
 శక్తిగ్రహణతిచేత్ - అత్రీవదంక్ష్యభిజ్ఞాః-తన్నతేతద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిష
 యకళాబ్దబోధంప్రతితద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిషయకశక్తిగ్రహణ్యతాదృశో
 వృత్తితేజ్ఞ హేతుతా నతు సమాఫవిషయక త్వేన హేతుహేతుమద్భా

౧౭౨ నీలకంఠప్రకాశసహిత తర్కసంగ్రహదీపికాయామ్

తిష్ఠోమనామకయాగవిసయకం స్వగఃకామస్య కార్యమితివాక్యాధ్యక్ష
స్సంపద్యతే - వైదికవిజ్ఞోయావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయాదినిత్య
వాక్యేష్యపూర్వమేవవాచ్యం కల్ప్యతే ఆరోగ్యకామోభేషజపానఁకు
ర్యాదిర్యాదౌలౌకికవిజః క్రియాకార్యైలక్షణైతిచెన్న-యాగస్వాప్య
యోగ్యతానిశ్చయా భావెనసాధనతయా పశీత్యనంతరంతన్నిర్వాహ
గ్ధమవాంతరవ్యాపారతయాఽపూర్వకల్పనాత్మీర్తనాదినానాశక్యతే
ర్నయాగధ్వంసో వ్యాపారః లాకవ్యుత్పత్తిబలాత్క్రియాయామెవకృ
పః-ఏవంచ కాద్యత్వావచ్ఛిన్నే యతిగుత్రదిచ్ఛక్తిగ్రహాత్ యోగ్య
తాబలాచ్ఛాపూర్వరూపకార్యస్య శాబ్దబోధేభానం - నహియాగవిష
యక మన్యత్కార్యసంభవతీతి - నను నిత్యేఫలాభావాత్కథంతత్రా
పూర్వబోధకతైత్వతత్రహా * యావజ్జీవమితి * అపూర్వమేవేతి*కా
ర్యత్యేనైత్యాదిః, పండాపూర్వమిత్యధఃలౌకికస్థలఽపూర్వభానానం
భవాదాహా * ఆరోగ్యేతి * క్రియాకార్యైతి* ధాతృన్ధనిష్ఠకార్యత్వ
ఇత్యధః, లౌకికాలౌకికసాధారణ్యేన కార్యత్వాదావేవ విజాదేశ్యక్తి
రంగీకార్యేత్యాశయేననమాధత్తై * యాగస్యేతి * అయోగ్యత్వాద్య
గన్యసాధనత్వేనభానంసంభవతీత్యుక్తదోషనిరాశప్తే * అయో
గ్యేతి * అయోగ్యతాసంశయనత్వేపి తస్యావిఘటకత్వాద్బోధోభవ
త్యేవేతిభావః- వాక్యాదిప్తసాధనత్వేనయాగఽవగతేతస్యాశుతరవినా
శివో వ్యాపారువినా ఫలజనకత్వాసంభవాత్తన్నిర్వాహాయాపూర్వం
కల్ప్యతఇత్యాహా * తన్నిర్వాహాధమితి * నను యాగధ్వంసస్త్యేవ
వ్యాపారత్వమస్తు కిమపూర్వకల్పనేనైత్యతత్రహా * కీర్తనాదినేతి *
ఆదినా ‘కర్తనాశాబలస్పర్శాత్కరతాయఽతిలంఘనాత్ । గండకీ
బాహుతరణాద్ధర్మక్షరతికీర్తనా’ దిత్వత్యైక్తకర్తనాశాబలస్పర్శా
దిపరిగ్రహః- ధ్వంసస్య వ్యాపారత్వే స్వగఃధారాపత్తిరిత్యపిదూష
ణాంతరంవిభావనీయమ్*లాకవ్యుత్పత్తితి * లాకవ్యవహారేత్యధః,

తినాధ్యైష్టసాధనత్వం విజాబోధ్యతి ఇతి విజ్ఞురూపేణ విధ్యథేత్వ
 మాఖ్యాతత్వేన పృథ్వీత్వాథాకత్వం వచతి పాకం రోతీతి వివరణదర్శ
 నాతిగ్రంకరోతీతి పృథ్వీవచతీత్యుత్తరాచ్ఛాఖ్యాతస్య పృథ్వీత్వాథాక
 త్వాత్ - రథోగచ్ఛతీత్యాదా వసుకూలవ్యాపారే లక్షణా - దేవదత్తః
 వచతి దేవదత్తేన వచ్యతే తండుల ఇత్యాదా కర్తృకర్తృణోర్నాఖ్యా
 నవ యోయత్యప్రవతేతే సకృత్తినాధ్యత్వేనేష్టసాధనత్వేన చ తజ్జ్ఞాన
 వానిత్యేనం రూపః - కేచిత్తుయదిచ్చయా యతి పృథ్వీ తిస్సతత్సాధన
 మిత్వేనం రూపా లోకస్య వ్యవహార ఇత్యాహుః - నవ్యాః పునలోకే
 పచతేత్యాదివిజాదిన మభివ్యాహరన్తత క్రియాయామేవ కృత్తినాధ్య
 త్వవిశిష్టైష్టసాధనత్వబోధ ఇతి నియమబలాదితి తదథా స్తత్యేతి శేష ఇతి
 వ్యాచక్షుః * ఆఖ్యాతత్వేనైతి * తచ్చ సంకేతసంబంధేనాఖ్యాతవ
 దనత్వం లిప్త్యాదిక మేన శక్తతావచ్ఛేదకమితి తు నవీహః - యత్నా
 థాకత్వం కృత్తీత్వావచ్ఛిన్నవాచకత్వమ్ * కరోతీతి * కృత్తీత్వావచ్ఛి
 న్నే జ్ఞానితసంబంధబోధకం తత్ప్రేక్షవాక్యం ఉత్తరవాక్యీనస్య కృత్తీ
 త్వావచ్ఛిన్నై పాకసంబంధబోధకత్వవేన తన్నివతేకత్వం నావ్యభేతి
 భావః, నను రథోగచ్ఛతీత్యాదా వాఖ్యాతస్య కృత్తీబోధకత్వాసంభవా
 త్తదనురోధేన వ్యాపారవేషకైర్వక్తవ్యత్వితలహా * రథో గచ్ఛ
 తీత్యాదా వితి * వ్యాపారేనుకూలత్వాత్కీర్తనమేతేన సంబంధేన
 వ్యాపారే గమనస్యాన్వయలాభాయ - నవ్యాః పునగచ్ఛతీత్యత్రా
 ఖ్యాతస్య జానాతీత్యాదా వివాశ్రయత్వే నిరూఢలక్షణా - నచాశ్రయ
 తానంబంధేనైవ పృథుమాంతాథే గమనా దెరన్వయేన నిర్వాహే ఆ
 శ్రయత్వే నిరూఢలక్షణా కల్పనం నిరధాకమితి వాచ్యమ్, నామాథా
 యోరివ ధాత్వథా నామాథా యోరభేదాతిరిక్త సంబంధేనాన్వయస్యా
 పృథ్వీవచ్ఛిన్నత్వాత్తతీ తథాన్వయాన్వీకారాత్, స్త్రాకం వచతీత్యాదా స్త్రా
 కాదేథాత్వథేనావేన్వయాదభేదాతిరిక్త ఇతి ధ్యేయం - వైయాకరణ
 మతనిరాచ పై * దేవదత్త ఇతి * నాఖ్యాతాథాత్వమితి * ఆఖ్యాత

౧౮౦ నీలకంఠప్రకాశసహిత తరల-సంగ్రహాదీపికాయామ్

తాథాకత్వం కింతు తద్గతైకత్వాదీనామేవ-తయో రాత్తైపాదవలాభః-
ప్రజయతీత్యాదౌ ధాతౌరేవప్రకషేత క్తి - ఉపసర్గాణాం ద్యౌ
తకత్వమేవ న తత్ర క్తి - పదార్థజ్ఞానస్య పరమప్రయోజనం
స్యకర్త్యాదౌ శక్తిస్వీకారేనంతకృత్యాదేశ్వకృతావచ్ఛేదకత్వమంగీ
కార్యంకృత్యాదౌ శక్తిస్వీకారేతు కృతీత్వాదిజాతేశ్వకృతావచ్ఛేదక
త్వాల్లాఘవమితివాచః * తద్గతైకత్వాదీనామేవేతి * ఆఖ్యాతాథాత్వ
మితిపూర్వేణాన్వయః ఆవినా కృత్యాదిపరిగ్రహః-సనుతహి కత్వ
కమణోఃకథంలాభఇత్యతఃహ * తయోరితి * ఆత్మేపాదేవేతి * స్వ
మతేతు ప్రామాంతపదేనైవతల్లాభః దేవదత్తస్తండులం వచతీత్యత్ర
తండులకమేకపాకానుకూలకృతిమాదేవదత్తఇత్యన్వయబోధః-దే
వదత్తైవచ్యతేతండులఇత్యత్రేతు దేవదత్తసమవేతకృతిజన్యపాకకర్త
భూతస్తండులఇతిశాబ్దబోధః-నచదేవదత్తేవచతీత్యత్రతృతీయాతండు
లఃపచ్యతఇత్యత్ర ద్వితీయాచస్యాత్తత్ర కర్తృకర్తృణోరాఖ్యాతేనా
నభిధానాదితివాచ్యం, అనభిహితకత్వత్వే తృతీయాయాస్తాదృశే
కర్తృత్వైవ ద్వితీయాయావిధానేనాదౌపాదితిధ్యేయమ్, ఉపసర్గాణాం
వాచకత్వమతనిరస్యతి * ప్రజయతీత్యాదౌవితి * సనుధాతునైవ
ప్రకషేదేర్పాదే ప్రకట్వాద్యైవయథ్యమతఃహ * ఉపసర్గాణా
మితి * ద్యౌతకత్వం తాత్పర్యగ్రాహకత్వం - తేనేతరనిపాతానాం
వాచకత్వమితిసూచితమ్, తథాహ, వీవకారస్యాయోగవ్యవచ్ఛేదోధః
శంఖః పాండరవవేశ్యాదౌ, అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదశ్చ పార్థవపథనుద్ధర
ణిత్యాదౌవిత్వాదికంబహుతరమూహానీయమ్--ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తయే
సకలకామనావిషయముక్తి ప్రయోజనకతాం గ్రంథస్యదర్శయతి * ప
దార్థజ్ఞానస్యేతి * పదార్థతత్త్వజ్ఞానస్యేత్యర్థః-అన్యేషామవాంతర
ప్రయోజనానామపి సద్భావాదాహ * పరమేతి * శ్రుతిరయమగ్ధః-
అరేముముక్షునౌఽఽత్తాదృష్టస్యః ముముక్షోరాత్తదర్శనమిష్టసాధ

మోక్షస్తథాపి ‘‘ ఆత్మావాఽరేద్రప్రవృత్తోతవ్యా మంతవ్యానిది
 ధ్యానితవ్య ‘‘ ఇతి శ్లోకాశ్రవణాదీనా మాత్తసాక్షాత్కారహేతుత్వ
 బోధనాచ్ఛ్వాత్వా దేహాదివిలక్షణాత్తజ్ఞానైసత్వివృత్తసంభావనానిష్పత్రై
 రాప్యకార్యధానుసంధానరూపమననసాధ్యత్వాన్తననోపయోగి పదార్థ
 నిరూపణద్వారాశాస్త్రసాపేక్ష మోక్షోపయోగస్తదనంతరం శుభ్రవ
 దిష్టయోగవిధినా నిదిధ్యాసనై కృతై తదనంతరం దేహాదివిలక్షణాత్త
 సాక్షాత్కారసతి దేహదావహమిత్యభిమానరూపమిథ్యాజ్ఞానసాశే
 దోపాభావాత్ప్రివృత్త్యభావే ధర్మాధర్మయోరభావే జననాభావః పూ
 ర్వధర్మాధర్మయోరనుభవానురోధేన సాశే చరమదుఃఖభవంసలక్షణో
 మోక్షోఽజయతే - జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనం మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తేజ్ఞాన
 సమాత్రసాధ్యత్వాత్ ‘‘ తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమెతినాన్యఃపంథా

నమితియావత్ - ఆత్మదర్శనోపాయందర్శయతి * శ్లోతవ్యైత్యాది
 నా * అర్థకృమేణ శబ్దకృమస్త్యక్తోభవతి అగ్నిహోత్రంజుహోతియ
 వాగూంపచశిక్వాదివత్ * అసంభావనానివృత్తైరితి * అప్రామాణ్య
 జ్ఞాననివృత్తైరిత్యర్థః * వాక్యాథానుసంధానేతి * యైభిరనుచింత
 నం మనశమ్-తచ్ఛాత్మనభిరభిన్నతేనానుమానం తచ్చ భేదవ్రతి
 యోగీతరజ్ఞానసాధ్యమ్-తదథం నకలపదార్థనిరూపణమితి-మోక్షో
 పయోగిత్వంవిశదయతి * తదనంతరమితి * మననానంతరమిత్యర్థః-
 శ్లోతస్యార్థస్య నైరంతర్యేణానుసంధానరూపనిదిధ్యాసనేడిహయమా
 హ * యోగవిధినేతి * ఇంద్రియాణివిషయైభ్యఃప్రత్యాహృత్య - ఇం
 ద్రియేభ్యోఽనుసంధానప్రత్యాహృత్య - సాక్షాత్కారప్రవృత్తీనామనుసంధాన
 నం యోగః - తదనంతరమ్, నిదిధ్యాసనానంతరమ్ - మిథ్యాజ్ఞానసా
 శే-వానససహితమిథ్యాజ్ఞానసాశే - దోషః - రాగాదిః * జ్ఞానమి
 తి * ఏనకారేణకర్తృణావ్యవచ్ఛేదః * మిథ్యాజ్ఞానైతి * శుక్త్యాదౌ
 రజతభ్రమోవిశేషజ్ఞానేనైవ యథానివర్తతే తథాప్రకృతేపీతిధావః,

విద్యతేయనాయె " తిశుత్యాసాధనాంతరనిషేధాచ్చ- నను " తత్త్వా
ప్రిహేతుర్విజ్ఞానం కర్మచోక్తమహమునే " ఇతికర్తృణోమోక్షసా
ధనత్వస్తరణాత్ జ్ఞానకర్మణోస్సముచ్చయఇతిచేన్న " నిత్యనైమిత్తి
క్తైరేవమర్వాణోదురితక్షయమ్ | జ్ఞానంచవిమలీకర్యన్నభ్యాసేనచపా
చయేత్ || అభ్యాసాద్భక్తిచిజ్ఞానాత్కైవల్యంలభతేనర " ఇత్యాది
నాకర్తృణాజ్ఞానసాధకత్వప్రతిపాదనాత్ జ్ఞానద్వారైవకర్మణోమో
క్షసాధనత్వం నసాక్షాత్తస్మాత్పదార్థ తత్త్వజ్ఞానస్య మోక్షః పరమ
ప్రయోజనమితి సర్వంరమణీయమ్

—ఇత్యన్నం భట్టోపాధ్యాయకృతా తరుసంగ్రహదీపికా—
సమాప్తా .

* కైవల్యంలభతేనరఃకర్మాదినైతి * ఆదినా " క్షీయంతేచాస్యకర్మా
ణితస్త్రిదృష్టపైవరావర " ఇతిశ్చుక్తే " జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణిభస్మ
సాతురుతేజాన " ఇత్యాదిస్తృతేశ్చసంగ్రహః * జ్ఞానద్వారైవ
తి * అత్రాయంక్రమః- నిష్కామసయాభగవత్ప్రీత్యర్థంకృతైః కర్మ
భిర్దురితక్షయపాత్తశుద్ధిభవతి తతావిషయేషు వైరాగ్యం తత
శ్శృణోదా ప్రవృత్తిః - తతశ్శృణోదకమేణ తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తౌ
పూర్వోక్తమిథ్యాజ్ఞాననాశాదికమేణ మోక్షనిష్పత్తిరితి- ఆధికమస్త
దీయమింతామణివ్యాఖ్యానామనుసంధేయమ్

కాండిన్యగోత్రినంభూతనీలకంఠాఖ్యపండితః |

కృతిమార్పిపదేతస్మై చంద్రచూడాయమంగళమ్ ||

ఇతి నీలకంఠవిరచితదీపికా

ప్రకాశస్సమాప్తః

శ్రీరస్తు

శ్రీ హయగ్రీవానందమః

పట్టాభిరామకృత తర్కసంగ్రహవాక్యాద్ధబౌధినీపాగ్రమ్భః

* నిధాయేతి * హృత్పదం మనఃపరం - జన్యత్వం న ప్రమృధః, అ
న్వయశ్చాస్వనిధానై - నిధానం జ్ఞానవిశేషః - విశ్వేశమితి ద్వితీయా
ధోవిషయత్వమ్ - తథాచ విశ్వేశ విషయక మనోజన్యజ్ఞానవిశేషోత్త
రకాలీనాయాకృతిరితి కెచిత్ - తన్న - జ్ఞానమాత్రస్య మనోజన్యత్వేన మ
నోజన్యత్వాధికస్య హృదీత్యస్యావ్యావరణకతావత్తైః - కింతు హృత్ప
దం హృదయరూపశరీరావయవపరం నిధానం ధాత్వధః, తచ్చావస్థా
నం అవస్థితత్వాదోపనిషత్ - తథాచావస్థితత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్త
రకాలీనాయాకృతిరిత్యన్వయః బౌధిః - హృదీత్యత్ర స ప్రమృద్ధోనిరూపి
తత్వం - తస్యావస్థితత్వేనన్వయః - విశ్వేశమిత్యత్ర ద్వితీయార్థోవిశేష్య
త్వం - తథాచ విశ్వేశవిశేష్యకహృదయనిరూపితవృత్తిత్వ ప్రకారకాహ
ర్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయాకృతిరిత్యన్వయః * దృష్ట్యాదిహ * సప్త, సప్తవి
ధాః - సప్తప్రకారవంత ఇతియావత్ - దృష్ట్యాదిపదం దృష్ట్యాదిపరం -
తస్యాభేదసంబంధేన ప్రకారేన్వయః - సచ సప్తప్రకారవత్త్వంతు త్రైతి
వాచ్యమ్ - సప్తవదేన సప్తప్రకారాన్యతమవతిలక్షణాస్వీకారాత్ - సను
తథాపి దృష్ట్యాద్యభేదః కష్టోప్రకారే - సచ దృష్ట్యాదిపదే దృష్ట
త్వాద్యన్యతమే లక్షణాస్వీకారాన్నానుపపత్తిరితివాచ్యమ్ - వినిగమ
నావిరహేణ దృష్ట్యాదిపదానాం లక్షణకల్పనావత్త్వా దృష్ట్యా
ద్యభ్యత మత్వావచ్ఛిన్నస్య సప్తవారం భానావత్తైరితిచెన్న - సమాస
ఘటకపూర్వపదార్థస్య సమాసాఘటకపదార్థేనాన్వయాసంభవేన
అభావపదస్త్యేన దృష్ట్యాద్యభ్యతమత్వావచ్ఛిన్నే లక్షణాస్వీకారా

త్ - ఇత్థంచ స ప్రపదలక్ష్యా ధేనాన్యతిమ గన్భతాప్రయోజనాభివా
 త్ - నచ స ప్రవృత్తకారవత్త్వం కుత్యేతివాచ్యమ్ - స ప్రవృత్తిపర్యాప్త్యధి
 కరణప్రకారవత్త్వస్యావివక్షితత్వాన్ని ప్రత్యాశ్శయ ప్రకారాన్వేయవివక్ష
 ణాత్సప్రత్యంద ప్రాతితికస్వరూపసంబంధవిశేషోపేక్షా బుద్ధివిశేషవి
 షయత్వంవాఅన్యత్సంస్సం సాద్వివిధేత్యత్ర వక్ష్యమాణరీత్యా వక్తవ్య
 మితి సుందరః పంథాః - అన్యేతు - అభావపదం ద్రవ్యాద్యన్యతమప
 రం తస్యాభేదేన పదార్థేన్వయః ద్రవ్యాద్యన్యతమత్వంచ ద్రవ్యా
 ద్యవృత్తిపదార్థశూన్యత్వం నాతోపసిద్ధిః స ప్రత్యేంచ పదార్థత్వ
 వ్యాపకద్రవ్యాద్యన్యతమత్వకత్వం అతపివ తదుద్దేశ్యవిధేయభావమ
 హిమైవలభ్యమితిస ప్రపదం వ్యర్థమిత్యామనంతిగ్రంథకృతః - పరం
 తూద్దేశ్యవిధేయభావమహిమ్నావ్యాపకత్వ భానస్యాత్సగీకతయాన
 పౌనరుక్త్యమ్-స్పష్టార్థత్వమేవతస్యేతిచబహువః - తథాచద్రవ్యాద్య
 న్యతమాభిన్నాః పదార్థాః-యథోక్తస ప్రత్యేవంతఇత్యన్వయబోధ
 ఇత్యాహుః-అప రేతుఅభావపదంద్రవ్యత్యాద్యన్యతమవత్పరం, అన్యత
 మత్వావచ్ఛిన్నేసప్రపదార్థస్యాభేదసంబంధేనాన్వయో పున్యత్తివైచి
 త్యాత్మతథాచపదార్థాస్సప్రత్యాశ్శయయథోక్తాన్యతమవన్ ఇత్యన్వయః
 పదార్థేమన ప్రత్యస్యాన్వయోనసంభవతి-కొటికొటిపదార్థానాం
 నత్వాత్ - నచపర్యాప్తిసంబంధేన స ప్రత్యేవిశిష్టం యదన్యతమంతద్య
 త్త్వంకుత్యాపిపదార్థేనసంభవతీతి స ప్రత్యాశ్శయన్వేన స ప్రపదార్థ
 తాయావాచ్యతయాతస్యపదార్థేన్వయస్సంభవతీతివాచ్యం,సప్రత్యా
 శ్శయస్య పదార్థేన్వయే ఉద్దేశ్యాసిద్ధేరవ్యావర్తకత్వాత్-నచాన్య
 తమేస ప్రత్యాశ్శయస్యాన్వయేపి తద్దోషతాదవస్థ్య మితివాచ్యం-అ
 న్యతమత్వావచ్ఛిన్నే స ప్రత్యేపర్యాప్త్యధికరణన్వేవాన్వయాత్ -
 నచ స ప్రత్యేపర్యాప్త్యధికరణత్వవిశిష్టాన్యతమాధికరణత్వం నకుత్రా
 వీత్యుక్తమితివాచ్యమ్ - స ప్రత్యేపర్యాప్త్యధికరణస్యాన్యతమే విశేష

ఐత్యేనానన్వయాస్వీకారాల్ కింతూపలక్షణతయా- తథాచవస్తుగత్యా
సప్తత్వవర్యాప్త్యధికరణం యదన్యతమం తద్వంతత్వత్వః- విశేష
ఐపుచ్చలగ్నసాప్యవలక్షణత్వ స్వీకారాత్కింతూపలక్షణ పుచ్చల
గ్నస్య విశేషణత్వంనస్వీక్రియతఇత్యాహః * తత్రైతి * యథోక్తవా
క్యప్రతిపాద్యానీత్యధః- తత్పదస్య యథోక్తవాక్యపరత్వాత్పుత్య
యస్య ప్రతిపాద్యపరత్వాదితికేచిత్ - తదసల్ తత్పదస్య పూర్వోప
స్థితార్థపరామర్శక త్వేనానుపస్థితయథోక్తవాక్య పరామర్శకత్వామో
గాల్ - నచ తాదృశవాక్యస్య క్రొత్త్రోపస్థితత్వాత్తత్పరామర్శకత్వం
సంభవతీతివాచ్యమ్- తహి రూపంజాతిమల్ - తచ్చాకాశశ్రీయమి
తివాక్యస్య ప్రామాణ్యవత్తై-తత్పదేన క్రొత్త్రోపస్థితస్య రూపం
జాతిమదితివాక్యస్య పరామర్శసంభవాత్తస్మాత్పదజన్య పదార్థోపస్థితి
రేవ పూర్వమపేక్షితైతి- కింఁ ద్రవ్యాదినముదాయఘటకానీత్యర్థః-
నచ ద్రవ్యాదినముదాయఘటక త్వేనాపి పదార్థూర్పమనుపస్థితత్వా
త్కథమెతద్వాసంభవతీతివాచ్యమ్- తత్పదేనద్రవ్యాదీనామేవ పరా
మర్శాత్సప్తమ్యధఃస్సముదాయఘటకత్వంలదేవత్యలగ్నః- అతఏవతత్త్ర
ద్రవ్యాదీనాం మధ్యఇతి గ్రంథకృతాఁ వివరణంసంగచ్చతే- తత్త్ర న
ముదాయఘటకత్వం మధ్యశబ్దార్థః-ద్రవ్యాదీనామిత్యత్ర వ్యవస్థా
నిరూపితత్వం సముదాయేన్వేతి-ఆశ్రయత్వంసప్తమ్యర్థః*నవైవేతి*
పృథివీతాదన్యతమాభిన్న నవత్వాశ్రయప్రకారవంతీత్వ స్తదుక్తపత్యై
నవత్వ సంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వంపలక్షిత పృథివీతాన్యతమ
వంతీతిచరమపత్యేద - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమహిమలభ్యవ్యాప్యవ్యాపక
భావస్ఫుటికరణాయ ఏవకారః - ద్వితీయపత్యైరుత్పద్వేయధ్యమ్-నవ
పదస్తేవ ద్రవ్యత్వవ్యాపక పృథివ్యాదన్యతమత్వవదర్థకత్వాదిత్యవధే
యమ్ * ఏకఏవేతి * ఏకత్వం స్వరూపసంబంధవిశేషః - నచ నవ
వాయత్వవ్యాప్యయత్కించిద్ధర్మవిరుద్ధధర్మవ్యాపకసమవాయత్వక

త్వంవీవకారవైయర్థ్యాపత్తైః - తుశబ్దఃపూర్వస్తాదైవమ్యంవ్యాతయ
తి॥తత్రగంధవతీతి॥పృథివాగ్ని సముదాయఘటకీర్మాతాపృథివీగంధ
వతీత్వన్వయః * సేతి * పృథివీత్వధః * ద్వివిధైతి * ద్వే విధేయ
స్యాస్సద్వివిదా-విధీయతేవ్యానర్త్యతేఇతరభేదప్రకారకానుమితిపిశే
ష్యీక్రియతే అదోఽనయేతి విధావావర్తకధమః-విభాజకోపాధిరితి
యావత్ - తథాచ విభాజకధర్తద్యయవతీత్వధః-బహువీహపుత్రరప
దలక్షణయా విభాశబ్దస్యవిభాజకధర్తద్యయవిశిష్టపరత్వాత్ - ధమఃద్వ
యమాహ * నిత్యానిత్యాచేతి * భావప్రధానోనిదేశః - భావ
ప్రధాననిదేశశబ్దత్వక్తకోధఃఇతిచేత్ - శూన్యతామవధానేన- భా
వ్యతేనవచ్చిద్యతేవిశేష్యతాఅనెనెతిభావః - స్వారసికతత్పదజన్యశా
బ్దబోధవిశేష్యతావచ్చేదకధమఃఇత్వధః-సః ప్రధానం న్విజన్యశా
బ్దబోధవిశేష్యభూతోయస్యసః భావప్రధానః-నిదిశ్యతే బోధ్యతే
అనెనెతినిదేశఃపదం-ప్రకృతేనిత్యపదమనిత్యపదం- తద్భావప్రధా
నం- స్వారసికతత్పదజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యతావచ్చేదకీర్మాతానిత్యత్వా
నిత్యత్వరూపధమఃవిశేష్యకశాబ్దబోధజనకం-ఏవంచనిత్యపదస్యనిత్య
త్వం అనిత్యపదస్యానిత్యత్వం లక్షణయాఅర్థఃఇతిఫలితమ్ - ఇతిపదా
ర్థశ్చాభేదః-విభాజకధమఃద్వయేన్వేతి - అథవాఇతిపదం తాదృశల
క్షణతాత్పర్యగ్రాహకం - అభేదసంబంధేననిత్యత్వాదేర్విభాజకధర్త
న్వయః - తథాచ నిత్యత్వానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్తద్యయవతీ పృథి
వీత్వన్వయబోధః-నను యాదృశార్థఃస్య లక్షణయా యతిహంనిత్య
దాదోబోధః-తాదృశార్థఃస్యశక్తాదపిపదాదోబోధోఽనుభవసిద్ధః- గం
గాయాంఘోషఇత్యత్ర గంగాపదబోధ్యస్య తీరేఘోషఇతిశక్తాత్తీర
పదాదపిబోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - తథాచ పృథివీద్వివిదా-నిత్యత్వ
మనిత్యత్వం చేత్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిః శక్త్యైవదానీం నిత్యత్వాని
త్యత్వయోర్బోధసంభవాత్ - నచ తదానీం నిత్యత్వాదేరేవ బోధో

లక్షణయా వక్తవ్యతాపివాచ్యమ్ - తథావౌఘనియామకస్యానిరూపణా
 దితి ఘట్ - అత్రకేదిత్ - విధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిధాజకధర్మనిష్ఠవిశే
 ష్యతానిరూపితాభేద సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రకారతాసంబంధేన శాబ్ద
 బోధంప్రతి విధాపదసమభివ్యాహృతేతి పదసమభివ్యాహృత య
 త్క్రిందిత్వదనిరూపితశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితేర్విశేష్యతాసంబంధేన ప్రతి
 బంధకత్వంసీక్వత్వ ప్రకృతానుపపత్తింవారయంతి - తేహి నిత్యత్వమ
 నిత్యత్వమితి దేవీవిధే పృథివ్యాఇత్విత్యే వ్యభిచారవారణాయ ప్రతిబ
 ధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధే విధాపదార్థతావచ్ఛేదమపహాయవిధాపదార్థతా
 వచ్ఛేదకత్వం నివిష్టం ఇత్యాదిపదప్రయోజనం న్యాయమూహ్యమ్ - కే
 చిత్తువిధాపదార్థతావచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపితాభేదసంబం
 ధావచ్ఛిన్న ప్రకారతాసంబంధేన శాబ్దబోధంప్రతి విధాపదసమభి
 వ్యాహృతేతి పదసమభివ్యాహృత యత్క్రిందిత్వదనిరూపిత శక్త్యవ
 చ్ఛేదకధర్మనిష్ఠలక్షణజ్ఞానస్యచేతుతాంకల్పయితావచ్ఛేదకానుపపత్తిం
 పరిహరంతి - సన్యత్రనిత్యపదస్యానిత్యపదస్యచ (స్త్రీలింగత్వవిరుద్ధతా-న
 చ పృథివీపదస్య (స్త్రీలింగత్వావస్థిసాపి(స్త్రీలింగత్వమితివాచ్యం, వృ
 ష్టతాడనేన ఐంతభంగాపత్తైః - యత్పదార్థస్య యత్పదార్థేఅభేద
 సంబంధేనాన్వయః - శస్త్రేషు విశేష్యనిష్ఠుత్వేన విశేష్యవాచక
 పదసమానలింగకత్వమితినియమః - ప్రకృతేనిత్య పదార్థస్యానిత్యపదా
 ర్థస్యచాభేదసంబంధేనపృథివ్యామన్వయానుభవేన(స్త్రీలింగత్వాను
 పపత్తైర్ముర్వారత్వాత్ - నచ తహిః కింలింగమాపాద్యత ఇతివాచ్యం
 సామాన్యేనపుంసకమితి నపుంసకత్వస్త్రీవాపాదనీయత్వాత్ - ఏవ
 మాపాద్వివిధాః నిత్యా అనిత్యాశ్చైత్యత్యే నిత్యాది పదోత్తరబహు
 వచనానుపపత్తిః - తదర్థయోర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో ర్బహుత్వావిధా
 వాత్ - తహిః కిమాపాద్యత ఇతిచేత్ - పౌఢమికత్వాదేకవచనమేవ
 తిగృహణతస్మాదయం శాబ్దబోధోఽనుపపన్న ఇతిచేత్ - అత్రకే

చిత్ - విశేష్యనిష్ఠుపదార్థతావచ్ఛేదకనిష్ఠతన్నిరూపిత లక్షణాజ్ఞానప్రయోజ్య ప్రకారతానిరూపితాభేదనిష్ఠవిషయతానిరూపిత విధావదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్తనిష్ఠప్రకారతానిరూపితాశ్రయనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేన శాబ్దబుద్ధితావచ్ఛిన్నంప్రతితాదృశవిశేష్యనాచకపదసమానలింగవచనకపద సమభివ్యాహృతైః పదసమభివ్యాహృతసంఖ్యానాచకపద సమభివ్యాహృతవిధాపదసమభివ్యాహృతయతిగ్రంభిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితైర్విశేష్యతాసంబంధేన కారణతాయామనభవానురూపాత్మకల్పనీయతయానోక్తానువపత్తిరిత్యాచుః, అథాత్య నిత్యత్వానిత్యత్వాత్తకవిభాజకధర్తద్వయస్య కావశి పృథివ్యామసత్త్వాదయోగ్యత్వంసాధనస్యవాక్యస్య - సచ పృథివీత్వావచ్ఛిన్నే ద్వయమపిశంక్యం - సహ పృథివీత్వావచ్ఛిన్నం నామపరమాణుద్వయోః కాదెరావశిరిక్తం కించిన్నిత్యత్వానిత్యత్వోభయవదిదమితి నిరూపయితుంశక్యతే యేనైవముపపాద్యత ఇతిచేన్న - అనాయత్వాద్విపదసమభివ్యాహృతవిధాపదస్య విభాజకధర్మత్వయాస్యతరవల్లాక్షణికత్వస్వీకారేణానువపత్త్యభావాత్ - సచైవంసతి పరమాణుద్వివిధోనిత్యనిత్యశ్చైతిఘటోద్వివిధో నిత్యనిత్యశ్చైతీత్యాదివాక్యాణాంప్రామాణ్యపత్తిః - తత్తాస్యస్యతరస్యవిద్యమానత్వాత్ - సచ పరమాణావనిత్యత్వస్య ఘటేనిత్యత్వస్య చాభావాన్నతథా వ్రయోగఇతివాచ్యమ్, మమదారిద్యాసహజ్ఞాతయా రాజ్యేనభవితవ్యమ్, ఉచ్యతే - పృథివీద్వివిధేతి వాక్యాత్తాదృశధర్మత్వయాన్యతరవత్తైస్ పృథివీత్వాదివాక్యత్వంభాసతే - తేననిత్యత్వానిత్యత్వాన్యతరవత్తైస్పరమాణుత్వాదివాక్యత్వాభావాన్న తథాప్రయోగః - అక్షిణీమీల్య భాసత ఇత్యుక్తే కథింసంగచ్ఛతే - సచ విధాపదస్య పృథివీత్వాదివాక్యస్య తాదృశాన్యతరవల్లాక్షణికత్వస్వీకారాత్ పృథివీవిశేషణతావశ్మస్య పృథివీత్వస్యవాక్యత్వాసంబంధేన తాదృశాన్యతరాంశైవ్యుత్ప

త్రివైదిత్యాదన్వయ స్వీకారాదావభానాన్నానుపపత్తిరితివాచ్యం, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకతాయావీవచితేయాంశే భానస్య సిద్ధాంతితత్వేన తదావ్యవృత్తాభానే ప్రమాణాభావాత్ - ఉద్యతే నిత్యానిత్యాచేతి ద్వివిధా పృథవీతి తాదృశాన్యతరవత్త్వస్యాద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వస్వీకారేణ తదావ్యవకతాయాః పృథవీత్వరూపవిధేయే భానసంభవాదనుపపత్త్యభావాత్ - స్యాదెతత్ - తాదృశాన్యతరవ్యాపకత్వం పృథవీత్వస్య ససంభవతి నిత్యత్వానిత్యత్వయోః పృథవీత్వాది మాన్యజలాదిసాధారణ్యేన వ్యాప్యత్వాసంభవాత్ - నైషదోషః నిత్యపదస్యనిత్యపృథవీత్వే అనిత్యపదస్యానిత్యపృథవీత్వే లక్షణాస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ - అథయద్యేన ముద్దేశ్యవిధేయభావవైపరీత్య స్వీకారః - తదాద్రవ్యం ద్వివిధం పృథవీజలంచేతివాక్యస్య ప్రామాణ్యవత్తిరితిచెన్న - విభాగవాక్యస్తలే పరస్పరార్థదేశ్య విధేయభావస్వీక్రియతే - తేనపరస్పరవ్యాప్యవ్యాపకభావబోధ్యతే - తేనద్రవ్యత్వస్య పృథవీత్వజలత్వాన్యతరవ్యాప్యత్వాభావాన్నతథాప్రయోగః - అత్రాద్దేశ్యతాభేదే విధేయతాదేవేతవాక్యభేదనియమాత్పృథవీద్వివిధత్వాదావాక్యభేదావత్తిః సచనానుభావిక ఇతిచేన్న - ఇతరవిషయత్వానవచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతాద్వయంతథావిధవిధేయతాద్వయం వాయత్రతత్రైవవాక్యభేదః - ప్రకృతేష్వపృథవీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవిధేయత్వావచ్ఛిన్నాయా అన్యతరవన్నిష్ఠోద్దేశ్యతా తన్నిరూపితవిధేయత్వావచ్ఛిన్నైవ పృథవీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతేనదోషః - అదైవమపి నిత్యత్వస్యానిత్యత్వస్యచాభేదసంబంధేన విభాజకధర్మైర్వైవయోనసంభవతి - నిత్యత్వాభిన్నస్యానిత్యత్వాభిన్నస్యచైకస్య విభాజకధర్మస్యాప్రసిద్ధిరితిచెన్న - విధాచవిధాశీతిద్వంద్వే - సరూపైకశేష - బహువ్రీహాచ - ద్వివిధశబ్దోజాతః - ద్వంద్వఘటకీహాతవిధాశబ్దద్వయేన విభాజకధర్మస్యవారద్వయం బోధస్సవత్సిద్ధః - తదనంతరమేకవిధాశబ్దోలుప్యతే - అన్యశ్చిప్యతే శి

వ్యమాణం లుప్యమానాద్బోధకమితి న్యామై నాత్మజ్యవిధాశబ్దేనాపి
 వారవ్యయంవిభాజకధర్తస్యానాయత్వాధానంస్వీక్రియతే నిత్యత్వవిశే
 వ్యతయా నకృదనిత్యత్వవిశేష్యతయాచనకృత్ - తథాచనిత్యత్వాభిన్న
 విభాజకధర్మానిత్యత్వాభిన్న విభాజకధర్మాన్యతరవతీత్యధేకాను
 పపత్తిః-ఆధ కిందిదిహాకథం కిం నిత్యానిత్యాచేత్యత్రచ కాః కింతునా
 వాలతి-చేత్-అత్రేవదంతి-చకారోవిభజ్యమానయోఃప్రత్యేకంభేదమా
 హతి-నిత్యత్వైవవిభజ్యమానాయాః నిత్యపృథివ్యాఃజనిత్యత్వైవవిభజ్య
 మానాయా అనిత్యపృథివ్యాః పరస్పరంభేదబోధకశ్చ కారణ్యధః-
 అయమాశయః, విభాగవాక్యస్యత్రయంఫలమ్ - విశేషధర్మావవచ్చి
 న్నసామాన్యధర్తావచ్చిన్నవ్యవచ్ఛేదస్సామాన్యధర్తావచ్చిన్నవిశేష
 ధర్తావచ్చిన్నవ్యవచ్ఛేదకవిశేషధర్తాణాంపరస్పరసామానాధికరణ్యవ్య
 వచ్ఛేదశ్చేతి-అత్యాద్యద్యయం-సమవ్యాప్యవ్యాపకధావలాభార్థం-త్య
 తీయంతు చకారాద్బోధనీయమ్-యత్రసమభివ్యాహృత పదార్థాతా
 వచ్ఛేదకయోస్సామానాధికరణ్యంగాస్తి- తత్రేవప్రాయశశ్చ కారప్ర
 యోగాదితి-చక్రతచకారస్యనభేదోధః - అసన్వయావత్తైః - కింతు
 సామానాధికరణ్యధావనవ - తత్రనిత్యత్వానిత్యత్వయోః పరస్పరంవి
 శేష్యతయాన్వయః తథాచనిత్యత్వాసమానాధికరణమనిత్యత్వమ్ - అ
 నిత్యత్వాసమానాధికరణం నిత్యత్వంచలభ్యత ఇతి నానుపపత్తిరితి కేచి
 దాహుః-తన్న- చాదీనామవాచకత్వాత్ - కింతునిత్యపదమనిత్యత్వ
 విరుద్ధనిత్యత్వలాక్షణికమ్ - అనిత్యపదం నిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వ
 లాక్షణికం చకారస్తాత్పర్యగాహకః - అతివీచ చకారంవిసాకృత్యైవ
 యత్ర నిత్యానిత్యైర్విత్తాత్రింసయ్యజ్యతే తత్కాపి యావత్పదప్ర
 యోజననిర్వాహః పరంతు చకారసమవధానైసతి తాదృశలక్షణా తా
 త్పర్యగ్రహతే స్పష్టతయాధోధవతీత్యైతావత్తాత్రమేవచకారప్రయో
 జనమ్ - యత్రచ నిత్యాచానిత్యాచెత్సుభయత్కాపి చకారప్రయోగః

తత్త్ర నిత్యపదైలక్షణాత్తత్పర్యగాహకః పర్యవేక్షకాః అనిత్యపదై
 లక్షణాత్తత్పర్యగాహకః ద్వితీయదశాక్షరవివక్షా - తథాచ న్య
 వ్యాపకపృథివీత్వవ్యాపకానిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మ
 నిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వాభిన్నవిభాజక ధర్మావ్యతరవతీ పృథివీత్వన్వ
 యబోధః పర్యవసన్నః - యస్మాక్తవిరోధభావాన్వీకారే పృథివీత్రివి
 ధా- నిత్యానిత్యానుటశ్చేత్వాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యపత్రైరితిదిక్
 * నిత్యేతి * పృథివీత్వనుషజ్యతే- నిత్యపదంనిత్యపృథివీపరం-పరమా
 ణురూపాపృథివీ నిత్యేత్వన్వయః - అతానానుపపత్తిః * ఏవమగ్రేపి
 * పునరితి * పృథివీత్వనుషజ్యతే - నతుకార్యరూపేతి - పునః పదా
 స్వారస్యాత్ - అన్యథాసాచేత్యేవపదై - నచ “విషయోద్యునుకా
 దిశ్చే” త్యత్యద్యునుకాదేరేవవిషయత్వాభిధానాత్ కార్యరూపే
 త్యనుపరతనమావశ్యకమితివాద్యమ్, నిత్యస్యవిషయత్వమేవేత్యేగద్య
 స్థకారస్యాభిప్రాయాత్ - అతఏవశరీరేంద్రియభిన్నమాత్రీస్య విషయ
 త్వముపపాదితందీపికాయామ్-పునరిత్యస్య పూర్వోక్తవిభాజకధర్మ
 భేదోధః, తస్య త్రివిధేత్యత్ర విభాజకధర్మేన్వయః - తథాచ పూ
 ర్వోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభాజకధర్మత్రయాన్యతమవతీ పృథివీత్వన్వ
 యబోధః । కేతశ్చత్యతలహః * శరీరేతి * భేదఃపరస్పరభిన్నార్థకశ
 బ్దసముదాయః తాదృశశబ్దస్వరూపమాహః * శరీరేంద్రియవిషయేతి*
 అస్యానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టపదత్రయమధః - తస్యచాభేదసంబంధేన
 భేదపదార్థేన్వయః - తాదృశాభేదద్యోతనాయైవ శరీరేంద్రియవిష
 యాఇతి భేదఇతివిగ్రహే ఇతిశబ్దః అథవాత్ర పరస్పరభిన్నార్థకశబ్ద
 సముదాయోనామ ఇంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థక
 కశరీరపదశరీరపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకేంద్రియపదశ
 రీరపదార్థభిన్నేంద్రియపదార్థభిన్నార్థక విషయపదైతత్త్రయసము
 దాయః-తథాచ శరీరేంద్రియవిషయపదం తాత్పర్యగాహకం జ్ఞాన్త

జ్ఞాప్యత్వంపంచమ్యథః-తచ్చజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయత్వమ్- విభా
జకథమే నేతి-తథాచ పరస్పరభిన్నార్థకతాదృశపదత్రయజన్య శా
బ్దబోధవిషయవిభాజకధర్మత్రయోన్యతమవత్త్వంవిధేయమ్- తత్ప్రకృతి
వీత్వాదివ్యాపకతాబోధస్తు పూర్వవత్- పృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రి
యవిషయఘటభేదాదితివాక్యస్య ప్రామాణ్యవత్ప్రవాహణాయపరస్ప
రభిన్నార్థకత్వం పదవిశేషణమ్ - నన్వేషమపిశరీరేంద్రియయోరపి
విషయత్వేన పరస్పరభిన్నార్థకత్వంసంభవతీతిచెన్న- అత్యంత విష
యవదేశశరీరేంద్రియభిన్నవిషయస్త్వేనబోధనాత్- అతపివ శరీరేం
ద్రియభిన్నో విషయఇతిదీపికాయాంస్థితమ్ - తయోరపి విషయపద
వాచ్యత్వమితిపదతాం కాగతిరితిచేత్- అధోగతిరేవ-యథాకథంచిత్స
మథానై పృథివీచతుర్విధాశరీరేంద్రియవిషయఘటభేదాదితివాక్యేన
కిమపరాధం - తదేవ విశ్వనాథపంచాననేనాపి సూచితం శరీరేంద్రి
యయోర్విషయత్వేపి శిష్యబుద్ధివైశద్యాభ్యభేదేనోక్తిర్తన మితిపద
తా-తథాహి - శరీరేంద్రియయోః ప్రాగుక్తోపభోగ సాధనత్వరూప
లక్షణాకాంతత్వేపి - శరీరేంద్రియభిన్నవిషయత్వేన రూపేణ తస్య
విభాగః కిమర్థకృతఇత్యాశంకాయామెవతాదృశగ్రంథావతరణేనోప
భోగసాధనత్వరూపవిషయలక్షణంశరీరేంద్రియసాధారణమేవవరంతు
“సాచత్రిధాభవద్దేహమింద్రియంవిషయస్తథే” త్యత్యవిషయపదంశరీ
రేంద్రియభిన్నవిషయపరమిత్యర్థకపలభ్యతఇతి- తథాచస్వవ్యాపకపృ
థివీత్వవ్యాపకేంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థ భిన్నార్థకశరీర
పదశరీరపదార్థభిన్నవిషయపదార్థ భిన్నేంద్రియార్థకేంద్రియప
దశరీరపదార్థభిన్నేంద్రియపదార్థ భిన్నార్థకవిషయపదసము
దాయజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయపూర్వోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభాజ
కథమత్ప్రయోన్యతమవతీతిపరమాథఃపరంత్వత్యత్యశరీరాదిపదజన్య
శాబ్దబోధవిషయతావచ్ఛేదకంపార్థివశరీరత్వంపార్థివేంద్రియత్వమ్-పా
ర్థివవిషయత్వంచెత్వాశయఇతి నర్వంసమంజనమ్-అత్యంతబహుబహు

ధావణాయంతి, తథాపి, శరీరేంద్రియవిషయాణాం భేదః భేదస్య తేవ్యావ
 ర్తతి ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వ్యావర్తకః శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్య కేతరభేదస్య
 కారకానుమితిజనక ఇతియావత్ - సచ శరీరేంద్రియవిషయ విశేష్య కా
 నుమితిజనకత్వం శరీరత్వస్యేంద్రియత్వస్య విషయత్వస్యవాససంభవ
 తీతివాచ్యమ్ - శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యక సమూహంబనా త్తకాను
 మితిజనకత్వస్య త్యయేపిసంభవాత్ - సచైవం భేదశబ్దో త్తరం బహు
 వచనావత్తితివాచ్యమ్ - వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాదావ్యవర్తకత్వేనవ్యా
 వర్తకస్య బోధనైవమవ్యుత్పన్నావివక్షితత్వాత్ - అభేదః పంచమ్య
 థాః విభాజకధర్తౌ నైతి - శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్య కేతర భేదస్యకార
 కానుమితిజనకత్వం నామ - ఇంద్రియవిషయభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతాని
 రూపితశరీరనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శరీరవిషయభిన్నత్వ నిష్ఠప్రకారతాని
 రూపితేంద్రియనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శరీరేంద్రియభిన్నత్వనిష్ఠప్రకార
 తానిరూపితవిషయనిష్ఠవిశేష్యతాశాల్యనుమితిజనకత్వమ్ - అయమర్థో
 స్తాదావ్యాకృత్యధముపపాదనీయ ఇతిచేత్ - భేదపదస్యతాదృశాథే ల
 క్షణయా, శరీరేత్వాదికం తాత్పర్యగాహకమితి, అథవా భేదపదస్య
 ప్రాతిస్థికరూపేణ త్రివిధప్రకారతాశాలిజ్ఞానమధః - శరీరేంద్రియ
 విషయేషు భేదఇతివ్యుత్పత్త్యా - శరీరపచార్థనిష్ఠవిషయతానిరూపితస్యా
 భేదసంబంధేనైకప్రకారతానూపన్వయః - అన్యత్సర్వం పూర్వవదితి -
 అస్తదుక్తవాక్యాధాప్యేపారీతిస్సంభవతీతిబోధ్యమ్ - శరీరపదం శరీర
 త్వపరమ్ - ఇంద్రియపదం ఇంద్రియత్వపరమ్ విషయపదం విషయత్వ
 పరమ్ - భేదస్సముదాయః - అభేదః పంచమ్యథః - యదావ్ ఖటక
 త్వం పంచమ్యథః - శేషపూర్వవదిత్యవ్యాహుః - అవరేతు శరీరేం
 ద్రియవిషయాణాం యోభేదః పరస్పరవృత్తిభేదపరియోగిత్వం తజ్జ్ఞా
 నజ్ఞాప్యత్వం పంచమ్యథాత్వాహుః, అత్రోక్తపక్షేషు బహువిచా
 రణీయమస్తి - తత్తు ముక్తావళీవాక్యాధానిశ్చయే విచారయిష్యతే -

శరీరమితి వితత్పదమావర్తతై-నువర్తతేచపృథివీతి- ఆవచ్ఛేదకత్వం
 షష్ట్యర్థః అస్తదాన్యనచ్ఛేదకంశరీరంపృథివీశరీరమిత్యన్వయః - ఇంది
 యంపార్థివేందియంవిషయఃపార్థివవిషయః* మృత్పాషాణతి*మృచ్ఛ
 పాషాణశ్చమృత్పాషాణౌ-తావాదీయస్యయన్నిరూపితాదిత్వాశ్చయా
 మృత్పాషాణౌ-మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకోయఇతియావత్ - త
 థాచాత్మాదిపదస్య మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకేక్షణేతిఫలితం-
 నను కిన్నామాదిన్యం- నతావత్పృథమోత్పన్నత్వం అసంభవాత్ - నా
 పివృథమవేద్యత్వం - తస్యదుర్వచత్వాత్ - నచపార్థివవిషయవిషయక
 జ్ఞానభవంసాసమానకాలీనజ్ఞానవిషయత్వంతత్ - పార్థివవిషయవిషయక
 జ్ఞానోపాధమతో మృత్పాషాణావేవవిషయావిత్యత్ర గుర్వాజ్ఞాదేరభా
 వాదితిచెత్-అత్రశబ్దాత్ - ఔఞ్చగ్నికీంఠిమనురుధ్యేద ముక్తమిత్యా
 హుః-నస్తుతస్తు న్వవిషయకజ్ఞానవిషయ సముదాయ ఘటకత్వమాది
 త్వం-స్వంపార్థివవిషయః-తథాచమృత్పాషాణనిష్ఠన్వవిషయకజ్ఞానవిష
 యః పార్థివవిషయఇన్యర్థః-ననేవంపార్థివవిషయోమృత్పాషాణలది
 రితివాక్యస్యప్రామాణ్యాపత్తిః-మృత్పాషాణజలఘటిత సముదాయవి
 షయకజ్ఞానవిషయత్వస్యాపి పార్థివవిషయేనోత్త్వాత్ - నచోద్దేశ్యతావ
 ఛ్చేదకశూన్యాఘటితత్వంసముదాయవిశేషణంన క్తవ్యమ్-తథాచమృ
 త్పాషాణజలఘటితసముదాయస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకీధూత పార్థివవిష
 యత్విశూన్యజలఘటితత్వాన్నతిధాప్రయోగఇతివాచ్యం - తథానతిప్ర
 మేయంపృథివ్యాదిరితివాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తేః, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛే
 దకశూన్యాప్రసిద్ధేః - నచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకాశ్చయత్వస్య సముదా
 యఘటకతయా పృథిపాద్యమానపదార్థేషు విశేషణత్వాన్నాయం
 దోషః - నిరుక్తసముదాయఘటకతయా పృథిపాద్యమానస్యజలన్యప్ర
 థివీత్వానాశ్చయత్వాదితివాచ్యమ్- తథాపి పృథివీద్రవాదిరితి వాక్య
 స్య ప్రామాణ్యాపత్తేః - పృథివీత్వాశ్చయద్రవ్యఘటిత సముదాయవి

కాలంకారాయ తచ్చేతి చకారాధః పూర్వోక్తలక్షణ్యం-
 తచ్చవిభాజకధర్మశూన్యత్వం-తచ్చకాశత్వవ్యాప్యధర్మవిరుద్ధకర్తృ
 వ్యాపకకాశత్వకత్వమ్- నిన్యంచేత్తత్ర చకారోవాన్యధేదశ్చిరీకణ్ఠా
 యః * అతితేతి * అతీతపదం అతీతశబ్దపరం, పాతుపదం జనకజ్ఞాన
 విషయపరమ్- ననుజనకపరం- వ్యవహారే వ్యవహారకవ్యవస్థ స్వరూప
 తాపాతువ్యవహారాభావాత్ * ప్రతిశరీరంభిన్నఇతి * నను ప్రతి
 శరీరంభిన్నవాక్యాత్ ప్రతిద్యవ్యంసత్తేత్యత్రేవ ప్రతిపదసమభివ్యా
 హృతశరీరపదస్య శరీరత్వవ్యాపకత్వాపకతయా శరీరత్వవ్యాపకభేద
 ప్రతియోగీత్యధోలభ్యతే తచ్చనఘటతే జీవాత్తనమికల్పేపీదృశ్యాద్వి
 రావహానాత్తభేదస్య శరీరత్వవ్యాపకతాయాఅక్షతే, లత్యాహుః, న
 రీరం స్వావచ్ఛేదకశరీరం- శభాచ ప్రతిపదసమభివ్యాహృతశరీరపద
 స్యస్వావచ్ఛేదకయత్కించినచ్చరీరభేదవ్యాపకత్వచుధః- తస్య భేదే
 న్వియః - తథాచ స్వావచ్ఛేదకయత్కించినచ్చరీరభేదవ్యాపక భేదప్రతి
 యోగీత్యధః, అత్ర స్వావ్యయశరీరత్వం వ్యాప్యతావచ్ఛేదక సంబం
 ధః స్వావ్యయావచ్ఛేదకత్వం వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధఇతి*ప్రత్యా
 త్తనియతత్వాదితి * ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్తపదం సకలాత్తప
 రమ్, నియతపదం వ్యాపకపరం, అవచ్ఛేదకత్వం వ్యాప్యతావచ్ఛేద
 కసంబంధః వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధస్సంయోగఇతి కేఢిత్- తిన్న-
 ప్రతిపదప్రయత్నావత్తే- అన్యేషు ప్రతిపదసాధక కాలయ నియతప
 దం సంబద్ధపరమివాచకే, తదః స, ఆత్మనోఽనుష్ఠేన మనసవి
 కల్పేపి సకలాత్తసంబంధిత్వసంభవేన తస్యాంతతత్వాచాధకత్వాత్-
 ఆత్తపదం శరీరపదనియతపదం బద్ధపరం-నచాకాశస్యాపిసర్వశరీర
 సబద్ధత్వాదానంత్యవ్యభిచారఇతివాచ్యమ్-సర్వశరీరానుయోగికం
 యోగప్రతియోగిత్వస్యవివక్షితత్వాత్, కథమితిచేత్, నిపూర్వకయమ
 భాతోస్సంయోగోధః, క్తశ్యగ్యయాద్వప్రతియోగిత్యం-ఆత్తపదార్థ

స్వ శరీరస్వస్వామయోగిత్యసంబంధేన సంయోగేనైవ్యయఇత్యపరా, త
 దపి సర్వశరీరానుయోగికసంయోగవ్యక్తైరప్రసిద్ధేభింశ్యం, అన్యైరు
 ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం శరీరత్వపరం- నియతత్వం వ్యాపక
 త్వం, తథాచ శరీరత్వవ్యాపకత్వమిత్యప్యాహః-తదవ్యసత్, కన్యా
 పి మనసశ్చరీరత్వవ్యాపకత్వాభావాదప్రసిద్ధైః - కేనచిద్రూపేణవ్యా
 పకత్వాత్కావచిత్తేన కైః- ఇతరేతు ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం
 శరీరత్వపరంనియతపదం వ్యాపకత్వావచ్ఛేదకమనస్తాశ్రయవరమిత్యా
 హః, తదసత్ - ప్రతిపదానర్థకావత్తైః, ఆత్మపదస్య శరీరత్వే లక్ష
 ణాతాత్పర్యగ్రాహకతాయాః ప్రతిపదైసిద్ధేః, వయంతా బూరియః-
 యావంతతత్త్వానస్తావతాంమనసాంవాచ్యత్వాద్దనంతత్వమితి విశిష్టార్థః
 తల్లాభకథమితిచేదిత్తం- ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం ప్రాతిస్వి
 కతత్తద్వ్యక్తి తావచ్చిన్నాత్మవ్యక్తివరమ్, తన్నియతత్వంతదన్యా
 సాబంధిత్వం, తచ్చ తదవ్యసమవేతజ్ఞానాజనకత్వం - తథాదస్వజన్య
 జ్ఞానాశ్రయయత్కించిదాత్మభిన్నసమవేతజ్ఞాపకత్వాదిత్యర్థః- ఏకైక
 స్వ మనసఇతిశేషః, జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వంపంచమ్యథాఃఅసంతత్వైన్వేతి,
 యదాన్వ ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదస్య స్వజన్యజ్ఞానసమవాయి
 యత్కించిదాత్మభేదవ్యాపకత్వమిథాః, నియతత్వంభిన్నత్వం భేదప్ర
 తియోగిత్యం అత్ర వ్యాప్యతావచ్ఛేదక సంబంధస్సాశ్రయ్యాత్మత్వం,
 వ్యాపకత్వావచ్ఛేదకసంబంధస్సాశ్రయజన్యజ్ఞానసమవాయిత్వం-తథా
 చ స్వజన్యజ్ఞాన సమవాయియత్కించిదాత్మభేదవ్యాపకభేదప్రతియో
 గిత్యాదితివర్తనసితార్థః, కేచిత్తుప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదస్య
 ఆత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయవర్థః-నియతత్వంసంఖ్యానత్వం. తథా
 చాత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యావత్త్వాదిత్యర్థః- నను మనసాన
 ద్తత్వాభావేపి సంఖ్యాత్వేన రూపేణాత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయసం
 ఖ్యానత్వం మనస్వత్వం, నచ సంఖ్యాత్వవ్యాప్యజాత్యాసాజాత్యం

వివక్షితమితివాచ్యం, ఆత్మనైకత్వస్వాపిసత్త్వేన మనసమికత్వేపి సం
ఖ్యాత్వవ్యాప్యజాత్యావకత్వత్వేనాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యాస
త్వస్యసంభవాత్ - అథబహుత్వత్వేనయాపేణసాజాత్యంవివక్షితం, నచ
మనసస్త్రిచతుష్టేప్యాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసాజాత్యంసంభవతి, త్రితావదిన
కలసంఖ్యాసాభారణబహుత్వవిస్తేకత్వాదితాస్యానంత్యసాధకస్య
మితివాచ్యం - బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యాసాజాత్యస్యవివక్షితత్వాదితి
చేత్, ఆత్మనిత్రిత్వస్వాపిసత్త్వేన బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యాత్రిత్వ
త్వేనాత్మవృత్తిసంఖ్యా సాజాత్యసంభవేతత్వమనానంతత్వాసాధక
త్వాత్ - ఉచ్యతే - ప్రతిపదసమభివ్యాఖ్యాతాత్మపదస్యాత్మత్వవ్యాపక
సంఖ్యాసజాతీయమథః - సాజాత్యంచ బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యేతి
నానుపపత్తిః, నచమనసమికత్వేప్యాత్మమనస్సాధారణసంఖ్యామాదా
యనిరుక్తహేతోస్సంభవఇతివాచ్యం, తాదృశసంఖ్యాసజాతీయసం
ఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వస్య వివక్షితత్వాదితినదంతిః అనంతమితిః ప
రార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణమితిచేత్ - అక్షిణీనిమిల్యశ్రోత్రేనిరు
ధ్యవాచంయచ్ఛంతి, నవిద్యతేఽంతాయస్యేతిబహువీహివిరోధాత్
నచబహువీహిపుత్రరపదలక్షణాయాస్తవయూపివాచ్యతయామమాపిల
క్షణాస్త్వితవాచ్యం, విగ్రహవాక్యాద్యాదృశార్థస్యయాదృశవిశేషణవి
శేష్యభావాపన్నస్యబోధః, బహువీహిపుత్రరపదాత్తాదృశవిశేషణవి
శేష్యభావవిపరీతవిశేషణవిశేష్యభావాపన్నస్య తాదృశార్థస్యేవలక్షణ
యాబోధవ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ - అత్యంతి, అంతః, పరార్థస్యన్యూన
సంఖ్యా, తచ్ఛాస్యత్వమనంతత్వం, ననుకమిదంపరార్థత్వసంఖ్యాన్యూన
త్వం సతావత్పరార్థత్వసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే
నతిపరార్థత్వసంఖ్యాసమానాధికరణత్వం, పరార్థత్వసంఖ్యాన్యూన
పరార్థత్వసమానాధికరణప్రత్యేకవృత్తిభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేన
బాధావత్తే, నచపరార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణవృత్తిభేదప్రతియోగి

తావచ్చేదకత్వంవివక్షితం, పరార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణే పరా
 ర్థత్వసంఖ్యావద్భేదస్యాసత్త్వాన్నదోషఇతివాచ్యం, తహి తాదృశ
 సంఖ్యాయాఅపసిద్ధ్యావత్తే, ద్విత్వాదిసంఖ్యావద్భేదస్యాపి పరా
 ర్థత్వపర్యాప్త్యధికరణైసత్త్వాత్, ఏకదేశవృత్తైరాప్త్యసజ్జ వృత్తిథ
 ర్తావచ్చేదెనవర్తమానభేదప్రియోగితావచ్చేదకతాయా భట్టాచార్య
 స్యానన్తతత్వాత్ - యదిచోభయం నైకమితి ప్రతీతేన్సర్వజనసిద్ధత్వా
 దితిమతమాశ్రిత్య నమధ్యతే తథాపీదృశద్విత్వాదిసంఖ్యాహుస్యత్వ
 న్య మనస్యభావనబాహోదుర్వారపవేతిచేన్న, తాదృశసంఖ్యాపర్యా
 ప్త్యసధికరణత్వస్యవివక్షితత్వాత్ - ఆత్మమనస్సుపరార్థన్యూనసంఖ్యా
 యాః కస్యాఅపి పర్యాప్త్యధికరణత్వాభావేన బాధాభావాదితినదం
 తి, అన్యేతుః, అంతః, సంఖ్యాత్వవ్యాప్త్యధర్తావచ్చిన్నప్రకారతానిరూ
 పితాస్తదాదినిశ్చయ విశేష్యత్వం తచ్ఛూన్యత్వమానంత్యమితి ప్రా
 హుః * అభాస్వరేతి * రూపమిత్యనుషజ్యతే - వృత్తిస్సప్తమ్యథాః,
 జలవృత్తిరూపం అభాన్వరశుక్లమిత్యన్వయః, నను “గుణైశుక్లాదయః
 పుంసీ” తిగుణవాచకశుక్లశబ్దస్య పుల్లింగత్వాచ్ఛుక్లమితి నపుంసకని
 దేహోనుచితఇతిచేన్న - తాదృశనియమస్య నియత స్త్రీలింగభిన్నలిం
 గకవిశేష్యవాచకపదా సమభివ్యాహరవిషయత్వాత్, నన్వత్రకింపి
 త్రాదీనామాజ్ఞానియామికా సకించిత్ప్రమాణమితిచేన్న, ఆరోపిత
 సీలరూపస్య కందళీకారమతే తమస్తాపాదికాయాసీలంతమశ్చలతీతి
 ప్రతీతేః కాగతిరిత్యాశంక్య తమశ్చబ్దస్య నపుంసకత్వాదితి వశథరక్ష
 మాధానస్తేప ప్రమాణత్వాత్, నన్వేవంతుల్యయక్త్యా “శీతంగుణై” ఇ
 తిగుణవాచకశీతశబ్దస్యనపుంసకలింగస్యాపినియత స్త్రీలింగభిన్నలిం
 గకవిశేష్యవాచకపదా సమభివ్యాహరవిషయతయాశీతంజలఇత్యత్రా
 ప్యుక్తరీత్యా శాబ్దబోధోపపత్తయే స్పర్శశబ్దస్యానువర్తనీయతయా
 శీతోజల ఇత్యేవప్రయోగస్యాదితిచేన్న, తత్ర స్పర్శశబ్దో మనర్తనీ

యమివేత్సత్యే శాస్త్రనియమాభావాత్ * రూపాదిచతుష్టయమితి * న
 ను కథమిత్యాద్యః అత్యక్తచిత్, రూపమాదిర్యస్యతే, అద్వింశతఘట
 తత్వం- తథాచ రూపపదనమభివ్యాహృతాదిపఞ్చ రూపమటిలంక్ష
 ణా - చతుఃపదం చతుష్టవత్వం, తయవస్సముదాయోధాః, అదిప
 దాధాస్యసముదాయోచభేదేనాన్వయః, చతుష్టవమపెక్షాబుద్ధివిశే
 షవిషయత్వం, తథాచరూపఘటితిందితుష్టయమితివాచకః, తన్న-రూ
 పమాదిర్యేషాంతే రూపాదయః, రూపాదీనాంచతుష్టయమితి విగ్రహ
 విరోధాత్, వ్యస్తేనసతా యత్నిదేనయాదృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేన
 యాదృశవిశిష్టార్థస్యబోధః, తత్పురుషఘటకపూర్వపదేనసతాతత్వదే
 న తాదృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేనలక్షణయాతాదృశవిశిష్టసంబంధిబో
 ధస్తేన ప్రామాణికత్వాత్ - పరంతు రూపపద నమభివ్యాహృతాది
 పదస్య రూపఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయేలక్షణా, ప్రకృతే
 చ తత్సంబంధినిలక్షణా - తస్మాభేదేన చతుష్టయోన్వయజతి యక్తం-
 * పృథివ్యామితి * వృత్తిత్వం- సప్తవృత్తాః, పృథివీవృత్తిరూపాది
 చతుష్టయంపాకజమిత్యన్వయః- పాకపదం- పాకావయవగుణాన్వతర
 పరం, అనిత్యమిత్యతిపాక్ అత్యత్యధ్యాహారః, పాకజత్వాదిత్యధాః
 ప్రయోజ్యత్వంపంచవృత్తాః, నిత్యత్వాధావేన్వేతి* అన్యత్రేతి * పృ
 థివీభిన్నఇత్యధాః, వృత్తిత్వం త్రైలధాః-అనువృత్తరూపాదిచతుష్ట
 యవదాధాన్వేతి-నచ రూపాదిచతుష్టవనిత్యముదాయస్య పృథివీభి
 న్నవృత్తిత్వాధావాదసంగతిరితివాచ్య, అనువృత్తచతుష్టయపదస్య
 చతుష్టయఘటకపరత్వాత్ - తథాచరూపాదిచతుష్టయఘటకం పాకజ
 భిన్నమిత్యర్థః, నిత్యమనిత్యంచేత్యతిపాక్-అత్యత్యధ్యాహారః- అపా
 కజత్వాదిత్యధాః, నను నిత్యస్యానిత్యస్యచాభేదేనైకత్యద్వయమితి
 రీత్యా రూపాదిచతుష్టయోన్వయోనసంభవతి - ఉభయాభిన్నస్య ప్రసి
 ధ్దేః, నిత్యపదస్యానిత్యపదస్యవాన్వతరత్వాపచ్ఛిన్నేలక్షణాయాముద్దే

శ్యాపిద్యై, వినిగమనావిరహాణ నిత్యపదస్యానిత్యపదస్యచ లక్షణాక
 ల్పనాపత్త్యానిత్యానిత్యాన్యతరత్వావచ్చిన్నస్యవారద్యయం భానాపత్తి
 శ్చేతిచెత్, అత్రకేచిత్ చకారోవాక్యభేదద్యోతకః; తథాకపృథివిభి
 న్నవృత్తిరూపాదికంనిత్యమిత్యేకంవాక్యం - పృథివిభిన్నవృత్తిరూపా
 దిక మనిత్యమిత్యేకంవాక్యం- అత ఇత్యన్యవాక్యద్యయేవ్యధ్యాహరః-
 ప్రయోజ్యత్వం తిసేరథః - తచ్చ విరోధిత్వం జ్ఞాప్యత్వంవా, య
 త్కించిదితివాక్యద్యయేవ్యధ్యాహర్యం- తచ్చఉద్దేశ్యతావచ్చేదకవ్యా
 పకత్వస్య విధేయభానాభావసూచనాయ-నాతోబాధః- యత్కించిత్త్వ
 విశేషితమేవవౌద్దేశ్యతావచ్చేదకం యత్కించిత్త్వం ప్రాచీనైః స్వ
 రూపసంబంధ విశేషిత్యాహుః - వయంతా నిత్యమనిత్యం చేత్యసం
 తరం ద్వివిధమితివాక్యం పూరయిత్వా-సాద్వివిధా నిత్యానిత్యాచేత్య
 ప్రేనాపపాదయామః * ఏకత్వాదిపరాధాపర్యంతేతి * వరత్వమా
 దిక్యస్యాస్య- పరాధాపర్యంతో యస్యాస్యతథా - అత్యంతత్వం
 నస్వవిషయకజ్ఞాన విషయసముదాయఘటకత్వ విశిష్టసంఖ్యాత్వాశ్చ
 యత్వమాత్రం- పరాధాపర్యంతే ప్రయోగావత్యై, నచ ప్రథమోపస్థిత
 త్వవిశేషితంతదేవాదిత్వం - ఏవం చరమోపస్థితత్వవిశేషితం తదేవప
 ర్యంతత్వమితివాచ్యం-ప్రథమమేతత్వమేవజ్ఞాయతే - చరమం పరా
 ధాత్వమేవేత్యత్ర శ్రాద్ధనియమాభావాత్-నచ ప్రథమత్వేనోపస్థిత
 త్వం చరమత్వేనోపస్థితత్వమేవ విశేషణమితివాచ్యం- తాదృశప్రథమ
 త్వచరమత్వయోధుజ్జేయత్వాత్ - సుజ్ఞేయత్వేతయోరేవాదిత్వప
 ర్యంతత్వరూపతాసంభవేనోపస్థితత్వరూపవిశేషణవైయథ్యాదితిచే
 త్ - అత్రకేచిత్ - ప్రథమోపస్థితత్వమేవాదిత్వం - చరమోపస్థితత్వమే
 వపర్యంతత్వం ఇదంచాత్మగీకీర్తిమనుష్యత్వేత్యాహుః - అన్యేతు
 న్నవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటక సంఖ్యాత్వాశ్చయ వ్యాపక
 త్వాభావవిశిష్టన్వవిషయకజ్ఞానవిషయ సముదాయఘటకత్వవిశిష్ట సం

ఖ్యాతాన్వయత్వమాదిత్యం-వ్యాపకత్వాభావేత్వత్వాభావం విహాయై
తదేవవర్ణంతత్వం - సహతృవ్యాపకత్వం యదితాదృశసముదాయఘటక
యతిగించిన్నిరూపితంవివక్షితం-తదైకత్వస్యాపిపర్యంతత్వావత్తిః-
తస్యాపిసాన్వత్తక యత్కించిదాన్వీపకత్వాత్ - స్వభిన్నత్వస్యవ్యా
పకతానిరూపక విశేషణత్వేన తద్వారణేపి ద్విత్వాదేరేకత్వాదిరూ
పముత్కించితాదృశవ్యాపకత్వాత్ - యదిచ తాదృశసముదాయఘటక
యావన్నిరూపితం వివక్షితం-తదాపరాధాన్యాపితడనుపపత్తిః-అపే
క్షాబుద్ధిజన్యస్య పరాధాన్యవదనమూనకాలీన యతిగించిట్టాదృశత్వ
న్నద్విత్వాద్యవ్యాపకత్వాదితివాచ్యం- ఏకత్వమేకత్వత్వం తత్వాదిత్వ
మాదితా వచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ నిరుక్తవ్యాపక తానవచ్ఛేదకత్వే
సతి-తాదృశసముదాయఘటకతా వచ్ఛేదకత్వేసతిసంఖ్యావృత్తిత్వం,
ఏవం, పరాధాన్యం పరాధాన్యత్వం-తత్రివర్ణంతత్వం- పర్యంతతావ
చ్ఛేదకత్వం-తచ్చవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వఘటితము క్తమేవ-వ్యాప్యతా
వచ్ఛేదకసంబంధః పర్యాప్తిఃవ్యాపకతావచ్ఛేదక సబద్ధసమవాచ్యః
ద్విత్వాదిపర్యాప్తిధికరణే నమవాయేనేక త్వాభావాదైకత్వత్వస్యా
దితావచ్ఛేదకత్వం-ఈశ్వరాపేక్షాబుద్ధివశాద్ధారావాహిపరాధాన్య
జగచ్ఛ్రుత్తైవపరాధాన్యస్య సకలసంఖ్యావ్యాపక తావచ్ఛేదకత్వం
సకలానాం సంఖ్యానాం ప్రత్యేకాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదకత్వాభావః
వ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వస్థానే నివేశ్యః - తాదృశవృత్తితావచ్ఛేదకత్వం
వ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వస్థానే నివేశ్యమితితున- అనంతానాంతాసాంత
త్తదన్వక్తిత్వేన దుష్టేయత్వాదిత్యాహః- తాదృశసముదాయఘటక
తావచ్ఛేదకానియావంతి ద్విత్వత్వాదీని ప్రత్యేకంతదవచ్చిన్నాధిక
రణవృత్తితావచ్ఛేదకత్వం నివేశ్యాత్వంతందుష్టేయతానిరన్యంతికెచి
త్ * ద్విత్వాదికంతు సర్వత్వానిత్యమితి * సర్వత్ర సర్వవృత్తిద్వి
త్వాదికమిత్యన్వయః సర్వపదం-సర్వద్రవ్యసరమ్ - నాతాద్విత్వాదే

ఖ్యాతాన్వయత్వమాదిత్వం-వ్యాపకత్వాభావేత్వత్వాభావం విహః యై
 తదేవవర్ణంతత్వం - సచాత్రవ్యాపకత్వం యదితాదృశసముదాయఘ
 టకయతిగించిన్నిరూపితంవివక్షితం-తదైకత్వస్యాపివర్ణంతత్వాపత్తిః-
 తస్యాపిస్వాత్మక యత్కించదాన్వయపకత్వాత్ - న్నభిన్నత్వస్యవ్యా
 పకతానిరూపక విశేషణత్వేన తదావరాధాపి ద్విత్వాదేరేకత్వాదిరూ
 పయత్కించితాదృశవ్యాపకత్వాత్ - యదిచ తాదృశసముదాయఘటక
 యావన్నిరూపితం వివక్షితం-తదావరాధాస్యాపితదనుపపత్తిః-అపి
 త్వాబుద్ధిజన్యస్య వరాధాస్యవదనమానకాలిన యతిగించిద్వటాద్యుత్ప
 న్నద్విత్వాదృశవ్యాపకత్వాదితివాచ్యం- ఏకత్వమైకత్వత్వం తత్వాదిత్వ
 మాదితా వచ్చేదకత్వం - తచ్చ నిరుక్తవ్యాపక తావచ్చేదకత్వ
 సతి-తాదృశసముదాయఘటకతా వచ్చేదకత్వేనసంఖ్యావృత్తిత్వం,
 ఏవం, వరాధాత్వం వరాధాత్వత్వం-తత్రివర్ణంతత్వం- వర్ణంతతావ
 చ్చేదకత్వం-తచ్చవ్యాపకతావచ్చేదకత్వఘటితముక్తమేవ-వ్యాప్యతా
 వచ్చేదకసంబంధః వర్యాప్తిఃవ్యాపకతావచ్చేదక సంబంధసమవాయః
 ద్విత్వాదివర్యాప్యధికరణే నమవాయేనేక త్వాభావాదైకత్వత్వస్యా
 దితావచ్చేదకత్వం-ఈశ్వరాపెత్వాబుద్ధివశాద్ధారావాహిపరాధాస్య
 జగత్తుత్పత్త్యావరాధాత్వస్య సకలసంఖ్యావ్యాపక తావచ్చేదకత్వం
 సకలానాం సంఖ్యానాం ప్రత్యేకాధికరణవృత్తితావచ్చేదకత్వాభావః
 వ్యాపకతావచ్చేదకత్వస్థానే నివేశ్యః - తాదృశవృత్తితావచ్చేదకత్వం
 వ్యాపకతావచ్చేదకత్వస్థానే నివేశ్యమితితున- అనంతానాంతాసాంత
 త్తదవ్యక్తిత్వేన దుష్టేయత్వాదిత్యాహుః- తాదృశసముదాయఘటక
 తావచ్చేదకానియానంతి ద్విత్వత్వాదీని ప్రత్యేకంతదవచ్చిన్వాధిక
 రణవృత్తితావచ్చేదకత్వం నివేశ్యాత్వంతందుష్టేయత్వానిరవ్యతికెచి
 త్ * ద్విత్వాదికంతు సర్వత్రానిత్యమితి * సర్వత్ర సర్వవృత్తిద్వి
 త్వాదికమిత్యన్వయః సర్వవదం-సర్వదృశ్యవరమ్ - నాతాద్విత్వాదే

ధోవగమే-ఘటోవలోక్యమానస్సక్రూపవాక్ - చైత్రః జ్యోతిష్టో
 మఃకుర్వక్ స్వగ్-మిచ్ఛతి - హస్తపకం స్థరన్తస్త్రినంపశ్యతి- వహ్ని
 మున్నయక్ ధూమంపరామృశతి- ఘటంగృహ్వాపదం శుణోతీత్యా
 దివాక్యాణాం ప్రామాణ్యపత్రైః - అతఃప్రయోజ్యత్వమేవాధ్యః - ప్ర
 యోజ్యత్వంచోత్తరకాలీనత్వమేవ, తేన ఆసీనశృణోతి-శయానావ
 క్షీత్యాదౌ శృవణవచనాదౌ ఆసనశయనాదిప్రయోజ్యత్వాభావేపిశ
 క్షతిః-తథాచాద్యక్షణ సంబంధరూపాయాముత్పత్తౌ సమవేతత్వోత్త
 రకాలీనత్వాభావాదిదం వాక్యమప్రమాణమ్- అచోత్తరకాలీనత్వంయ
 ద్యధః- తదాఉత్పన్నం సమవైతినోపపద్యతే రూపాదీనాముత్ప
 త్తిక్షణవివఘటాదౌ సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాంగీకారా
 త్-అన్యథా తృప్తియక్షణఘటాదీనాం చాక్షుషానుపపత్తిరితివాచ్యం
 ఉత్తరకాలీనత్వముత్తరక్షణవృత్తిత్వం-తేచ్చ తత్సమానక్షణే తదుత్తర
 క్షణేచవర్తమానస్య సమవేతత్వస్యాక్షతం- అతపివ ముఖం వ్యాదా
 య నిద్రాగ్రీత్యాదౌ ముఖవ్యాదానోత్తరకాలీనత్వం నిద్రాయామ
 క్షతిమితి- వస్తుతస్తు ప్రయోజ్యత్వేనిరూఢలక్షణౌ - ఉత్తరకాలీనత్వే
 స్వారసికలక్షణౌ, ఉత్తరకాలీనత్వే యదినిరూఢలక్షణాస్యాత్-తదాఆ
 సీనస్సగ్ స్వగ్-మిచ్ఛతీత్యాదిప్రయోగాపత్రైః-స్వారసికలక్షణాయాః
 ప్రయోగబలకల్పవృత్త్యాన్నానుపపత్తిః, యదితు తేషామివ్యతేప్రా
 మాణ్యంనవ్యైః-తదాతత్రైవ నిరూఢలక్షణాస్యాత్ - తథాచేదమప్ర
 మాణమితి, అత్రేకచిత్ - యత్సమవేతమితి- అత్రేయస్త్రి సమవైష్య
 దిత్వధః - తథాచథవివృదధఃకప్రత్యయసమభివ్యాహృతనత్పదస్య
 పూర్వకాలీనత్వం ప్రయోజకత్వంపాథః- యథాస్వగ్-ప్రాప్స్యక్
 జ్యోతిష్టోమంకరోతి- వహ్నిమున్నయిష్యక్ లింగంపరామృశతీత్యా
 దౌ స్వగ్-ప్రతిప్రయోజకత్వం జ్యోతిష్టోమకృతౌ- వహ్నినుమి
 తిప్రయోజకత్వం ధూమపరామర్శేచ బోధ్యతే - తథాత్పాపిసమవే

తత్త్వప్రయోజకత్వం తత్పూర్వకాలీనత్వంవా ఉత్పత్తావౌధ్యతదృశ్యా
 హుః, తన్నుఉత్పత్తికాలవినానమవేతత్వసంభవన తత్ప్రయోజకత్వ
 న్య తత్పూర్వకాలీనత్వస్యవా-ఉత్పత్తావసమ్భవాత్ - అన్యథా - ఆసీ
 నావక్త్యాదావాసిష్యమాణోవక్త్యాదావప్రతిః-అత్యోచ్యతే- కా
 ర్యపదం వస్తుపరమ్ - యత్సమవేతత్వంచాద్వైశ్యతావచ్ఛేదకకోటిపరివి
 స్తం యత్సమవేతత్వంచ ప్రకృతే నయన్నిరూపితనమవాయసంబంధా
 వచ్చిన్నవృత్తిత్వం-కింతుయదనుయోగికసమవాయవత్త్వం-తదవత్త్వం
 చ ప్రతియోగితాసంబంధేన - తథాచప్రతియోగితా సంబంధేన యద
 నుయోగికసమవాయవచితవర్తనసితమ్-ఉత్పద్వ్యతజితవిధేయమ్-ఉత్పా
 ర్వికపదభాతౌరుత్పత్తిరథః-ఉత్పత్తిశ్చప్రకృతేకార్యత్వంఅభ్యాతార్థ
 ఆశ్రయత్వమ్-తచ్ఛేహసంబంధతయావివక్షితం - తథాచాశ్రయతయా
 కార్యత్వంవిధేయమితీతమ్ - ఉద్వైశ్యతావచ్ఛేదక విధేయయోరవ
 చ్ఛేదావచ్ఛేదకభావస్యవ్యాప్తిద్విత్యాత్కార్యత్వేయదనుయోగికస
 మవాయసమ్బంధావచ్చిన్నత్వంబధ్యతే - కార్యమిత్యన్యయదిత్యాదిః
 సమవాయకారణమిత్యన్య తత్కార్యంప్రతిత్వాదిః-తథాచయదనుయో
 గికసమవాయసంబంధావచ్చిన్నకార్యతాశ్రయీభూతం యత్కార్యం
 తత్కార్యంప్రతి తత్ సమవాయకారణమిత్యథః ఫలితజితినాచిద
 నుపపత్తిః-అనమవాయకారణంలక్షయతి * కార్యేణైతి * కార్యకా
 రణవదే న్నకార్యస్యకార్యసమవాయకారణపరే- నను కథమత్ర విశిష్ట
 వాక్యాధః- అత్రైకచిత్ - వాక్యాధోన్యతరత్ - తత్త్వంచ- అన్యో
 న్యాభావదవ్యయావచ్చిన్నాన్యోన్యాభావవత్త్వం, అన్యోన్యాభావదవ్య
 యే కార్యస్య కారణస్య చానుయోగితాసంబంధేనాన్వయః, యదిచా
 న్యోన్యాభావ దవ్యయోనుయోగితా సమ్బంధేన న్వకార్యతావచ్ఛేద
 కావచ్చిన్నస్య స్వకార్యసమవాయ కారణతావచ్ఛేదకావచ్చిన్నస్య
 చాన్వయోపగమే - స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకా

న్యోన్యాభావే స్వకార్య సమవాయికారణజావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతి
 యోగితాకత్వస్య స్వకార్య సమవాయికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్ర
 తియోగితాకాన్యోన్యాభావేచ స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతి
 యోగితాకత్వస్యాభావేన పృథివీజలోభయంగుధస్నేహావదితివాక్యవ
 దుక్తవాక్యస్యాప్రామాణ్యపత్తేః-కించయద్యత్యవాపహానతావచ్ఛే
 దకం అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావ
 వత్త్వమ్, తదాఽప్రసిద్ధిః, జగతీవయతిగించిదన్యోన్యాభావద్వయ
 వత్త్వేన తదవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాప్రసిద్ధేరితి విభా
 వ్యతే-తదావా కారస్యఖండశక్తిరన్యోన్యాభావేఽవచ్ఛిన్నప్రతియో
 గితాకత్వే ఆశ్రయత్వేద, తతః అన్యోన్యాభావస్య యత్య ప్రతియో
 గిన స్తదన్వయినోద్విత్త్వమ్, తత్య వారిద్వయమవచ్ఛిన్నవిశేషణతయా
 భావః ఏవం త్యత్యాదౌ వారత్యయాదికంబోధ్యమ్ - సర్వత్కావచ్ఛి
 న్నప్రతియోగితాకత్వవిశేష్యతయాసకృద్భావమ్, తథాచ కార్యప్రతి
 యోగికాన్యోన్యాభావకారణప్రతియోగికాన్యోన్యాభావైతద్వయావ
 చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయస్య లాభాన్నానుమపత్తిః
 తథాత్య కార్యకారణవాదకపదోత్తరతృతీయవైయర్థ్యమ్, తదథాఽభా
 వాత్, సచ తస్మాదీన ప్రతియోగితవమనుయోగితవం వార్ధకతస్యేవా
 న్యోన్యాభావేన్వయఇతివాచ్యం-ఘటః పటోవావత్తత్యత్వాదాయ
 థా ఘటపటావౌపరిభక్త్యథా మవాపరికృత్యేన సాక్షాద్వాకారా
 థేన్యోన్యాభావేన్వయః తథాత్కావ్యన్వయసమ్భవేన తద్వైవయ
 థేన్వయదుర్వాసత్వాపితిచేన్న - తస్మాత్కృద్ధాసాధుత్వాన్వయత్యాత్-న
 చ తథాసతిఘటః పటోవావత్తత్యత్వపిత్వతీయా పత్తిరితివాచ్యం
 భ్రాంతాసి- వాకారాసమభివ్యాహరదశాయాంయాదృశపరికృత్యర్థా
 నివృతయాదృశవిభక్త్యథాస్య యాదృశాథేన్వయః, వాకారసమభి
 వ్యాహరదశాయాం తాదృశపరికృత్యర్థానివృతవాకారాథాస్య తాదృ

శనిభక్త్యధఃత్వంబులక్షితసమ్మంధేన తాదృశపదార్థాన్వయే, తాదృశ
 శనిభక్తిపదసమభివ్యాహృతతాదృశవిభక్తిసమభివ్యాహృతవాకార
 సమభివ్యాహృతతాదృశపదజ్ఞానస్య కారణత్వోపగమేన ప్రకృతేనా
 కారసమభివ్యాహరవిరహదశాయాం కార్యకారణవాచకపక్షోత్తరత్వ
 తీయాథానిరూపితత్వస్యసహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపక్షాన్వ
 కదేశే సమవేతత్వే సామానాధికరణ్యే అన్వయేన వాకారసమభి
 వ్యాహరదశాయాం కార్యకారణాన్వితాన్వయభావవ్యయవచ్చిన్న
 ప్రతియోగితాకాన్వయభావాశ్చయరూపవాకారాథాన్వయనిరూప
 తత్వసంబంధేన సహపదసమభివ్యాహృత సమవేతపక్షాన్వకదేశే
 సామానాధికరణ్యేభ్యయస్య వక్తవ్యతయా తాదృశత్వతీయాయా అవ
 త్యక్తత్వాల్ ఘటపటావాపరైర్విత్వైర్విత్తు వాకారసమభివ్యాహరవి
 హదశాయామపి తృతీయాద్యనపక్షణానుపవత్త్యభావాదితివదంతి-
 తన్మందం-చాదీనాం వాచకతాయాస్సిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాల్ అథవహి-
 కార్యపదస్య కారణపదస్యవా కార్యకారణాన్వతరలక్షణాస్తు- ఇతర
 పదం తాత్పర్యగ్రాహకం, వాకారోపిద్యోతకః-లక్షణాతాత్పర్యగ్రా
 హకతాయాపవ ద్యోతకత్వపదార్థత్వాదితిచైతథాసతి కార్యపదస్య
 లక్షణాస్సీక్రియతే కారణపదస్యవేత్సత్వవినిగమనావిరహాభోభయో
 రపి లక్షణాస్సీకారావత్త్యా కార్యకారణాన్వతరత్వావచ్చిన్నస్యవార
 ద్వయంభానాపతిరితిప్రాప్తే- బూరిమః- వాకారస్య సాన్వయవహిత
 పూర్వవృత్తిపదవీవ లక్షణ తాత్పర్య గ్రాహకత్వం- నతాన్వయవహితే
 కార్యేణ కారణేనవేత్సుభయత్రాపి వాకారసమభివ్యాహరస్తవప్రా
 మాణికః, తథాచ ప్రకృతే కార్యపదం తాత్పర్యగ్రాహకమ్- కారణ
 పదంకార్యకారణాన్వతరలక్షణికమ్, వాకారోద్యోతకః, తృతీయాథా
 నిరూపితత్వమ్- ఏకపదం యత్క్రించితృమ్- యత్క్రించితృమ్- స్వతః
 వసమ్మంధవిశేషస్తద్వ్యక్తిత్వంవా- అథాపదోత్తరసత్తమ్యః- ఇతి

తత్త్వమవచ్ఛేదకత్వంవాధాః-సహపదసమభివ్యాహృత సమవేతపదం
 సమవాయద్వయఘటితసామానాధికరణ్యవిశిష్టపరమ్- తస్యచ కారణ
 పదార్థకారణత్వేన్వయః-అనమవాయికారణమితిభావప్రధానాని
 దేశః-తథాచ కార్యకారణాన్యతరనిరూపితయత్కించదధఃఘటితసా
 మానాధికరణ్యవిశిష్టకారణత్వమనమవాయికారణత్వమిత్యథః- సాన్వి
 ధికరణవృత్తిత్వరూపసామానాధికరణ్యేసాన్విధికరణవిధయాయత్కించ
 దధఃస్య ఘటకత్వాత్తస్య తద్ఘటితత్వమితిబోధ్యమ్, అత్రికేచిత్-కా
 రణపదం కార్యకారణాన్యతరలక్షకం తృతీయాధోనిరూపితత్వం-స
 హపదార్థాధికరణం-తదేకదేశేధికరణత్వే పుష్పత్తివైచిత్ర్యాత్తృ
 తీయాధానిరూపితత్వాన్వయః - అధికరణస్యాభేదసంబంధేన యత్కి
 ఞ్చిదధఃన్వయః - అథపదోత్తరనస్తమ్యానిరూపితత్వమథః- స
 మవేతం సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిమత్ - తదేకదేశసమవేత
 త్వే నిరూపితత్వాన్వయః-తథాచ కార్యకారణాన్యతర నిరూపితాధిక
 రణతావదభిన్న యత్కించదధః నిరూపిత సమవాయసంబంధావచ్ఛి
 న్నవృత్తిత్వవిశిష్టకారణత్వమనమవాయికారణత్వమిత్యథాత్మాహుః
 తత్తు సమీచినమేవ ప్రతిభాతి-అన్యయనిపాతాతిరిక్తనామార్థస్తేవ
 నామార్థేభేదసంబంధేనాన్వయస్య పుష్పత్తిసిద్ధత్వాత్- సచాధి
 కరణత్వమేవ సహపదార్థః-తస్మాత్ప్రయతానంబంధేనార్థపదార్థే
 న్వయఇతి వాచ్యమ్- ఏక స్తన్నధానితపదద్వయంవిసాకృత్య-యదా
 కార్యేణ కారణేనవా సహసమవేతత్వేసతీత్వేకావన్నాత్ప్రం ప్రయజ్య
 తే తదాతాదృశవాక్యస్యాపి యోగ్యతాయాస్సర్వమత సిద్ధత్వేనతత్ప్ర
 సహపదార్థాధికరణతాయాఃఆశ్రయతయాన్వయ యోగ్యపదార్థా
 నువృత్తిత్వాప్రామాణ్యావత్రైః-అథ తత్ప్ర సహపదార్థాధికరణమేవ
 తస్య నిరూపితత్వ సంబంధేన సమవేతత్వేన్వయః- అథవాధికరణత్వ
 మేవాధాః-తస్యచ సాన్విధానిరూపితత్వసంబంధేన సమవేతత్వేన్వ

యః పరంపరాయాఅపి సంబంధత్వస్వీకారాదితీచెన్న - ఉభయత్రాపి
సమ్యవత్వదైక్యే తచ్ఛేదకల్పనాయాఅన్యాయత్వాత్ - కించైక స్థితి
అర్థః ఇతి పదసమభివ్యాహారేపి - ఏక స్థిన్నథే కా ర్యేణ్మ కారణస
హ సమవేతత్వేనతీతి సహపదస్య సమవేతత్వపదేనైవ సహయోజ
నా ఆనుభావికీ యుక్తిసిద్ధాచ - ఏకపదసమభివ్యాహృతస ప్రమ్యం
తాఢపదసమవేతపదయో స్సమభివ్యాహారజ్ఞాననైక్యక స్థిన్నథే న
మవేతౌ రూపరసావిత్సత్స సహపదసమవేత పదయోస్సమభివ్యాహ
రజ్ఞాననైక్యక స్థిన్నథః ఇతి పదాఘటినిరుక్తవాక్యస్థలే కారణతాయా
స్తవ్యయాపివాచ్యతయా-తలవీవైక స్థిన్నథకతిపదఘటిత నిరుక్తవాక్యా
దపి శాబ్దబోధోపపత్తౌ సహపదార్థపదయోస్సమభివ్యాహారజ్ఞానస్య
శాబ్దబోధే ప్రాతిస్విక కారణతాయాః కల్పనీయతయాగౌరవమ్ - త
స్మాదన్తదుక్తవాక్యార్థః ఏవ సమీచినఇత్సలంపల్లవితేన॥ ***

❖ ఇతివాక్యార్థబోధిన్యం ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదః ❖

* యథావహ్నిచ్యాప్యధూమవాన్పర్వతఇతిజ్ఞానంపరామర్శఇతి*
వహ్నిచ్యాప్యధూమవాన్పర్వతఇతిజ్ఞానరూపం యత్పరామర్శపదవా
చ్యం తద్యథా - యథోక్తలక్షణాకాంతమిత్యర్థః - వహ్నిపదసమభి
వ్యాహృతచ్యాప్య పదసమభివ్యాహృతధూమపదసమభివ్యాహృతమ
తుస్పృత్యయస్య వహ్నిచ్యాప్యధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూ
పకమర్థః - పర్వతపదస్య పర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపకమర్థః -
ఇతిపదస్యాభేదోద్ధః - తథాచ పర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపక
త్వావచ్ఛిన్నై పర్వతపదార్థే - భేదసంబంధేన మతుబంతాన్ధస్య ప్ర
కారతానిరూపక త్వావచ్ఛిన్న స్యాన్వయాన్తతుబంతపదస్య పర్వతపద
సమాసలింగకత్వనియమఉపపద్యతే అన్యార్థకస్యాపి పర్వతపదస్య పు
ల్లింగత్వాత్ - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమహిమ్నా పర్వతవిశేష్యకత్వ తా
ద్యశప్రకారకత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదక భావలాభాన్న ధూమో వ

హిష్ణవాప్యః ధూమవాన్స్వతః జ్ఞానానంతరం వహిష్ణవాప్యధూ
మవాన్స్వతః జ్ఞానమిదమితిప్రయోగః- ఇత్యాకారకంజ్ఞానమితి పా
రేతు- ఇతిపదం పూర్వపదలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకమ్, అకారశ్చాభే
దః-కప్రత్యయస్యాశ్రయోర్ధ్వత్యాహుః-అన్యేతువహిష్ణవాప్య ధూమ
వాన్స్వతః తేకం పదమప్యయమ్, తస్యపర్యతత్వావచ్చిన్నవిశేష్యతా
నిరూపితవహిష్ణవాప్యధూమత్వావచ్చిన్నప్రకారత్వమర్థః-ఇతిశబ్దస్తా
త్పర్యగ్రాహకః- తస్యనిరూపకతానంబంధేనజ్ఞానేనన్వయః ఇత్యాకార
కమితిపారేతు - అకారోవిషయత్వం తస్మిన్నబేదవంబంధేన ప్రకార
త్వాన్వయః- నిరూపకం కప్రత్యయాధః-తస్యాభేదేన జ్ఞానేనన్వయఇ
త్యాహుః * యత్యధూమస్తత్కాగ్నిరితీతి * సాహచర్యమ్-సామానా
ధికరణ్యం-నియమోనియమవాక్, కృదభిహితాభావోద్రవ్యవత్ప్రకా
శతఃస్వాంత్యం, తదర్థశ్చ కృతాబోధ్యమానోభావః ధాత్వర్థఃద్రవ్య
వత్ స్వాశ్రయవత్ - ప్రకాశతే, ధావాత్థకఃభావాశ్రయవాచకోభవతితి
ఫలితమితికేచిత్ - తన్న- భావస్యస్వాశ్రయవద్బాధాసంభవాత్, కింతు
ద్రవ్యవదిత్యత్రనప్తమ్యంతాదవతిః- స్వాశ్రయబోధ్యమానఇవేతియావ
త్ తథాచకృద్బోధ్యమానోభావస్వాశ్రయవిశేషణతయాపి ప్రకాశత
ఇతిఫలితమ్, అన్యేతు ద్రవ్యవద్విశేష్యవత్తథావతి ప్రత్యయసామర్థ్యా
త్కృద్విదిత్విశేషణతయాపీత్యధఃమాహుః-తథాచ నియతఃసాహచర్యమి
తిఫలితమ్- నియతత్వం- వ్యాపకనిరూపితత్వం- యత్యధూమస్తత్యేతిప
దత్యయం తాత్పర్యగ్రాహకం- వహిష్ణవపదం ధూమవ్యాపక వహిష్ణా
మానాధికరణ్యలక్షకంఇతిపదార్థశ్చాభేదః - సాహచర్యేన్వయస్తస్య,
ధూమవ్యాపకవహిష్ణాసామానాధికరణ్యాభిన్నం నియతంసామానాధిక
రణ్యం వ్యాప్తిరిత్యన్వయః-అతికేచిత్, యత్యధూమస్తత్కాగ్నిరిత్యే
కంపదమప్యయం, తస్యతాదృశవాక్యమధః - ప్రతిపాద్యత్వమితి ప
దాధః అన్వయశ్చాస్యనియతసాహచర్యే- యత్యధూమస్తత్కాగ్నిరి

తిపదే ధూమపదం ధూమవ్యాపకలాక్షణికం తస్యవహ్నివభేదేనాన్వ
యః- యత్రతత్రేతితాత్పర్యగ్రాహకం - అథవా యత్ర ధూమస్తత్రా
గ్నిరితి వాక్యాత్ప్రథమతావహ్నిసామానాధికరణ్యబోధః - తదనంత
రం వ్యాపకత్వస్య మానసబోధః - తావతానియతసాహచర్యస్య తా
దృశవాక్యాత్ప్రతిపాద్యత్వమిత్యాహుః || *****

ఇతి పట్టాభిరామకృత తర్కసంగ్రహ వాక్యార్థబోధిన్యా

మనుమానపరిచ్ఛేదః గ్రంథశ్చ సమాప్తః

ఊరస్తు

ఊ హయగ్రివాయ నమః

భాషాపరిచ్ఛేదః

నూతనజలధరదుచయో గోపవధూటీదుకూలచారాయ । తస్మై కృ
ష్ణాయనమస్సంసారమహీరుహస్యపీజాయ ॥ ౧ ॥ ద్రవ్యంగుణస్తథా
కర్తసామాన్యంనవిశేషకమ్ । సమవాయస్తథాభావఃపదార్థాస్సప్రకీ
ర్తితాః ॥ ౨ ॥ క్షిత్త్యప్తేజోమరుదోవ్యమకాలదిద్వైహినోమనః । ద్ర
వ్యాణ్యథగుణౌరూపంరసోగంధస్తథాపరమ్ ॥ ౩ ॥ సప్తర్షస్సంఖ్యాఽరి
మితిఃపృథక్త్వంచతతఃపరమ్ । నయోగశ్చవిభాగశ్చ పరత్వంచాపర
త్వకమ్ ॥ ౪ ॥ బుద్ధిస్సుఖందుఃఖమిచ్ఛాద్వేషోయత్నో గురుత్వకమ్ ,
ద్రవత్వంస్నేహసంసారావదృష్టంశబ్దవీచ ॥ ౫ ॥ ఉత్తైవణంతతోఽ
వక్షైవణమాకుంచనంతథా । ప్రసారణంచ గమనంకర్తాజ్యేతాని పంచ
చ ॥ ౬ ॥ భివణంరేచనంస్యందనోధర్వజ్వలనమేవచ । తిర్కగ్గమన
మవ్యత్ర గమనాదేవలభ్యతే ॥ ౭ ॥ సామాన్యంద్వివిధఃప్రోక్తఃపరం
చాపరమేవచ । ద్రవ్యాదితిగవృత్తిస్తుసత్తాపరతయోచ్యతే ॥ ౮ ॥ పర
భిన్నాచయాజాతిస్సేనాఽపరతయోచ్యతే । ద్రవ్యత్వాదికజాతిస్తుప

రాపరతయోద్యతే || ౯ || వ్యాపకత్వాత్పరాపిస్యాద్వాప్యవ్యత్యాద
పరాపిచ | అత్యోనిత్యద్రవ్యవృత్తిర్విశేషఃపరికీర్తితః || ౧౦ || ఘటా
దీనాంకపాలాదౌ ద్రవ్యేషుగుణకర్తృణోః | తేషుజాతేశ్వసంబంధస్స
మవాయఃప్రకీర్తితః || ౧౧ || అభావస్తుద్విధానంసర్గాన్యన్యాభావభే
దతః | పోగభావస్తథాభవంసోఽవ్యత్యంతాభావవీచచ || ౧౨ || ఏవం
త్రైవిధ్యమాపన్న స్సంసర్గాభావఇవ్యతే ||—|| సప్తానామపిసాధ
మ్యం జ్ఞేయత్వాదికముచ్యతే || ౧౩ || ద్రవ్యాదయఃపంచభావా అనే
కేసమవాయినః | సత్తావంతస్త్రయస్త్యాద్యాగుణాదిర్నిగుణకీర్తియః||
సామాన్యపరిహీనాస్తు నర్వేజాత్వాదయోమతాః | పారిమాండల్యభి
న్నానాం కారణత్వముదాహృతమ్ || ౧౪ || అన్యథాసిద్ధిమాన్యస్యని
యతాపూర్వవర్తితా | కారణత్వంభవేత్తస్య త్రైవిధ్యంపరికీర్తితమ్ ||
సమవాయికారణత్వంజ్ఞేయమథాప్యసమవాయిపౌతుత్వమ్ | ఏవంన్య
యనయజ్ఞేస్తృతీయముక్తంనిమిత్తపౌతుత్వమ్ || ౧౫ || యత్సమశ్చ
తంకార్యం భవతిజ్ఞేయం(తు)తదతీ)సమవాయి | తత్కౌసన్మం జనకం
ద్వితీయమాభ్యాసంపరింతృతీయంసాన్యత్ || ౧౬ || యేనసహపూర్వభావః
కారణమౌదాయవాయస్య | అన్యంప్రతిపూర్వభావేజ్ఞాతేయత్పూర్వ
భావవిజ్ఞానమ్ || ౧౭ || జనకంప్రతిపూర్వవర్తితామపరిజ్ఞాయనయస్య
గృహ్యతే | అతిరిక్తమథాపియగ్భవేన్నియతావశ్యకపూర్వభావినః ||
ఏతేపంచాన్యథాసిద్ధాదండత్వాదికమాదిమమ్ | ఘటాదౌదండరూపా
దిద్వితీయమపిత్పరిమమ్ || ౧౮ || తృతీయంతుభవేదోవ్యమ కులాలజన
కౌఽపరిః | పంచమోరాసభాదిస్సాదేతేషావశ్యకస్తస్సౌ || ౧౯ ||
సమవాయికారణత్వంద్రవ్యస్తేవేతివిజ్ఞేయమ్ | గుణకర్మమాత్రీవృత్తి
జ్ఞేయమథాప్యసమవాయిపౌతుత్వమ్ || ౨౦ || అన్యత్రనిత్యద్రవ్యేభ్య
అశ్రితత్వమిహోచ్యతే | క్రిత్యాదీనాంనవానాంతుద్రవ్యత్వంగుణయో
గితా || ౨౧ || క్షితిజలంతథా శైలిపవనామనవీచచ | పరాపరత్వ

మూర్తాత్వక్రియావేగాశ్రయాత్మి ॥ ౨౫ ॥ కాలఖాత్తదిశాన్వగత
 త్వంపరమంమహత్ । క్షిత్యాదిపందధాతానిసత్వానిస్పర్శసంతిహి ॥
 ద్రవ్యాంభుశ్చతుర్ముఖాస్యాదధాకాశశరీరాణామ్ । అవ్యాప్యవృత్తిఃక్షణ
 కొవిశేషగుణశ్చతే ॥ ౨౬ ॥ రూపద్రవత్వపృథ్వీత్యయోగినఃపృథమా
 స్త్రయః । గురుణీద్వేరిసవతీ ద్వయోర్నైమిత్రికోద్రవః ॥ ౨౭ ॥ ఆ
 త్తానోధూతవర్ణాశ్చ పిశేషగుణయోగినః । యదుక్తంయస్య సాధ
 మ్యోన్వైధమ్యమితరస్యతిత్ ॥ ౨౮ ॥ స్పర్శాదయోఽష్టావేగాఖ్య
 సంసారోమరతోగుణాః । అష్టాన్పర్శాదయోరూపం ద్రవో వేగ
 శ్చతేజసి ॥ ౩౦ ॥ స్పర్శాదయోఽష్టావేగశ్చగురుత్వంద్రవత్వకమ్ । రూ
 పంరసస్తథాస్నేహోవారిజ్యేతేచతుర్దశ ॥ ౩౧ ॥ స్నేహాహింసాగంధయు
 తాఃక్షితావేతేచతుర్దశ । బుద్ధ్యాదిషట్కంసంఖ్యాదిపంచకంభావనాత
 థా ॥ ౩౨ ॥ ధర్మాధర్మాగుణావితేతత్తనస్సుశ్చతుర్దశ । సంఖ్యాది
 పంచకకాలదికోశ్యబృశ్చతేచఖ ॥ ౩౩ ॥ సంఖ్యాదయః పంచబుద్ధిరి
 చ్ఛాయతోఽపిచేత్సరే । పరాపరత్వేనసంఖ్యాద్యాః పంచవేగశ్చ
 మానసే ॥ ౪౪ ॥ —తత్తత్క్షితిగోంధహేతుర్నానారూపవతీమతా । ప
 ద్విధస్తురసస్తత్రీగంధస్తుద్వివిధోమతః ॥ ౩౫ ॥ సుశ్చస్తస్యాస్తువిజ్ఞే
 యోహ్యనుష్టాశీతపాకజః । నిత్యానిత్యాచసాదేవధానిత్యాస్యాదణుల
 క్షణా ॥ ౩౬ ॥ అనిత్యాతుతదన్యాన్యాన్యైవావయవయోగినీ । సాచ
 త్రిధాభవేదైహమింద్రియంవిషయస్తథా ॥ ౩౭ ॥ యోనిజాదిర్భవేద్దై
 హాఇంద్రియంఘ్రాణలక్షణమ్ । విషయోద్వ్యణికాదిశ్చబ్రహ్మాండాం
 తడిహాహృతః ॥ ౩౮ ॥ వణశ్శుక్లోరసస్పర్శాజలమధురశీతలౌ ।
 స్నేహస్తత్రీద్రవత్వతు సాంసిద్ధికముదాహృతమ్ ॥ ౩౯ ॥ నిత్యతాది
 పృథునవత్క్రితుదేహమయోనిజమ్ । ఇంద్రియంగననంసింధు హిమా
 దిర్విషయోమతః ॥ ౪౦ ॥ స్పర్శఉష్ణస్తేజసస్తస్మాద్రూపం శుక్లభాస్వ
 రమ్ । నైమిత్తికంద్రవత్వంతు నిత్యతాదిచపూర్వవత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇంద్రి

యంనయనంవహ్నిస్వతాఽదిర్విషయోమతః । అపాకజౌఽనుష్ఠాశీతః
 స్పర్శస్తుపవనమేతః ॥ ౪౨ ॥ తిర్భగ్గమనవానెష్ఠజ్ఞేయఃస్పర్శాదిలింగ
 కః । పూర్వపన్నిత్యతాద్యుక్తం దేహవ్యాపిత్యగింద్రియమ్ ॥ ౪౩ ॥
 ప్రాణాదిస్తుమహావాయుపర్యంతావిషయోమతః । ఆకాశస్యతు విజ్ఞే
 యశ్శబ్దోఽప్రకృతిః ॥ ౪౪ ॥ ఇంద్రియంతుభవేచ్ఛోత్రమెకః
 సన్నపుష్పపాధితః । జన్యానాంజనకఃకాలోజగతామాశ్రయోమతః ॥ ౪౫ ॥
 వరాపరత్వద్ధీహేతుఃక్షణాదిస్సాన్యదుపాధితః । దూరాంతికాదిద్ధీహే
 తురెకానిత్యాదిగుచ్యతే ॥ ౪౬ ॥ ఉపాధిభేదాదేకాపి ప్రాచ్యాదివ్య
 పదేశభావః । అత్తైంద్రియాద్యధిష్ఠాతాకరణంహిసకర్తృకమ్ ॥ ౪౭ ॥
 శరీరస్యనవైతస్యంప్రకృతేహవ్యభిచారతః । తథాత్వం చేదింద్రియాణా
 ముపమాతేకథంస్తృతిః ॥ ౪౮ ॥ మనోఽపిసతథాజ్ఞానాద్యనధ్యక్షంత
 దాభవత్ । ధర్మాధర్మాశ్రయోధ్యత్నోవిశేషగుణయోగతః ॥ ౪౯ ॥
 పృవృత్త్యాద్యనుమేయోఽయంరథగత్యేవసారథిః । అహంకారస్యాశ్ర
 యోఽయం మనోమాశ్రస్యగోచరః ॥ ౫౦ ॥ విభుర్బుద్ధ్యాదిగుణవాక్
 బుద్ధిస్తుద్వివిధామతా । అనుభూతిః స్తృతిశ్చస్యాదనుభూతిశ్చతుర్విధా
 ॥ ౫౧ ॥ పృత్యక్షమవ్యనుమితి స్తథోపమితశబ్దజే । ఘ్రాణజాదిప్రభే
 దేనపృత్యక్షంషడ్విధంమతమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఘ్రాణస్యగోచరంగంధో
 గంధత్వాదిరపి స్తృతిః । తథారసోఽనజ్ఞాయాస్తథాశబ్దౌపిచశ్రుతేః ॥
 ఉద్భూతరూపంశుభవస్యగోచరోదృవ్యాణితత్వ-తివృథ క్తవసంఖ్యే ।
 విభాగసంఖ్యోగపరాపరత్వేన్నేహద్రవత్వంపరిమాణయ్యుక్తమ్ ॥ ౫౪ ॥
 క్రియాగదాలింయోగ్యవృత్తింసమవాయంచతాదృశమ్ । గృహ్లాతిచక్షు
 స్సంబంధాదాహ్లాకోద్భూతరూపయోః ॥ ౫౫ ॥ ఉద్భూతస్పర్శవద్దృ
 వ్యంగోచరస్సాపిచత్వచః । రూపాన్యచృక్షుషోఽయోగ్యం రూపమ
 త్యాపికారణమ్ ॥ ౫౬ ॥ దృవ్యాధ్యత్యైత్వచా యోగోమనసాజ్ఞానకా
 రణమ్ । మనోగ్రాహ్యంసుఖందుఃఖమిచ్ఛాద్వేషోమతిఃకృతిః ॥ ౫౭ ॥

జ్ఞానంయన్నిర్వికల్పఖ్యం తదబీంద్రియమివ్యతే । మహత్త్వంషడ్వి
 ధౌపాతురింద్రియ శరణంమతమ్ ॥ ౫౮ ॥ విషయేంద్రియసంబంధో
 వ్యాపారస్సోపిషడ్విధః । ద్రవ్యగ్రహస్తుసంయోగాత్సంయుక్తసమవా
 యతః ॥ ౫౯ ॥ ద్రవ్యేమసమవేశానాంతథాతత్సమవాయతః । తత్తా
 పిసమవేశానాం శబ్దస్యసమవాయతః ॥ ౬౦ ॥ తద్వృత్తీనాంసమవే
 తసమవాయతేనతుగ్రహః । విశేషణతయాశబ్దదధావానాంగ్రహాభవ
 త్ ॥ ౬౧ ॥ యదిస్యాదుపలభ్యేతే త్యేవంయత్యపినన్యతే । పృత్యక్షం
 సమవాయస్యవిశేషణతయాభవత్ ॥ ౬౨ ॥ అలౌకికస్సన్నికషః (ప్రీ
 విధఃపరికితః) తః । సామాన్యలక్షణజ్ఞానలక్షణాయోగజస్తథా ॥ ౬౩ ॥
 ఆసత్తిరాశ్యయాణాంతసామాన్యజ్ఞానమివ్యతే । తదింద్రియజతద్ధర్మ
 బోధసామగ్యపెక్యతే ॥ ౬౪ ॥ విషయాయస్యతస్తేవవ్యాపారో
 జ్ఞానలక్షణః । యోగజోద్వివిధఃప్రాక్తో యుక్తయంజనభేదతః ॥
 యుక్తస్యసర్వదాభానంచితానహక్యతోఽపరః—వ్యాపారస్తుపరా
 మర్శః కరణం వ్యాప్తిధీర్భవత్ ॥ ౬౬ ॥ అనుమానాంజ్ఞాయమానం లిం
 గంతుకరణంసహి । అనాగతాదిలింగేనసస్యాదనుమితస్తదా ॥ ౬౭ ॥
 వ్యాప్యస్యపక్షవృత్తిత్వధీపరామర్శఉచ్యతే । వ్యాప్తిస్సాధ్యనదస్యస్తి
 శ్చసంబంధఉదాహృతః ॥ ౬౮ ॥ అథవాపాతుచస్తిష్ఠ విరహావృత్తి
 యోగినా । సాధ్యేనపాతౌరైకాధికరణ్యంవ్యాప్తిరుచ్యతే ॥ ౬౯ ॥ సి
 షాధయిషయాశూన్యాసిద్ధిర్యత్రనవిద్యతే । సపక్షస్తత్యవృత్తిత్వజ్ఞానా
 దనుమితిర్భవత్ ॥ ౭౦ ॥ అనైకాంతోవిరుద్ధశ్చాప్యసిద్ధఃపృథివక్షితిః ।
 కాలాత్యయాపదిష్టశ్చపాత్యావిధాసాస్తుపంచథా ॥ ౭౧ ॥ అద్యస్సాధా
 రణస్తుస్యాదసాధారణోఽపరః । తద్దైవానువసంహరీ త్రిధానైకాం
 తికోభవత్ ॥ ౭౨ ॥ యస్సపక్షేవిపక్షేచ భవేత్సాధారణస్తునః । య
 స్తూభయస్తాద్యావ్యవృత్తస్సత్త్విసాధారణోమతః ॥ ౭౩ ॥ తద్దైవానువ
 సంహరీకేవలాన్వయిపక్షకః । యస్సాధ్యవతిన్దైవాస్తివిరుద్ధఉదాహృ

తః ॥ ౭౪ ॥ ఆక్రయాసిద్ధిరాద్యాస్యాత్ సవరూపాసిద్ధిరవ్యథ । వ్యాప్య
తావసిద్ధిరపరాస్యాదసిద్ధిరతిస్త్రిధా ॥ ౭౫ ॥ పక్షాసిద్ధిర్యత్రపక్షోభవ
స్త్రామయోగిరిః । హృదోద్రవ్యంధూమవత్త్వాదత్రాసిద్ధిరథాపరా ॥
వ్యాప్యతావసిద్ధిరపరాసీలధూమాదికేభవేత్ । విరుద్ధయోఃపరామర్శో
మేతోవస్సత్పుతిపక్షితా ॥ ౭౬ ॥ సాధ్యహూన్యాయత్రపక్షస్తవసాబా
ధఉదాహృతః । ఉత్పత్తికాలీనఘటేగంధాదిర్యత్రసాధ్యతే ॥ ౭౭ ॥ —
గ్రామీణస్యవ్రథమతఃపశ్యతోగవయాదికమ్ । సాదృశ్యధీగవాదీనాం
యాస్యాత్సాకరణంమతమ్ ॥ ౭౮ ॥ వాక్యాధాన్యాతదేశస్య స్తృతిఃవ్యా
పారఉద్యతే । గవయాదిపదానాంతు శక్తిధీరుపమాఫలమ్ ॥ ౭౯ ॥ —
పదజ్ఞానంతుకరణంద్వారంతత్రపచార్థధీః । శబ్దబోధఃఫలంతత్రశక్తి
ధీఃసహకారిణీ ॥ ౮౦ ॥ లక్షణాశక్యసంబంధస్తాత్పర్యాయపవత్తితః । ఆస
త్త్రిరోగ్యతాకాంతాతాత్పర్యజ్ఞానమిష్యతే ॥ ౮౧ ॥ కారణంసన్ని
ధానమతుపదస్యానత్తిరుచ్యతే । పదాధేతత్రితద్యత్తాయోగ్యతాపరికి
తేతా ॥ ౮౨ ॥ యత్పదేనవినాయస్యాననుభావకతాభవేత్ । ఆకాం
క్షావక్తురిచ్ఛాతు తాత్పర్యంపరికితేతమ్ ॥ ౮౩ ॥ సాక్షాతాకారేసుఖా
దీనాంకరణంమనఉద్యతే । అయాగవద్యాజ్ఞానానాం తస్యాణుత్సమి
మేష్యతే ॥ ౮౪ ॥ — అథద్రవ్యాగ్రితాజ్ఞేయా నిగుణా నిమిగ్రయాగు
ణాః । రూపంరసఃస్పర్శగంధా వరత్వమవరత్వకమ్ ॥ ౮౫ ॥ ద్రవోగు
రుత్వంస్నేహశ్చవేగోమూర్తగుణాః । ధర్మాధర్మాభావనాచ శ
బ్దోబుద్ధ్యాదయోపిచ ॥ ౮౬ ॥ ఏతేఽమూర్తగుణాస్స ర్వేవిజ్ఞప్తిఃపరి
క్షీర్తితాః । సంఖ్యాదయోవిభాగాంతాఉభయేషాంగుణామతాః ॥ ౮౭ ॥ సం
యోగశ్చవిభాగశ్చసంఖ్యాద్యత్వాద్వికాస్తథా । ద్విపృథక్త్వాదయస్తదన్య
థాతేఽనెకాగ్రితాగుణాః ॥ ౮౮ ॥ ఆతశ్చేషాగుణాస్స ర్వే మతావీక్షే
కవృత్తయః । బుద్ధ్యాదిషట్రాంస్పర్శాంతాః స్నేహాన్సంసిద్ధికోద్యవః ॥
అక్షరప్రభావనాశబ్దాబిమివై శేషి కాగుణాః । సంఖ్యాదిరపరత్వాంతోద్ర

వాసాంసిద్ధికస్తథా ॥ ౯౦ ॥ గురుత్వవేగసామాన్యగుణావతేవ్యక్తి
 తాః । సంఖ్యాదిరవరత్వాంతోద్రవత్వంస్నేహవీచయ ॥ ౯౧ ॥ ఏతేతు
 ద్వీంద్రియగ్రాహ్యఅభస్పర్శాంతశబ్దకాః । బాహ్యైశ్చైకేంద్రియగ్రా
 హ్యగురుత్వాదృష్టభావనాః ॥ ౯౨ ॥ అతీంద్రియావిభూనాంతుయేష్యు
 రైవేశేషికాగుణాః । అకారణగుణోత్పన్నావతేతుపరికితాః ॥ ౯౩ ॥
 అపాకజాస్తుస్పర్శాంతోద్రవత్వచతథావిధమ్ । స్నేహవేగగురుత్వైక
 పృథక్త్వపరిమాణకమ్ ॥ ౯౪ ॥ స్థిత(తి)స్తాపకఇత్యేతేష్యుఃకారణగుణో
 ద్భవాః । సంయోగశ్చవిభాగశ్చవేగశ్చైవతేతుకర్తృజాః ॥ ౯౫ ॥ స
 త్కారణతపరిమాణైకపృథక్త్వస్నేహశబ్దకే । భవేదనమవాయోవధ
 వైశేషికెగుణై ॥ ౯౬ ॥ ఆత్మనస్సాన్నిమిత్తత్వముష్ణస్పర్శగురుత్వ
 యోః । వేగేఽపిచద్రవత్వైవసంయోగాదిద్యయేతథా ॥ ౯౭ ॥ ద్వి
 వకారణత్వంస్యాదభిప్రాయోదేశికభవత్ । వైశేషికోవిధుగుణః సంయో
 గాదిద్యయంతథా ॥ ౯౮ ॥ చక్షుగ్రాహ్యంభవేమూలవంద'వా'తే
 రుపలంభకమ్ । చక్షుషస్సహకారిస్యాచ్ఛ్లాదికమనైకవా ॥ ౯౯ ॥
 జలాదివరమాణాతన్నిత్యమన్యత్సహేతుకమ్ । రసస్పృశసవగ్రాహ్య
 మధురాదిరనైకథా ॥ ౧౦౦ ॥ సహకారిరసజ్ఞాయానిత్యతాదిచక్షుః
 వత్ । ఘ్రాణగ్రాహ్యభవద్గంధోఘ్రాణస్యేవోపకారకః ॥ ౧౦౧ ॥
 సారభశ్చసారభశ్చసద్వేధాపరికితః । స్పర్శస్తద్వింద్రియగ్రాహ్య
 స్త్వచఃస్యాదుపకారకః ॥ ౧౦౨ ॥ అనుష్ఠాశీతశీతోష్ణభేదార్హ్యవి
 ధోమతః । కారిన్యాదిక్షితావనిత్యతాదిచక్షుఃవత్ ॥ ౧౦౩ ॥ ఏతే
 హంపాకజత్వంతక్షితానాన్యత్రకుత్యదిత్ । తత్ప్రాపిపరమాణోస్యా
 త్పాకోవైశేషికేనయే ॥ ౧౦౪ ॥ నైయాయికానాంతునయేద్యు
 కాదావపీష్యతే । గణనవ్యవహారేతుహేతుస్సంఖ్యాభిధీయతే ॥ ౧౦౫ ॥
 నిత్యేమనిత్యమేకత్వమనిత్యేఽనిత్యమిష్యతే । ద్విత్వాదయోపరాధా
 న్నాఅపెక్షాబుద్ధిజామతాః ॥ ౧౦౬ ॥ అనైకాభియపర్యాప్తా ఏతేతుపరి

కీర్తితాః । అపేక్షాబుద్ధినాశాచ్చనాశస్తేషాంనిరూపితః ॥ ౧౦౮ ॥ అ
 నైకైకత్వబుద్ధిర్యాసాపేక్షాబుద్ధిరుచ్యతే । పరిమాణంభవేన్నానన్యవహా
 రన్యకారణమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ అణుదీర్ఘంమహద్ధృస్వమితితద్భేదరీతిః ।
 అనిత్యేతదనిత్యంస్యాన్నిత్యేనిత్యముదాహృతమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ సంఖ్యాతః
 పరిమాణాచ్చప్రచయాదపిజాయతే । అనిత్యంద్వ్యణుకాదాతుసంఖ్యా
 జన్యముదాహృతమ్ ॥ ౧౧౧ ॥ పరిమాణంఘటాదాతుపరిమాణజముచ్య
 తే । ప్రచయశ్శిథిలాభ్యామఃసంయోగస్తేనజన్యతే ॥ ౧౧౨ ॥ పరిమా
 ãంతులకాదానాశస్త్యాశ్చయనాశః । సంఖ్యావత్తుపృథక్త్వంస్యా
 త్పృథక్త్వత్వయకారణమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అన్యోన్యాభావతానాశ్యదరితా
 భావ్యముచ్యతే । అస్తాత్పృథగిదంనెతిప్రతీతిహేవిలక్షణా ॥ ౧౧౪ ॥
 అప్రాప్తయోస్తుయాప్యాప్తిః స్తేవసంయోగరీతిః । కీర్తితస్త్రివిధ
 స్తేవషాద్యోఽన్యతరకర్మజః ॥ ౧౧౫ ॥ తథోభయక్రియాజన్యోభవే
 త్సంయోగజోఽవరః । అదిమః శ్యేనశైలాదిసంయోగఃపరికీర్తితః ॥ ౧౧౬ ॥
 మేషయోఽస్సన్నిహితాయస్సద్వితీయఉదాహృతః । కపాలతరుసంయో
 గాల్సంయోగస్తరుకుంభయోః ॥ ౧౧౭ ॥ తృతీయస్యాత్మకమణోఽపి
 ద్విధైవపరికీర్తితః । అభిమాతానోదనంచశబ్దహేతురహదిమః ॥ ౧౧౮ ॥
 శబ్దాహేతుద్వితీయఃస్యాద్విభాగోపిత్రిభాభవేత్ । ఏకకర్తృద్భవస్తాన్వి
 ద్యోద్భవయకర్తృద్భవోపరః ॥ ౧౧౯ ॥ విభాగజస్తృతీయఃస్యాత్
 తృతీయోపిద్విభాభవేత్ । హేతుమాత్రవిభాగ్యాహేతువహేతువిభా
 గజః ॥ ౧౨౦ ॥ పరత్వంచావరత్వంచద్వివిధంపరికీర్తితమ్ । దైశికంకా
 లికంచాపిమూర్తవీచతుదైశికమ్ ॥ ౧౨౧ ॥ పరత్వంసూర్యసంయోగ
 భూయస్తన్విజ్ఞానతాభవేత్ । అపరత్వంతదల్పత్వబుద్ధితఃస్యాదితీర్థం ॥
 తయోరనమవాయాతుదిక్సంయోగస్తదాశ్చయే । దివాకరపరిస్పంద
 ఘోరోష్వత్పన్నత్వబుద్ధితః ॥ ౧౨౨ ॥ పరత్వమపరత్వంతుతదనంతరబు
 ద్ధితః । అత్రత్వసమవాయాస్యాత్సంయోగఃకాలపిండయోః ॥ ౧౨౩ ॥

అపీతాబుద్ధినాశేననాశస్తేషాముదాహృతః । బుద్ధేఃప్రకారంప్రకారే
 వస్యామహోపనిసూపితః ॥ ౧౨౫ ॥ అథావశిష్టోఽప్యవశఃప్రకారః
 పరిదర్శ్యతే । అప్రమాదప్రమాచెతిజ్ఞానంద్వివిధముచ్యతే ॥ ౧౨౬ ॥
 తదాచాన్యేతస్మత్తిర్యాస్యాదప్రమాసానిరూపితా । తత్ప్రపంచో విప
 ర్యాసఃసంశయోపిపక్షితితః ॥ ౧౨౭ ॥ ఆద్యోదేహేయాఽఽత్తబుద్ధి
 శ్శంఖాదాపీతతామః । భవేన్నిశ్చయరూపాయాంసంశయోఽథప్ర
 దర్శ్యతే ॥ ౧౨౮ ॥ కింస్విన్నరోవాస్తాణు ర్నెత్వాదిబుద్ధిస్తుసంశయః । తద
 భావాప్రకారాధీస్తత్ప్రకారాతునిష్ఠయః ॥ ౧౨౯ ॥ ససంశయోమ
 తిర్యాస్యాదేకత్రాభావభావయోః । సాధారణాదిధర్మస్వజ్ఞానంసంశ
 యకారణమ్ ॥ ౧౩౦ ॥ దోషోఽప్రమాయాజనకఃప్రమాయాస్తుగుణో
 భవేత్ । పితృమారత్వాదిరూపా దోషానానావిధఃస్థుతః ॥ ౧౩౧ ॥
 వ్యత్యక్తేతువిశేష్యేణ విశేషణవతామతమ్ । సన్నికషోఽగుణస్తుస్యా
 దధత్వనుమితౌగుణః ॥ ౧౩౨ ॥ పక్షేసాధ్యవిశిష్టేచపరామర్శ్యోగుణా
 భవేత్ ॥ శక్తేసాదృశ్యబుద్ధిస్తుభవేదుపమితౌగుణః ॥ ౧౩౩ ॥ శాబ్దబో
 ధేయోగ్యతాయాస్తాత్పర్యాస్యాథవాప్రమా । గుణస్సాన్విత్యభిమభిన్నం
 తుజ్ఞానమత్రోచ్యతేప్రమా ॥ ౧౩౪ ॥ అథవాతత్ప్రకారంయత్ జ్ఞానం
 తద్వద్విశేష్యకమ్ । తత్ప్రమానప్రమానాపి భిమస్సాన్వన్నిర్వికల్పక
 మ్ ॥ ౧౩౫ ॥ ప్రకారతాదిసూన్యంహి సంబంధానవగాహితత్ । ప్ర
 మాత్వంనస్వతాగ్రాహ్యంసంశయానుపపత్తితః ॥ ౧౩౬ ॥ వ్యభిచార
 స్యాగ్నిహోపిసహచారగ్నిహస్తథా । హేతుర్వాప్తిగ్నిహేతర్కఃకన్వ
 చిచ్ఛంకానివతఃకః ॥ ౧౩౭ ॥ సాధ్యస్యవ్యాపకాయస్తుహేతోరవ్యాపక
 స్తథా । సఙ్కపాధిర్భవేత్తస్యనిష్క్రమోఽయంప్రకర్ష్యతే ॥ ౧౩౮ ॥ సర్వే
 సాధ్యసమానాధికరణాస్స్వరుపాధయః । హేతోరేకాశ్రయేయేషాం
 న్వసాధ్యవ్యభిచారితా ॥ ౧౩౯ ॥ వ్యభిచారస్యానుమానముపాధేస్తుప్ర
 యోజనమ్ । శబ్దోపమానయోర్నైవపృథక్వాప్రమాణ్యమివ్యతే ॥ అను

మానగతార్థత్వాదితి వైశేషికం మతమ్ తన్న సమ్యగ్విశావ్యాప్తిబోధం
 శాబ్దాదిబోధతః || ౧౪౧ || (త్రైవిధ్యమనుమానస్య కేవలాన్వయిభేదతః) |
 ద్రైవిధ్యంతుభవేద్వాన్వయైరన్వయవ్యతిరేకతః | అన్వయవ్యాప్తిరుక్తైవ
 వ్యతిరేకతభోచ్యతే || సాధ్యాభావవ్యాపకత్వం హేత్వభావస్య యద్భ్య
 వేత్ | అర్థాపత్తైస్తునైవేహప్రమాణాంతరతేష్యతే || ౧౪౩ || వ్యతిరేకవ్యా
 ప్తిబుద్ధ్యాచరితార్థాహిసాయతః | సుశంతుజగతామేవ కామ్యంధరైణ
 జన్యతే || అధర్తజన్యం దుఃఖం స్యాత్ ప్రతికూలం సచేతసామ్ | నిర్దుఃఖత్యై
 సుఖచెచ్ఛాతజ్ఞానాచెవజాయతే || ౧౪౫ || ఇచ్ఛాతుతదుపాయేస్యాది
 హోపాయత్వధీర్యదిచికిషాకృతీసాధ్యత్వప్రకారేచ్ఛాచయాభవేత్ ||
 తద్దేతుఃకృతీసాధ్యత్వసాధనత్వమతిర్భవేత్ | బలవద్విష్టహేతుత్వమతి
 సాన్యత్ప్రతిబంధికా || ౧౪౭ || తదహేతుత్వబుద్ధేస్తు హేతుత్వంకస్యచి
 న్నతే | ద్విష్టసాధనతాబుద్ధిర్భవేద్దేషస్యకారణమ్ || ౧౪౮ || ప్రవృత్తి
 శ్చనివృత్తిశ్చ తథాజీవనకారణమ్ | ఏషసృయత్నత్రైవిధ్యంతాంత్యికైః
 పరిదర్శితమ్ || ౧౪౯ || చికిషాకృతీసాధ్యత్వసాధనత్వమతిస్తథా | ఉ
 పాదానస్యచాధ్యక్షం ప్రవృత్తజనకంభవేత్ || ౧౫౦ || నివృత్తిస్తుభవే
 ద్రైవిష్టాద్విష్టసాధనతాధియః | యత్నోజీవనయోనిస్తుసర్వదాతీంద్రి
 యోభవేత్ || ౧౫౧ || శరీరేప్రాణసంచారకారణంపరికీర్తితమ్ | అ
 తీంద్రియంగురుత్వంస్యాత్ప్రధివ్యాదిదవ్యయేతుతత్ || ౧౫౨ || అనిత్యై
 తదనిత్యంస్యాన్నిత్యేనిత్యముదాహృతమ్ | తదేవాసమవాయస్యాత్
 పతనాభ్యేతుకర్తృణి || ౧౫౩ || సాంసిద్ధికద్రవత్వంస్యాన్నైమిత్తికమధావ
 రమ్ | సాంసిద్ధికంతుసలిలేద్వితీయంక్షితితేజసాః || ౧౫౪ || పరమాణౌ
 జలనిత్యమన్యత్రానిత్యముచ్యతే | నైమిత్తికంవహ్నియోగాత్తపనీయ
 ఘృతాదిమ్ || ౧౫౫ || ద్రవత్వంస్యందనేహేతుర్నిమిత్తంసంగ్రహేతు
 తత్ | స్నేహోజలైశ్చనిత్యోఽణౌ వనిత్యోఽనయవిన్యసౌ || ౧౫౬ ||
 శైలాంతరేతత్ప్రకరణాద్దహనస్యానుకూలతా | సంసారభేదోవగౌ

ఓంకారస్థాపకభావనా ॥ ౧౫౭ ॥ మూర్తామత్రైశ్చవేగస్సాన్యత్కర్మ
జ్ఞానవేగజఃకన్వచిత్ । స్థితి(త)స్థాపకసంస్కారఃక్షితౌకచిచ్ఛతుష్వపి ॥
అతీంద్రియోసావిజ్ఞేయఃకన్వచిత్స్వందైపికారణమ్ । భావనాభిస్తునం
స్కారోజీవవృత్తిరతీంద్రియః ॥ ౧౫౮ ॥ ఉపేక్షానాత్తకస్తస్య నిశ్చ
యఃకారణంభవేత్ । స్మరణప్రత్యభిజ్ఞాయామప్యసాహేతురుచ్యతే ॥
భర్తాభర్తావదృష్టంస్యాద్ధర్మస్యగాదిసాధనమ్ । గంగాస్నానాదియా
గాదివ్యాపారఃపరికీర్తితః । ౧౬౧ ॥ కర్తృనాశాజలస్పృశాదిసానాశ్య
స్తస్సామతః । అధర్మోనరకాదీనాంహేతుర్నిందితకర్తజః ॥ ౧౬౨ ॥
ప్రాయశ్చిత్తాదిసాన్యోఽసాజీవవృత్తిత్విమాగుణౌ । ఇమాతు వాసనా
జన్మోజ్ఞానాదపివినశ్యతః ॥ ౧౬౩ ॥ శబ్దోధ్వనిశ్చవణశ్చమృదంగా
దిభవోధ్వనిః । కలతసంయోగాదిజన్యవణాన్స్తేకాదయోమతాః ।
సర్వశబ్దోనభోవృత్తిఃకోతోత్పన్నస్తుగృహ్యతే । వీచీతరంగన్యాయో
నతదుత్పత్తిస్తుకీర్తితా ॥ ౧౬౪ ॥ కదంబకోరకన్యాయాదుత్పత్తిః
కన్యచిన్తతే । ఉత్పన్నఃకోవినష్టఃకఇతిబుద్ధేరనిత్యతా ॥ ౧౬౬ ॥ సోఽ
యంకఇతిబుద్ధిస్తుసాజాత్యేమవలంబతే ! తదేవాషధమిత్యాదౌ సజా
తీయోఽపిదర్శనాత్ । తస్మాదనిత్యావేతివర్ణాస్స రెవమతంహినః ॥ ౧౬౭

ఇతిశ్రీమహామహాపాథ్యాయవిద్యానివాసభట్టాచార్యసుతే

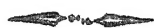
త్రియత విశ్వనాథ పంచానన భట్టాచార్య విరచితః

కాచికావళీనామకః భాషాపరిచ్ఛేదః

— సమాప్తః —

శుద్ధా శుద్ధ వత్రిక

పుటే.	వక్రం	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪	౭	... ఆభావ	... అభావ
౫	౧౬	... గంధా	... గంధా
౬	౨౧	... కృకా	... పృకా
౧౨	౯	... గృహ్య	... గృహ్య
౩౩	౨౪	... పష్టా	... పష్టా
౬౯	౧౭	... తమా	... తమా
౭౬	౧౯	... వప్త	... సప్త
౮౮	౭	... దీతి	... దిరితి
౮౯	౮	... రీత్య	... రీత్య
౯౧	౧	... వాయః	... వాయః
౯౨	౨౫	... స్యేతా	... స్యేతా
౧౧౩	౧౧	... గాకా	... గీకా
౧౨౨	౧౭	... త్యతి	... వ్యతి
౧౫౫	౧౦	... వ్యయో	... ప్యయో
౧౮౮	౧౨	... ద్వ్యణోః	... ద్వ్యణు
౧౯౯	౧౧	... అన్యేతుః	... అన్యేతుః

